

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN UNİVERSİTETİ

*Azərbaycan Universitetinin Elmi Şurasının
20_ dekabr 2017-ci il tarixli iclasının (Protokol № 2)
qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.*

ŞAHİN XƏLİLLİ
SƏADƏT ƏLİYEVƏ

BRİTANİYA
UŞAQ ƏDƏBİYYATI

DƏRS VƏSAİTİ

Bakı- 2018

Elmi redaktor:
Rafiq Yusifoğlu
filologiya elmləri doktoru,
professor

Rəyçilər:
Cəlil Nağıyev
filologiya elmləri doktoru, professor

Qorxmaz Quliyev
filologiya elmləri doktoru, professor

Aynur Sabitova
filologiya elmləri doktoru, professor

Şahin Xəlilli
Səadət Əliyeva
BRİTANIYA UŞAQ ƏDƏBİYYATI
Bakı, 2018, - 462 səh.

Dərs vəsaitində ədəbi janrdan ümumi ədəbiyyatın bir sahəsinə çevrilən, sonrakı inkişaf mərhələlərində müstəqil uşaq ədəbiyyatı kimi dünya ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutan Britaniya uşaq ədəbiyyatının ümumi mənzərəsi yaradılmışdır.

Britaniya uşaq ədəbiyyatı və poeziyasının tarixinə, inkişaf mərhələlərinə həsr olunmuş esselər, habelə klassik uşaq folkloru, Orta əsrlər, müasir poeziya nümunələri və ədəbi nağılların bir qismi topluya daxil edilmişdir.

Respublikamızın ali məktəblərində filologiya fakültələrinin bakalavr pilləsində seçmə fənn kimi tədris olunan “Britaniya uşaq ədəbiyyatı” adlı dərs vəsaiti müəllim və tələbələr üçün nəzərdə tutulmuşdur.

ISBN: 978-9952-496-09-3

REDAKTORDAN

O qədər nağıl oxuyub tərcümə eləmişəm ki, özümü çox zaman nağıllar dünyasında hiss eləyirəm. Bəzən hansı nağılın hansı xalqa, hansı əsərin hansı yazıçıya aid olması da yadımda qalmır. Ancaq yadımdan çıxmayan budur ki, uşaq ədəbiyyatı, nağıllar dünyası təlatümlü, qeyri-adi həyatımızın nağıla çevrilməsində çox mühüm rol oynaya bilər.

Hansı nağıldı, bilmirəm, orda təsvir olunur ki, bir antilop balası ilə şir balası çəməndə bir-birinə rast gəlib dostlaşırlar. Söz verirlər ki, sabah bir də burada görüşəcəklər. Antilop balası yuvaya qayıdan kimi anası bərk narahat olur ki, səndən şir qoxusu gəlir. Bala anasından soruşanda ki, şir nədi, narahat antilop deyir ki, nə yaxşı ki, o səni didib parçalamayıb.

Şir isə balasından dadlı antilop qoxusu gəldiyini söyləyir və soruşur ki, de görüm, onu didib parçalaya bildinmi?

Bu söhbətdən sonra antilop balası dost sandığı şir balasından qaçdığı kimi, şir balası da öz dostuna hücum edib onu parçalamaq, ətinin dadına baxmaq istəyir...

Təxminən məzmunu belə olan nağıl çox ibrətamizdir. İnsanlar balaca, təmiz, saf olanda bir-birlərinə çox mehribanlıq göstərir, böyüyəndə isə bir-birlərinə qənim kəsirlər...

Uşaq ədəbiyyatı, saf uşaq dünyası milliyyətindən, irqindən asılı olmayaraq hamını insan kimi tərbiyə eləyə bilər. Belə olsa,

ölkələr arasında tikanlı, keçilməz, qorunan sərhədlər qalsa belə, mədəniyyətlər arasında sərhəd götürülər, insanlar bir-biri ilə insan kimi davranar. Bizim görkəmli uşaq yazıcımız Abdulla Şaiq demişkən hamı anlayar ki:

*Həpimiz bir günəşin zərrəsiyiz,
Həpimiz bir səma pərvərdəsiyiz...*

Bu mənada mənə elə gəlir ki, bəşər mədəniyyətinin ortaq nümunələri olan əsərləri oxuyan bütün dünya uşaqlarını insan-pərvərlik ruhunda tərbiyə eləmək olar. Bu isə bütün ölkələrdə sülh və əmin-amanlığın bərpasına gətirib çıxara bilər... Necə deyərlər, birliyin, dostluğun, qardaşlığın, ləyaqətin, insana məxsus bütün müsbət mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərin yolu dünya uşaq ədəbiyyatından keçir...

İngilis ədəbiyyatı üzrə gözəl mütəxəssislərimizdən biri, dostum, professor Şahin Xəlilli ilə Səadət Əliyevanın birgə yazdıqları “Britaniya uşaq ədəbiyyatı” adlı iri həcmli dərs vəsaitinin əlyazmasını vərəqləyəndə bu hissələri keçirdim və yadıma Moskvada uşaq ədəbiyyatı üzrə keçirilən seminarlardan birində dünya ədəbiyyatı üzrə tanınmış mütəxəssislərdən birinin bizə oxuduğu mühazirə və mənə bağışladığı fundamental “Dünya uşaq ədəbiyyatı” kitabı düşdü. Oradakı böyük bir bölmənin Britaniya uşaq ədəbiyyatına aid olmasını da xatırladım. O da yadıma düşdü ki, Pamela Treversin məşhur “Meri Poppins” əsərini dilimizə mən tərcümə eləmişəm və bu kitab 2009-cu ildə “Çaşıoğlu” nəşriyyatı tərəfindən nəfis şəkildə nəşr olunaraq Azərbaycan uşaqlarının istifadəsinə verilib...

Dərs vəsaitini oxuduqca Britaniya uşaq ədəbiyyatının elmi mənzərəsi gözüm önündə canlandı. Ali məktəblərin filologiya fakültələrinin bakalavr pilləsində seçmə fənn kimi nəzərdə tutulan proqram əsasında hazırlanan bu kitab bir uşaq ədəbiyyatı mütəxəssisi kimi məndə məmnunluq hissi doğurdu. Britaniya uşaq ədəbiyyatının təşəkkülü və inkişafı, tarixi, onun Azərbaycanda öyrənilməsi kimi məsələlərə topluda aydınlıq gətirilməsi onun elmi tutumunu, eləcə də informasiya dəyərini xeyli dərəcədə artırır.

Marqaret Drabl, İsaak Uatts, Samuel Conson, Sara Trimmer, Şarlotta Yonq, Anna Sevell, Çarlz Kinqsley, Meri Luiza Molesvörs və başqaları kimi ölkəmizdə az tanınan müəlliflərlə bərabər, Azərbaycan uşaqlarının uzun illərdən bəri sevə-sevə oxuduqları əsərlərdən və onların müəlliflərindən də geniş söhbət açılması yaxşı, təqdirolunası cəhətdir. Bu baxımdan Lüis Kerolun “Alisa möcüzələr ölkəsində”, Daniel Defonun “Robinzon Kruzo”, Valter Skottun “Kventin Dorvard”, Çarlz Dikkensin “Oliver Tvistin macəraları”, Redyard Kiplinqin “Mauqli” və sair bu kimi əsərlər nəinki bugünkü uşaqların, elə bizim özümüzün də uşaq vaxtı sevə-sevə oxuduğumuz, qəhrəmanlarının taleyini həyəcanla izlədiyimiz kitablar sırasındadır.

Dərs vəsaitində yazılı ədəbiyyatla bərabər, böyük Britaniyada yaranan folklor nümunələrinə, xüsusən nağıllara və əfsanələrə, eləcə də onların dilimizə tərcüməsi məsələlərinə ayrıca fəslin həsr edilməsi də məmnunluq doğuran cəhətlər sırasındadır.

Dərs vəsaitində tərcümələrdən nümunələrin verilməsi praktik əhəmiyyət daşıyır və tələbənin işini xeyli dərəcədə asanlaşdırır. Necə deyərlər, kitabın həm dərslik, həm müntəxabat səciyyəli olması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Burada verilən ingilis, şotland, irland, uels xalq nağıllarından nümunələr uşaq oxusu, balacaların təxəyyülünün inkişafı, dünyagörüşünün formalaşması üçün çox yararlı bədii nümunələrdir. Bu əsərlərin əksəriyyətinin birbaşa ingilis dilindən tərcüməsi də əhəmiyyətli faktlar sırasındadır.

Kitabda Britaniya uşaq şeiri, onun yaradıcıları haqqında da söhbət açılır. Ənn və Ceyn Teylor bacılarının əsərləri, digər poetik nümunələr yığcam şəkildə təhlil olunur. Digər bir bölmədə isə Britaniya uşaq poeziyası və onun Azərbaycan dilinə tərcüməsi məsələləri tədqiqat predmeti seçilir.

Britaniya xalq şeirinin uşaq oxusu üçün yarayan nümunələrinin orijinalı ilə birlikdə onların tərcüməsinin də verilməsi dərs vəsaitini sxematiklikdən çıxarır, onun praktik əhəmiyyətini daha da artırır. Bu şeirlər Şahin Xəlillinin və Sabir Mustafanın tərcümələri ilə təmsil olunur. Bədii materialdan sonra ingilisdilli uşaq şeirinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi məsələləri bədii təhlil süzgəcindən keçirilir.

Dördüncü hissədə XVII-XX əsrlərdə yaranan Britaniya uşaq şeirindən nümunələr təqdim olunur.

Uilyam Bleyk, Ceyn Teylor, Kristina Rozetti, Robert Luis Stivenson, Çarlz Kausli, Spayk Milliqa, Roald Dahl, Maykl Rozen kimi şairlər haqqında qısa məlumat verildikdən sonra onların şeirləri və bu şeirlərdən edilən tərcümələr verilir.

Dərs vəsaitinin XIX – XX əsrlərdə yaranan uşaq ədəbiyyatına həsr olunan beşinci hissəsində Çarlz Dikkens, Alan Aleksandr Miln, LUIS Keroll, Ceyms Qrinvud, Oskar Uayld, Ceyms Mətyu Barri, Redyard Kiplinq və bu kimi görkəmli yazıçıların həyatından söhbət açılır, əsərlərindən nümunələr təqdim olunur. Bu yazıçıların əsərlərinə elmi münasibət bildirilməsi də məqsədəuyğundur.

Kitabda əlavələr adlanan xüsusi bir bölmə də vardır. Burada Beatris Potter, Enid Meri Blayton, Klayv Stəpls LUIS, Alan Qarner, Jaklin Uilson, Filip Pulman, Coan Ketlin Rouling kimi müasir yazıçılar haqqında məlumat verilir ki, bu da Britaniya uşaq ədəbiyyatı haqqında mənzərəni daha da zənginləşdirir. Kitabda yazıçıların portretinin və əsərlərinin üzqabığının şəkillərinin verilməsi də dərs vəsaitinin baxımlılığını, informasiya əyaniliyini artırır.

Ümumiyyətlə, “Britaniya uşaq ədəbiyyatı” adlı dərs vəsaiti böyük zəhmət bahasına araya-ərsəyə gələn çox əhatəli, gərəkli, praktik əhəmiyyətli, eləcə də gələcəkdə elmi tədqiqat üçün dəyərli qaynağa çevrilə biləcək bir kitabdır.

Rafiq Yusifoğlu

şair;

*Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi,
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor*

I HİSSƏ

**BRİTANIYA
UŞAQ ƏDƏBİYYATI:
TARİXİ, İNKİŞAF YOLLARI**

BRİTANİYA UŞAQ ƏDƏBİYYATI VƏ ONUN AZƏRBAYCANDA ÖYRƏNİLMƏSİ

Şahin Xəlilli

Britaniya uşaq ədəbiyyatı dünya uşaq ədəbiyyatının ümumi mənzərəsində öz sözü, sehrlı, möcüzəli sənət abidələri ilə seçilən və dünya xalqlarının çox-çox dillərinə tərcümə edilən böyüklər üçün yazılan ədəbiyyat sırasında o qədər də “balaca” görünmür. Böyüklərin ədəbiyyatı kimi uşaq ədəbiyyatının yaranış tarixində də poeziyanın ön cərgədə dayandığı, başlanğıcın yaradıcısı olduğunu söyləmək mümkündür.

İngilis yazılı uşaq poeziyası tarixinin çox qısa olduğunu qeyd edən tanınmış ingilis yazıçısı Marqaret Drabl uşaq ədəbiyyatına dair xülasəsində yazır: “16-cı əsrin məlumat kitabçaları, məsələn “İngilis şeir vəzninə dair kitab” (“*Booke in Englyssh Metre*”) daha çox zövq aşılaman şeirlə yazılmışdır, lakin indi ilkin şəxsiyyəti müəyyənləşdirilmiş uşaq şairi yəqin ki, Uattsdir (*Isaac Watts, 1674-1748*)...”

Bəs İsaak Uatts kimdir? Onun haqqında Azərbaycan oxucusu nə dərəcədə tanışdır? Açıqını deyək ki, Britaniya uşaq ədəbiyyatı məsələləri Azərbaycan nəzəri fikrində demək olar ki, az tədqiq edilmişdir. “Dünya uşaq ədəbiyyatı” seriyası ilə bir sıra Britaniya uşaq yazıçılarının əsərləri ana dilimizə tərcümə edilib nəşr olunmuşdur. Tədqiqatçı alimlərimiz uşaq ədəbiyyatı tənqidi ilə məşğul

olmadığından bu arealda böyük bir boşluq yaranmışdır. Annotasiya xarakterli olsa da, İsaak Uatts haqqında aşağıdakıları söyləmək istərdik. O, Nyuinqton Akademiyasında 1690-1694-cü illərdə təhsil almış, ruhani olmuşdur, səh-hətində müəyyən problemlərlə bağlı erkən təqaüdə çıxarılmışdır. Bir sıra ilahiyyat və təlim-tərbiyə mövzusunda əsərlər yazmışdır. Əsasən isə himnləri ilə məşhur olmuşdur. Onun uşaqlar üçün yazdığı şeirləri, mahnıları, xüsusilə “Balaca işgüzar arı necə işlər görür” (*“How doth the little busy bee”*) kimi mahnısına Lüs Keroll (*Lewis Carroll – onun əsl adı isə Charles Lutwidge Dodgsondur (1832-1898) və bir sıra ensiklopediyalarda daha çox əsl adı ilə təqdim edilir*) “Alisa möcüzələr ölkəsində” adlı kitabında parodiyalarını yaratmışdır. Böyük ingilis yazıçısı və şairi, ingilis dilinin ilk monumental lüğətinin (*“Johnson’s Dictionary”*) müəllifi Samuel Conson (*Samuel Johnson, 1709-1784*) məşhur “İngilis şairlərinin ömürləri” (*“The Lives of the English Poets”*) adlı bioqrafik toplusunda şəxsi təşəbbüsü ilə ilk ingilis uşaq şairi haqqında təfəsilatlı məlumat vermişdir. Uattsın yaradıcılıq məsələlərinə toxunan Marqaret Drabl şairin “Uşaqlar üçün ilahi mahnılar”ının (*“Divine Songs for Children”*) 1715-ci ildən etibarən çox məşhur olduğunu söyləmişdir.

“Ədəbiyyatın bu mürəkkəb dünyasının başlanğıcı müəmmalıdır. Biz heç vaxt hansı növ hekayə, məzhəkə və mahnının bizdən əvvəlki savadsız cəmiyyətlərdə xüsusi olaraq ya uşaqlar üçün, ya da uşaqlar tərəfindən yaradıldığını dəqiq bilməyəcəyik. Təxmin edə bilərik ki, yaşlı adamlar uşaqlara laylalar və onların könlünü oxşayan ritmik bədii parçaları oxuyublar və adama elə gəlir ki, onlar nağıl və mahnı ifası mərasimlərinə daxil edilmişdir. Bir zamanlar yazı inkişaf edəndə bəzi yeniyetmə uşaqlara (*adətən, yüksək zümrənin oğlanlarına*) yazmağı və oxumağı öyrədirdilər, lakin ən erkən savadlı cəmiyyətlərdən yaş spe-

sifikalı ədəbiyyatın aydın nümunələri indiki günlərimizə gəlib çatmamışdır”.

Belə bir mühakimə təkzibedilməzdir. Ona görə ki, dünyanın ədəbi xəritəsində Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının keçdiyi yol haqqında elə təxminən belə bir fikir söyləmək olar. Lakin yaddaşlardan süzülüb gələn, əsrlərdən əsrlərə, nəsillərdən nəsillərə ötürülən uşaq nənniləri, tapmaca, nağıl və hikmətli xalq ifadələri indi uşaq ədəbiyyatının bir zamanlar mövcud olmadığı fikrinin yanlış olduğuna əyani sübut deyilmi? Doğrudur, qədim dövrlərdə nə böyük, nə də uşaq ədəbiyyatı kimi ədəbiyyatların bölümü olmadığını israrla söyləmək olar. Elə bu misalı demək olar ki, mütəfəkkir Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi (1141-1209) təhsil aldığı dövrdə uşaq ədəbiyyatı adlı fənnin tədris olunmadığı gün kimi aydındır. Nə də şair özü əlyazmalarında belə bir ədəbiyyatın mövcud olduğu haqqında eyham vurmamışdır.

Doğrudur, Orta əsrlər dövründə İngiltərədə uşaqlara həsr olunan əlifba şeirlərinin, eləcə də uşaqlara süfrə arxasında etik qaydaları təlqin edən şeirlərin oxunduğu söylənilir.

Bu dövrdə uşaqlar daha çox dünyəvi elmləri öyrənmiş, eləcə də klassik latın və Şərq sənət adamlarının əsərlərini mütaliə etmişlər. Lakin bütün bu qeyd olunanlarla yanaşı, dünyada insanlıq eşqinin yarandığı kövrək sözün – uşaq ədəbiyyatının da dünyaya gəldiyini etiraf etmək olar.

Fikrimizcə, uşaq ədəbiyyatı, hər şeydən əvvəl uşaqlar üçün yazılmış ədəbiyyat kimi dəyərləndirilməlidir. Bəs onda uşaqlar üçün uyğunlaşdırılan klassik yazarların əsərlərini də bu ədəbiyyat siyahısına daxil etmək nə dərəcədə doğrudur? Məsələn, ingilis nəsrinin və jurnalistikasının banisi Daniel Defonun (*Daniel Defoe, 1660-1731*) “Robinson Kruzo” (“*Robinson Crusoe*”) əsəri, şotland əsilli Valter Skottun (*Sir Walter Scott, 1771-1832*) “Kventin Dörvard” (“*Quentin Durward*”) romanı və onlarca digər əsərlər indi dünya uşaq ədəbiyyatının müəyyən bir hissəsini

təşkil edir. Lakin nədənsə həm nəşirlər, həm oxucular, həm də uşaq ədəbiyyatı tənqidçiləri uşaq auditoriyasına nüfuz edən bu əsərləri onların yaş səviyyəsinə uyğunlaşdırsalar da, adını çəkdiyimiz roman-ların məzmun-mündəricəsi gənc və yaşlı oxucuların zövqünə, səviyyəsinə daha uyğun və müqabildir.

2012-ci ildə 200 yaşı tamam olan görkəmli ingilis yazıçısı Çarlz Dikkensin (*Charles Dickens, 1812-1870*) acı məhrumiyyətlər içərisində yaşadığı uşaqlıq çağı onun ən böyük “dərs kitabı” olmuşdur. O, 12 yaşında yüzlərlə, minlərlə həmyaşıdları kimi gündə 10 saat ən çətin, ağır işlərin qulpundan yapışaraq uşaqların çəkdiyi əzab-əziyyətin, onların satqınlıq və əxlaqsızlığının canlı şahidi olmuşdur. Sonralar gələcək yazıçının böyük sənət eşqi ilə qələmə aldığı “Oliver Tvistin macərələri” (“*Oliver Twist*”) romanı 1837-1838-ci illərdə nəşr üzü görmüşdür. Çoxsaylı film, səhnə tamaşasının mətninə çevrilən bu əsər əslində uşaqların həyatına həsr olunsa da, uşaqlar üçün yazılmamışdır. Lakin dəfələrlə uşaqlar üçün uyğunlaşdırılan “Oliver Twist” neçə zamandır ki, irili-xırdalı bütün oxucuların sevimli əsərlərindən biri sayılır.

Yəhudi əsilli ingilis şairi və professoru Maykl Rozen, Çarlz Dikkensin 12 yaşında gördüyü işlərin XXI əsr Qərb dünyasında eyni yaşda uşaqların daha görmədiyini yazır. İndi 12 yaşında olan uşaqların dünyanın hansısa guşəsində hazırladığı əşyalardan Qərb dünyası uşaqlarının ləzzət aldığını, nəşələndiyini yazan alim bəlkə də Qərbin keçdiyi böyük inkişaf yolunu, uşaqlara göstərilən qayğının son dövrdə kifayət qədər artdığını söyləməkdə haqlıdır.

“Sosioloji nöqtəyi-nəzərdən uşaq ədəbiyyatını digər ədəbiyyatlardan fərqləndirən əsas cəhət onun nəşriyyat, təhsil və tərbiyə ilə unikal bir şəkildə əlaqədə olduğudur.” Fikrini yazan Maykl Rozen təbii ki, pedaqoq-nəzəriyyəçi kimi öz mövqeyini ifadə etmişdir. Fikrimizcə, uşaq

ədəbiyyatı uşağın yaş səviyyəsi, onun yaşadığı atmosfer və uşaqlara bu ədəbiyyatı sevdirməyi bacaran tərbiyəçi-müəllim, valideyn himayəsi və qayğısı ilə daha sıx bağlıdır, ona görə ki, həmin ədəbiyyatla böyüyən uşaqlar sabah tərbiyəçi-müəllim-valideyni əvəz edəcək nəslin davamçıları olacaqlar.

Bir sıra mənbələrdə, o cümlədən uşaq ədəbiyyatına dair ensiklopedik nəşrlərdə uşaq ədəbiyyatı tarixinin protestant çexiyalı görkəmli pedaqoq və təhsil reformatoru Yan Komenskinin (*John Amos Comenius – Jan Komensky, 1592-1670*) uşaqlar üçün yazdığı “*Orbis Sensualiam Pictus*” adlı əsərinin ingilis dilinə tərcümə edilmiş “*Comenius’s Visible World*” (“*Komenskinin görünən dünyası*”) adlı məşhur əsəri ilə başlanıldığı qeyd olunur. Tərcümə 1659-cu ildə İngiltərədə çap üzü görmüşdür. Dillərin öyrənilməsində əyani vasitələrin, xüsusilə şəkillərin ardıcılıqla istifadə olunmasını təlqin edən bu vəsait uşaqlara müraciətlə yazılmış və uşaq ədəbiyyatının ilk dərs kitabı kimi dəyərləndirilmişdir. Tərcümə ilə ədəbiyyata vəsiqə alan belə bir kitabın ingilis tərəfindən yazılmadığını nəzərə alsaq, təbii ki, onun Britaniya uşaq ədəbiyyatı tarixində tərcümə əsərlərindən biri kimi qəbul edilməsi daha düzgün və məntiqi hesab edilə bilər. Lakin tərcümənin ədəbiyyatla bağlılığından çıxış edən ensiklopediya müəllifləri ingilis uşaq ədəbiyyatının məhz tərcümə əsəri ilə irsi-varislik ənənəsinin özülünü qurduğunu etiraf etməsə də, bu əsər sözün əsl mənasında uşaq ədəbiyyatının zəngin xəzinəsinə daxil olan dəyərli əsərdir.

Beləliklə, tərcümə əsəri ilə ingilis dilində ilk dərs kitabının XVII əsrin ikinci yarısına – 1659-cu ilə şamil edilməsi, eləcə də bu dövrdə ilk uşaq şairi İsaak Uattsın şəxsiyyətinin və uşaq kitabının müəyyənləşdirilməsi uşaq ədəbiyyatı tarixində təxminlər kimi qəbul edilə bilər.

İngilis dilində kilsə ədəbiyyatının yaradıcılarından və

yazıçılarından biri kimi yaxşı tanınan Əlfrik (*Aelfric, c.950-c.1010*), əsasən, dini kitabları ingilis dilinə tərcümə etmiş, o cümlədən “Katolik moizələr” (“*Catholic Homilies*”), “Müqəddəslərin həyatı” (“*Lives of the Saints*”), Orta əsrlər dövründə məşhur latın “Qrammatika”sı, əsasən müəllimlə şagirdləri arasında qələmə aldığı “Söhbət”i (“*Colloquy*”) ilə tanınmışdır.

Öz dövrünün böyük yazıçısı kimi məşhur olan Əlfrik benediktinli rahib, sonra Oksford şəhəri yaxınlığında yerləşən Kerne Abbas və Eynşamda katolik monastırının abbati (*başçısı*) olmuşdur. X yüzilliyin bu tanınmış siması əsasən dini mövzularda yazılmış əsərləri latın dilindən ingilis dilinə tərcümə etmiş, özünün təhsil prinsipləri ilə öyrədici metodları özündə ehtiva edən əsərləri ilə dövrünün dindar ziyalı və nasiri kimi ingilis ədəbiyyatı tarixinin unudulmazları sırasına vəsiqə almışdır.

Uşaq ədəbiyyatının araşdırıcıları Britaniya uşaq ədəbiyyatının tarixi örnəklərinin axtarışında Əlfrikin xidmətlərini qeyd etməkdə müəyyən qədər haqlıdılar.

XVIII əsrin sonlarından etibarən ədəbiyyat mütəxəssislərinin uşaqlara hansı kitabları mütaliə etməsi barədə məsləhətlər verməsi, təbii ki, uşaq ədəbiyyatının meyarlarının müəyyənləşdirilməsi yolunda ilk təşəbbüs kimi qəbul edilə bilər. Məhz bu dövrdən etibarən Sara Trimmerin (*Sarah Trimmer*) “Təhsilin himayədarı” (“*The Guardian of Education*”), Şarlotta Yonqun (*Charlotte Yonge*) “Makmillan jurnalı”nda (“*Macmillan’s Magazine*”) çap olunan üç hissədən ibarət olan essesi – “Ötən əsrin uşaq ədəbiyyatı” (“*Children’s Literature of the Last Century*”) əsərləri oxuculara ünvanlanmışdır.

Uşaq hekayələrindən ibarət olan “Xəzinələr” (“*Treasures*”) kitabının və ayrı-ayrı antologiyaların nəşri həm Böyük Britaniyada, həm də ABŞ-da XVIII əsrin sonlarından çap olunmağa başlamışdır. XIX əsrin axırlarında isə bu

ölkələrin kitabxanalarında uşaqlar üçün xüsusi oxu zalalarının ayrılması, eləcə də kollec təhsili almış gənc qızların – kitabxanaçıların uşaqlara kitabların seçimində xidmət göstərməsi uşaq ədəbiyyatının inkişafı yolunda müsbət mədəni hadisəyə çevrilmişdir.

XVII əsrin 71-ci ilində Ceyms Ceynueyin (*James Janeway*) “Uşaqlara xatirə: bəzi cavan uşaqların müqəddəs, nümunəvi ömürlərinin və şən ölümlərinin dəqiq yazıya alınma hesabatı” (“*A Token for Children: Being an Exact Account of the Conversion, Holy and Exemplary Lives and Joyful Deaths of Several Young Children*”, London, 1676) adlı kitabı uşaq ölümü haqqında aydın təsəvvür yaratmaq və bu ölümün insanlıq üçün böyük faciə olduğunu göstərmək məqsədi ilə yazılmışdır. Kitabın ilk nəşrindən sonra iki yüz ildən çox Britaniyada və Amerikada çap olunmasına qadağa qoyulmuşdur.

XIX əsrin 40-cı və 50-ci illərində Marryatın (*Captain Frederick Marryat, 1792-1848*), Robert Maykl Ballantinin (*Robert Michael Ballantyne, 1825-1894*), Corc Alfred Hentinin (*George Alfred Henty, 1832-1902*) və başqalarının oğlanlar üçün yazdığı macəra hekayələrinin Britaniya uşaq ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus yeri olduğunu qeyd etmək istərdik. Uşaqlara ünvanlanmış məktəb hekayələri Tomas Hyuzun (*Thomas Hughes, 1822-1896*) “Tom Braunun məktəb günləri” (“*Tom Brown’s Schooldays*”, 1857), Frederik Uilyam Farrarın (*Frederic William Farrar, 1831-1903*) “Erik, yaxud yavaş-yavaş” (“*Eric, or Little by Little*”, 1858) adlı əsərləri oxucuların xoşladığı kitablar siyahısına daxil olmuşdur. Eləcə də bu dövrdə yaranan ailə saqaları sırasında Şarlott Meri Yonqun (*Charlotte Mary Yonge, 1823-1901*) 1856-cı ildə yazdığı “Gözəl zəncir” (“*The Daisy Chain*”) əsəri, Anna Sevellin (*Anna Sewell, 1820-1878*) qara kəhər haqqında “Əsmər gözəl” (“*Black Beauty*”, 1877) adlı hekayəsi uşaq ədəbiyyatının klassik

nümunəsi kimi dəyərləndirilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, həmin əlyazmaya görə Anna Sevell 20 funt sterlinq almış və ölümündən üç ay əvvəl kitab nəşr olunmuşdur.

XIX əsrin ikinci yarısında Britaniyada uşaq ədəbiyyatının klassikləri sırasında Çarlz Kinqsleyin (*Charles Kingsley, 1819-1875*) “Su uşaqları” (“*The Water-Babies*”, 1863), Lüs Kerollun (1832-1898) “Alisa mözücələr ölkə-sində” (“*Alice’s Adventures in Wonderland*”, 1865), Meri Luiza Molesvörsün (*Mary Louisa Molesworth, 1839-1921*) (*əslində o, uşaqlar üçün yazdığı əsərlərini Ennis Qraham (Ennis Graham) təxəllüsü ilə yazmışdır*) 1879-cu ildə yazdığı “Qobelen (xalça) otağı” (“*The Tapestry Room*”), Riçard Cefferisin (*Richard Jefferies, 1848-1887*) “Bevis” (“*Bevis*”, 1882), Robert Lüs Stivensonun (*Robert Louis Stevenson, 1850-1894*) 1883-cü ildə yazdığı “Dəfinələr adası” (“*Treasure Island*”) kimi əsərləri ədəbiyyat aləmində sevilib-seçilən və daha çox oxunan əsərlər sırasına daxil olmuşdur.

Fransis (*Eliza*) Hocson Barnett (*Frances (Eliza) Hodgson Burnett, 1849-1924*) böyükələr haqqında çoxsaylı romanlar yazsa da, uşaqlar üçün qələmə aldığı “Balaca Lord Fauntleroy” (“*Little Lord Fauntleroy*”, 1886) əsəri ilə ədəbi aləmdə şöhrət qazanmışdır. Əsərində ikinci oğlu Vivianın bədii obrazını yaratmışdır, onun 1911-ci ildə yazdığı “Səhrli bağça” (“*The Secret Garden*”) əsəri də uşaq dünyasının klassik əsərlərindən biri kimi qiymətləndirilmişdir. 1886-cı ildə Robert Luis Stivenson “Oğurlanmış uşaq” (“*Kidnapped*”), 1893-cü ildə “Katriona” (“*Catriona*”) adlı şotland romansları ilə uşaq ədəbiyyatının unudulmaz yazıçıları sırasına daxil olmuşdur.

XIX əsrin sonlarında uşaq ədəbiyyatında Ser Henri Rayder Haqqardın (*Sir Henry Rider Haggard, 1856-1925*) Cənubi Afrikanın tarixi ilə bağlı yazdığı 34 macərə romanı onu bir yazıçı kimi tanıtdırsa da, onun “Kral Solomonun

kömür mədənləri” (“*King Solomon’s Mines*”, 1885) romanı uşaq ədəbiyyatına vəsiqə alan ən yaxşı nominasiyasını qazanmışdır. Eləcə də Redyard Kiplinqin (*Rudyard Kipling, 1865-1936*) “Cəngəlliklər kitabı” (“*The Jungle Book*”, 1894-1895), qadın yazıçı Edit Nesbitin (*Edith Nesbit, 1858-1924*) “Dəfinə axtaranların hekayəsi” (“*The Story of the Treasure-Seekers*”, 1899) əsərləri uşaqları düşündürən sənət nümunələri kimi Britaniya uşaq ədəbiyyatının qızıl fonduna daxil olmuşdur.

Son dövrlərə qədər Azərbaycanda nəşr olunan əsərlərin demək olar ki, xeyli hissəsi rus dili vasitəsilə dilimizə tərcümə edilmişdir. Əlbəttə, çox vaxtlar debatlarda bu əsərlərin vasitəçi dildənsə, orijinaldan tərcüməsinin daha düzgün və məqsədəuyğun olduğu qeyd olunur. Lakin indinin özündə rus dilini ingilis dilindən daha yaxşı bilən mütəxəssis-müərcimlərin orijinal nəşrlə yanaşı rus dilindən edilmiş tərcümələrdən yeri gəldikcə istifadə etməsi təbii ki, əsərin orijinal ruhunun saxlanılmasına müəyyən imkan yarada bilər. Beləliklə, həm orijinal adların düzgün transformasiyası, həm də mürəkkəb situasiyalı təsvirlərin tərcüməsində qazanılmış yaxşı tərcümədən və təcrübədən yararlanmaqla Azərbaycan dilində daha mükəmməl tərcümə əsərlərinin yaradılmasına nail olmaq mümkündür.

Azərbaycan ədəbi-nəzəri fikrində dünya, o cümlədən Britaniya uşaq ədəbiyyatının tarixi qaynaqlarına, ədəbiyyatın keçdiyi inkişaf yoluna, yazarların həyat və yaradıcılığına dair müəyyən söz deyilsə də, bunlar müasir oxucunun mənəvi tələblərini tam ödəmir. Lakin rus ədəbi nəzəri fikrinin yaratdığı çoxsaylı tənqidi nəşrlər bu sahədə bir örnək sayıla bilər.

Bəs buna necə nail olmaq olar? İstər böyük, istərsə də uşaq ədəbiyyatına dair sanki qısqançlıqla söylənilən, yazılan məqalələrdə yazıçıların, şairlərin yaradıcılığına nüfuz edən mühakimələr azlıq təşkil edir.

Bu baxımdan dünya ədəbiyyatının mütəxəssis-alimlərindən biri, professor Cəlil Nağıyevin “Lüis Keroll, Redyard Kiplinq, Ceyms Barri, Alan Aleksandr Milnin yaradıcılıq aləminə həsr etdiyi “Böyüklərin uşaq dünyası” adlı araşdırması yeni söz demək, çox-çox mətləblərə aydınlıq gətirmək baxımından diqqəti çəkir. O yazır: “Nağıllar da ədəbiyyatın uşaqılıq çağıdır. Uşaq aləmi ilə nağıl aləmi bir-birinə oxşayır, hələ bəlkə də doğmadır.

Hamı bilir ki, nağıl şifahi xalq ədəbiyyatının bir növüdür. Ancaq dünya ədəbiyyatında çox gözəl nağıllar yazan yazıçılar olmuşdur ki, onların nağılları heç də xalq yaradıcılığında olan nağıllardan geri qalmır”.

Ən böyük qüdrət və ecazkarlıq da ondadır ki, söylənilən yaxşı nə varsa, zaman-zaman bir yazarın yox, xalqın adına yazılır.

Mənim aləmində uşaq ədəbiyyatı da dünyanın ən böyük ədəbiyyatı kimi həmişə ürəklərdə yaşayır. Deməli, xalq da, ədəbiyyat da o vaxt böyük olur ki, onu dünya xalqları öz ana dilində oxumağı bacarır.

Britaniya yazıçılarından ədəbiyyat sahəsində xidmətlərinə görə 1907-ci ildə ilk Nobel mükafatına layiq görülmüş Redyard Kiplinqin (*Rudyard Kipling, 1865-1936*) ədəbiyyatda ən böyük uğuru onun məhz uşaqlar üçün yazdığı aşağıdakı kitabları olmuşdur: “Cəngəlliklər kitabı” (“*The Jungle Book*”, 1894), “Yalnız belə hekayələr” (“*Just So Stories*”, 1902), “Mükafatlar və pərilər” (“*Rewards and Fairies*”, 1910), Hindistana həsr etdiyi və onun macəra romanı olan “Kim” (“*Kim*”, 1901).

Bombeydə anadan olan gələcək yazıçı və şair 6 yaşında ikən – 1871-ci ildə İngiltərəyə gətirilmiş və Sautsidə (*Southsea*) balaca bacısı ilə birlikdə pansioner (*pansionda oxuyan və yaşayan şagird*) olmuşdur. O, 23 yaşında – 1888-ci ildə “Məə, məə, qara qoyun” (“*Baa, Baa, Black Sheep*”) adlı kiçik hekayəsində və “Öləziyən işıq” (“*The Light that*

Failed”, 1890) romanında valideynlərindən ayrı düşdüyü uşaq dövrünü qələmə almış, onu ömrünün “acı və sərt dövrü” adlandırmışdır.

Redyard Kiplinqin bir çox hekayə və şeirləri Azərbaycan dilinə tərcümə edilsə də, onun yaradıcılığı ədəbiyyatşünaslıqda yetərinə araşdırılıb öyrənilməmiş, yaradıcılığının şah əsəri sayılan Şərq-Hindistan mövzusunda yazdığı “Kim” əsəri tədqiqat mövzusunda çevrilməmişdir.

XX əsrin ikinci yarısından uşaq ədəbiyyatının daha mükəmməl nümunələrinin yaradıldığını, bu ədəbiyyatın akademik tədqiqi arealında ciddi dəyişikliklər olduğunu söyləmək mümkündür. Beləliklə, uşaq ədəbiyyatı varsa, onun tənqidi də olmalıdır. Söhbət uşaq ədəbiyyatından gedirsə, onu qeyd etmək lazımdır ki, yalnız XX əsrin erkən orta çağlarından başlayaraq bu ədəbiyyatın öyrənilməsi və tədqiqinə dair elmi əsərlərin nəşr olunmasına start verilmişdir. F.J.Harvey Dartonun (*F.J.Harvey Darton, 1878-1936*) 1932-ci ildə çap olunmuş “İngiltərədə uşaq kitabları: sosial həyatın beş əsri” (“*Children’s Books in England: Five Centuries of Social life*”) adlı kitabı (onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, “*Darton Family*” kimi çox məşhur olan nəşriyyatın əsasını 1787-ci ildə Uilyam Darton (*William Darton, 1755-1819*) qoymuş və o vaxtdan nəşirlər sülaləsi əsasən uşaqlar üçün kitabların nəşri ilə məşğuldur), eləcə də Paul Hazardın (Paul Hazard) ilk dəfə 1944-cü ildə fransız dilində nəşr etdirdiyi “Kitablar, uşaqlar və insanlar” (“*Books, Children, and Men*”) kitabı uşaq ədəbiyyatının daha əhatəli, mədəni və ədəbi kontekstdə öyrənilməsinə rəvac vermişdir.

Uşaq ədəbiyyatının öyrənilməsində ən mühüm dayaq nöqtəsinin 1970-ci illərdə yarandığı qeyd edilir. “Signal” adlı Britaniya uşaq jurnalının əsası 1970-ci ildə qoyulmuşdur; ABŞ-da isə “Uşaq ədəbiyyatı” (“*Children’s Literature*”) 1972-ci ildə yayımlanmağa başlamışdır; 1973-cü ildə Uşaq Ədəbiyyatı Assosiasiyası (*The Children’s Litera-*

ture Association) yaradılmış və bu Assosiasiya illik uşaq ədəbiyyatı konfranslarının keçirilməsini ənənəyə çevirərək bu sahədə qrantların təyin edilməsinə dəstək olmuşdur.

Son dövrdə Böyük Britaniyada, ABŞ-da və Kanadada uşaq kitablarının müəlliflərinə və kitabın illüstrasiyalarına verilən mükafatlar həm sayına, həm də nüfuzuna görə öz yeri ilə seçilir. Əsaslı 1922-ci ildə qoyulan “Nyuberi” medalı, 1937-ci ildə ABŞ-da təsis edilən “Kaldekott” medalı, yenə 1937-ci ildən əsaslı qoyulan “Britaniya Karnegi” medalı və 1955-ci ildən müəyyənləşdirilən “Keyt Qrinəvey” medalı uşaq ədəbiyyatına öz töhfələrini verən yazarlara verilir.

2000-ci ildə nəşr edilən Piter Hantın (*Peter Hunt*) “Uşaq ədəbiyyatı: Antologiya 1801-1902-ci illər” (“*Children’s Literature: An Antology 1801-1902*”) və 2005-ci ildə bütün dövrləri əhatə edən “Uşaq ədəbiyyatının Norton antologiyası” (“*Norton Anthology of Children’s Literature*”) bir daha təsdiq edir ki, artıq uşaq ədəbiyyatı öz qanunlarını və kriteriyalarını daha da inkişaf etdirərək ədəbiyyatın geniş üfüqlərində özünəməxsus yeri ilə seçilir.

BRİTANİYA UŞAQ ƏDƏBİYYATINA NƏZƏR

Səadət Əliyeva

Britaniya uşaq ədəbiyyatı və onun yaranma tarixi, inkişaf mərhələlərinin tədqiqinə dair söylənilən hər söz heç şübhəsiz ki, müasir Azərbaycan uşaq ədəbi tənqidi arealının mütəxəssisləri, eləcə də tələbələr və geniş oxucu kütləsi üçün maraq doğuran məsələlərdən biridir. İndiyə qədər yalnız bu ədəbiyyatın ayrı-ayrı nümayəndələri və onların yaradıcılığı haqqında annotasiya və məqalələr, televiziya və radio verilişlərində müəyyən səhnələrin səsləndirilməsi və görüntüsü Britaniya uşaq ədəbiyyatı haqqında geniş və əhatəli materialın olmamasından xəbər verir. Bu haqda ədəbiyyatşünas alimlərdən mərhum prof. Əkbər Ağayev, prof. Zeydulla Ağayev, xüsusilə prof. Cəlil Nağıyev və Şahin Xəlilinin ara-sıra dərc olunmuş məqalələri müəyyən məziyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Lakin elə hesab edirik ki, Britaniya uşaq ədəbiyyatı məsələləri ilə bağlı geniş tədqiqatların aparılması müasir uşaq ədəbi tənqidində xüsusilə vacibdir.

Tədqiqatçı alim Şahin Xəlilli Britaniya uşaq ədəbiyyatının yaranma tarixinə dair ensiklopedik nəşrlərə istinad edərək yazır: “Bir sıra mənbələrdə, o cümlədən uşaq ədəbiyyatına dair ensiklopedik nəşrlərdə uşaq ədəbiyyatı

tarixinin çexiyalı görkəmli pedaqoq və təhsil reformatoru Yan Komenskinin (*John Amos Comenius – Jan Komensky, 1592-1670*) uşaqlar üçün yazdığı “Orbis Sensualiam Pictus” adlı əsərinin ingilis dilinə edilmiş “Comenius’s Visible World” (“Komenskinin görünən dünyası”) adlı məşhur tərcüməsi ilə başlanıldığı qeyd olunur. Tərcümə 1659-cu ildə İngiltərədə işıq üzü görmüşdür”.¹

Müəllif qeyd etdiyi tərcümə əsəri ilə ingilis dilində ilk dərs kitabının XVII əsrin ikinci yarısına – 1659-cu ilə şamil edilməsini, eləcə də bu dövrdə ilk uşaq şairi İsaak Uattsın şəxsiyyətinin və uşaq ədəbiyyatı tarixində təxminlər kimi qəbul olunmasını təklif edir.

Tanınmış şair, yazıçı və alim Maykl Rozen (*Michael Rosen, 1946*) uşaq mədəniyyəti arealında mütəxəssis alim kimi tanınan, həm də yaxşı uşaq şeirləri ilə sayılıb seçilən yazardır. 1974-cü ildə onun uşaqlar üçün nəşr etdirdiyi “Öz işinlə məşğul ol” (“*Mind your Own Business*”) adlı şeirlər kitabından sonra antologiyalar, söyləmələr və şəkilli kitablar daxil olmaqla təxminən 100 kitabı çap olunmuşdur. Oğlu Eddinin qəfil ölümündən sonra o, “Maykl Rozenin qəmli kitabı”nı (“*Michael Rosen’s Sad Book*”) yazıb 2004-cü ildə nəşr etdirmişdir. 1997-ci ildə Eleanor Farceon müka-fatını alan yazar “Uşaq ədəbiyyatı” (“*Children’s literature*”) adlı diqqəti çəkən araşdırmasında uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş ilk yazılı nümunələri indi bir növ məktəb, yaxud uşaq dərsləri adlandırması təsadüfi deyildir.² Bu baxımdan, o, Əlfrikin (*Aelfric, c.950 – c.1010*) “Söhbət”inin müəllimlə şagird arasında oğlanlara latın dilini öyrətmək üçün bir vəsait olduğunu etiraf etmişdir. Doğrudur, bu, latın dilində aparılan canlı söhbət kimi

¹ Xəlilli Şahin. Britaniya uşaq ədəbiyyatı və onun Azərbaycanda öyrənilməsi. / Bakı, II Beynəlxalq Türk xalqları ədəbiyyatı konqresi. Materiallar. 11-13 oktyabr, 2012-ci il. Bakı, Azərbaycan, s.62.

² Stevenson Deborah. Sentiment and Significance. The Impossibility of Recovery in the Children’s Literature Canon, or the Drowning of the Water Babies. – The Lion and the Unicorn 21, №1, 1997, p.25.

diqqəti cəlb etsə də, mətndə bədiilik və fikir orijinallığı müasir oxucunu o qədər də heyrtləndirmir.

İlk baxışdan müasir uşaq dünyası üçün o qədər də əyləndirici olmayan və bədii fikrin cilasından çox-çox uzalqlarda dayanan dialoq əhəmiyyətsiz görünə bilər. Lakin ingilis dilinin və ədəbiyyatının gözəl bilicisi, tədqiqatçı alim Deyvid Kristal (*David Crystal, 1941*) yazır: “Dialoqdakı belə fikir ardıcılığı bir neçə təbii səslənən ellipsi (*cümlədən düşünülmüş şəkildə sözün, yaxud sözlərin kənarlaşdırılması ilə mənanı aydın başa düşmək olur*) özündə təcəssüm etdirir və bu, bizim qədim (*fikrimizcə - Orta əsrlər*) ingilis dilinin nə vaxtsa işlədəcəyimiz söhbət üslubuna ən yaxın olanıdır”.³

Tədqiqatçının hər hansı ədəbi parçada bədiilik, yaxud böyük mənalara axtarması birtərəfli yanaşma hesab edilə bilər.

Culia L. Mikenberq və Linn Vallone uşaq ədəbiyyatının mövzu çalarlarının və ideya-estetik dəyərlərinin bəzi məqamlarına toxunaraq yazırdı: “Uşaqlığın günahsızlığı ideyası digərlərinə nisbətən yaxın zamanlara aiddir, o, romantik eranın məhsuludur”.⁴ Fransız sənət tarixçisi Filipp Ariesin (*Philippe Aries*) “Uşaqlığın əsrləri: ailə həyatının sosial tarixi” (“*Centuries of Childhood: a Social History of Family life*”, 1962) adlı tədqiqat əsərində XVII əsrə qədər uşaqlıq məfhumu, yaxud ideyasının mövcud olmadığına qarşı çıxdığını və onun yalnız orta və yuxarı zümrənin ailələrinə mənsub olduğunu qeyd etməsi də mübahisəli görünə bilər. Fikrimizcə, uşaqlıq bütün zamanlarda kasıb, orta, eləcə də varlı ailələrdə insanlığın daha çox istək və arzularının, qayğılarının əhatəsində özünün “şahlıq” dövrünü yaşamışdır.

³ Crystal David. *The Stories of English*. Printed in England: Allen Lane an Inprint of Penguin Books, 2004, p.49.

⁴ Newbery John. *The Oxford Companion to English Literature*. Fifth Edition. Edited by Margaret Drabble. Printed in Great Britain: Oxford University Press, 1994, p.15.

Bu da tarixi həqiqətdir ki, dünyanın demək olar ki, çox-çox ölkələrində insanların rəzalət, istismar istibdadına sinə gərđiyi bütün zamanlarda əksər uşaqlar cinsi əlaqələrdən, ölüm və digər reallıqlardan qorunmaq, yaxud müdafiə olunmaq imtiyazlarından məhrum olmuşlar. İngilis tədqiqatçı Con Nyuberinin (*John Newbery*) qeyd etdiyi kimi "... onlar (*uşaqlar*) çox erkən yaşlarından işləmək və ailə büdcəsinə az da olsa öz pulunu əlavə etmək məcburiyyətində qalmışlar.

Uşaq ölümünün norması özünün ən yüksək həddinə çatdığı dövrlərdə bəzi oxu materiallarında dönə-dönə uşaqlara təlqin edirdilər ki, ölüm istənilən vaxt gələ bilər və onlar bunu qəbul etməlidir".⁵

Şəkilli uşaq kitabçalarını uşaq ədəbiyyatının nəinki ən böyük ixtiralarından biri, eləcə də ədəbiyyatın ən diqqəti çəkən və gözəl "övladı" adlandırmaq olar. Əgər uşaq ədəbiyyatının nəşr tarixini XVI əsrin ortalarında küçələrdə reklam edilib satılan ballada və nağıllara verilən illüstrasiyalarla satışını nəzərə alsaq, elə isə Yan Komenskinin ingilis dilinə tərcümə edilmiş 151 kiçik bölümdən ibarət "Şəkillərdə görünən dünya" adlı kitabının 1659-cu ildə Londonda nəşrinin "Komenskinin görünən dünyası"nın ("*Comenius's Visible World*") dillərin öyrənilməsində nə qədər mühüm rolu olduğunu bir daha xatırlatmağa dəyər.

Özünəxas cəhətləri ilə seçilən şəkilli uşaq kitabçalarının uşaq ədəbiyyatına verdiyi töhfələr, hər şeydən əvvəl ədəbi və bədii mədəniyyətin zənginləşdirilməsinə xidmət etmişdir. Kitab nəşrinin erkən tarixində şəkilli kitabçaların müəyyən nəşrləri tarixi və ədəbi faktlar kimi Britaniya muzeyində qorunub saxlanılır. Lakin bu arealda sonrakı əsrlərdə, xüsusilə Uilyam Bleykin (*William Blake, 1757-1827*) çəkdiyi illüstrasiya və qravüraları, eləcə də uşaqlara

⁵ Newbery John. *The Oxford Companion to English Literature*. Fifth Edition. Edited by Margaret Drabble. Printed in Great Britain: Oxford University Press, 1994, p.15.

həsr etdiyi şeirləri onun Londondakı uşaqların keçirdiyi ağır və məşəqqətli həyatının poetik lövhələri ürəklərdə rəssamsairin yeni – özünəməxsus reallığın və mifologiyanın vəhdətini yaratdığını təsdiq edir.

Şəkilli kitablardan söhbət gedirsə, onu qeyd etmək olar ki, sonralar çapçı Edmund Evans (*Edmund Evans, 1826-1905*) və onun çap sexində işləyən rəssamlardan Randolf Kaldekett (*Randolf Caldecott*), Keyt Qrinəvey (*Kate Greenaway*) və Valter Kreynin (*Walter Crane*) çəkdiyi şəkillər bu sahənin inkişafında mühüm mərhələyə çevrilmişdir. İngiltərədə 1920-ci illərdə ofset litoqrafiyasının inkişafı ilə şəkilli kitabların bir növ intibah dövrü başlanmışdır. XX əsrdə Edvard Ardizzonenin (*Edward Ardizzone, 1906-1975*) adı daha çox rəngli uşaq kitablarını gözəl illüstrasiyalarla bəzəyən rəssam kimi çəkilir.

Britaniyada böyüklər üçün yazılan ədəbiyyatdan daha çox oxunan uşaq ədəbiyyatının növləri sırasında şəkilli kitablar, komikslər, komik səhifə və hekayələrdən hazırlanmış jurnal, pop-aplar (*açılanda şəkilləri dik yuxarı çıxan səhifələrdən ibarət olan kitabçalar*), muvabllar (*mətnin gizlədilmiş elementlərini, yaxud şəkildəki bir imici başqasına çevirən kitabçalar*), ildə bir dəfə çıxan məcmuələr, illüstrasiyalı hekayələr, nağıllar toplusundan ibarət antologiyalar indi uşaqları əyləndirən əyani vasitələrə çevrilmişdir. Uşaqların müxtəlif yaş səviyyələrinə uyğun cizgi, eləcə də bədii filmlər, televiziyanın uşaq proqramları, kompüter oyunları, radio uşaq proqramları, musiqi mətnli CD-lər, veb saytlar, uşaq jurnalları təbii ki, uşaq dünyasının daha rəngarəng və cəzbedici olması imkanlarının geniş üfüqlərinə yeni çalarlar və elementləri əlavə etmişdir.

XIX əsrin ikinci yarısında Britaniyada uşaq ədəbiyyatının ədəbi klassikləri sırasında Çarlz Kinqsleyin (*Charles Kingsley, 1819-1875*) “Su uşaqları” (*“The Water-Babies”, 1863*), Lüs Kerollun (*Lewis Carroll, əsl adı Çarlz Lutvic*

Docson (Charles Lutwidge Dodgson), 1832-1898 “Alisa möcüzələr ölkəsində” (“*Alice’s Adventures in Wonderland*”, 1865), Meri Luiza Molesvörsün (*Mary Louisa Molesworth, 1839-1921*) (əslində o, uşaqlar üçün yazdığı əsərlərini *Ennis Qraham (Ennis Graham)* təxəllüsü ilə yazmışdır) 1879-cu ildə yazdığı “Qobelen (xalça) otağı” (“*The Tapestry Room*”), Riçard Cefferisin (*Richard Jefferies, 1848-1887*) “Bevis” (“*Bevis*”, 1882), Robert Lüs Stivensonun (*Robert Louis Stevenson, 1850-1894*) 1883-cü ildə yazdığı “Dəfinələr adası” (“*Treasure Island*”) kimi əsərləri ədəbiyyat aləmində sevilib-seçilən və daha çox oxunan əsərlər olmuşdur.

XX əsrin birinci yarısında Helen Beatriks Potter (*Helen Beatrix Potter, 1866-1943*) uşaq mövzusunda yazdığı əsərləri ilə tanınmışdır. O, 1901-ci ildə nəşr etdirdiyi “Dovşan Piter” (“*Peter Rabbit*”), xüsusilə “Sincab Nutkin” (“*Squirrel Nutkin*”, 1903) kitabları ilə böyük uğur qazanmışdır.

1906-cı ildə Redyard Kiplinqin “Puk təpəsinin pərisi” (“*Puck of Pook’s Hill*”), şotland əsilli Kennet Qrahamın (*Kenneth Grahame, 1859-1932*) “Söyüdlərdə külək” (“*The Wind in the Willows*” 1908), Qilbert Burnetin (*Gilbert Burnet, 1643-1715*) “Sehrli bağça” (“*The Secret Garden*”, 1911), Hyu Loftinqin (*Hugh Lofting, 1886-1947*) 1907-ci ildə çap olunmuş “Doktor Dulitl” (“*Dr. Dolittle*”) kitabları, Eleanor Farceonun (*Eleanor Farjeon, 1881-1965*) “Martin Pippin alma bağında” (“*Martin Pippin in the Apple Orchard*”, 1921), Alan Aleksandr Miln (*Alan Alexander Milne, 1882-1956*) “Vinni-Pux” (“*Winnie – the – Pooh*”, 1926), çoxsaylı uşaq kitablarının müəllifi Alison Uttleyin (*Alison Uttley, 1884-1976*) “Balaca boz dovşan” (“*Little Grey Rabbit*”, 1929) əsərləri onları uşaq ədəbiyyatının sevimli yazarı kimi tanıtdırmışdır.

Onu da xatırlatmaq olar ki, Artur Mişell Rənsom (*Arthur Michell Ransome, 1884-1967*) 1913-cü ildə rus dilini

öyrənmək üçün Rusiyaya gəlmiş, 3 il keçdikdən sonra – 1916-cı ildə “Qoca Piterin rus nağılları” adlı toplusunu nəşr etdirərək ədəbi aləmdə imzasını tanıtmışdır. 1924-cü ildə rus siyasi xadimi Lev Trotskinin katibəsi Yelena Şelepınla ailə qurmuşdur. Onun uşaq ədəbiyyatına gətirdiyi ən böyük töhfə “Qaranquşlar və amazonlar” (“*Swallows and Amazons*”, 1930) kitabı olmuşdur.

1945-1959-cu illərdə Oksford Universitetində ingilis dili və ədəbiyyatı professoru, yazıçı Con Ronald Tolkin (John Ronald Reuel Tolkin (1892-1973) 1937-ci ildə yazdığı “Hobbit” (“*The Hobbit*”) özünəxas əsatir süjetlərini qələmə almış fentesi (fantasy) janrının ənənəsini yenidən canlandırmış, beynəlxalq ədəbi şöhrət qazanmışdır.

Məlum həqiqətdir ki, söylənilən hekayə, nağıl, şeir, xüsusilə nəşr olunmuş kitablar haqqında oxucu fikri söylənilir, yaxud bu barədə ədəbi tənqidi fikir öz rəyini təqdim edir. Kitablarnın ədəbi-tənqidi dəyərləndirilməsi sonralar bir ənənəyə çevrilmiş, uşaq ədəbiyyatı tənqidi yaranmışdır.

XX əsrdə ABŞ-da uşaq kitabının nəşri daha erkən illərə təsadüf edir. 1905-ci ildə uşaq kitablarını oxucuya tövsiyə edən müntəzəm kitab siyahısının çapı 1905-ci ildən “Kitab siyahısı” (“*Booklist*”) ilə başlanılmış, “The Horn Book” isə ABŞ-da ilk dəfə 1924-cü ildə uşaq kitablarının tənqidi dəyərləndirilməsi haqqında məcmuə kimi çap olunmağa başlamışdır. Kitab nəşrində varislik ənənəsi uşaq kitablarının çapının pioneri çapçı Con Nyuberinin (*John Newbery, 1713-1767*) dövrünə gedib çıxır.⁶

Doğrudur, “İngilis ədəbiyyatının Oksford bələdçisi” (“*The Oxford Companion to English literature*”) adlı ensiklopedik məlumat kitabında da təxminən eyni mühakimə öz əksini tapmışdır. Fikrimizcə, Con Nyuberinin İngiltərədə uşaq kitablarının ilk və ən məşhur nasirlərindən biri oldu-

⁶ The Oxford Handbook of Children’s Literature. Edited by Julia L. Mickenberg and Lynne Vallone. Printed in the United States of America: Oxford University Press, 2011, p.8.

ğunu söyləmək daha düzgün olardı. Yazıçı Marqaret Drabbl da öz toplusunda belə bir fikrin dürüstlü-yünü qeyd edir.⁷

1744-cü ildə çapçı Meri Kuperin (*Mary Cooper, died 1761*) iki cilddən ibarət “Tommi Sambın gözəl nəğmə kitabı”nı (*“Tommy Thumb’s Pretty Song Book”*) nəşr etdirdiyini uşaq ədəbiyyatı tarixçiləri dəfələrlə qeyd ediblər. İndi də dillər əzbəri olan məzhəkəli və maraqlı uşaq şeirlərinin bir çoxu müasir günlərə gəlib çatan yalnız ikinci cildin nəşrindən götürülmüşdür. Həmin cildə daxil edilən “London körpüsü yerə düşür” (*“London Bridge is Falling Down”*), “Məə, məə qara qoyun” (*“Baa, baa Black Sheep”*), “Altı quruşun mahnısını oxu” (*“Sing a song of Sixpence”*) adlı şeirlər sonrakı əsrlərdə də uşaqların zövqünü oxşayan poetik nümunələr kimi dəyərləndirilmişdir. Lakin həmin topluda poetik parçalar və şeirlər ingilis tədqiqatçı alimi Debora Stivenسونun (*Deborah Stevenson*) dili ilə desək XIX və XX əsrlərdə uşaq zövqünü korlayan ədəbsiz şeirlər kimi tənqid edilmişdir.

Diqqət çəkən cəhətlərdən biri də budur ki, tanınmış ingilis filosofu Con Lokun (*John Locke, 1632-1704*) “Təhsilə aid düşüncələr” (*“Thoughts Concerning Education”*) adlı kitabının təsiri ilə yuxarıda adını qeyd etdiyimiz çapçı Con Nyuberi “Balaca sahib Tomminin və gözəl xanım Pollinin təlim və əyləncəsi üçün nəzərdə tutulmuş kiçik gözəl cib kitabçası” (*“A Little Pretty Pocket-Book Intended for the Instruction and Amusement of Little Master Tommy and Pretty Miss Polly”, c.1744*) məhz 1744-cü ildə nəşr olunmuşdur.

Beləliklə, Meri Kuper və Con Nyuberin eyni ildə – 1744-cü ildə kitablar çap etməsi onların hər ikisinin eyni dövrdə çapçı kimi fəaliyyətini təsdiq edir. Con Nyuberin kitabında əlifbanın hər hərfinin öz rifması, yəni qafiyəsi və

⁷ Drabble Margaret. Children’s Literature. – The Oxford Companion to English literature. Fifth Edition. Printed in Great Britain. Oxford University Press, 1994, p.602.

əxlaqi nəticəsi verilmişdir və həmin kitab ya topla (*oğlanlar üçün*), ya da sancaq üçün döşəkçə (*qızlar üçün*) ilə bəzədilmişdir.

İngiltərənin kralı VIII Henrinin (*Henry VIII, 1491-1547*) kilsələri yerlə-yeksan edib, yerinə yeni anqlikan kilsələrini yaratmaqla tarixin nə qədər kitabə, məxəz, əlyazmalarının məhv olmasına zəmin yaratması hələ çoxlarına məlum deyildir. Lakin onun özü nə qədər musiqiçi, şair olsa da, zülmü və istibdadı ilə mədəniyyətə, ədəbiyyata, insan mənəviyyatına sağalmaz yaralar vurmuş və tarixin səhifələrində “qanlı VIII Henri” adını almışdır.

XX əsrdə uşaq ədəbiyyatında adı, imzası damğalanan yazıçılar da az deyildir. Məşhur Amerika yazıçısı Cudi Blum (*Judy Blume, 1938*) uşaqlar üçün birinci dərəcəli problem novellasını nəşr etdirsə də (*novellada qızla oğlan öz cinsiyyət üzvlərindən danışır və sekslə məşğul olurlar*), indi ölkədə ən çox qadağan olunmuş kitablardan biridir.

Bir cəhəti də qeyd etmək maraqlı olardı ki, son keçmiş 200 ilin uşaq ədəbiyyatı XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq yeni variantda nəşr olunur. Bu ədəbiyyatın ən oxunaqlı nümunələri olan nağılların yeni söyləmələri çap edilir. Həmin nağıllarda elə motivlər vardır ki, nasirlər yeni uşaq ədəbiyyatının yazarlarına onlardan uzaqlaşmağı məsləhət görürlər. Tədqiqatçı alim Debora Stivensonun qeyd etdiyi kimi bunlar valideynlərin yeni doğulmuş körpələri öldürmək cəhdi, cəzalandırılmamış oğurluq, adam əti yemə, zorakılıq, zorlama, hiylə və sekslə bağlı sövdələşmələr kimi motivlərdir.⁸

Beləliklə, İngiltərədə, bütövlükdə isə Böyük Britaniyanın Birləşmiş Krallığında uşaq ədəbiyyatının yayımlanmasında dövlət siyasətinin və nəşirlərin nə qədər diqqət və sərəncamları olsa da, bəzi nəşriyyatların sifarişləri ilə yenə də

⁸ Stevenson Deborah. Sentiment and Significance. The Impossibility of Recovery in the Children's Literature Canon, or the Drowning of the Water Babies. – *The Lion and the Unicorn* 21, №1, 1997, p.27.

uşaq tərbiyəsinə zidd və qarmaqarışlıq mündəricəli kitabçalar müəyyən yollarla özünə nəşr yolu tapa bilir.

Britaniya uşaq ədəbiyyatı tarixində Lüis Keroll (*Lewis Carroll, 1832-1898*) kimi demək olar ki, əksəriyyət dünya xalqlarının dillərində adı əzbər olan uşaq yazıçısını Azərbaycan ədəbi auditoriyasında da yaxşı tanıyırlar. Onun “Alisa möcüzələr ölkəsində” adlı əsəri Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur. Lakin adı dillər əzbəri olan yazıçını ədəbiyyat ensiklopediyalarında Çarlz Docson (*Charles Lutwidge Dodgson*) kimi əsl adı və soyadı ilə təqdim etməyi daha məqsədəuyğun hesab edirlər. Ədəbi aləmdə “Alisa möcüzələr ölkəsində” (“*Alice’s Adventures in Wonderland*” (1865) - əslində əsərin orijinaldakı adı “*Möcüzələr ölkəsində Alisanın sərgüzəştləri*” kimi tərcümə edilə bilər – S.Ə.) məşhur olan yazıçı hələ uşaqlıq illərində Docsonlar ailəsinin on bir uşağının sayca üçüncüsü olmuşdur. Ailədəki uşaqların hamısının kifayət qədər ədəbi və bədii marağı ilə ailə jurnalı buraxdıqları da söylənilir. Hətta gələcək yazıçının sonralar taxta lövhələr üzərində çoxlu təhsil oyunlarını ixtira etdiyini də onun gələcəkdə uşaqlarla bağlı yaradıcılığının ilk düşüncə elementləri kimi dəyərləndirənlər də var. Oksford Universitetinin Raqbi və Krayst kilsəsində təhsil alan Lüs Keroll təhsilini başa vurduqdan sonra Universitetin Krayst kollecində riyaziyyatdan müəllim vəzifəsinə təyin edilmişdir. Burada o, ömrünün axırına qədər subaylıq həyatı keçirmiş, özü kimi ailə qurmayan bacılarına maddi yardım göstərmişdir. O, keşişin moizələrini davam etdirməsə də, dyakon (*aşağı dərəcəli keşiş*) təyin edilmişdir. Yazıçının yaradıcılığını araşdıran tədqiqatçılar onun təxminən yüz min məsələ haqqında məktublaşmasının qeydiyyatının saxlanıldığını söyləyənlər də, riyaziyyata dair xeyli sayda araşdırmalar apardığını, lakin uşaq ədəbiyyatında iki klassik əsəri ilə ölümsüzlük qazandığını bəyan etmişlər. 1865-ci ildə nəşr etdirdiyi “Alisa

möcüzələr ölkəsində” və 1872-ci ildə çap olunan “Güzgü arxasında” (“*Through the Looking-Glass*”) adlı nağıl-povestləri yazıçıya dünya şöhrəti gətirmişdir.

Hər bir tədqiqatçının da, yazıçının da ədəbiyyatın, xüsusilə, Britaniya uşaq ədəbiyyatının, təxmini də olsa, tarixini müəyyənləşdirmək cəhdi müəyyən əsasları ilə diqqəti cəlb edir. Yazıçı Marqaret Drabbl Şərq və türk dünyasına dair əsərlərində alıntılarla çıxış edən yazıçı bacısı Antonia Syuzan Byatt (*Antonia Susan Byatt, 1936*) kimi ədəbi aləmdə yaxşı tanınır. Onun “Uşaq ədəbiyyatı”na dair əsərində ədəbiyyatın tarixi barədə qeyd və mühakimələri aşağıdakı kimi təqdim edilmişdir: “XV əsrin erkən çağlarında “ədəbiyyatşünas, mərifət kitabları”, yaxud ədəbiyyatı, məsələn “Uşaq kitabı” (“*The Baby’s Book*”) uşaqlara davranış barədə təlimatlandırmışdı. Lakin əyləncəyə gəlincə, sonralar növbəti əsrdə onlar (*uşaqlar*) böyükələr üçün yazılmış kitablara – məsələn, Ezopa, yaxud əfsanələr toplularına üz tutmalı oldular.

Kitabların məxsusi olaraq uşaqlar üçün yazılması XVII əsrə qədər təsadüf etməmişdir və sonralar yazılan hekayələr, məsələn, Ceyms Ceynueyin (*James Janeway, 1636-1674*) 1671-ci ildə nəşr etdirdiyi “Uşaqlar üçün xatirə” (“*A Token for Children*”) adlı ciddi əxlaqi nəticəli əsərlər idi. Uşaqlar Bunyanın (*John Bunyan, 1628-1688*) “Zəvvarın uğuru” (“*Pilgrim’s Progress*”, 1678-1684), Daniel Defonun (*Daniel Defoe, 1660-1731*) “Robinzon Kruzo” (“*Robinson Crusoe*”, 1719), Conatan Sviftin (*Jonathan Swift, 1667-1745*) “Qulliverin səyahətləri” (“*Gulliver’s Travels*”, 1726) və digər əsərlər əsasən yaşlı adamlar üçün yazılmışdı. Lakin bu XVIII əsrin müəyyən illərində (ingilis filosofu Con Lokun (*John Locke, 1632-1704*) və İsveçrə yazıçısı, filosofu Jan-Jak Russonun (*Jean-Jacques Rousseau, 1712-1778*) nəzərə çarpacaq təsiri altında) təhsilin daha çox insani xarakter aldığı bir vaxtda

uşaqların diqqətini özünə cəzb edən və onlara məmnunluq gətirən dizayn edilmiş ilk kitablar çap olunmuşdur.⁹

Maykl Rozenin aşağıdakı mühakiməsi də bu baxımdan diqqəti cəlb edir: "... uşaq ədəbiyyatına dair bizim bir fikrimiz o fakta istiqamət almalıdır ki, uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş əsərlərin çoxunun həmişə böyüklər və uşaqlar tərəfindən oxunacağı nəzərə alındığından yazıçılar, illüstrasiya çəkənlər, naşirlər və dinləyicilər tərəfindən həmişə saf-çürük edilib – beləliklə ən gənc oxucular üçün nəzərdə tutulan kitablar dediklərimizə aydın nümunədir".¹⁰

Bir sözlə, uşaq ədəbiyyatı həm də böyüklərin ədəbiyyatı olmalıdır. Bəs uşaq ədəbiyyatının anlamı üçün vacib şərtlər hansılardır? Yenə Maykl Rozenin "Uşaq ədəbiyyatı" adlı araşdırmasında qeyd etdiyi üç əsas məqama diqqət yetirək: "Sosioloji, ədəbi və tarixi yanaşma bizim uşaq ədəbiyyatını dərk etməyimizə zənginlik gətirə bilər. Üç əsas müəssisə isə bu sahədə canlı, yaxud həyati rol oynayır: nəşr sənayesi, təhsil və bir qədər də çox yaygın - uşaq tərbiyəsi prosesi".¹¹

Uşaq ədəbiyyatını düşünəndə istər-istəməz yaz yağışından sonra göyün üzündə böyük-küçük hamının çöhrəsində yaz küləyi kimi həzin, xoş duyğu yaradan göy qurşağını xatırlayırıq. Bu qurşaqda, dünyanın xoş ovqat yaradan yeddi rəngli zolaqda sanki insanları ən gözəl günlərə aparən sehrli-ovsunlu möcüzənin cazibəsində özünü bir anlıq dünyanın bəxtəvəri kimi görürsən. Uşaq ədəbiyyatı sanki həmin o göy qurşağının insan ömrünə çəkdiyi naxışlara bənzəyir.

⁹ Drabble Margaret. Children's Literature. – The Oxford Companion to English literature. Fifth Edition. Printed in Great Britain. Oxford University Press, 1994, p.193.

¹⁰ Drabble Margaret. Children's Literature. – The Oxford Companion to English literature. Fifth Edition. Printed in Great Britain. Oxford University Press, 1994, p.23.

¹¹ Rosen Michael. Children's Literature. The Oxford Companion to English Literature. Seventh Edition. Edited by Dinah Birch. Published in the United States: Oxford University Press, Inc., 2009, p.23.

BRİTANİYA UŞAQ ƏDƏBİYYATININ TƏŞƏKKÜLÜ VƏ İNKİŞAFININ BƏZİ ASPEKTLƏRİNƏ DAİR

Səadət Əliyeva

Birbaşa uşaqlar üçün nəzərdə tutulan uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin əsasən XVIII yüzillikdə ədəbiyyat tarixinin səhnəsinə gəlmiş sözlənildə də, kitab şəklində çap olunan uşaq ədəbiyyatı nümunələri həm uşaqları əyləndirmək, həm də onlarda böyüklərin – valideynlərin görmək istədiyi hərəkət və vərdişləri təlqin etmək, öyrətmək məqsədi daşmışdır. Bu baxımdan Britaniya uşaq ədəbiyyatının əsasən iki mərhələsi olduğu sözlənilir. Bu mərhələ uşaq ədəbiyyatı tənqidi fikrində “qızıl dövrlər” (“*golden ages*”) adlandırılmışdır.

Lakin Britaniya uşaq ədəbiyyatının həm təşəkkülü, həm də onun son mərhələlərinin də bu dövrləşdirmə sisteminə daxil edilməsi əslində bu ədəbiyyatın dörd mərhələsi olduğunu sözləməyə zəmin yaradır. Beləliklə, nəzərdə tutulan həmin dörd mərhələni aşağıdakı kimi təqdim edirik:

Birinci mərhələ: Britaniya uşaq ədəbiyyatının təşəkkülü (*XV-XVIII əsrlər*);

İkinci mərhələ: 1860-1930-cu illərdə yaranan uşaq ədəbiyyatı;

Üçüncü mərhələ: 1960-1970-ci illər arasında yaranan ədəbiyyat;

Dördüncü mərhələ: 1980-ci illərdən son illərədək uşaq ədəbiyyatı.

Britaniya uşaq ədəbiyyatının ümumi təsnifatından danışırkən hələ XVII əsrdə (*eləcə də bu əsrdən müəyyən qədər əvvəlki dövrlərdə bir çox uşaq şeirlərinin yarandığı, məcmuələrdə təqdim olunduğu və qeydiyyatdan keçdiyini də unutmamaq olmaz*) birbaşa uşaqlar üçün ünvanlanmayan maraqlı və cəzbedici nəşrlərin də olduğunu qeyd etməyi məqsəduyğun hesab edirik. Bu kimi kitablar sırasında Nataniel Krauçun (*Nathaniel Crouch, c.1632 c.1725*) “Qış axşamı əyləncələri” (“*Winter Evening Entertainments*”, 1687) adlı kitabının ən ilkin uşaq kitabı olduğu müəyyənləşdirilmişdir. 1670-ci illərdən başlayaraq çap olunan uşaq kitabları daha çox təlim xarakterli (*imla kitabları, məktəblilər üçün dərsləklər, bələdçi kitabları*) idi və bu kitablarda daha çox dini ayinlər və onların yerinə yetirilməsi məsələləri təlqin olunurdu. Daha doğrusu, uşaqlar üçün dini kitabların nəşri puritanlar, o cümlədən Con Bunyan (*John Bunyan, 1628-1688*), Ceyms Ceynuey (*James Janeway, 1636-1674*) tərəfindən uşaq auditoriyasına təqdim olunmuşdu.

XVIII yüzilliyin birinci yarısında Britaniya uşaq ədəbiyyatı nümunələri daha çox dini, habelə öyrədici xarakter daşımışdır. Lakin bununla belə qeyd etdiyimiz dövrdə bir qisim ədəbi-bədii sənət əsərləri uşaqların təlim-tərbiyəsində onların təbiətə, canlı aləmə sevgi hissləri aşılması, onlarda insanlıq üçün şərəf sayılan səmimiyyət və qarşılıqlı hörmət duyğularının təlqin olunması məqsədi ilə yazılmışdır.

XVIII əsrin sonlarında Britaniyada uşaq ədəbiyyatının nəşr sənayesinin müstəqil fəaliyyət göstərən bir hissəsinə çevrildiyini qeyd edən Nyukasl Universitetinin (*Newcastle University*) professoru M.O.Qrenbi (*M.O.Grenby*) həmin dövrdə Londonda, eləcə də regional mərkəzlərdə, o cümlədən Edinburq, York və Nyukaslda hər il təxminən 50-yə qədər uşaq kitablarının nəşr olunduğunu yazır.¹

¹² www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/the-origins-of-childrens-literature

Əslində, Britaniya uşaq ədəbiyyatının XVIII əsrin ikinci yarısından kitab ticarətinin əsas qollarından birinə çevrilməsinin səbəbi orta ingilis təbəqəsinin sayca artması, yeni təhsil nəzəriyyələrinin təsiri, eləcə də cəmiyyətdə uşaqlara münasibətin dəyişməsi, kitab çapında texniki inkişaf və digər məsələlərlə izah edilə bilər.

Ceyms Ceynueyin “Uşaqlar üçün xatirə” (“*A Token for Children*”, 1671-1672) adlı kitabında ölüm yatağında olan uşaqların tez-tez işlətdiyi günahları haqqında təsvir xarakterli hekayələri qələmə alınmışdır. Təxminən 1712-ci ildə nəşr olunduğu güman edilən “Balaca uşaqlar üçün balaca kitab” (“*A little Book for Little Children*”), eləcə də “Üç yüz heyvanın təsviri” (“*A Description of Three Hundred Animals*”, 1730) kimi nəşrlərin birincisində açıq-aydın şəkildə dini təlimlər, ikincisində isə heyvanat aləminin möcüzələri barədə materiallar o dövrün daha çox sevilən mövzuları hesab edilirdi.

Meri Kuperin (*Mary Cooper*, d. August 5, 1761) ikicilik “Tommi Sambin gözəl nəğmə kitabı” (“*Tommy Thumb’s Pretty Song Book*”, 1744) XVIII əsrin birinci yarısında uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş “Məə, məə, qara qoyun” (“*Baa, baa, Black Sheep*”), “London körpüsü dağılır” (“*London Bridge is Falling Down*”), “Altı quruşun nəğməsini oxu” (“*Sing a Song of Sixpence*”) və sair kimi klassik şeirlərin ilk versiyalarını özündə cəmləşdirən ilk uşaq şeirləri toplusu Britaniya uşaq ədəbiyyatının klassik seçmələri hesab edilir.

Britaniya uşaq ədəbiyyatı tarixində “uşaq ədəbiyyatının atası” (“*the father of children’s literature*”) adına layiq görülən Con Nyuberinin (*John Newbery*, 1713-1767) “Balaca sahib Tomminin və gözəl xanım Pollinin təlim və əyləncəsi üçün nəzərdə tutulmuş kiçik gözəl cib kitabçası” (“*A Little Pretty Pocket-Book Intended for the Instruction and Amusement of Little Master Tommy and Pretty Miss*”

Polly”, c.1744) adlı rəngli kitabı sözün həqiqi mənasında ədəbiyyat tənqidçiləri tərəfindən Britaniya uşaq ədəbiyyatının ən yaxşı və ilk nəşri kimi dəyərləndirilmişdir.

Con Nyuberi həm də ilk uşaq dövrü mətbuatının yaradılmasında böyük xidmətlər göstərmiş, o cümlədən “Liliput (*cırtan*) jurnalı”nın (“*The Lilli-putian Magazine*”, 1751-1752) nəşrinə nail olmuşdur. Onun ədəbi-bədii yaradıcılığında xüsusi yer tutan “Balaca qarı nənənin bir cüt ayaqqabısının hekayəsi” (“*The History of Little Goody Two-Shoes*”, 1765) adlı məşhur əsəri ilk uşaq romanı adlandırılmışdır.

XIX əsrin əvvəllərində Britaniya uşaq şeirlərinin toplu halında nəşrləri vüsət almış, hətta bu kimi nəşrlərin dünyanın bir sıra ölkələrinə yayılmasına start verilmişdir. Həmin nəşrlər sırasında Robert Çambersin (*Robert Chambers*, 1802-1871) “Şotlandiyanın məşhur şeirləri” (“*Popular Rhymes of Scotland*”) adlı uşaq şeirləri kitabının 1826-cı il nəşrinin bu baxımdan daha populyar olduğu söylənilir. Eləcə də “Ana Qazın melodiyları” (“*Mother Goose’s Melodies*”) adlı şeirlər kitabının 1833-cü il nəşrinin Birləşmiş Ştatlarda yayılması söylənilənləri bir daha təsdiq edir. XIX əsrin ilk onilliklərində nəşr olunan şeir kitablarında bir çox şeirlərin orijinal mətnləri verilmiş və həmin şeirlərin müəlliflərinin kimliyi haqqında məlumat əksini tapmışdır.

XIX əsrin birinci yarısında nəşr olunan uşaq şeirlərinin üstünlük təşkil etdiyini və bunun səbəbinin isə uşaqların şeirə olan hədsiz marağı olduğu faktı ilə müəyyənləşdirmək mümkündür. 1842-ci ildə çap olunan “İngiltərənin uşaq şeirləri” (“*The Nursery Rhymes of England*”) adlı şeirlər kitabı, eləcə də “Məşhur uşaq şeirləri və nağılları” (“*Popular Rhymes and Tales*”), Ceyms Orçard Halliuellin (*James Orchard Halliwell*, 1820-1889) akademik nəşr topluları Britaniya uşaq ədəbiyyatı tənqidində xüsusi qeyd olunur.

Adını çəkdiyimiz uşaq əsərlərinin toplayıcıları şeirləri, tonqal ətrafında söylənilən hekayələri, oyun və əlifba şeirləri, tapmacaları, təbiət şeirlərini, məkan və ailələr, adət və ənənələr haqqında materialları, laylaları xüsusi bölmələrdə təqdim edərək uşaq folklor ədəbiyyatının bir növ tarixi yoluna ekskurs edərək onları balaca oxucuları ilə bölüşmüşlər.

Britaniya uşaq ədəbiyyatının əhatəli öyrənilməsində Sabine Barinq-Qouldun (*Sabine Baring-Gould, 1834-1924*) 1895-ci ildə nəşr etdirdiyi “Uşaq nəğmələri kitabı” (“*A Book of Nursery Songs*”), eləcə də peşəkar antropoloq Əndru Lənqin (*Andrew Lang, 1844-1912*) 1897-ci ilə aid edilən “Uşaq şeirlər kitabı” (“*The Nursery Rhyme Book*”) bütövlükdə XIX əsrdə nəşr olunmuş əsərlər sırasında müəyyən məziyyətləri ilə Britaniya uşaq ədəbiyyatı tənqidi fikrində qeyd olunan mərhələdə uşaq ədəbiyyatının yayılmasında ciddi dönüş və irəliləyiş olduğundan xəbər verir.

Britaniya uşaq şeir və mahnılarının toplayıcıları Ayona və Piter Oupi (*Iona Opie, 1923-, Peter Opie, 1918-1982*) nəşr etdirdikləri topluların qeydlərində həmin şeir və mahnıların əksəriyyətinin 1600-cü ildən sonrakı illərə aid olduğunu iddia edir. Bioqraf yazıçı Piter Akroyd “London. Qısa bioqrafiya” adlı romanında Ayona və Piter Oupinin toplularına daxil edilmiş bir qisim şeirlərin bu və ya digər müharibəyə, yaxud siyasi məsələlərə, digər qisminin isə Londonda vaqe olmuş tarixi gerçəklik və hadisələrə həsr olduğunu vurğulayır.¹³

XVIII əsrdə Londonda nəşr olunmuş yazı qaydaları dərslərinə daxil edilmiş “Dəniz ilbizi satan qız vardı və biz ikimiz şəhəri dolaşırdıq” (“*O was an Oyster Girl, and We Went About Town*”) adlı şeir də və diqqəti çəkən çoxsaylı şeir, nəğmələr Londonun, İngiltərənin ayrı-ayrı guşələrində sirli-sehrli uşaq dünyasında dərin iz buraxan tarixi hadisələrin fəvqündə oxucu ürəyinə yol tapıb onları

¹³Ackroyd Peter. London. The Concise Biography. London: Vintage Books, 2012, p.537.

həmişə düşündürmüşdür. Bu kimi uşaq şeirləri sırasında “Mən London körpüsünün üstü ilə gedəndə” (“*As I was Going o'er London Bridge*”) misrası ilə başlanan şeir və London silsiləsinə daxil olan “Portağallar və limonlar” (“*Oranges and Lemons*”) adlı məşhur uşaq şeirində gizli London hadisə və gerçəkliyinin poetik təcəssümünə rast gəlirik.

Uşaqların məşəqqətli və ağır həyatının unudulmayan anlarını şeirlərin, nəğmələrin misra və melodiylarında səsləndirilməsi heç də təsadüfi olmamışdır. Yuxarıda adını qeyd etdiyimiz “London körpüsü” ən qədim və çoxlarına az-çox məlum olan sirli-sehrli şeir, nəğmə kimi məşhurdur. Britaniya uşaq əsərlərinin tərtibçiləri Ayona və Piter Oupi həmin şeirdə təsvir edilən London körpüsünün dəfələrlə sökülüb-dağıldığını qeyd edərək bu fəlakətin qarşısını almaq üçün uşaqların qurban verildiyini hipoteza kimi irəli sürmüşdür.

Uşaq ədəbi-tənqidi fikrində uşaqlar üçün yazılmış əsərlərin arxasında həm ictimai-siyasi və tarixi hadisələrin unudulmaz anları, həm də qədim və orta əsrlər dövründə ağır həyat keçirən uşaqların taleyinə dair ədəbiyyat nümunələri, xüsusilə uşaq folklorunda geniş yayılan şeirlərin yazıldığı müəyyənləşdirilmişdir. Ədəbiyyatşünas alim, prof. Şahin Xəlilli “Britaniya uşaq ədəbiyyatı və onun Azərbaycanda öyrənilməsi” adlı araşdırmasında bu məsələyə toxunaraq yazır: “XVII əsrin 71-ci ilində yazıya alındığı qeyd olunan Ceyms Ceynueyin (*James Janeway*) “Uşaqlara xatirə: bəzi cavan uşaqlara müqəddəs, nümunəvi ömürlərinin və şən ölümlərinin dəqiq yazıya alınma hesabatı” (“*A Token for Children Being an Exact Account of the Conversion, Holy and Exemplary Lives and Joyful Deaths of Several Young Children*”, London, 1676) uşaq ölümü haqqında aydın təsəvvür yaratmaq və bu ölümün insanlıq üçün böyük faciə olduğunu göstərmək məqsədi ilə yazılmışdır. Bu kitab ilk

nəşrindən sonra iki yüz ildən çox Böyük Britaniya və Amerikada çapdan saxlanılmış, uşaq ölümü səhnələrinin imitasiyalarının kraliça Viktoriya erasına (1837-1901-ci illər) daxil olması ilə nəticələnmişdir (Mickenberg, 2011, s.15)¹⁴.

Britaniyada uşaqların ağır həyatı, eləcə də kraliça Viktoriyanın hakimiyyəti dövründə dörd-beş yaşlarında olan uşaqların bacatəmizləyənlər kimi ən ağır işlərə cəlb edilməsi təbii ki, onları erkən yaşlarından ölümün pəncəsinə çəkmişdir. Britaniya şairi Uilyam Bleykin (*William Blake, 1757-1827*) uşaqlara həsr etdiyi “Məsumluq nəğmələri” (*“Songs of Innocence”*) silsiləsinə daxil olan şeirlərində ağır uşaq həyatının gerçəklikləri poetik təcəssümünü tapmışdır.

Londonda uşaqların ağır və üzüntülü, həm də çoxlarını heyrətə gətirə biləcək həyat gerçəkliyinin unudulmaz anlarını Piter Akroyd “London. Qısa bioqrafiya” adlı tarixi romanının “Oğlanlar və qızlar oynamağa çıxırlar” (*“Boys and Girls Come out to Play”*) adlı 46-cı fəslində real və bədii lövhələrlə qələmə almışdır. Həmin fəsildə Böyük Britaniyanın dövlət xadimi, baş naziri, tarixi və bioqrafik romanlarına görə 1953-cü ildə Nobel mükafatına layiq görülmüş Uinston Çörçillə (*Winston Churchill, 1871-1947*) bağlı əhvalatı aşağıdakı kimi təqdim edir: “When Winston Churchill met a boy outside Downing Street and asked him to stop whistling, the child replied: “Why should I? You can shut your ears, can’t you.”¹⁵

Həmin hissənin Azərbaycan dilinə tərcüməsinə diqqət yetirək: “Uinston Çörçill Dauninq küçəsindəki rezidensiya-dan çıxanda həyətdə bir oğlanla rastlaşır və ondan fit çalmamağı xahiş edir, əvəzində uşaq cavab verir:

¹⁴ Xəlilli Şahin. Britaniya uşaq ədəbiyyatı və onun Azərbaycanda öyrənilməsi / II Beynəlxalq Türk xalqları uşaq ədəbiyyatı konqresi. Materiallar. Bakı: 2012, s.63-64.

¹⁵ Ackroyd Peter. London. The Concise Biography. London: Vintage Books, 2012, p.539.

- Mən niyə sən deyəni etməliyəm? Xoşun gəlmirsə, qulaqlarını bağla”.

Londonun küçə qışqırıqları, yaxud Britaniyanın baş nazirinin qarşılaşdığı təsadüfi hadisə dövrün təsadüfləri yox, reallıqları olmuşdur. Lakin müasir günlərə qədər gəlib çatan Britaniya nəğmələrinin, balladalarının uşaq folklor şeiri üzərində yazıldığını söyləyənlər də fikirlərində yarılmırlar. Hər dövrün müasirləşən nəğmələrində müəyyən qədər də olsa, tarixi hadisə və reallıqların izlərini müəyyən-ləşdirmək tədqiqatçıların üzərinə düşür.

Tədqiqatçı və yazıçı Piter Akroyd qeyd edirdi ki, bir az qorxunc və təhlükəli hadisələrdən bəhs olunan şeirlərin, tapmacaların uşaqlara öyrədilməsinin əsas səbəblərindən biri də çətin vəziyyətə, mühitə düşən uşaqları həmin vəziyyətdən çıxmağa öyrətməkdir.

Rus yazıçısı Lev Tolstoyun (1828-1910) 1860-cı ildə Londonda olduğunu qeyd edən bioqraf-yazıçı Piter Akroyd onun səfər təəssüratlarından birini aşağıdakı kimi təqdim etmişdir: “Parıltılı gözləri və mələikə sifətləri olan üst-başı cır-cındır bu uşaqlara baxanda elə bil suda boğulanları görüb dəhşətə gəlirdim. Bəs bu uşaqları necə xilas etməli? Onlardan birinci hansını xilas etməli? Axı, boğulan ən əziz şey – uşaqların mənəvi başlanğıcıdır.”¹⁶

Rus şairi və mütərcimi Samuil Marşak (1887-1964) Bri-taniya uşaq folklor ədəbiyyatından, xüsusilə poeziyasın-dan rus dilinə etdiyi klassik tərcümələrin müəllifi kimi şöhrət qazanmışdır. XX əsrin 20-ci illərində İngiltərədə – London Universitetində təhsil alan şair həmin illərdə uşaq folkloru ilə tanış olmuş, sonralar bu qaynaqlardan yaranmış uşaq şeirlərinin seyr-cəzibəsindən çıxıb bilməmiş, həmin şeirlərin klassik tərcümələrini yaratmışdır. O, yazılarının birində “bu şən və mürəkkəb, müəmmalı xalq nəğmələrinin demək olar

¹⁶ Ackroyd Peter. London. The Concise Biography. London: Vintage Books, 2012, pp.546-547.

ki, tərcüməsinin mümkün olmadığını” xatırladaraq yazırdı: “Sonralar həmin şeirlərin çoxunun rus dilində yeni cilasını yaratmaq uşaq vaxtlarımdan rus uşaq folklorunu öyrənib sevdiyimdən irəli gəlmişdir...”

Klassik Britaniya uşaq folkloru nümunələrinin Azərbaycan dilinə tərcümələri kifayət qədər çox deyildir. Ali məktəblərimizdə Uşaq ədəbiyyatının seçmə fənn kimi tədrisində dünya, o cümlədən “Britaniya uşaq ədəbiyyatı” adlı dərs vəsaitinin oxucu, tələbə diqqətinə çatdırılan nəşri də belə bir zərurətdən yaranmışdır.

¹⁷ Маршак С. Воспитание словом (Статьи, заметки, воспоминания). Собрание сочинение в четырех томах. 4 том. М.: Правда, 1990, с.300.

BÖYÜK BRİTANİYA UŞAQ ƏDƏBİYYATININ FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAF YOLLARI

(Çarlz Dikkens, Uilyam Tekkerey və Lüis Kerollun əsərləri əsasında)

Səadət Əliyeva

Məlumdur ki, Böyük Britaniya folkloru XVII əsrdə puritan nəzər nöqtəsinin təntənəsilə əlaqədar olaraq, öz əhəmiyyətini gözəçarpan dərəcədə itirmişdi. Məhz bu baxımdan, ingilis nağıl yaradıcılığı ənənəsi, bərpa olunmaq-dan daha çox, fransız ədəbi nağıl yaradıcılığı və alman romantist yazıçılarının qələminə məxsus nağıllar əsasında yenidən təşəkkül tapmışdır. Bu, Avropa mədəniyyəti üçün tamamilə unikal bir olaydır. Böyük Britaniyada bu qəbildən olan folklor qıtlığı saysız-hesabsız əcnəbi nağıl toplularının ingilis dilinə tərcüməsi sayəsində aradan qaldırılırdı. Eyni zamanda ingilis mədəniyyəti fəal və cəld bir şəkildə digər Avropa ölkələrinin xalq nağıllarını mənimsəyib özününküləşdirirdi.

Xalq nağıllarının Britaniya ədəbi yaradıcılığına qayıdışı, məhz Romantizm dövründə təşəkkül tapdı. Romantist yazıçılar uşaqlarda bədii təxəyyülün inkişafı və mənəviyyatın tərbiyəsi üçün geniş üfüqlərin açılmasını məhz xalq nağıllarında görürdülər. Romantist yazıçıların əsərlərində uşaqlıq dövrü özəl füsunkarlığı və dərinliyi ilə insanı valeh edən, cəlbedici bir aləm kimi dərk edilirdi. Romantizm uşaqlıq illərinin pünhan niqabını çıxarıb onları ideal-

laşdırdı. L.İ.Skuratovskayaya görə, romantik mədəniyyət uşaq obrazını ətraf qütblərdən çıxarıb, birbaşa mərkəzi mövqeyə gətirərək, onu əsərin qəhrəmanı qismində oxucuya təqdim etdi. Uşaq obrazı real, əbədi, yaradıcı şəxsin özünün “mən”idir, daha doğrusu, bu obraz artıq incəsənətin obyektini deyil, subyektinə çevrildi.¹⁸

Sadələşdirilmiş, müxtəsər formalarda dərc edilən, ötən nəsillərin populyar ədəbi yaradıcılığını özündə əks etdirən bəsit kitabların mütaliəsi milli folklor haqqında təsəvvür yarada bilirdi. Belə kitablar XIX əsrin sonunadək özəlliklə sırf ingilis mənşəli nağılların müxtəlif versiyalarını oxucu kütləsinə çatdırırdı. “Çeçələ barmaq boyda oğlan” (“*Thumb –of-my Thumb*”), “Nəhənglərə qələbə çalan Cek” (“*Jack the Giant Killer*”) və “Robin Hud” nağılları buna misal ola bilər.

Bu qəbildən olan kitablar uşaq ədəbiyyatının çiçəklənməsi üçün münbət zəmin yaratdı.

XIX əsrdə tərcümə olunan nağıllardan əlavə, Çarlz Lemm, Uilyam Godvin və ingilis animalistik janrının banisi Uilyam Rosko kimi ingilis yazıçılarının nağılları işıq üzü görməyə başladı, sonralar bu ənənə R.Kiplinq, B.Potter tərəfindən davam etdirildi.

Çarlz Dikkens və Vilyam Tekkerey kimi dahiyənə ingilis qələm ustaları da uşaq mövzusunda kənar qalmadılar. Onların macərə və sehrbazlıqla dolu olan möhtəşəm əsərləri, dünya uşaq ədəbiyyatı xəzinəsini öz töhfələri ilə zənginləşdirdi.

Milad mövzusu ilə əlaqəli hər iki yazıçının yaradıcılıq nümunələri vardır. Buna misal olaraq Ç.Dikkensin “Milad nəğməli nəsr hekayəsi”ni, V.Tekkereyin isə “Üzük və Qızılgül” nağılını göstərmək olar. Bu əsərlərdə hər iki yazıçının həyat və ictimai dəyərlər sisteminin bariz tərənnümünü görmək mümkündür.

¹⁸ Скуратовская Л.И. Детская классика в литературном процессе Англии XIX-XX веков. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1992, с. 176.

Adını qeyd etdiyimiz müəlliflərin hər biri həyat həqiqətlərini özünəməxsus bir şəkildə vəsf edirdi. Professor D.Messonun qeyd etdiyi kimi, Ç.Dikkens xeyirxahlıq və romantizm dühası ilə insan simasında xeyir və şərə qulluq edən qrotesk obrazlar qalereyası yaratmış, eyni zamanda xeyirin şər üzərində qələbəsini vurğulamaq üçün xoşbəxt sonluqlu əsərlər yazmışdır.¹⁹

1843 və 1848-ci illər ərzində Ç.Dikkens beş “Milad Povestləri” adlı əsərlər (“*Christmas Books*”) yazmış, və bu əsərlər ayrı-ayrı kitab şəklində, Milad bayramından öncə, dekabr ayının sonunda nəşr edilmişdir. Ç.Dikkens bu povestləri yazarkən, onun məqsədi ictimaiyyətin diqqətini uşaq əməyinin istismarı ilə yaranan problemlərə cəlb etmək idi. O buna nail olmaq üçün məhz öz təbiətinə xas olan bir yol seçmişdi. Ç.Dikkens uşaqların müdafiəsinə həsr olunan pamflet yazmaqdan vaz keçərək, Milad hekayələri toplusunu yaratmaqla, əsərdəki qəhrəman obrazlar və nağıldakı situasiyalar vasitəsilə öz oxucularının duyğularını təsirləndirmək, humanizm mövqeyindən çıxış edərək, öz şəxsi nəzər nöqtəsini dəstəkləyib mövcud ictimai quruluşun qüsurlarını ifşa edirdi.

Çarlz Dikkens elə hesab edirdi ki, Milad – yalnız ailə bayramı deyil, o, həmçinin ümumi bərabərlik günüdür, çünki yoxsul insan yalnız ildə bir dəfə, bütün il ərzində ona yuxarıdan aşağı, təkəbbürlə baxan başqa insanlarla bərabər ola bilir.

Yazıçı cəmiyyətdə mövcud olan bütün qüsurların, mükəmməl tərbiyə sistemi qurmaqla islah edilə biləcəyinə inanırdı. Məhz buna görə də, onun nağıllarında sehr və möcüzə ilə yanaşı səbr və dərdə dözmə motivləri, dünyəvi məhəbbət və əfvətmə çağırışları vəsf edilir ki, bu da nəhayət barışma və xoşbəxt sonluqla nəticələnir. Müəllif

¹⁹ Тугужева М. Чарльз Диккенс: Очерк жизни и творчества. М.: Детская литература, 1979, с.88.

qarşısına qoyduğu ideoloji məqsədlərə məhz milad nağılları vasitəsilə nail ola bilir. Bundan başqa, onun fikrinə görə, nağıllar çox zərif və humanist səciyyəlidir və biz reallığı israrlı tərzdə qəbul etməyə məcbur olduğumuz anlarda, nağıllardan aldığımız təəssüratın bizim üçün nə dərəcədə faydalı olduğunu dərk edirik.²⁰

Baxmayaraq ki, bu qəbildən olan beş kitabdan yalnız birincisi “Milad nəğməli nəsr hekayəsi” (“*Christmas Carol in Prose*”) tam bir şəkildə Milad bayramına həsr edilmişdir, kitabların hamısı ənənəvi şəkildə miladi adlanır. Bu, onunla əlaqədardır ki, qeyd etdiyimiz əsərlərin hamısı nağıl formasında yazılmış və sehrli magik surətlərlə zəngindir. Nağıllarda möcüzəli gerçəklik fantaziya ilə vəhdət təşkil edir, elflər, pərilər, kabuslar, ruhlar nağılın başqa qəhrəmanları ilə yanaşı öz həyatını yaşayırlar.

“Milad nəğməli nəsr hekayəsi”ndə yalnız sərvət toplaqla məşğul olan rəhmsiz, xəsis Skruc səxavətli əmiyə çevrilir. Bu, məhz, milad gecəsi öncəsində – bütün qəlblərin məhəbbət və mərhəmətlə dolub çağladığı anlarda baş verir. Əslində, Skruc əminin özünün tam əksi olan bir insana dönməsi, öz-özünə deyil, Milad sehrli ruhlarının təsiri altında baş verir.

Sehrli qüvvələr ahıl Skruca keçdiyi bütün həyat yolunu nümayiş etdirməyə qadir olanda, gördükləri bir an içərisində onun əsl mənəvi dəyərlər haqqında təsəvvürünü dəyişib, onu islah edir. Egoist dönüb altruist, darıxdırıcı mizantropik ahıl isə, xeyirxah bir filantrop olur. Bu üsulla göstərdiyimiz nəsr hekayəsində nağıllar aləminin əsas prinsipi – xeyirin şər üzərində qələbəsi gerçəkləşir. Lakin, Ç.Dikkens əsərinin qəhrəmanı ezoterik şər qüvvələrə deyil, öz qəlbindəki şər qüvvəyə üstün gəlib, onu dəf edir.

Bu səciyyələndirmə Ç.Dikkensin ədəbi nağıl yaradıcısı kimi, özəl müəllif dəst-xəttini təsdiq edir.

²⁰ Ивашева В.В. Творчество Диккенса- М., МГУ,1954, с.356.

Skruc burjua cəmiyyətinin tipik nümayəndəsidir. O, öz təbəçiliyində olan işçi Bob Kreçeti daim istismar edir, əhalinin sayının azalmasını və yalnız öz var-dövlətinin artmasını arzulayır. Lakin o, öz idarəsinin kandarından çıxan kimi, milad nağılının sehrbazlıq və fantastik çevrilmələrilə zəngin olan aləmə düşür.

İkinci – “Zənglər” (“*The Chimes*”) hekayəsinin qəhrəmanı Tobi, Skruc kimi zənglərin ruhunun təsiri ilə tam dəyişir və insan ləyaqətinin və ailə səadətinin qorunması naminə öz hüququnu əzmlə müdafiə edir.

“Ocaq başında işıldaböcək” adlı üçüncü nağil evə, ocağa həsr olunmuşdur. T.Çestertonu görə, orada Ç.Dik-kensin Milad bayramını özünün təsəvvür etdiyi kimi – yox-sul təbəqəyə məhəbbət, evin rəmzi olan ocaq – evin ürəyi, evdə bərqərar olan səliqə-səhman və rahatlığın rəmzidir.²¹

Nağil motivləri əsərin qəhrəmanlarına bu amansız dünyada sağ-salamat qalmaq, ata və qız övladının bir-birinə bəslədiyi məhəbbət isə, bütün bədxahlıqlara üstün gələrək, qəddar həyat həqiqətini qəbul etmək üçün dəstək verir.

“Həyat mübarizəsi” (“*The Battle of Life*”), “Divanə və yaxud Kabusla sövdə” (“*The Haunted Man and the Ghost's Bargain*”) povestlərində nağil motivləri olmasa da, Milad bayramının ab-havası duyulur.

Qeyd etdiyimiz Milad bayramı əhval-ruhiyyəli əsərlərdə Ç.Dikkens xristian dininin təbliğ etdiyi səbr və itaət mənəvi normalarının müdafiəçisi kimi çıxış edir. Bu əsərlərdə o, ilk növbədə, aşağı təbəqələrin nümayəndələrinə xitab edərək, onlara qismətlərində olan ağır yükü şərəflə daşımağa və öz insanlıq ləyaqətini qoruyub saxlamağa çağırmışdır.

Vilyam Tekkerey “pozitiv həyat həqiqətini” “kəskin və acı” şəkildə vəsf edərək, burjua cəmiyyətinin saxtakar və ədalətsiz təbiətini ifşa etmişdir. O yazırdı: “Mən həqiqəti

²¹ Честертон Г.К. Чарльз Диккенс. М.: Радуга, 1982, с.115.

yalnız gördüyüm kimi və müşahidə etdiklərimi seyr etdiyim kimi təsvir edə bilirəm”.²²

1854-cü ildə V.Tekkerenin yazdığı “Üzük və qızılgül” bəzən ironik nəzirə kimi qələmə verilir. Müəllifin özünün bu nağılı “Ocaq başında pantomima” adlandırması, Milad bayramı münasibətilə Romada toplaşmış övladlarına və dostlarına onu ilk dəfə nəql etməsi ilə əlaqədardır. Müəllif öz dəst-xətti ilə məzəli fiqurların və səhnələrin rəsmi çəkmiş və sonralar bunların əsasında bədii əsər yaranmışdır.²³

Əsərin rəvayəti dramatik əsərə daha yaxındır. Burada personajların işlətdiyi replikalar və onları müşayət edən şərhlər dramaturqun iradlarına daha çox bənzəyir. Halbuki, “Üzük və qızılgül” – sözün əsl mənasında nağıldır və burada nağıla xas olan sehrbazlıq və möcüzə atributları vardır. Bu əsərdə maqik əşyalar: sahiblərini füsunkar edən üzük və qızılgül, öz-özünə açılıb bağlanan pul kisəsi, sehrli qılınc və s. mövcuddur. Lakin bu nağılda möcüzəvi bir şəkildə maqik və real qəhrəmanlar, hadisə və əşyalar paralel şəkildə, eyni vaxtda tərənnüm edilir, dilijans və qəzetlər haqqında məlumatlar nəzərə çarpır. Tauer, Nyuqeyt həbsxanası, Vorren vaksı və s. elə təəssürat yaradır ki, adi ingilis möhtəkirləri vərdiş etdikləri mühit içində nağıl səhnəsini ifa edirlər.

Əhvalat uydurma Pafloqoniya və Krımın Tatarıstan kralılıqlarında baş verir. Qonşuluqdakı ərazidə bir pəri yaşayır. O, bədxahları cəzalandırır, xeyirxahları mükafatlandırır və sehrli çubuq vasitəsilə Aya səyahət edir. Müəyyən bir anda bu pəri nağıla müdaxilə edir və möcüzələr baş verməyə başlayır.

Nağılda zülmkar krallar və qəhrəman şahzadələr, eyni zamanda şiltaq və zəhmətkeş həyalı qız obrazları mövcuddur. Burada sehrli çevrilmələr baş verir, uşaqlıqda heç nə

²² Теккерей в воспоминаниях современников. М.:Художественная литература, 1990, с.13.

²³ Садовская Н.Д. Концепт «Прекрасное» в сказке Уильяма Теккерей «Кольцо и роза» / Вестник ВГУ, серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2007, № 2, с.48

öyrənməmiş və kifayət qədər təhsili olmayan Ciqlio tələbə olmağa, hətta imtahanlarda bütün ödülləri qazanmağa müvəffəq olur. Bu şəkildə nağıl personajları uşaq və yaşlıların adi, vərdiş etdikləri həyatına harmonik bir üsulla daxil olaraq, adiləşmiş həyatla sehrlı nağıl arasında sədd çəkilməsini qeyri-mümkün edir.

Tarixi baxımdan ingilis uşaq ədəbiyyatını tədqiq edənlər “Üzük və qızılgül” nağılını ənənəvi nağıl krallığını təsvir edən və heyranedicı yumor hissınə malik olan, ədəbi nağıl janrının ən gözəl nümunəsi kimi dəyərləndirmişlər.

Absurd nağıl ilk dəfə olaraq 1839-cu ildə Ketrin Sinkler tərəfindən yazılmışdır. “Nəhənglər və elflər haqqında ağılasıgmaz hekayələr”də ən ağılasıgmaz möcüzələr və dönmələr baş verir. 1846-cı ildə şair Edvard Lir nonsens kitabını dərc etmişdir. Dünya dillərində ədəbi cərəyanı adlandırmaq üçün “nonsens” termininin qələmə alınması, məhz onun şöhrət payına düşür. Və nəhayət, sırada ən məşhur absurd nağıl müəllifi, balaca qızcıgaz Alisa üçün nağıl yazmış Lüs Kerollun adı çəkilir.

Nağıl müəllifinin əsl adı Çarlz Lutvic Doçsondur. O, Oksford kollecində riyaziyyat müəllimi vəzifəsində çalışan bir keşişdir, hələ kollec tələbəliyi dövründə yazıcılıq fəaliyyətinə başlamışdır. O, 1865-ci ildə özünün məşhur “Alisa möcüzələr ölkəsində” (*“Alice’s Adventures in Wonderland”*) əsərini dərc etdirmişdir.

Bu nağıl ilk dəfə Oksford kolleci rektorunun qızları – Alisa və onun bacıları üçün şəhərətrafi gəzinti zamanı səsləndirilmişdir. Nağıla məftun olan uşaqlar müəllifdən onu qələmə almağı xahiş etmişlər. Cənab Doçson onu ayrıca dəftərdə, çəkdiyi rəsmlərlə birlikdə qeydə almışdır. Kitabın sonuncu səhifəsində o, Alisanın şəklini yapışdırıb, “yay günü gəzintisinə xatirə olaraq, Milad bayramında məlahətli qıza hədiyyə” qeyd ilə birlikdə Alisaya ərməğan etmişdir.²⁴

²⁴ Кагарлицкий Ю. Предисловие. Л Керрол. Приключение Алисы в стране чудес. Зазеркалье. М.: Художественная литература. 1997, с.11.

1865-ci ildə bu kitab böyük tirajla dərc olunaraq geniş oxucu kütləsinin rəğbətini qazandı.

1868-ci ildə “Güzgülər aləmi və Alisanın orada gördükləri” adlı ikinci nağıl (“*Looking Glass and What Alice Found There*”) işıq üzü gördü.

Hər iki nağılda Alisanın yeraltı dünyaya, kart krallığına və güzgülərdən ibarət şahmat aləminə səyahəti təsvir edilir. Halbuki bu nağılların qaynaqlarını ingilis folklorunun özündə: yəni, yumor, təşbeh, cinas (*sözoynunu*), kinayə, zarafat və nonsenslərdən ibarət doqal bədii təfəkkür tərzində axtarmaq münasibdir.

V.Odenə görə nağılın ən qüdrətli personajı hər hansı bir şəxs olmayıb, məhz ingilis dilinin özüdür.²⁵ Müəllif Alisa ilə birlikdə daim ingilis dilinin çalarlıqlarını təcrübədən keçirərək əylənir. Bununla yanaşı, müəllif nitqi təmkinli, müxtəsər, bir sıra məxsusi bəzəklərdən və poetik üslubi vəsitələrdən kənardır. Bu, yalnız o zaman baş verir ki, müəllif öz qarşısına özəl kinayəli və eksentrik məsələlər qoymur. Məhz həmin anda, onun sözün əsl mənasında virtuoz təbiəti nəzərə çarpır. Süjetin inkişafı söz oyununa əsaslanaraq əsər qəhrəmanlarının gələcəkdə necə addım atacağını şərtləndirir.

L.Kerollun kitabları şəxsi adlar və təxəllüslərlə zəngin olan bir mənbədir. Bu adlar təsadüfi olaraq seçilməmişdir. Hansı şəxsi adı götürsək, onun milli mədəniyyətin müəyyən təbəqəsini əks etdirdiyini və daxili məna kəsb etdiyinin şahidi oluruq. Bir sıra adlar, real insanlarla əlaqəlidir: məsələn: qartal balası Ed – Alisanın kiçik bacısı Edit, hər kəsdən böyük olması ilə hər an öyünən tutuquşu Lori – böyük bacısı Lorina, Ağılsız papaqçı – Teofil Karter, bütün Oksforda məşhur olan mebel alverçisi Qaz Robin – Karrol Dakvortun həmdəmi, kəkələyən quş Dodo isə müəllifin özüdür.

²⁵ Auden W.H. Today's Wonder World Needs Alice. New York, Times Magazine, 1962, July 1, p.5.

Kerollun əsərlərində həyat və sehrli aləm harmonik vəhdət şəklində mövcuddur. Dolablar və kitab rəfləri quyu içərisindədir, insanlar və əşyalar daim öz ölçülərini dəyişməyə qadirdir. Çiçəkdən çiçəyə qonan qanadlı fil, cibindən hər an saatını çıxaran dovşan və başqaları nağılda mövcud olan varlıqlardır.

Alisanın düşdüüyü aləm absurd və uydurmalar dünyasıdır; o aləm gündəlik həyatın bir sıra hadisələrini və olaylarını dolayı yolla tərənnüm edir. Bu əsərdə real həyat kinayəli tərzdə dərk edilmiş və məcazi mübaligə: qrotesk halına salınmışdır. Məhz bu baxımdan L.Kerollun yaradıcılığını araşdıran tədqiqatçılar burada siyasi, psixoloji, riyazi, fiziki və filoloji alleqoriyaların əksini tapırlar. Həqiqətən də, buradakı kraliça əvvəlcə “boynu vurulsun” kimi cəza tədbirinə əmr verir, sonra isə kimin müqəssir olmasını araşdırır. Andlı iclasçılar məhkəmədə heç bir qərarlar vermir, yalnız saat 5-də ənənəvi çayicmə mərasiminə riayət edirlər. Nağılın süjet xətti üç başlıca oyun – kart, kroket və şahmat əsasında qurulur. Bu nağıllarda şeir yaradıcılığına da geniş yer verilir. Nağılların hər biri şeirlə başlanıb, şeirlə də bitir. Lirik nəzirələr, qədim nəğmələr, qafiyə şəklində tapmacalar, nonsens və parodiyalar öz rəngarəngliyi ilə oxucunu valeh edir. Toppuş-Köpmüş, Ekizcik-İkicik, Təkbuynuz və Aslan buraya uşaq şeir yaradıcılığından səyahət etmiş müsafirlərdir. Suiti və Dülgər Tomas Qudun yazdığı “Qatil Yucin Aramın röyası” adlı əsərinə parodiyadır. O, Valter Skotu, Uilyam Uordsvortu, Robert Sautini və digər romantist şairlərin əsərlərinə parodiyalar yaratmış və hər kəsin anlaya biləcəyi bir tərzdə fikrini çatdıraraq, öz oxucularına gülüş dəqiqələri bəxş etmişdir.

Bu nağıllarda nə uzun-uzadı təsvirlər, nə də darıxdırıcı tərbiyəvi nəsihətlər yer almamışdır. Müəllif öz balaca oxucularına yuxarıdan aşağı baxmayıb, onlara nəsihət vermir,

o, uşaqları özü ilə həmfikir yaradıcılar kimi qəbul edərək elə hesab edir ki, məhz uşaqlar hər bir təbii cəfəngiyyəti və kələkbazlığı şübhəsiz qəbul edə bilər və eyni zamanda özləri də bu proseslərin iştirakçısı ola bilərlər.

L.Keroll tamamilə əmin idi ki, uşaqlıq dövrü çox özəl vəziyyətdir; o, həyatın elə bir anıdır ki, böyüklərin dərk edə bilmədiyi bir sıra olayların açılması və anlaşılması, məhz bu dövrün payına düşür.

L.Keroll öz əsərlərində yaşlıların adət etdiyi yeknəsəq bir dünya ilə heç bir əlaqəsi olmayan başqa, yeni bir aləm yaratmışdır. Onun nağıllarında uşaqlar tərəfindən dünyanın dərk edilməsilə həmahəng olan bayram əhval-ruhiyyəsi, yaradıcı təxəyyülün yüksəlişi öz təntənəsini təsbit edir.

2008-ci ilin noyabr ayında Azərbaycanın paytaxtı Bakıda Beynəlxalq uşaq ədəbiyyatı konqresi keçirilmişdir. Konfransda çıxış edən professor Şahin Xəlilli “Britaniya uşaq poeziyası və onun Azərbaycan türkcəsinə tərcüməsi haqqında” adlı məruzəsində qeyd etmişdir ki, “Mənim aləmində uşaq ədəbiyyatı dünya uşaqlarının dərd-sərindən, ümid-arzulara söykənən acılı-şirinli ömür yolunun, taleyinin sözlə düzümünü yaradan işıqlı bir dünyanı xatırladır... Azərbaycanımızdan məsafəcə çox-çox uzaq olan Böyük Britaniyanın uşaq ədəbiyyatının inkişaf yoluna nəzər salanda gözlərimiz önündən dumanlı Albion ölkəsinin uşaq ədəbiyyatının, xüsusilə uşaq şeirinin sirlərinə bələd olmaq, onu öyrənmək, tərcümə edib balaca oxucularımızla tanış etmək istəyirsən”.²⁶

²⁶ Xəlilli Ş. Britaniya uşaq poeziyası və onun Azərbaycan türkcəsinə tərcüməsi haqqında. / Türk xalqları uşaq ədəbiyyatı (II). Beynəlxalq uşaq ədəbiyyatı konqresi. Materiallar. I kitab. Bakı: 2008, s.182.

II HİSSƏ

**BRİTANIYA
UŞAQ FOLKLORUNUN
MÖCÜZƏLƏRİ:
NAĞILLAR VƏ ƏFSANƏLƏR**

BRİTANİYA UŞAQ NAĞILLARI

Şahin Xəlilli
Zakir Səfəroğlu

Nağıllar, əfsanələr və şifahi xalq ədəbiyyatının digər gözəl, həmişəyaşar inciləri sinifli cəmiyyətdən çox-çox əvvəllər yaranmışdır. Xalq hər əsrdə öz “yeni tarixi”ni yazmış, yeni nəslə ərməğan etmişdir. Şifahi xalq ədəbiyyatının daha çox balaca uşaqlara ünvanlanan klassik və heyrətamiz nağılları keçmişdən bu günə qədər uzun bir yol keçərək nəsildən-nəslə, əsrdən-əsrə ötürülmüşdür.

Bəs dünyanın ilk nağılı hansıdır? Onun müəllifi kimdir?

Arxeoloqlar dünyada birinci adamın sümüyünü tapmadığı kimi, ədəbiyyatçılar da ilk nağılı hələ “kəşf etməmişlər”.

XVIII əsr italiya filosofu Qiambattisto Viko (*Giam-battista Vico, 1668-1744*) əsatir və nağılın ilk mükəmməl fəlsəfəsini yaratmışdır. Müəllif “Yeni elm” kitabında yazır: “... Uşaqlar çox vaxt cansız əşyaları əlinə alır, onları az qala adam kimi danışdırır, əylənirlər. İbtidai insanlar da uşaqlar kimi təsəvvürlərinə uyğun söz cilasını yaratmaqla heyrətamiz bir iş görmüşlər”.

Xalqın arzu-istəyini, sabaha inamını, nikbin ruhunu tərənnüm edən, ürəklərin “yanğı”sına, işığına çevrilən nağıllar yarandığı gündən insanın ömür-gün yoldaşı, bələdçisi olmuşdur. Heyvanlar aləmindən bəhs edən ilk nağıllar totemizmlə əlaqədar yaranmışdır. Div, əjdaha və digər əsatir

surətli sehrli nağıllar əsrlər keçdikcə mifoloji xarakterini itirmiş, özündə daha çox real, sosial cəhətləri əks etdirməyə başlamışdır.

Nağıllar xalq müdrikliyinin təntənəsindən söhbət açır. Xeyirin şər, işığın zülmət, haqqın nahaq üzərində qələbəsinə inam onların əsas fəlsəfi qayəsini təşkil edir.

Bu gün dünya xalqlarının nağıllarını birləşdirən ümumi cəhətlər çoxdur. Onların çoxunda məzmun, süjet oxşarlığına rast gəlirik. Bu isə, hər şeydən əvvəl, bəşər övladının bir-birinə oxşar həyat tərzindən, yaxın taleyindən, sülh, əmin-amanlıq arzusundan xəbər verir.

Yarandığı gündən sərhəd nə olduğunu bilməyən, eldən-ələ, dildən-dilə düşdükcə özünün yeni, əkiz taylarını yaradan nağıllar xalqların yaxın-uzaq keçmişinin bu günə çatan əks-sədasıdır.

Bununla belə hər xalqın nağıllarının özünəməxsus cəhətləri var. Məsələn, alman, İsveç nağıllarında sehr, ov-sun ön planda verilir. Fransız nağılları isə daha çox hazır-cavab-lıq, yüngül istehza hissilə “yoğrulub”. Gözəllik, harmoniyaya meyl İtaliya nağıllarında daha güclüdür. Bəs ingilis nağılları necə? Bu nağılların özəyini ümumalman mənbələrindəki sərtliyi yumşaldan zərif yumor hissi təşkil edir.

Xalq müdrikliyini, onun keçmişinin pozulmaz səhifələrini özündə cəmləşdirən bu nağıllar Britaniya adalarında yaranmışdır. Rəsmi adı Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı olan ölkə dörd vilayətdən – İngiltərə, Uels (*və ya Vallis*), Şotlandiya, Şimali İrlandiyadan (*və ya Olsterdən*) ibarətdir və hər bir vilayətin özünəməxsus tarixi, mədəni ənənəsi və irsi vardır. Topluda bu vilayətlərin, Böyük Britaniyanın qraflıqlar və qraflıq hüquqlu şəhərlərinin (kitabda 12 sayda ayrı-ayrı vilayət və qraflıqların nağılı verilmişdir) nağıllarını vermişik. Hər vilayətin, hər qraflığın nağılı bir-birindən “öz bənzərsizliyi” ilə seçilir.

Məsələn, Cənub-Şərqi və Orta İngiltərədə məişət, komik mündəricəli nağıllar üstünlük təşkil edir. Keltlərə məxsus Uelsdə isə pərilər, cinlər və mələikələr haqda sehrli rəvayət, nağıllar daha çox yayılmışdır. Şərqi İngiltərədə vahiməli, qarabasmalı nağıllara böyük yer verilir. Şotlandiyada isə arxaik nağıllar qorunub saxlanılır, xalq onları daha çox sevir. Bu nağıllarda heyvanların sehrli metamorfozası (*şaklini dəyişməsi*) incə duyumla nəql edilir. İrland nağıllarında xristianlığın təsiri duyulur, süjet xəttinin inkişafında məkrə, hiyləyə, kinə daha çox rast gəlmək olur.

İngilis xalqı öz keçmişinə, mədəni irsinə həmişə böyük rəğbət, məhəbbət bəsləmişdir. Keçmişin sabahın əlindən tutan ən etibarlı dayaq olduğu bu aforizmdə çox gözəl ifadə edilmişdir: “Keçmişinə güllə atma, sabah sənə topdan atəş açarlar”.

“Keçmişin pərdəsi” altında xalqın mənəvi siması, varlığı dayanmışdır. Onu bu günə gətirən isə xalqın müdrik söz incisi-şifahi xalq ədəbiyyatı olmuşdur.

Gəlin, sizinlə birlikdə bu xalqın keçmiş ədəbi tarixinə qısa nəzər salaq.

Britaniya ədəbiyyatının ən qədim nümunələri – anqlosaksların qitələrdən gətirdikləri əsətir, nağıl, rəvayət, əfsanələr (*V-VII əsrlər*) xalq arasında daha çox yayılmışdır. VI-VII əsrlərdə xristianlığı qəbul edəndən sonra xalq özünün qədim epik poemalarını, dastanlarını yaratmışdır. İngilis poeziyasının məhək daşı sayılan “Beovulf” X əsrdə yazıya alınmışdır. XI-XIII əsrlərdə kilsə əsərləri latın, cəngavərlik şerləri fransız, əfsanə və nağıllar isə anqlosaks dillərində yazıya alınaraq öz ömrünü yaşamışdır. İngilis ədəbiyyatında realizmin banisi, “İngilis poeziyasının və ədəbi dilinin atası” Cefri Çoser özünün məşhur “Kənterberi hekayələri”ni 1387-1400-cü illərdə doğma dilində qələmə almışdır. Bu, İngilis dilində yazılmış ilk əsərdir.

XIV əsrin ortalarında İngilis dili bir dil kimi forma-

laşmış, xalq nağılları, əfsanələri xalqın öz doğma dilində “dil açmışdır”. Sonralar bu nağılların çoxu xalq musiqisi ilə qoşa addımlamışdır. İndinin özündə Şotlandiyada, İrlandiyada “bəqpayp”la (*tuluq zurnası*) müşayiət olunan nağıllar özünün ən gözəl deyimini yaşayır. XIV-XV əsrlərdə Robin Hud (*yarıtarixi-yarıəfsanəvi Robin Hud XII əsrin ikinci yarısında yaşamışdır*) balladaları xalq qəhrəmanlığını və müdrikliyini dillər əzbəri etmişdir. Elə bu əsrlərdən etibarən ingilis rəvayət, ballada və əfsanələri, xalq nağılları ilə qaynayıb qarışmışdır. İngiltərənin tanınmış söz ustaları xalq yaradıcılığını özlərinin sənət məktəbinə çevirmiş və bunun əsasında ən böyük əsərlərini yaratmağa başlamışlar.

Şifahi xalq ədəbiyyatı orta əsrlərdə yazıb-yaratmış Tomas Malorinin, İntibah dövründə Filip Sidneyin, Edmund Spenserin yaradıcılığına dərin təsir göstərmişdir. “İngilis poeziyasının Allahı” Uilyam Şekspir “Qış gecəsində yuxu” (1595), “Qış nağılı” (1610), “Fırtına” (1612) pyeslərini xalq nağıllarının, fantastikasının təsiri ilə yazmışdır. Uzun inkişaf yolu keçən nağıllar, yazıya alındıqdan sonra səhnə ömrünü yaşamışdır. Peşəkar ingilis teatrının səhnəsində kral Oberon, hiyləgər Robin Pak... kimi nağıl qəhrəmanları özünün yeni pərəstişkarlarını tapmışdır. Xalq qəhrəmanı Robin Hud XVI-XIX əsrlərdə bir sıra söz ustalarının, o cümlədən Ben Conson, Con Drayden, Valter Skottun əsərlərində ədəbi ömrünün davamını yaşamış, ürəklərdəki qəhrəmanlıq eşqini alovlandırmışdır.

XVII əsrin sonu və XIX əsrin əvvəllərində xalq yaradıcılığına maraq daha böyük vüsət almışdır. Əgər Almaniya da Karl Muzues, Vilhelm Hauf, Yakob və Vilhelm Qrimm qardaşları, Danimarkada Hans Xristian Andersen xalq nağıllarının gözəl cilasını yaratmışdısa, Britaniyada Corc Qordon Bayron, Səmuəl Teylor Koleric, Robert Sauti, Tomas Mur əsərlərində nağıl koloritini, xalq ruhunu

qoruyub saxlamışdır. Edvard Lir, Lüs Keroll, Oskar Uayld, Redyard Kiplinq isə uşaqları da, böyükləri də heyrətləndirən ən gözəl nağılların müəllifi kimi dünya şöhrəti qazanmışlar.

İyirminci yüzillikdə isə nağılçı-yazıçılardan Somerset Moem, Ceyms Barri, Pamela Travers, Yelizaveta Qauc... və onlarca başqaları keçmiş nağılların gözəl ənənələrini yaşada-yaşada müasir nağılların “həqiqət”ini yaratmışlar.

İndinin özündə də qədim nağılların toplanıb nəşr edilməsində böyük işlər görülür. XIX əsrin əvvəllərindən bu günədək təxminən iki yüzdən çox mütəxəssis folklorşünasların səyi nəticəsində Böyük Britaniya nağılları həyata vəsiqə almışdır.

İngilis folklorşünası Cozef Ceykobsun “İngilis xalq nağılları” klassik nağıl toplusu və tanınmış ingilis yazıçısı, folklorşünası və mütərcimi Ceyms Riordanın tərtib etdiyi “Britaniya adalarının xalq nağılları” kitabı bu baxımdan diqqətəlayiqdir. Tərtibçinin topluda qarşısına qoyduğu məqsəd aydındır: ingilis nağıl, əfsanələrinin “ətrini, rayihəsi”ni qədirbilən oxucuya çatdırsın. Nağılların dilimizə tərcüməsində də bu qayə bizim üçün ikiqat doğma olmuşdur.

Bu nağıllar bizə həm də ona görə doğma görünür ki, burada “sərgərdan süjetlər”in əksinə rast gəlirik. Azərbaycan nağıllarına bənzər nağıllar (“*Qoğal*”, “*Dünyanın qurtaracağındakı quyu*”, “*Yeyəndə ortağ qardaş*” və s.) bir çox cəhətləri ilə diqqətimizi cəlb etdi.

Sovet ədəbiyyatşünası N.Yelina nağılların “əkiz tay-ları” haqda yazır: “... eramızın başlanğıcında xeyli xalq Asiyadan Avropaya köçmüş, Avropanın özündə uzun müddət köçəri həyat keçirmiş, yerli camaata qarışmış, özgə torpaqlarında eşitdiyi nağılları onlara ötürmüşdür”.

Səyyah, tacirlərin dünyanın yaxın-uzaq ölkələrinə səyahəti zamanı nağıllar, əfsanələr bu ölkədəki xalqların

mənəvi sərvətinə çevrilmişdir. Yaxud da əksinə, onlar eşitdikləri ən yaxşı söz incisini öz ölkələrinə “qonaq” aparmışlar. Bu nağılların süjetləri bir-birinə o qədər qaynayıb qarışmışdır ki, onları hansı xalqın yaratdığını bu gün söyləmək çətindir.

Bu nağıllarda xeyirlə şərin, varlıyla kasıbın... mübarizəsi incə lirizmi, dramtizmi ilə diqqəti cəlb edir. Xeyir, ədalət qələbə qazanır, həqiqətin təntənəsi nağılların uğurlu finalına çevrilir, xeyrin şəninə gözəl sözlər deyilir, şə, qara qüvvələr ittiham edilir, cəzalandırılır. Bəzi ingilis nağıllarında, xüsusilə son dövrdə yaranmış nağıllarda bu həqiqət ictimai mənə kəsb edərək bərabərlik ideyasını meydana gətirir: kasıb şahzadə ilə evlənir, kasıb var-dövlət tapır və sair və ilaxır.

Britaniya nağıl, əfsanələrində, ruh, pəri, cin-şeytan, qulyabanıların... təsvirinə xüsusi yer verilir. Pərilər hə-yatdan köçmüş adamların ruhlarının ölmədiyinə xalqın böyük etiqadının təzahürüdür. Bir çox ədəbiyyatçılar Uilyam Şekspirin “ruhları, pəriləri kəşf etdiyini” söyləmişlər.

“Balaca adamlar” kimi təsvir edilən pərilər-əsatir məxluqlar istər şifahi, istərsə də yazılı ədəbiyyatın unudulmaz mövzusu olmuşdur. İngilis folklorşünası Henri Bett “İngilis əsatirləri və ənənələri” kitabında yazır: “Bu torpaqda... balaca, qarayanız iberiyalılarla ucaboy, sarışın keltlər təmasda olmuşlar. Cırtdan boylu adamlarla nəhənglərin hər hansı ünsiyyəti... əfsanəvi inkişafa təsir göstərmişdir”.

Ən maraqlısı budur ki, ruh, pəri, cin-şeytan, qulyabanılardan... bəhs edən nağıl, əfsanələr bir sıra məişət ənənələrinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Məsələn, indinin özündə bəzi mövhumatçı ailə üzvləri dünyaya yenidən gəlmiş körpənin yastığı altına ya Quran, ya da dəmir parçası qoymaqla bir həqiqətə inanırlar: ruhlar, cin-şeytan, pərilər... dəmirdən çox qorxurlar. Guya qədim zamanlarda tayfalar arasında gedən müharibələrdə nəhəng adamlar

Neolit dövrünün cırtıdan adamlarını dəmirlə məğlub etmişlər. Pərilər isə cırtıdan adamların ulu əcdadı hesab edilir.

Maraqlı “həqiqətlər”dən biri də “ilk qədəm”lə bağlıdır. Hazırda İngiltərənin şimalında, xüsusilə şimal-şərqində ona böyük inam yaranmışdır. Deyirlər ki, yeni ildə, dekabrın son gecəsində evin astanasına sarışın kişi, ya qadın qədəm bassa, demək il çox ağır keçəcəkdir. Həmin gecənin qonağı qarayanız adam olmalıdır. Özüylə hədiyyə gətirməlidir – bir az çörək, bir qədər kömür, ya da ki, pul. Bu ənənə qədim Romada daha çox yayılmışdır. Əslində, yeni il gecəsi ev yiyəsi gərək evindən kənara heç bir pay-zad verməsin – nə od, nə bir tikə çörək... hər şey aydındır. Əgər il evdən verilən payın qıtlığı ilə başlayırsa, demək bütün il boyu belə davam edəcək. Evə gətirilən payla ilin bolluğu, bərəkəti artır. “İlk qədəm” bərəkət gətirir, ailə il boyu nə yeməkdən, nə kömürdən, nə də puldan korluq çəkir.

Şifahi ədəbiyyat xəzinəsinin incilərində xalq müdrikliyinin neçə-neçə belə dərin qatları, “inam”ları vardır...

“Nağıllar yalan olmur” deyən ingilislər onun həqiqət olduğuna inanmışlar.

Londonun mərkəzində – Kensington Qardens parkında, bir də İrland dənizi sahillərində - Landudio adlı Uels şəhərciyində nağıl qəhrəmanları “heykəlləşmişlər”. Onlar Ceym Barrinin “Piter Pən”, LUIS Kerollun “Alisa möcüzələr ölkəsində” nağıllarının qəhrəmanlarıdır. O qəhrəmanlar ki, tunc heykəllərə dönüb, uşaqların nağıl dünyasının ovsun və hikmətini bu günə çatdırıblar.

BRİTANİYA UŞAQ NAĞİLLARI VƏ ONLARIN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Səadət Əliyeva

Avstraliya folklorşünası, ədəbi tənqidçisi və tarixçisi kimi tanınan Cozef Ceykobsun (*Josef Jacobs, 1854-1916*) ilk dəfə 1890-cı ildə Londonda nəşr etdirdiyi “English Fairy Tales” (“İngilis sehrli nağılları”) adlanan klassik toplusu, 4 ildən sonra – 1894-cü ildə Londonda yenidən nəşr olunmuşdur. Əslində o, bu nəşrləri ilə Britaniya ədəbiyyatının, xüsusilə ingilis folklorunun tanınmış xadimi və toplayıcısı kimi ədəbi aləmdə şöhrət qazanmışdır. Birinci nəşr topluya əsasən sehrli nağıllar, müəyyən qədər ümumavropa süjetli folklor nümunələri, o cümlədən balladalar, məişət, komik və ingilis xalq nağıllarının xüsusi növü sayılan “uşaq” nağılları da daxil edilmişdir. “İngilis xalq nağılları”nın 1894-cü il ikinci nəşrində sehrli nağıllara və rəvayətlərə üstünlük verilmişdir. Lakin Böyük Britaniyada sonralar müxtəlif dövrlərdə nəşr olunmuş nağıl toplularında Ceyms Ceykobsun nəşrlərinə demək olar ki, istinad edilməmişdir. Ceyms Ceykobsun çoxşaxəli yaradıcılığında onun kontinental Avropa, o cümlədən yəhudi, kelt və hindu nağıllarına da xüsusi yer ayrıldığını söyləmək olar. Onun ərəblərin dünya şöhrətli “Min bir gecə nağılları”nın ingilis dilinə tərcümə

cümə nəşrlərinin redaktoru olduğu da folklorşünas alimlərə yaxşı məlumdur. 1899-1900-cü illərdə Londonda nəşr olunan “Folklore” jurnalının redaktoru kimi çalışmış Cozef Ceykobsun 1890-1916-cı illər arasında dünya, o cümlədən Qərbi Avropa folklorunun öyrənilməsində xüsusi əməyi olduğunu da diqqətə çatdırmaq istərdik. Britaniya uşaqlarının nağıl dünyasına işıqlı pəncərə açan bu böyük toplayıcı və folklorşünas alimin böyük şövq, istəklə topladığı nağıllar Britaniya uşaq ədəbiyyatının inkişafı yolunda xüsusi yeri ilə seçilir.

Ceyms Riordanın nağıllar toplusuna daxil edilmiş “Cherry of Zennor” (“*Zennorlu Çerri*”) adlı nağıl 1890-cı ildə Londonda nəşr olunmuş “English Fairy and Other Folk Tales” (“*İngilis sehri və digər xalq nağılları*”) adlı klassik topluda işıq üzü görmüşdür. Həmin toplusunun tərtibçisi E.S.Hartland olmuşdur. Lakin bu nağılın təxminən 15 il əvvəl – 1865-ci ildə R.Hantın (*R.Hunt*) tərtibində Londonda nəşr olunmuş (“Popular Romances of the West of England” – “Qərbi İngiltərənin məşhur romansları”) kitabında işıq üzü gördüyünü qeyd edən Ceyms Riordan toplusunda bu versiyadan istifadə etdiyini göstərmişdir. Beləliklə, Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş “Britaniya adalarının xalq nağılları” adlı toplusunun daha orijinal mənbələr əsasında seçilib tərcümə edildiyini söyləmək olar.

“Britaniya adalarının xalq nağılları” adlı klassik toplusu ilk dəfə 1989-cu ildə, ikinci dəfə isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə 2005-ci ildə nəşr olunmuşdur. Topluya Böyük Britaniyanın 12 müxtəlif vilayət və qraflığının seçmə nağıllarının tərcüməsi daxil edilmişdir.

Nağıllardan ibarət təxminən dörd yüz səhifəlik tərcümə

toplusunda tərcüməçilərin yaratdığı sadə, təbii və səmimi nağıl dili, onların tərcümə arealında peşəkarlığından xəbər verir. Şahin Xəlilli ilə Zakir Səfəroğlunun birgə səyi və zəhməti hesabına ərsəyə gələn nağıl tərcümələrinin uğurlu alındığını söyləmək olar.

Topluda “İngiltərənin mərkəzi qraflıqlarının nağılları” içərisində “Kəkilli fərə” adlanan nağılın başlanğıcına diqqət yetirək:

“Bir dəfə kəkilli fərə həyət-bacada dənənərkən birdən nəşə tappılı ilə başına düşdü: “Allah sən özün saxla!” Kəkilli fərə fikirləşdi: “Axı, deyəsən göy yerə tökülür? Qoy mən qaçıb bu barədə krala xəbər verim”.²⁷

Klassik nağıl kitabında gedən hər bir nağıl istər məzmunu, istərsə də onun dilimizə tərcüməsi baxımından bir çox yenilikləri ilə diqqəti cəlb edir. Elə hesab edirik ki, hər hansı bir nağılın, yaxud əsərin tərcüməsi peşəkar mütərcimlərin zəhməti ilə həyata keçirilərsə, onda ədəbiyyatımızın zənginləşməsi yolunda yaxşı addım atıldığını söyləmək olar.

1987-ci ildə Britaniya tədqiqatçısı Ceyms Riordanın tərtibatı və şərhli ilə Moskvanın “Raduqa” nəşriyyatında 62 min nüsxədə nəşr olunmuş “Folk-tales of the British Isles” (“Britaniya adalarının xalq nağılları”) kitabına daxil edilmiş nağıllarla yanaşı 1963-cü ildə Londonda çap olunmuş “English Fairy Tales” (“İngilis sehrli nağılları”) toplusundan seçilmiş nağıllar orijinaldan Azərbaycan dilinə tərcümə edilərək ilk dəfə 1989-cu ildə nəşr üzə görmüşdür.²⁸ Həmin nəşrə ön söz yazan mütərcimlərdən Şahin Xəlilli və Zakir Səfəroğlu (*Bayramov*) bu nağılların irilixirdalı üç min ada-dan ibarət olan Böyük Britaniya

²⁷ Xəlilli Şahin, Səfəroğlu Zakir. Ön söz. Britaniya adalarının xalq nağılları. İngilis dilindən tərcümə edənlər: Şahin Xəlilli, Zakir Səfəroğlu. Bakı: Öndər nəşriyyat, 2005, s.37.

²⁸ Başsız qadın. Britaniya adalarının xalq nağılları. İngilis dilindən tərcümə edənlər: Şahin Xəlilov, Zakir Bayramov. Bakı: Gənclik, 1989.

adalarında yarandığını qeyd edərək onlardan yalnız 12 qraflığa və vilayətə aid edilən nağıllardan müəyyən qismini oxucu ixtiyarına vermişlər. Mütərcim – müəlliflər həmin nağılların şifahi dil nümunələri olduğunu etiraf edərək onların müxtəlif məzmun və üslub xüsusiyyətləri ilə bir-birindən seçildiyini göstərmişlər: “Hər vilayətin, hər qraflığın nağılı bir-birindən “bənzərsizliyi” ilə seçilir. Məsələn, Cənub-Şərqi və Orta İngiltərədə məişət, komik mündəricəli nağıllar üstünlük təşkil edir. Keltlərə məxsus Uelsdə isə pərilər, cinlər və mələikələr haqda sehrli rəvayət, nağıllar daha çox yayıl-mışdır. Şərqi İngiltərədə vahiməli, qarabasmalı nağıllara böyük yer verilir. Şotlandiyada isə arxaik nağıllar qorunub saxlanılır, xalq onları daha çox sevir. Bu nağıllarda heyvanların sehrli metamorfozası (*şəklini dəyişməsi*) incə duyumla nəql edilir. İrland nağıllarında xristianlığın təsiri duyulur, süjet xəttinin inkişafında məkrə, hiyləyə, kinə daha çox rast gəlmək olur”.²⁹

Yuxarıda adını qeyd etdiyimiz “İngilis xalq nağılları”nın orijinal nəşrində Ceyms Riordan “Nağılların söylənil-məsi” adlanan şərh xarakterli annotasiyasında yazır: “An English recording of the tales told by the storytellers of the past provides only a pale shadow of the original narration. The voices, with their many modulations, fall silent on the printed page; the audience is absent. Only the pattern of narrative and the procession of motifs remain. This is especially true of translations”.³⁰

Həmin hissənin tərcüməsini aşağıdakı kimi təqdim edirik: “Keçmişin nağıl danışanlarının söylədiyi nağılların ingilis dilinə yazıya alınması olsa-olsa orijinal nağıletmənin solğun kölgəsini yaradır. Özünəməxsus bir çox modulyasi-

²⁹ Britaniya adalarının xalq nağılları. İngilis dilindən tərcümə edənlər: Şahin Xəlilli, Zakir Səfəroğlu. Bakı: Öndər-nəşriyyat, 2005, s.6.

³⁰ Riordan James. Telling of the Tales. – Folk-tales of the British Isles. Moscow: Raduga Publishers, 1987, p.343.

yaları ilə səslər çap səhifələrində sakitliyə qərq olmuşlar; tamaşaçılar qeybə çıxmışlar. Yalnız və yalnız söylənilənlərin nümunəsi və motivlərin təntənəli nümayişi qalıb. Bu, xüsusilə tərcümə üçün düzgün sayılır”.

“Britaniya adalarının xalq nağılları”nın ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməsinə gəldikdə isə onu qeyd etmək istərdik ki, müqayisəli təhlillər tərcümənin uğurlu olduğunu söyləməyə əsas verir. Bununla belə, bəzi ifadə və formulaların tələsik variantları də tərcümənin ümumi keyfiyyət göstəricisinə ciddi xələl gətirməmişdir.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının mütərcim və tədqiqatçılarının birgə səyi ilə dünya, o cümlədən Böyük Britaniyada yaşayan xalqların uşaq ədəbiyyatı arasında tərcümə ilə əlaqələrin yaradılması nə qədər vacibdirsə, qeyd etdiyimiz uşaq ədəbiyyatının bu və ya digər məsələləri ilə bağlı araşdırmaların aparılması da bir o qədər əhəmiyyətli və vacibdir. Əgər hər iki istiqamətdə mütəmadi və planlı şəkildə yaradıcılıq işləri aparılırsa, bu halda biz milli uşaq ədəbiyyatımızla yanaşı dünya uşaq ədəbiyyatı arasında müqayisəli ədəbiyyat probleminin öyrənilməsində pozitiv nəticələrə nail ola bilərik.

Bir qayda olaraq mütərcim – tərtibçilər toplayıb nəşr etdikləri kitablarında nağılların, rəvayətlərin yaranma, yazıya alınma tarixinə və onların dil-üslub xüsusiyyətlərinə dair müəyyən məlumatların, şərhlərin verilməsini oxucu marağı və istəyi ilə əlaqələndirirlər. Bu, doğrudan da, çox vacib məsələdir. Ona görə ki, nağıl toplusunun nəşrini hazırlayan tərtibçilər gələcək nəsəl üçün öyrəndikləri nağıl tarixini və şərhləri verməklə onları müəyyən qədər “itmiş” tarixlə tanış etmək səlahiyyətini yerinə yetirirlər.

Yuxarıda adını qeyd etdiyimiz “Qottemli müdriklər” adlı xalq nağılının tarixçəsi haqqında müəyyən qədər inandırıcı fakt və məlumatlara rast gəlmək mümkündür. “Britaniya

adalarının xalq nağılları” toplusunun ingilis nəşrində tərtibçi Ceyms Riordan 1973-cü ildə Londonda “Apple Barrel Press” nəşriyyatının məhsulu olan Qordon Atkinsin (*Gordon Atkins*) tərtib etdiyi “The Merry Tales of the Wise Men of Gotham” (“*Qottemli müdriklərin şən nağılları*”) toplusunda verilmiş üç kiçik hadisənin şərhini nağıl toplusuna daxil etmişdir. Tərtibçinin toplusuna əlavə etdiyi gizli tarixin mətni aşağıdakı kimidir: “The origin of The Merry Tales of the Wise Men of Gotham, a village about seven miles south of Nottingham, is said to date from the reign of King John (1199-1216). The King was approaching Gotham on his way to Nottingham when he was confronted by the villagers. They declared that the ground upon which he rode should for ever be a public road. In response the King later sent men to the village to gather evidence against the men of Gotham, intending to punish them. The villagers, however, being forewarned, at once began to do stupid things, so that the King’s men would return with the impression that the village was full of fools. They did such silly things as trying to drown an eel in a pond, putting carts on a barn roof to keep the sun off it and attempting to hedge a cuckoo. Through the centuries many tales have evolved of the Gotham fools, of which three are included here”.³¹

Mətnin Azərbaycan dilinə tərcüməsinə nəzər salaq: “Belə söyləyirlər ki, “Qottemli müdriklərin şən nağılları”nın mənşəyi Nottinqamın cənubundakı təxminən yeddi millik məsafədə yerləşən Qottem kəndi ilə bağlıdır. Onun tarixi Kral Conun (*1199-1216*) hakimiyyəti dövrünə gedib çıxır. Bir gün kral Nottinqama gedərkən Qottem kəndinə çatacatda kənd camaatı ilə qarşı-qarşıya gəlir. Kəndin adamları elan edirlər ki, kralın gəzdiyi bu yer bundan sonra

³¹ Riordan James. *Telling of the Tales. – Folk – tales of the British Isles*. Moscow: Raduga Publishers, 1987, p.353.

həmişəlik kənd camaatının yolu olacaqdır. Buna cavab olaraq kral bir qədər sonra həmin kəndə öz adamlarını göndərir ki, Qottemlilərə qarşı elə dəlil-sübut toplusınlar ki, onları cəzalandıra bilsin. Bununla belə kənd camaatı bu haqda əvvəlcədən xəbərdar edildiyindən, onlar əllərindən gələn səfeh işlərin qulpundan yapışmağa başlayırlar ki, kralın adamları bu kəndin səfehlərlə dolu olduğu təəssüratı ilə kralın yanına qayıtsınlar. Onlar elə səfeh işlər görürdülər ki, gəl görəsən, məsələn, kiçik nohurda ilan balığını batırmağa çalışır, anbardakı dama təkərli yük arabalarını qoyurdular ki, içəri gün düşməsin və ququ quşlarını çəpərə salmağa cəhd edirdilər. Əsrlər boyu Qottemlilərə həsr olunmuş çox-çox nağıllar qoşulub artmağa başladı və onlardan üçünü biz bura (*topluya*) daxil etmişik.”

“Qottemli müdriklər” (“*The Wise Men of Gotham*”) sehrli nağılının əvvəlində aşağıdakı poetik parça təqdim edilmişdir:

*Tell me no more of Gotham Fools,
Or of their eels in little pools,
Which they were told were drowning;
Nor of their carts drawn up on high
When King John's men were standing by,
To keep a wood from browning.*³²

Lakin nağılın orijinal mətninin mühüm tərkib hissəsi sayılan poetik parça nədənsə Azərbaycan dilindəki nəşrlərin heç birinə daxil edilməmiş, sadəcə olaraq mətndən təcrid olunmuşdur.

Rus mütərcimi A.Rıbakov həmin şeir parçasının tərcüməsini təqdim etmişdir. Həmin tərcüməyə diqqət yetirməyi məqsəduyğun hesab edirik:

³² Folk-tales of the British Isles. Moscow: Raduga Publishers, 1987, p.114.

³³ Folk-tales of the British Isles. Moscow: Raduga Publishers, 1987, p.303.

*О Готтем, твои надоели мне сказки —
Сплошные дурачества и неувязки;
То рыбу зачем-то топят в пруду,
А то на амбар взгромождают повозки,
Чтоб спрятать от солнца ненужные доски,
Как будто им солнце приносит беду.*³³

Əslində, A.Rıbakovun rus tərcüməsində fikir yükü, ifadə və müəyyən söz etiketləri dəqiqləşdirilsə də, onun rus dilinə tərcüməsi poetik ifadə tərzində və məna çalarlarının səsləndirilməsi baxımından diqqəti çəkir. Elə hesab edirik ki, ingilis dilində yazıya alınmış İngiltərənin mərkəzi qraflıqlarının nağılları silsiləsinə daxil edilən “Qottemli müdriklər” adlı sehri nağıla aid edilən poetik parçanın gələcəkdə Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsinə ehtiyac vardır. Belə olarsa, nağıl dilinə xas və uşaqların nəzər-diqqətini çəkə biləcək bu şeirdə ifadə olunmuş poetik detallarla nağıl mətninin daha düzgün və adekvat tərcümə variantının yarandığını söyləmək olar.

Orijinaldan Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş Uels nağılları silsiləsinə daxil edilən “Llin Fən Fəç gölündə yaşayan qız” (“*The Lady of Llyn y Fan Fach*”) adlı nağılın əvvəlində uels dilində və ingilis dilinə tərcümədə aşağıdakı poetik bəndə rast gəldik:

*Yr hen wr tlwyd o'r cornel,
Gan ei dad a glywod chwedel,
A chan ei dad fe glywod yntau
Ac ar ei ol mi gofiais innau.*

*The old grey man in the corner
From his father heard a tale,*

³³ Folk-tales of the British Isles. Moscow: Raduga Publishers, 1987, p.303.

*Which from his father he had heard,
And after them I recalled.*³⁴

Lakin Azərbaycan dilinə edilmiş nağıl tərcüməsində yuxarıdakı poetik parçanın tərcüməsinə yer verilməməsinin müəyyən səbəbləri ola bilər. Biz isə bu şeir parçasının tərcüməsinin mətnə daxil edilməsinin həm mümkünlüyünü, həm də vacib olduğunu məqbul hesab edirik. “Britaniya adalarının xalq nağılları” adlı klassik nağıl toplusunun gələcək nəşrlərində qeyd etdiyimiz iradların nəzərə alınması ilə uels nağılının yüzilliklərdən cıllanıb gələn şeirin nağıldakı məna tutumlu koloritinin qorunub saxlanması mühüm və əhəmiyyətli olduğunu qeyd etmək istərdik.

Yuxarıda nümunə gətirdiyimiz uels və ingilis poetik bəndinin sətiri tərcüməsini isə aşağıdakı kimi diqqətə çatdırırıq:

*Küncdə oturan ağsaçlı qoca kişi
Bu nağılı atasından eşitmişdir.
Onun bir vaxtlar atasından eşitdiyini
İndi mən sizə yenidən söyləyəyəm.*

Lakin belə bir uzun yolun poetik dildə xatırladılması uels xalq nağılının ümumi məzmun-mündəricəsi üçün dil hadisələrinin öyrənilməsi baxımından da mühüm vasitə kimi diqqəti çəkir.

Dilçi alim Sənubər Abdullayeva nağıllara məxsus poetik dilin folklor mətnində xüsusi yer tutduğunu qeyd edərək yazır: “İfadəli, təsirli ekspressiv vasitələr əsrlər boyu qorunub saxlanmış poetik ənənələrlə, sabit formullarla birləşərək şifahi xalq ədəbiyyatı dilinin sistemini formalaşdırır”³⁵.

³⁴ Folk-tales of the British Isles. Moscow: Raduga Publishers, 1987, p.81.

³⁵ Abdullayeva Sənubər. Azərbaycan nağılı və dastanlarının dili. Bakı: Elm, 1998, s.9.

Bu baxımdan xalq nağıllarında poetik ənənələrin tərcümələrdə də qorunub saxlanması tərcümənin orijinal mətnə uyğunluğunu şərtləndirən mühüm və vacib məsələdir.

Nağılların mövzu çevrəsinə daha çox məişət, sehrli nağıllar, heyvanların həyatından bəhs edən nağıllar, eləcə də kral, tacıdar, yaxud şahzadələrin həyatının unudulmaz məqamlarını əks etdirən tarixi mövzuda yazılmış nağıllar ... aid edilir. Beləliklə, nağıllar məzmun və formasına görə də bir-birindən fərqlənir. Və belə bir fərq oxucu dünyagörüşünün formalaşmasında mühüm amillərdən biridir.

**BRİTANİYA
UŞAQ NAĞİLLARI**

İNGİLİS NAĞİLLARI

İngilis dilindən tərcümə edənlər:
Şahin Xəlilli, Zakir Səfəroğlu

ÇIQQILDAYAN QURBAĞA

O vaxtlar elə bir xoş dövrən idi ki, gəl görəsən.

Vur çatlasın idi: donuzlar elə donuzdular. İtlər əhəng yeyirdi. Meymunlar tənbəki sümürürdü. Evlərin damını xəmirlə örtürdülər. Küçələrə pudinq döşəmişdilər. Qızardılmış donuz balaları bellərində çəngəl-bıçaq küçələrdə Vurnuxub “Gəlin, gəlin bizi yeyin!” deyə aləmə səs salırdılar. Səyyahlar üçün əsl kef çəkməli əyyam idi.

Bəli, Derlastona iş dalınca gəlmiş bir səyyah evə qayıtmaq üçün poçt karetasını gözləməli oldu. Vaxtı itir-məyib şəhər kənarını gəzmək qərarına gəldi. Hadisə yayın axırlarında çox sakit, amma bürkülü bir axşam tərəfi baş vermişdi. Biçin başlanmış, arpa biçilib qurtarmışdı. Kəkliklər sarı küləş üstündə qalan tək-tük buğdaları dənləyirdilər. Artıq torağayların, qaratomyuqların cəh-cəhi eşidilməz olmuşdu. Təkcə qarağacların başında gizlənmiş ağacdələnlərin arabir cikkiltisi eşidilirdi.

Ömrünün çoxunu şəhərdə keçirmiş səyyahı çəmənələr ahənrüba kimi özünə cəlb etdi. Odur ki, çəpərdən aşıb çəmənlikdə var-gəl etməyə başladı. Burda qoca kəndlidən başqa heç kəsi görmədi. Onu salamladı:

- Deyəsən, bu yerlərə bolluca yağış yağıb, hə?!

- Məsələ burasındadır ki, - Qoca cavab verdi, - Şənbə günü yağan yağış ətrafı sakitləşdirib.

Körpə doqquzdon kollarının ətrini ciyərlərinə çəkib otlar arasında giləmeyvə axtara-axtara səyyah yoluna davam etdi. Hərəkət etdikcə ağır paltarlarının içində özünü narahat hiss etdi. Gödəkçəsini çıxarıb qolunun üstünə atdı. Çəpərlərin dibi ilə gedə-gedə giləmeyvə yığmaq üçün arabir aşağı əyilirdi. Bu ara saati gödəkçənin cibindən sürüşüb iki kəsəyin arasına düşdü. Yalnız bir saatdan sonra karetdə əyləşib evə gedəndə saati itirdiyini bildi. Saat elə düşdüyü yerdəcə qalmışdı. Yan-yörəsində otlar arasında məskən salmış cırcıramalar, qarışqalar və parabüzənlər üçün tıqqıldayırdı.

Saata söz ola bilməzdi. Onun iri ağ sferblatı, zərif əqrəbləri, aydın və cingiltili tıqqıltısı vardı. Axşam düşüb hava soyuyanda, quş səsləri kəsiləndə tıqqıltı daha aydın eşidilməyə başladı. Sanki saat canlı idi, tapılıb kəsəklər arasındakı məhbəsdən xilas edilməsini xahiş edirdi.

İlk ulduzlar səmada sayrışmağa başlayanda saatın ağa paq sferblatı bərq vururdu. Uzaqlardakı göbələklər, bir də yalnız gecələr açılan nadir çiçəklər kimi işıq saçırdı.

Bunlar öz yerində. Amma qaranlıq tamam qovuşmayınca o yerə heç kəsin güzarı düşmədi. Derlaston kilsəsinin axşam zəngləri aləmə car çəkdi. Qərb tərəfdə qaranlıq səmada açıq yaşıl rəngli zəif işıq zolağı göründü. Elə bu vaxtlar qurduqları tələni yoxlamaq üçün çəmənliyə iki nəfər adam gəldi. Çəmənliyə çatıb qorxa-qorxa ətrafı gözdən keçirdi, onlar brakonyerlər idi. Məlumdur ki, brakonyerlərin iş günü gecədən xeyli keçmiş başlayır. Onlar qulaqlarını şəkləyib hər yad səsə qulaq asırdılar. Odur ki, saatın düşdüyü yerə yaxınlaşan kimi ayaq saxlayıb ətrafı dinlədilər.

- Ey, Bill, - əvvəlinci brakonyer pıçıldadı, - burda nəşə bir iş var. Sakitcə dayan və qulaq as.

- Əşşi, cırcıramadır da, - Bill cavab verdi.

- Cırcıramadır? Oxşamır axı. Mən ömrümdə cırcırama-

nın fasiləsiz dızıldamasını eşitməmişəm. Bir qulaq as! Heç səsini kəsmir ey!

- Demək, onda cırcırama deyil. Bəlkə, hansısa bir quşdur?

- Əgər sən deyəndirsə, yəqin tilsimlənmiş quşdur, Tom dedi və həmin anda əsməyə başlayan meh tıqqıltı səsini onlara tərəf gətirdi. Tıqqıltı lap aydın eşidilirdi.

- Gəl onu axtaraq, - Bill dilləndi. Onlar ehtiyatla səs gələn yerə doğru irəliləyə-irəliləyə otların arasına baxmağa başladılar.

- Odur ey! Bax, gör bir necə pərıldayır! Onun bir dənə iri gözü var, görürsən?

- Görməyinə görürəm, amma onun görkəmi heç xoşuma gəlmir.

- Heç mənim də. Bir bax, o, üstümüzə atılmağa hazırlaşır. Allaha and olsun, yaman xatakar şeyə oxşayır. Nə qədər ki, o, boğazımızdan yapışıb qanımızı sormağa başlamayıb, cəld ol aradan çıxacaq, yoxsa gec olar ha!

Dostunu dilə tutmağa ehtiyac yox idi. Onların hər ikisi dabanlarına tüpürüb götürüldülər. Kəsəklər arasına düşmüş tıqqıldayan müəmmalı varlıqdan uzaqlaşana qədər bir nəfəsə qaçdılar.

Kürklərinə birə salmış qəribə səslərdən onlar evdə söhbət açdılar. Otlar arasındakı müəmmalı varlıq haqqında xəbər səhərəcən Derlaston camaatının arasında yayıldı. İrili-xırdalı bütün Derlaston əhli toplaşdı qəribə varlığa böyük maraqla tamaşa etdilər. Amma nə bir kişi, nə də bir qadın onun nə olduğunu deyə bilmədi. Bu bir acı həqiqət idi ki, derlastonlulara indiyəcən saat gərək olmamışdı.

Nəhayət bu məsələni aydınlaşdırmaq üçün bütün ömrünü bu yerlərdə keçirmiş pırani qoca, müdrik ağsaqqala müraciət etməyi qərara aldılar. Nə başınızı ağrıdım, müdrik Atanın (*şəhərdə onu belə çağırırdılar*) yanına nümayəndələr göndərildi. Tezliklə məlum oldu ki, müdrik Ata

ləngimədən məsələni həll etmək üçün hadisə yerinə gedəcək.

O, qocalar qocası idi. Üz-gözünü uzun illərin qırıqları örtmüşdü. Sifətini bürümüş əyri-üyrü qırıqlar saxsı küpələr üstündə əmələ gələn çatlara oxşayırdı. Onun mavi, nəm gözləri vardı. Ağzı açıla qalmışdı, sanki çənəsini dartıb ağzını bağlamaq iqtidarında deyildi. Müdrik Atanın yeriməyə təqəti olmadığı üçün onu əl arabasına mindirib sürə-sürə çəmənliyə gətirdilər.

O, saat düşmüş yerə yaxınlaşan kimi saatı üzük qaşı kimi mühasirəyə almış adamlar aralanıb qocaya yol verdilər, yenidən halay vurub düzləndilər. Əl arabasını saxladılar, araya sakitlik çökdü.

- Məni bir başa o vücudun yanına aparın, - müdrik Ata dilləndi.

- Sən elə düz onun yanında dayanmısan, - adda-budda səslər eşidildi.

- Elə isə məni o vücudun başına fırladın, - qoca dedi. Onu arabada gəzdirən adam ciddi-cəhdlə qocanı saatın başına dolandırdı.

- Məni o vücudun ətrafında bir də fırladın, - təkidlə dillənən qoca sanki arabada fırlanmaqdan ləzzət alırdı. Qocanı ikinci dəfə saatın dövrəsində dolandırdılar.

- Bir də fırladın, - qoca əlavə etdi.

Araba üçüncü dəfə saatın ətrafında dövrə vurub dayandı.

Arabanın qolları yerə qoyulan kimi camaat sakitləşib nəfəsini içinə çəkdi. Sonra güc-bəla ayağa duran qoca əllərini göyə qaldırıb tükürpədicə səsle qışqırdı:

- Bu, çıqqıldayan qurbağadır! Bu, çıqqıldayan qurbağadır! Uşaqlar, daş toplayın, payalarla silahlanın. Tezliklə Derlastonda mərkə qopub məhşər günü olacaq.

Bu nəhs xəbəri eşidən derlastonlular daş, paya yığmağı unutdu. Əvəzində o yerdən üz döndərüb başları lovlu haray-həşirlə evlərinə götürüldülər. Müdrik atanın əyləşdiyi əl

arabasını elə ağlasığmaz sürətlə sürüb aparırdılar ki! Qocaya elə gəldi ki, gələcəkdən verdiyi xəbər onun gözlədiyindən də tez həqiqətə çevrilməyə başlayıb. Derlastonun bütün sakinləri - kişilər, qadınlar, uşaqlar evlərinə doluşub qapı-pəncərələri cəftələyirdilər. Nə həmin gün, nə də səhəri gün şəhərin küçələrində, çəmənlikdə bir ins-cins gözə dəymədi. Bütün Derlaston camaatı qaxılıb evdə oturmuşdu, Məhşər Gününün gəlişini gözləyirdi.

Məlumdur ki, Məhşər Günü gəlmədi. Derlaston camaatı yorulmadan Bibliya kitabını vərəqləyib Allaha dua edən vaxt bircə hadisə baş verdi: səyyah şəhərin giriş qapılarının yaxınlarında poçt apararı karetdan düşüb çəmənliyə gəldi, itmiş saatını tapdı, taleyinin xoşbəxtliyinə şükür edib yoluna düzəldi.

*Nağılımız qurtardı -
Nağılımız neyləsin...
İşdir xoşun gəlmirsə,
Yaxsısını söylə sən.*

QOTTEMLİ MÜDRİKLƏR

Biri vardı, biri yoxdu, bir zamanlar Qottemdə bir adam yaşayırdı. Bir dəfə o, yığışib bazara pendir satmağa yollandı. Təpədən üzünü aşağı düşüb Nottinqem körpüsünə yaxınlaşanda torbasındakı pendir tikələrindən biri yerə düşüb yol boyu diyirlənməyə başladı.

- Ey, dostum, - oğlan səsləndi. - Olmaya bazarın yolunu tanıyırsan? Əgər tanıyırsansa, qoy qalan pendirləri də sənə dalınca yola salım.

Qottemli oğlan torbanı çiyindən yerə atıb pendir tikələrini çıxartdı, bir-birinin dalınca yolda cərgəyə düzdü.

Bir parça pendir diyirlənə-diyirlənə gedib kola ilişdi, başqa birisi otların arasına düşdü. Oğlan pendir tikələrinin ardınca qışqırdı:

- Allah qoysa, bazarda görüşərik!

Pendir parçalarını qarşılamaq üçün oğlan bazara çatıb gözləməyə başladı. Bazar bağlanana kimi dayanıb gözlədi.

Sonra bir-bir qonşulara yaxınlaşıb pendirlərini bazarda görüb-görmədiklərini xəbər aldı.

- Onları bazara kim gətirməli idi ki? - Qonşulardan biri soruşdu.

- Necə yəni kim gətirməli idi! - oğlan cavab verdi. -

Özləri gəlməli idilər. Onlar yolu çox yaxşı tanıyırlar. Amma pendirlər elə sürətlə qaçırdı ki, qorxuram, indi Yorka çatmış olsunlar.

Oğlan bu sözləri deyib yola düzəldi. Amma onu da deyim ki, bu günəcən oğlanın pendirlərini görənlər olmayıbdır.

* * *

Bir dəfə Qottemli on iki oğlan balıq tutmağa getdi. Çaya çatan kimi bəziləri suya girdi, bəziləri isə sahildə dayandı. Evə qayıdanda onlardan biri o birinə dedi:

- Kişilənib yaman dərin yerə getmişdik. Allah eləməsin, birdən suda boğulan olar ha!

- Doğrudan a! Gəlin yoxlayaq. Biz evdən gələndə on iki nəfər idik.

Sonra onlar özlərini saymağa başladılar, hamı bir ağızdan dedi:

- On bir nəfər!

Və belə qərara gəldilər ki, biri suda batıb. Qayıdıb çayda balıq tutduqları yerə gəldilər. Acı-acı göz yaşları axıdıb suda batmış yoldaşlarını axtarmağa başladılar. Elə bu dəm yaxınlıqdan atını səyirdib keçən fermer onları görüb nə itirib-axtardıqlarını, niyə kədərli olduqlarını xəbər aldı.

- Bu gün çayda balıq tuturduq. Evdən çıxanda on iki nəfər idik. Birimiz suda batıb.

Fermer soruşdu:

- Deyin görüm, cəmi neçə nəfərsiniz?

Oğlanlardan biri özünü saymadan cavab verdi ki, on bir nəfərdirlər.

- Düzünü desəm, nə verərsiniz?

- Cibimizdə olan pulların hamısını.

- Onda əvvəlcə pulları verin, - fermer təkid etdi.

Sonra o, qamçı ilə bircə-bircə onların çiyinə şappıldada-şappıldada saymağa başladı:

- Bu bir, bu iki...

Sayıb on ikiyə çıxdı. On ikincinin yanına çatıb ona güclü bir qamçı ilişdirib dedi:

- Alın, bu da sizinçün on ikinci nəfər.

- Allah həmişə sizin köməyinizə yetsin, - Qottemli oğlanlar sevincək dilləndilər. - ölmüş qardaşımızı siz bizə qaytardınız.

* * *

Haçansa bir neçə Qottemli Nottinqemin cənubundan altı mil aralı çay boyunca gəzə-gəzə elə bir yerə gəlib çatdılar ki, orada iki çay bir-birinə qovuşdurandan qıjov əmələ gəlib su burulğanı yaranmışdı.

Onlardan biri:

- Görürsünüz, su necə qaynayır, - dedi.

Kimsə cavab verdi:

- Eh, yulaf unu olsaydı, o qədər yayma bişirərdik ki, bütün ayı kəndə bəs edərdi.

Bəli, qərara gəldilər ki, kəndə bir neçə adam göndərsinlər və tapşırıdılar ki, kim nə qədər bacarsa, çox yulaf unu gətirsin. Kəndə gedənlər yulaf unu tapıb tezliklə qayıtdılar. Gətirdikləri unu suya əndərdilər. Yaymanın nə vaxt bişəcəyini bilmək məsələsi ortaya çıxdı. Onlardan biri təklif edib bildirdi ki, suya atılıb yoxlayar. Bununla da bu çətinlik də aradan qaldırıldı.

Həm də razılığa gəldilər ki, suya atılan adam yaymanın hazır olduğunu görəndə kimi əlini yuxarı qaldıraraq işarə versin. Oğlan özünü suya atdı, gördü ki, düşdüyü yer olduqca dərinlikdir. Cəld əl-qol atıb üç dəfə adama boy verməyən suyun üzünə qalxdı, amma heç nə demədi. Onun susmağı yoldaşlarını narahat etdi. Oğlanın işarəsini səbirsizliklə göz-ləyən yoldaşları onun ağzını açıb-yumduğunu, əllərini yellədiyini görəndə kimi bu qərara gəldilər ki, yayma hazırdır.

Ləziz neməti oğlanla bölmək üçün dərhal suya atıldılar, əlbəttə ki, hamısı boğulub suda batdı...

SIÇAN VƏ PIŞİK

*Bir gün siçan pişiklə,
Oynayırdı eşikdə:*

Pişik siçanın quyruğunu dişləyib yerindən qopartdı.

- Qaytar quyruğumu, - Siçan çığır-bağır saldı.

- Yox, - Pişik dedi. - İnəyi tapıb mənə süd gətirməsən, quyruğumu verməyəcəyəm.

Gözünü döyə-döyə,

Siçan dedi inəyə:

- Ay İnek, yalvarıram nə olar, mənə bir az süd ver. Mən də onu Pişiyə verim, Pişik də quyruğumu özümə qaytarar.

- Yox, - İnek dilləndi. - Mənə fermerdən saman gətirməsən, sənə süd-zad verən deyiləm.

Nəfəsin dəyə-dəyə,

Siçan dedi fermerə:

- Ay fermer qardaş, yalvarıram sənə, nə olar mənə bir az saman ver, aparım İnəyə, o, mənə süd verər, mən də onu Pişiyə çatdıraram, Pişik də quyruğumu özümə qaytarar.

- Yox, - fermer dedi. - Sənə o vaxt saman verərəm ki, gedərsən qəssabın yanına, mənə bir az ət gətirərsən.

*Dabanını basa-basa,
Siçan dedi qəssaba:*

- Ay qəssab qardaş, nə olar yazığın gəlsin mənə, bir az ət lazımdır, fermer yolumu gözləyir, ət versəm, mənə saman verər, mən də samanı İneyə aparram, İnek də mənə süd verər, mən də südü Pişiyə, Pişik də quyruğumu özümə qaytarar.

- Yox, - qəssab acıqlandı. - Sənə o vaxt ət verərəm ki, gedərsən çörəkçinin yanına, mənə bir az çörək gətirərsən.

*Evinə çatan kimi,
Hayladı çörəkçini:*

- Amanın bir günüdür, ay çörəkçi qardaş, mənə bir az çörək ver. Aparım verim qəssaba, o da bəlkə mənə ət verdi, mən də ət fermerə verrəm, fermer də mənə saman verər, mən də samanı İneyə verrəm, İnek də mənə süd verər, mən də onu Pişiyi verrəm, Pişik də əvəzində quyruğumu özümə qaytarar.

*Çörəkçi: - Buyur, - dedi -
Bu da olsun nəzirim.
Oğrun girsən evimə
Bil, başını üzərəm.*

Bir az sonra çörəkçi Siçana çörək verdi, Siçan da onu qəssaba verdi, qəssab Siçana ət verdi, o da ət fermerə verdi, fermer de Siçana saman verdi, o da samanı İneyə verdi, İnek Siçana süd verdi, Siçan da südü Pişiyə verdi. Pişik Siçanın quyruğunu özünə qaytardı.

SAĞSAĞAN YUVASI

*Vaxt var idi donuzlar şeir deyirdi,
Meymunlar da tənbəki çeynəyirdi.*

*Toyuqlar cumub onu iyləyirdi,
Ördəklər qağıldayıb söylənirdi!..*

Bir dəfə dünyanın bütün quşları məsləhət üçün uçub sağsağanın yanına gəldilər. Dil-ağız elədilər ki, onlara yuva tikməyi öyrətsin. Sağsağan yuva tikməkdə ən ağıllı və pərgar quş idi. O bütün quşları bir yerə toplayıb onlara yuva tikməyin çəmini göstərirdi. O, əvvəlcə bir az palçıq götürdü, ondan torta bənzər girdə bir şey düzəltdi.

- Hə, demək yuvanı belə tikirlər, - deyə Qaratoyuq uçub getdi.

Qaratoyuqlar özlərinə belə yuva qururlar.

Sonra Sağsağan bir neçə çör-çöp götürüb palçığı yuvanın iç tərəfinə vurdu.

Sonra çör-çöpün üstünə bir qat da palçıq çəkdi.

- Yuva tikmək elə buymuş? Bu ki, çox asandır - deyə ağıllı Bayquş da məclisi tərək etdi.

Elə o vaxtdan bayquşlar özlərinə ağıllı-başlı yuva qura bilmirlər.

Bir az keçəndən sonra Sağsağan bir az da çör-çöp yığdı, onları hərləmə yuvanın yan-yörəsinə pərçimlədi.

- Mənə elə bu lazım idi, - deyə Sərçə cikkildəyə-cikkildəyə uçub getdi.

Sərçələr də özlərinə səliqə-sahmansız yuva qururlar.

Bəli, bir az sonra Sağsağan bir qədər lələk və toz-torpaq götürdü, yuva rahat olsun deyə onun içini döşədi.

- Əsl mənim malımdır, - Sağsağan haray-həşir saldı.

Hə, sağsağanların yuvaları insafən çox rahatdır.

Belə, belə işlər. Quşlar yuva qurmaq haqda bəzi şeyləri öyrəndi, amma onlardan biri də sağsağanı axıracan dirləmədi. Sağsağan isə öz işində idi, gözünü qaldırıb heç nəyə baxmırdı. Qalan bircə Qumru quşuydu, o heç nəyə göz qoymurdu, elə hey səfeh bağırtıyla deyirdi: "İkisini götür, ikisini götür-r..."

Nəhayət Sağsağan axırıncı çör-çöpü yuvaya vuranda bu sözləri eşitdi. Odur ki, cavab verdi: “Elə biri də bəsdir”.

Amma Qumru quşu dediyini deyirdi: “İkisini götür, ikisini götür-r-r...”

Sağsağan bərk acıqlanıb dedi: “Biri də bəsdir, mən sənə deyirəm”.

Qumru quşu isə dediyini deyirdi: “İkisini götür, ikisini götür-r-r...”

Axırda Sağsağan başını çevirib yan-yörəsinə baxdı, gördü ki, Qumru quşundan savayı heç kəs qalmayıb. Hövsələdən çıxdı, uçub getdi. Bir daha quşlara yuva tikməyin sirrini öyrətməyəcəyini söylədi. Hə, əzizlərim, elə buna görədir ki, heç bir quşun yuvası bir-birinə bənzəmir. Hərə bildiyi kimi özünə yuva tikir.

SƏFƏHİN SƏS-KÜYÜ

Biri var idi, biri yox idi, bir balaca oğlan var idi. Bir gün anası onu qoyun başı və içalatı almağa göndərdi. Uşaq qorxdı ki, birdən yadından çıxar, odur ki, yol boyu oxumağa başladı.

Qoyun başı, içalatı!

Qoyun başı, içalatı!

Oğlan xeyli yol getdi, bir də gördü ki, ingilis qabağında çəpər var, istədi ki, çəpəri dırmaşıb keçsin keçə bilmədi, yıxılıb əzildi, başladı zır-zır ağlamağa, nə üçün getdiyi də huş-başından çıxdı. Hə, başladı başını qaşımağa, yadına düşdü, odur ki, təkrar eləməyə başladı:

Qaraciyər və göz, od və hamısı!

Qaraciyər və göz, od və hamısı!

Yolçu yolda gərək deyə yolu əlinə aldı, axırda gəlib elə bir yerə çıxdı ki, burda bir kişi qarnını tutub bar-bar bağırırdı:

Qaraciyər və göz, od və hamısı!

Qaraciyər və göz, od və hamısı!

Bu dəm kişi oğlanın yaxasından yapışdı, o ki var onu əz-
işdirdi, axırda oğlanı məcbur elədi ki bu sözləri desin:

Ay allah, bir də göndərmə!

Ay allah, bir də göndərmə!

Oğlan bu sözü deyə-deyə çıxıb getdi, gəlib bir zəmiyə
çıxdı, burda bir muzdur taxıl əkirdi:

Ay allah, bir də göndərmə!

Ay allah, bir də göndərmə!

Oğlan elə hey bunu deyirdi. Odur ki, kişi təngə gəlib
başladı oğlanı əməllicə kötəkləməyə, məcbur elədi ki, bu
sözləri təkrar eləsin:

Ay allah, daha çox göndər!

Ay allah, daha çox göndər!

Oğlan bu sözləri deyə-deyə aradan çıxdı, gəlib kilsənin
həyətinə yetişdi, gördü ki, ölü götürürlər, amma söz
dilindən düşmürdü:

Ay allah, daha çox göndər!

Ay allah, daha çox göndər!

Keşiş üzəaşağı oğlanın dalınca götürüldü, onu əməllicə
əzişdirdi, məcbur elədi ki, aşağıdakı sözləri təkrar eləsin:

Ay allah, qoy ruhu şad olsun!

Ay allah, qoy ruhu şad olsun!

Oğlan yola düzəldi, yolda dar ağacından asılmağa
aparılan itlə pişiyə rast gəldi. Amma səsinə kəsmədi ki, kəs-
mədi.

Ay allah, qoy ruhu şad olsun!

Ay allah, qoy ruhu şad olsun!

Təmiz ürəkli camaat qəzəbdən əsib-coşdu, tezcə oğlanı
yaxaladı, bir-iki kötək vurub məcbur elədilər ki, belə desin:

İtlə pişik dar ağacından asılısın!

İtlə pişik dar ağacından asılısın!

Yazıq oğlan belə də söylədi, axırda evlənməyə hazırlaşan oğlanla qızın yanından ötüb keçdi. “Ah”, o dedi:

İtlə pişik dar ağacından asılsın!

İtlə pişik dar ağacından asılsın!

Gənc özündən çıxdı, oğlanı bir-iki şapalaqlayıb əmr elədi ki, bunu təkrar etsin:

Sizə sevinc arzulayıram!

Sizə sevinc arzulayıram!

Oğlan atılıb-düşdü, bu sözü deyə-deyə xəndəyə yıxılıb düşmüş iki fəhlənin yanından ötdü, yol boyu bar-bar bağırdı:

Sizə sevinc arzulayıram!

Sizə sevinc arzulayıram!

Hirsindən dişi bağırsaqlarını kəsən fəhlələrdən biri var gücün toplayıb xəndəkdən çıxdı, oğlanı əzişdirdi, ona belə deməyi təvəqqe elədi:

Biri çıxdı, o birisi də kaş çıxsa!

Biri çıxdı, o birisi də kaş çıxsa!

Oğlan beləcə yoluna davam etdi, axırda gəlib tay gözlü bir gəncə tuş gəldi, amma dediyini deyirdi:

Biri çıxdı, o birisi də kaş çıxsa!

Biri çıxdı, o birisi də kaş çıxsa!

Bu, tay gözlü sahibkara çox yer elədi, odur ki, oğlanın dalınca götürüldü, durub o ki var kötəklədi; belə deməyi əmr etdi:

Bir tayı par-par yanır, kaş o birisi də yansın!

Bir tayı par-par yanır, kaş o birisi də yansın!

Bu sözləri beləcə təkrar-təkrar söylədi. Heç buna şəkk-şübhə ola bilməz, nəhayət gəlib bir evə çatdı, evin bir tayına od düşmüşdü. Camaat oğlanı görüb fikirləşdi ki, evə od vuran yəqin elə oğlanın özüdür, odur ki, onu birbaşa zindana apardılar. Axırı da belə oldu ki, hakim qara şlya-pasını başına qoyub oğlana ölüm hökmü verdi.

HİLTON ŞEYTANI

Çox, çox əvvəllər Hilton Holda elə bir Şeytan yaşayırdı ki, siz ömründə beləsinə rast gəlməmişiniz. Gecələr, qulluqçular yatmağa gedəndən sonra əlinə keçən şeyləri alt-üst eləyərdi, şəkəri duz qabına əndərər, istiotu pivə qabına tökərdi. Bir sözlə min cür oyundan çıxardı, gah stulları vurub yıxar, gah da stolları arxası üstə aşırırdı. Ocaqdakı kömürü kürüyüb atar, mümkün qədər çox ziyankarlıq eləyərdi. Amma hərdən kefi durular, sonra!.. Şeytanın kimliyini soruşsan. Ah, bu Qarabasma kimi bir şeydir, amma sən deyən o Qırmızıpapaq kimi rəhmsiz deyil. Nə?! Sən Qarabasma, ya da o Qırmızıpapağı tanımırsan? Aman Allah! Gör bir dünyanın axırı hara gəlib çıxdı. Əlbəttə, Şeytan gülməli balaca bir məxluqdur. Şeşə qulaqlı, dərisi tüklü yarı adam, yarı cin cildinə girib. İşdir xəzinə-zad gizlətməli olsan, təzəcə kəsilməmiş çəpişin, ya quzunun qanından onun üstünə damcılalarsan. Ya da hamısından yaxşısı budur ki, kəsilməmiş heyvanı elə xəzinəylə bir torpaq-layasan. Bax, onda Şeytan göz-qulaq olar, bura gələni qorxudub qaçırdar.

Hə, harda qaldım? Deyirəm, axı, Hilton Holdakı Şeytan şər işlərə qarışır. Yox, əgər evdəki nökər-naiblər bunun əvəzinə qabağına bir qab qaymaq, ya da bal sürtülmüş şirniyə Qoğal qoysaydılar, onların bir işini iki eləməzdə, mətbəxdə hər şeyi səliqə-sahmında saxlayardı. Bir gecə, yatmağa çox gec gedən qulluqçuların mətbəxdə qulağına səs gəldi. Boylanıb gördülər ki, Şeytan Cəkin başı üstündə zənciri yellədə-yellədə oxuyur:

*Axır yaman dərdə düşdüm!
Nə vaxtdır ki, ağaclardan
Şitil tutub əkməmişik.
Göy meşələr bir az orta,
Taxtasından yüyrük salaq,*

*Bəbələrə layla çalaq.
Böyüsünlər bala-bala,
Bəlkə bir gün adam ola.
Ağır işlər mənə düşdü,
Axır yaman dərdə düşdüm.*

Beləliklə onların yazıq şeytana rəhmi gəldi, yaxınlıqdakı quşçu arvadın yanına gedib dedilər ki, bəs onu burarlardan itkin salmaq üçün başlarına haranın daşını töksünlər.

- Bu, çox asan işdir, - quşçu arvad dilləndi və onlara tapşırırdı ki, Şeytana gördüyü işlər üçün bir xələt vermək lazımdır, yoxsa siz düşünən kimi olmayacaq, o dəqiqə dabanına tüpürüb bir yolluq gedəcək. Beləliklə Linkoln otlarından ona başlıqlı qolsuz, uzun üst köynəyi hazırlayıb ocağın yanına qoydular və güdməyə başladılar. Gördülər ki, budur Şeytan ocağa tərəf yaxınlaşdı, başlığı və köynəyi görüb başına keçirdi, atılıb-düşdü, bir ayağının üstündə sındıra-sındıra söylədi:

*Köynəyini, papağını geymişəm,
Çətin ki, mən yaxşı işə girişəm.*

Hə, Şeytan bunu deyib yoxa çıxdı, sonralar bir də onu gördüm deyən olmadı.

ADAMCIĞAZ

Hə, əzizlərim, vaxt var idi ki, adamlar bapbalaca, bir boyda, bir biçimdə idi, nə qədər yalan-palan var idisə, hamısı həqiqət hesab edilirdi. Hə elə vaxtlar bapbalaca, cıqqılca bir Adamcığaz vardı. Onun da böyük bir İnəyi vardı. Adamcığaz bir səhər yola düzəldi ki, gedib İnəyin südünü sağsın, yaxına gəlib dedi:

*Farağat dur, əzizim,
Farağat dur, ay İnək.*

*Saman taparam sənə,
Südüni ver sən mənə.*

Amma şeşpər buynuzlu, yekə İnek atılıb-düşüb tutuq vermədi. Balaca Adamcıqaz üzünü İneyə tutub dedi:

*Doldur südü badyama,
Farağat dur, ay İnek.
Gəl, mənimlə oynama,
Paltarın olar ipək".*

Şempər buynuzlu, yekə İnek bu dəfə də sözə baxmadı.

- Sən bu yaramazın işinə bax! - cıqqılı Adamcıqaz əsib coşdu:

*Hara çıxıb gedim mən,
Tərs İneyin əlindən?!*

Hə, belə-belə işlər, Adamcıqaz bir əlac eləyə bilməyib evlərinə anasının yanına gəldi.

- Ay ana, - dedi, - İnek farağat durmur ki, durmur, mənim kimi cıqqılı Adamcıqaz bu yekə İnekdən çətin ki süd sağa bilsin.

- Ay allahın yazıq bəndəsi! - anası dedi, - bir çubuq götür, o ki var İneyi əzişdir.

Beləliklə Adamcıqaz meşəyə getdi ki, ağacdan əməlli-cə bir çubuq kəssin. Çubuq hazır olanda dedi:

*Vur, çubuğum, hayıf al,
Verərəm sənə qoğal.*

Amma çubuq yerindən belə tərpənmədi. Adamcıqaz korpeşman evlərinə qayıtdı.

- Ay ana, - o dedi. - Nə İnek farağat durdu, nə də çubuq yerindən qımıldandı, mənim kimi cıqqılı Adamcıqaz iri İneyi necə döysün ki.

- Ay əfəlin biri, əfəl, - anası dedi, - get Qəssabın yanına, de ki İneyi kəssin.

Hə, Adamcıqaz Qəssabı tapıb dedi:

*İneyin yoxdu südü,
Anam onu kəs - dedi.*

Di gəl Qəssab cavab verdi ki, gümüş peni verməyincə, İnəyi kəsməyəcək. Hə, Adamcığaz da pul dalınca evə qayıtdı.

- Ay ana,- o dedi - İnək yenə farağat durmur, çubuq yerindən tərپənmək bilmir, Qəssab da deyir ki, gümüş peni gətirməsəm, inəyi kəsməyəcək. Mən yazıq Adamcığaz o boyda İnəyi necə sağım?!

- Yaxşı, yaxşı, - anası dedi - get o İnəyin yanına, de ki, yorulub əldən düşmüş, uzun sarışın saçlı xanım bir fincan süddən ötrü gözünün yaşını tökür.

Cıqqılı Adamcığaz İnəyi tapıb bu sözləri ona çatdırdı, amma o yenə təpik atmağa başladı. Adamcığaz kor-peşman evə gəlib əhvalatı anasına danışdı.

- Yaxşı, - o dedi - indi də get o İnəyə de ki, davadan gözəl-göyçək bir cavan oğlan gəlib, yorulub əldən düşmüş qızılı saçlı anasının yanında oturub, yazıq arvad da bir qurtum süddən ötrü göz yaşını sel kimi axıdır.

Adamcığaz yola düzəldi, İnəyi tapıb hər şeyi olduğu kimi ona söylədi. Amma çər dəymiş yenə farağat durmadı, o da suyu süzülə-süzülə evə qayıtdı, hər şeyi anasına söylədi.

- Di yaxşı, - anası dedi,- gedərsən o şeşpər buynuzlu, yekə İnəyə deyərsən ki, davadan gələn gözəl-göyçək cavan oğlan toqqasına iti bir qılinc bağlayıb, üzülüb əldən düşmüş qızılı saçlı anasının böyründə oturub, yazıq arvad da bir qurtum süd deyib hönkür-hönkür ağlayır.

Adamcığaz şeşpər buynuzlu, yekə İnəyə hər şeyi bir-bir danışdı, di gəl İnək bu dəfə də ipə-sapa yatmadı.

Sonra anası Adamcığaza dedi:

- Cəld tərپən, get ona de ki, əgər bu dəfə də üzülüb əldən düşmüş göz yaş tökən xanıma bir qurtum süd verməsə, o gözəl-göyçək oğlanın əlindəki iti qılincə başını bədə-nindən qoparacaqlar.

Hə, cıqqılı Adamcığaz çıxıb getdi, hər şeyi bir-bir şeşpər buynuzlu, yekə İnəyə danışdı.

Elə ki, İnek davadan gəlmiş gözəl-göyçək oğlanın iti uclu qılıncının parıltısını, üzülüb əldən düşmüş, bir qurtum süddən ötrü göz yaşı tökən xanımı gördü, bu qərara gəldi ki, daha təpik atmağın yeri deyil. Hə, əzizlərim, beləliklə bap-balaca, cıqqılıca Adamcığaz şeşpər buynuzlu, zorba İneyi sağdı, üzülüb əldən düşmüş qızılı saçlı xanım daha göz yaşını axıtmadı, bir qurtum südünü götürüb içdi, təzəcə davadan qayıtmış gözəl-göyçək oğlan da iti uclu qılıncını qınına qoydu. Hə, yaxşı deyiblər ki, çətin günün ömrü az olar.

ŞOTLAND NAĞILLARI

İngilis dilindən tərcümə edənlər:
Şahin Xəlilli, Zakir Səfəroğlu

QOĞAL

Nənə can, ay nənə can, gəl, “Qoğal” nağılıni bizə söylə.
- Qulaq asın, uşaqlar, bu nağılı siz əvvəllər yüz dəfə eşidibsiniz. Bir də söyləməyəm.

- Axı, nənə can, bu çox gözəl nağıldır. Nə olar, bircə dəfə də söylə.

- Yaxşı, yaxşı, mənim nəvələrim, sakitcə oturub qulaq asmağa söz versəniz, söyləyəyəm.

Bəziləri istəklisindən söhbət açıb pəncərənin dibində xısnlaşmadan söz salmağı xoşlayırlar. Mən isə sizə qəşəng yulaf qoğal haqqında maraqlı bir nağıl danışacağam. Hə, uşaqlar, qulaq asın, başlayıram.

Biri vardı, biri yoxdu, çayın kənarında öz qarısı ilə ömür sürən bir qoca vardı. Vardan, dövlətdən onların iki inəyi, beş toyuğu, bir xoruzu və iki balası olan bir pişiyi vardı. Qoca inəklərə qulluq edir, qarı isə ip əyirib toxu-yurdu. Pişik balaları tez-tez cumub sobanın yanında dığırılan ip yumağını qamarlayırdı. “Pişt, pişt! canı yanmışlar, rədd olun!” – qarı pişik balalarını qovur, yumaq yenidən dığırlandı.

Bir gün səhər yeməyindən sonra qarı qoğal bişirmək qərarına gəldi. Durub yulaf unundan iki dənə qoğal hazırlayıb sobanın üstünə qoydu ki, qızarsın. Bir az sonra qoca evə gəlib sobanın yanında bardaş qurdu. Qoğallardan birini

götürüb ortadan böldü. O biri qoğal bunu görən kimi sobanın üstündən yerə diyirlənib sürətlə qaçmağa başladı. Bir əlində yun darağı, o birisində əriş olan qarı, qoğalın dalınca düşdü.

Amma balaca qoğal cəld tərənib gözdən itdi. Qaçacaq gəlib küləş damlı böyük bir evə çatdı. Cəsarətini toplayıb içəri girdi. Otaqda iri bir stolun arxasında əyləşən üç nəfər dərzilə var idi. Qoğalın içəri girdiyini görən kimi dərzilər dərhal qulluqçu qadını səsledilər. Ocaq başında tiftik atan qulluqçu qadın:

- Bura baxın, - dedi. - Qorxmalı heç nə yoxdur. Bu ki, xırdaca qoğaldır. Onu tutun, sizə südlü sıyıq verim. Mən də sizə kömək edəyəm.

Qulluqçu yun darağı əlində, dərzilərdən biri ütü əlində, o biri qayçı əlində, üçüncüsü taxta lövhəni qapıb qoğalın dalınca düşdülər. Amma balaca qoğal sürüşüb on-ların arasından çıxdı, sobanın başına fırlanmağa başladı. Dərzinin biri qoğalı qayçı ilə tutmaq istədi, amma güllüyə yıxıldı. Ütü o biri dərzinin əlindən düşdü. Qulluqçu yun darağını salıb itirdi. Di gəl qoğalı tutmaq mümkün olmadı ki, olmadı.

Qoğal atılıb-düşüb oxumağa başladı:

Mən qapını açmışam

Nənədən də qaçmışam, babadan da qaçmışam,

Qazandan da qaçmışam, tavadan da qaçmışam.

Bax səndən də qaçaram.

Beləliklə, qoğal qaça-qaça gəlib yol kənarındakı balaca bir daxmaya yetişdi, içəri girdi. Ev sahibi küncdə oturub zənbil toxuyur, qadın isə ip əyirib yumaq yığırdı.

- Tibi, ay Tibi, - kişi dilləndi. - O nədir, elə?

- Görmürsən, ay kişi, qoğaldır da!

- Nə yaxşı oldu, - kişi dedi. - Çox xoş gəlib, səfa gətirib qoğal! Bu gün şorbamız yamanca dadsızdır. Tut onu, arvad, tut qoğalı!

- Ay-hay, tutdun ha! O, ağıllı qoğaldır. Tamahını yığ, Billi, ağzının suyu axmasın, kişi!

- Qulaq as, arvad, - Billi dedi. - Yumaqla vurub qoğalı aşır.

Qoğal otaqda sürətlə fırlana-fırlana oxumağa başladı:

*Mən qapını açmışam,
Nənədən də qaçmışam, babadan da qaçmışam,
Qazandan da qaçmışam, tavadan da qaçmışam. -
Dərziləri aldadıb canımı qurtarmışam,
Bax, səndən də qaçaram.*

Sonra qoğal daxmadan çıxıb qaçdı. Dəcəl çəpişlər kimi hoppanıb-düşən qoğal bir müddətdən sonra rastına çıxan ilk evin qapısını açıb içəri girdi, buxarının yanına gəlib ev sahibəsinin nehrə çalxadığını gördü.

- Yanıma gəl, ay balaca qoğal, - qadın dedi. - Gəl, sənə yağ-çörək yaxmacı verim, ye.

Amma Qoğal qadına yaxınlaşmadı, nehrənin başına sürətlə fırlanmağa başladı. Qadın tələsik qoğalın dalınca düşmək istəyəndə əli ilişib nehrəni ağzı üstə çevirdi. Qadın nehrəni tarazlayıb düzəldincə iş-işdən keçdi. Qoğal aradan çıxıb tərənin yanındakı dəyirmanı sarı qaça-qaça ucadan oxudu:

*Mən qapını açmışam,
Nənədən də qaçmışam, babadan da qaçmışam,
Qazandan da qaçmışam, tavadan da qaçmışam,
Dərziləri aldadıb canımı qurtarmışam,
O zənbilçi arvadın başını aldatmışam.
Bax, səndən də qaçaram.*

Qoğal çatıb özünü dəyirmanı saldı, Təknədə dən üyüdən dəyirmançı başını qaldırıb:

- Aha, - dedi. - Ay qoğal, sən buralarda gəzib-dolaşmağın bolluq əlamətidir. Odur ki, sən qayğına qalan yoxdur. Amma mənim qoğaldan, bir də pendirdən xoşum gəlir. Yanımda pendirim də var. Yaxına gəl pendir payımı sənə verim.

Bilirsinizmi, uşaqlar, qoğal gönü suya verən qoğal deyildi. Odur ki, o, dəyirmançının şirin dilinə inanmayıb geri döndü. Qaçıb bayıra çıxan kimi oxumağa başladı:

*Mən qapını açmışam,
Nənədən də qaçmışam, babadan da qaçmışam,
Qazandan da qaçmışam, tavadan da qaçmışam,
Dərziləri aldadıb canımı qurtarmışam,
O zənbilçi arvadın başını aldatmışam.
Yağ çalxayan xalaya yamanca toy tutmuşam,
Bax, səndən də qaçaram.*

Beləliklə, diyirlənə-diyirlənə Qoğal qaçıb yenə bir evə çatdı. İçəri keçib buxarının yanında durdu. Evdəkilər şorba yemək üçün stolun başına yığışmışdı. Evin qadını taxta qaşıqla boşqabın dibini sıyıırırdı.

- Paho, Cək, - qadın dilləndi, - evimizə bapbalaca bir qoğal gəlib ki, sobanın yanında özünü isitsin.

- Qapını örtün, - evin kişisi dedi. - İndi biz qoğalı tutmağa çalışırıq.

Bu sözləri eşidən qoğal qaçıb evdən çıxdı. Uşaqlar qaşığı əllərində onun dalınca götürüldülər. Evin kişisi papağını qoğala sarı tolazladı. Amma qoğal bu dəfə də qaçıb canını qurtaran kimi oxumağa başladı:

*Mən qapını açmışam,
Nənədən də qaçmışam, babadan da qaçmışam,
Qazandan da qaçmışam, tavadan da qaçmışam,
Dərziləri aldadıb canımı qurtarmışam,
O zənbilçi arvadın başını aldatmışam.
Yağ çalxayan xalaya yamanca toy tutmuşam,
Dəyirmançı əminin yaxasını açmışam,
Bax, səndən də qaçaram.*

Qoğal az qaçdı, üz qaçdı, dərə-təpə düz qaçdı, axırda gəlib başqa bir evin yanına çatdı. Qapının arasından içəri girib gördü ki, uşaqlar yatmaq üçün yerlərinə girib.

Uşaqların atası paltarını soyunub, qadın isə ocağın odunu söndürürdü.

- Bıy, başıma xeyir, ay arvad, o nədir?
- Şşş, sakit ol, - arvad dedi. - Görmürsən, qoğaldır! -
Bəh-bəh, arvad, yulaf yarmasından sonra qoğal yemək
adama ləzzət verər ha!

125

- Bacarırsan, tut qoğalı! - arvad dedi.- Bir tikə də mən
yeyərəm. Ay kişi, at şalvarı qoğalın üstünə, tut onu saxla
da!

Kişi qolunu tovlayıb şalvarını Qoğala sarı atdı. Qoğal az
qaldı ki, talaya düşsün, ancaq cəld tərənib şalvar başında
qaçıb aradan çıxdı. Şalvarını itirmək istəməyən kişi qoğalın
dalınca götürüldü. Uzun müddət qaçdı-tutdudan sonra
qoğal özünü meynəliyə verib tənəklərin arasında gözdən
itdi. Əlacını allah almış kimi suyu süzülə-süzülə kor-peş-
man yarım çılpaq vəziyyətdə evə qayıdan kişinin qulağına
qoğalın səsi gəldi:

*Mən qapını açmışam,
Nənədən də qaçmışam, babadan da qaçmışam,
Qazandan da qaçmışam, tavadan da qaçmışam,
Dərziləri aldadıb canımı qurtarmışam,
O zənbilçi arvadın başını aldatmışam.
Yağ çalxayan xalaya yamanca toy tutmuşam,
Dəyirmançı əminin yaxasını açmışam,
Məni yemək istəyən adamlardan qaçmışam,
Bax, səndən də qaçaram.*

Beləliklə, günün ömrü sona çatdı, qaranlıq düşdü. Bal-
aca qoğal heç yanı görə bilmədi. Gəzə-gəzə gəlib böyük bir
naz-naz kolunə dibinə çıxdı ayağı ilişib gumbultu ilə tülkü
yuvasına düşdü. İki gün idi ki, tülkünün dilinə ət dəymirdi.

- Aha, xoş gəlib, səfa gətirmisən, ay qoğal, səni mənə al-
lahın özü pay göndərib, - tülkü dedi və qoğalı qapıb ortadan
iki böldü.

Bax, uşaqlar, qoğalın ömrü bu cür sona çatdı. Hə,
nəvələrim, siz də böyüyüb boya-başa çatın, çalışın ki, heç

vaxt sizi şirnikdirib yoldan çıxartmasınlar. Siz həyatda məğlubiyyətin acısını dadmayasınız. Görürsünüz, çox-bilməmiş qoğal insanlara kələk gələ-gələ, axırda hiyləgər tülküyə qismət oldu.

*Gülmə heç vaxt adamlara,
Olsan varlı, kasıb ya da.
Ömür keçir - sonu qara
Biz qonağıq bu dünyada.*

PƏDDU

Biri vardı, biri yoxdu, bir qarıyla onun qızı vardı.

Bir dəfə yoxsul qarı qoğal bişirəndə qızına qab verib quyudan su gətirməyə göndərdi. Qız evdən çıxıb yola düşdü. Dağdan aşıb düzdən keçdi, nəhayət gəlib quyunun yanına çıxdı. Amma quyunun suyu tamam-kamal qurumuşdu. Nə edəcəyini bilməyən qız çaşbaş qaldı. Axı, o, anasının yanına susuz necə qayıdaydı. Odur ki, qız quyunun başında oturub qəm dəryasına batdı.

Qız xeyli belə oturub qaldı. Birdən iri bir qurbağa quruldaya-quruldaya quyudan çıxıb qızdan nə üçün kədər-ləndiyini soruşdu. Qız da dərini deyib bildirdi ki, quyuda bir damcı da su yoxdur.

Qurbağanın adı Pəddu idi.

- Bura bax, - Pəddu dilə gəldi, - mənim sevgilim olsan, sənə çoxlu su verərəm.

Zavallı qız qurbağanın sözünün ciddi olduğuna inanmadı. Buna görə də bir qab sudan ötrü qurbağanın arvadı olacağına söz verdi.

Bəli, qız qurbağanın verdiyi suyu qabına doldurub evə, anasının yanına qayıtdı. O vaxtdan sonra Pəddu bir dəfə də olsun qızın yadına düşmədi. Amma bir gecə qız öz anası ilə

yatağa uzanmağa hazırlaşanda nəşə qapıya yaxın-laşdı. Ana-bala nəfəslərini içinə çəkib susdular. Qapının dalından bu nəğməni eşitdilər:

*Aç qapını, gözəl pəri,
Yoxsa, məni eşitmirsən?!
Göy çəmənlik yadındamı,
Dedin - sənə gələrəm mən.*

Qulağına gələn səsdən heyətlənmiş ana qızından xəbər aldı:

- Qızım, qapının arxasından gələn nə səsdir?

- Ana, qulaq as, - qız cavab verdi, - qapının dalından gələn səs iyrənc Pəddunun səsidir.

- Get biçərə Pədduya qapını aç.

Naçar qalmış qız qapını açdı. Pəddu quruldaya-quruldaya hoppanıb içəri keçdi, buxarının başında yanını yerə qoyub zümzümə etməyə başladı:

*Şam yeməyi gətir yeyim,
Gözəl mələk, tez ol mənə.
Yadındamı, nə demişdin,
O vaxt mənə göy çəməndə.*

- Sən bundakı üzə bir bax, - qız hikkə ilə dilləndi, - bircə elə o qalıb ki, iyrənc qurbağaya şam yeməyi verəm!

- Ey, ay qız, - ana qızına tərindi,- dur ayağa, qurbağaya şam yeməyi ver.

Beləliklə, Pəddu şam edib qarnı doyandan sonra yenə oxumağa başladı:

*Sal yerimi, gözəl pəri,
Yuxum gəlir yatım bir az.
Yadına sal göy çəmənini,
Belə olmaz, belə olmaz.*

- Qulaq as, gör bir nə deyir, - qız deyindi, - mən idbar bir qurbağanı yanıma necə buraxım?

- Ey, ay qız,- ana yenə də qızına acıqlandı, - götür yazıq Pəddunu uzat yanına.

Qızın yanında uzanan kimi Pəddu yenə də oxumağa başladı:

*Balta gətir, gözəl mələk
Tez ol, tez ol indi mənə.
Yadımdamı söz vermişdin
Göy çəməndə onda mənə.*

Çox keçməmiş qız baltanı gətirib gəldi. Baltanı görən Pəddu yenə yanıqlı-yanıqlı oxudu:

*Üz başımı, kəs başımı
Balta ilə, gözəl pəri.
Nə demişdin göy çəməndə
Sal yadına o günləri.*

Nə başınızı ağrıdım, qız ələcsiz qalıb balta ilə qurbağanın başını kəsdi. Qurbağanın başı üzülüb yerə düşən kimi qızın qarşısında çinar boylu, yaraşıqlı bir gənc şahzadə peyda oldu. Ona bənzər ikinci bir şahzadəni o vaxtacan görən olmamışdı.

Bu minvalla qızla şahzadə ailə qurub ömürlərinin sonuna kimi bəxtəvər günlər keçirdilər.

YAXŞILIĞI UNUTMAYAN SUİTİ

Bir çox illər bundan əvvəl Mənsi Mur, Haknisə yaxın qumlu sahildə balıqqulağı toplayırdı. Birdən daşların arasından qulağına adam iniltisinə bənzər bir səs gəldi.

Bəni-insan səsinə oxşayan bu səs hərdən dəhşətli ağrıdan zarıyır, hərdən də inək kimi ucadan böyürdü. Səs arı bir zəifləyib elə əzab dolu zarılıya çevrilirdi ki, sanki ağrı çəkirdi.

Əzab dolu bu səsə qulaq asan Mənsi donub yerində qalmış və qəlbi kövrək hisslərlə dolmuşdu. O, bir müddət heç nə görə bilmədi. Sonra qayaların yaxınlığında başını

sudan çıxardıb nəzərlərini xeyli aralıdakı xırda körfəzə sarı zilləmiş yekə bir suiti Mənsinin diqqətini cəlb etdi.

Mənsi duydu ki, suiti ondan qorxub suya baş vurmur və gözünü körfəzdən çəkmirdi.

O irəliləyib qaya parçasının üstünə çıxdı və körfəzin bir küncündə küçükləmək istəyən ana suitinin ağır çəkdi-yini gördü. Başa düşdü ki, bayaqdan səs-küy salıb zarıl-dayan ana suiti imiş. Ata suiti isə dənizdə uzanıb yoldaşının əzabına tamaşa edirdi.

Dayanıb bu mənzərəni seyr edən Mənsi dilsiz-ağızsız heyvanın qatlaşdığı əzabı görüb təəccübləndi.

Bir az da dayanandan sonra ana suitinin iki toppuş bala doğduğunu gördü. Sürüyüb daşın üstünə çıxan balalar süd əmmək üçün ana suitinin döşlərinə hücum çəkdi.

Mənsi fikirləşdi ki, bala suitilərin dərisindən ona əla canlılıq çıxar. Odur ki, qaçıb onlara yaxınlaşdı. Biçarə ana suiti cəld daşın üstü ilə sürünüb üzü üstə özünü dənizə atdı. Bala suitilərin ananın dalınca sürünüb dənizə atılmaq ağıllarına gəlmədi. Mənsi irəli şığıyıb bala suitilərin hər ikisini qamarladı. Bunu görən ana suiti balalarından ötrü çox narahat olub vurnuxmağa başladı. Suyu yara-yara sağa-sola üzərək üzgəclərilə baş-gözünə döyəcləyib həşir saldı. Bir az sonra qabaq qollarının köməyi ilə sürünə-sürünə qaya parçasının üstünə çıxıb yazıq-yazıq Mənsiyə baxdı. Onun baxışlarındakı qəlb göynədən dərin kədəri daş da görsə əriyərdi.

Ata suiti də narahat-narahat ora-bura üzür, amma Mənsiyə yaxınlaşmırdı. Bala suitiləri qoltuğuna vurmuş Mənsi çıxıb getmək istədi.

Bala suitilər Mənsinin paltosunu ağızlarına salıb elə sorurdu ki, elə bil analarının döşlərini əmirdi. Birdən ana suiti insan səsinə bənzər səslə nalə çəkib inildədi. Onun titrək səsindeki hüzn Mənsinin qəlbini parçalayıb ürəyinə rəhm saldı.

Dönüb ətrafına baxanda ana suitinin onun yanında

uzanıb başını daşın üstünə qoyduğunu gördü. Qəm dəryasına qərç olmuş ana suitinin gözlərindən yaş sel kimi axırdı. Dilsiz-ağızsız heyvana təbiətin bəxş etdiyi bala məhəbbətinin gücü qarşısında artıq tab gətirməyən Mənsi aşağı əyilib bala suitiləri daşın üstünə qoydu. Ana suiti dərhal balalarını üzgəcləri arasına alıb bağına basdı və dönüb Mənsinin üzünə baxdı. Ah, ilahi, suiti necə bəxtiyar-bəxtiyar baxarmış! Ana suitinin bu halı Mənsinin qəlbini fərəhlə doldurdu. Həmin gün dilsiz ana suiti minnətdarlıq üçün yüz oyun çıxartdı.

Bu əhvalatdan sonra Mənsi çox xeyirxah cavan oldu. Bir müddət keçməmiş evlənib özünə ailə qurdu. Hə, əzizlərim, nağıl dili yüyrek olar. İllər ötüb keçdi və Mənsinin uşaqları böyüyüb boya-başa çatdı.

Mənsi köçüb Edey sahillərində yurd saldı. Bir axşam o, balıq tutmaq üçün bir qaya parçasının üstünə çıxıb dənizə tilov atdı. Qaya parçası hər tərəfdən su ilə əhatə olunmuşdu. Daşın üstündə oturmuş Mənsinin ayaqları suya batırdı. Bir müddət balıqlar tilova yaxın düşmədi. Çırpına-çırpına sahilə çıxan dalğaların suyu geri qayıdanda tilovun taxtası suda batıb-çıxmağa başladı.

Mənsi sevincək ayağa durub sahilədən asta-asta uzaqlaşan tilovun dalınca addımladı. Bu minvalla tutduğu balıqları zənbilinə bir-bir atan Mənsinin başı bərk qarışdı. Baş ayazıyıb ətrafına nəzər salanda sahilədən xeyli uzaqlaşdığını hiss etdi. Hansı yolla qayıdacağını unudub çaşbaş qaldı. Qayıdıb evə getmək istəyəndə dayandığı yerlə sahil arasındakı məsafəyə baxıb özünü itirdi və matı-qutu qurudu. Şirnikib hər şeyi unudan Mənsinin su artıq boğazına çıxmışdı.

Mənsi vahimə içərisində fəryad qopartdı, nə qopartdı. Ancaq sahilədən uzaqlaşıb gözdən itmiş Mənsinin harayını eşidən olmadı. O qədər qışqırdı ki, axırda səsi də batdı. Özünü xilas etmək ümidi ilə çapalayıb Suyun üzünə qalxdı

və gözləri önündə mənfur ölümün dəhşətli pəncələrindən başqa heç nə görmədi.

Getdikcə dərinləşən dənizin suyunda Mənsinin çənəsi görünməz oldu. Xırdaca ləpələrin suyu arabir ağzına dolmağa başladı. Elə bu dəm sanki dəniz Mənsini hop götürüb qayanın üstünə qoydu. Elə bil nəsə pəncəyinin boynundan yapışb onu dik qaldırdı. Hadisədən ağılı bir şey kəsmədi. Haraya aparıldığından xəbəri olmadı. Bir müddət sonra ayaqları suyun dibinə toxunan Mənsi suyun dayaz olduğunu gördü və sahilə sağ-salamat çata biləcəyini başa düşdü. Canlı məxluq onu əlindən buraxdı. Mənsi sürünüb sahilə çıxdı.

Özünə gəlib geri çevrildi ki, qayıdıb gəldiyi yollara baxsın. Həmin anda Mənsi suyu yapa-yapa qaya parçasına tərəf üzən yekəpər bir suiti gördü. Suiti qaya parçasına yaxınlaşıb başı üstə suya cumdu. Mənsinin balıq zənbilini çıxarıb sahilə doğru irəlilədi. Sürünüb sahilə çıxan suiti balıqla dolu zənbili ağzında gətirib qumun üstünə qoydu.

Mənsi ağzını açıb qəlbən söylədi:

- Yaxşılığı itirməyən suitini allah saxlasın.

Suiti Mənsiyə elə baxdı ki, sanki danışa bilsəydi, bu sözləri demiş olardı:

- Yaxşılıq itməz.

Bəli, bu suiti qırx il əvvəl Haknis sahillərində balalayan suitinin özü idi.

Mənsi dedi ki, o, bu suitinin nəvazişli baxışlarını harda olsa tanıyardı.

İllər ötüb keçmiş, ana suiti qocalıb ömrünün ixtiyar çağına qədəm qoymuşdu, ancaq Mənsinin yaxşılığını unutmamışdı.

Əzizlərim, sözümün canı budur ki, kaş hər bir kəs o suiti kimi heç vaxt yaxşılığı unutmayaydı.

İRLAND NAĞİLLARI

İngilis dilindən tərcümə edənlər:
Şahin Xəlilli, Zakir Səfəroğlu

QARAQABAQ PATRİK VƏ QARĞALAR HÖKMDARI KROMAXI

Konnaxt hökmdarı çox mərhəmətli bir padşahdı. Onun üç ədəbsiz oğlu vardı. Bir dəfə oğlanları padşahın başına olmanın müsibətlər gətirdi.

Məlumunuz olsun ki, o dəhşətli fəlakət, qardaşlar çox təhlükəli bir adam olan qarğaların hökmdarı Kromaxiyə satdığı üçün baş vermişdi.

Kromaxi köhnə cadugar imiş. Meşənin ətəyində şah sarayının yaxınlığında darısqal bir daxmada yaşayırdı.

Kromaxinin daxmasının yanındakı ağacların başında qarğalar yuva salmışdı. Əslində onlar qarğa yox, öz hökmdarları Kromaxiyə canla-başla qulluq göstərən əcinnələr idi.

Bəli, bir gün bekar qalıb heç bir məşğuliyyət tapa bilməyən üç qardaş Diklan, Darmid və Dati qərarlı - firlansız, sadəcə olaraq əylənmək üçün qoca Kromaxiyə satmağı qərara aldılar. Beləliklə, qardaşlar bir daş parçası götürüb Kromaxinin bacasına saldılar. Az qaldı ki, tüstü cadugəri boğub öldürsün.

Bərk hirsələnmiş Kromaxi şahın sarayınacan qardaşların dalınca qaçdı, sarayın qapısı ağızında atalarının yanında qardaşlara qarşı töküüb, lənət elədi. Dedi ki, böyük qardaş oğru olacaq və ömrü boyu qanunların təqibindən yaxa qurtara

bilməyəcək, ortancıl qardaş qatil olub öləncən bıçağı əlindən yerə qoymayacaq, kiçik qardaş isə dilənçiyə çevrilib həyatının son gününədək sədəqə yığacaq. Bu sözləri eşidən yazıq padşahın ürəyi partlamaq dərəcəsinə çatdı.

Qoca Kromaxi avara-sərgərdan oğullar böyütmüş padşaha da lənətlər yağdırıb bildirdi ki, padşah hər üç oğlunun amansız taleyini caynaqlarında bircə-bircə çapaladığını görənə kimi yaşayacaq.

Kədər və qüssədən ikiqat olmuş zavallı padşah dərhal yorğan-döşəyə düşdü. Bəli, padşah yorğan-döşəyə düşən kimi dörd qara qarğa onun yataq otağına soxulub çarpayısının başlarına qonaraq bərk səsle qarılmağa başladı: “Qarr! Qarr! Qarr!”

Günlər ötüb keçir, amma qarğalar zəhlətökən qarılıtlarını nə gündüz kəsirdi, nə də gecə.

Qarıltı səslərindən nəinki təkcə padşahın səhhəti pozulmuş, beyni dumanlanmışdı, həm də saray əhlinin hamısı, sarayın yan-yörəsində yaşayanlar belə bezib zinhara gəlmişdilər. Padşah öz krallığında yaşayan bütün aqilləri və alimləri çağıraraq saraya yığmışdı ki, bu bələdan yaxa qurtarmaq üçün məsləhət versinlər. Amma heç bir xeyri olmamışdı.

Nəhayət, padşahın və rəiyyətinin xəstəliyi haqqında gəzən səfeh xəbərlər Doneqol dağlarına gedib yetişdi, qarabaq Patrikin qulağına dəydi. Qəlbini qüssə sarmış Patrik daxmasının qapısını bağlayıb qırmızı boxçasını çiyinə atdı, Konnaxt krallığına tərəf üz tutdu.

Yoxsul Patrik sarayda özünü təqdim edib padşahın yataq otağına aparılmasını xahiş edəndə az qaldı ki, nöqər-naiblər itləri onun üstünə qısqırtınsınlar. Amma səs-küyü eşidən Məlikə nə baş verdiyini soruşdu. Belə ki, dərddən ürəyi deşilən Məlikə hər bir şeyi sınaqdan keçirməyə hazır idi.

Odur ki, dedi:

- Madam ki, aqillərin və alimlərin heç biri bizə kömək

əlını uzada bilmədi, bu qaraqabaq yoxsuldan da hər halda bizə pislik dəyməz; onu içəri aparın. Nə olar, olar?!

Bu minvalla qaraqabaq Patrik bir az sonra özünü filosofların, müdrik məsləhətçilərin və həkimlərin üzük qaşu kimi mühasirəyə aldığı yataq otağında gördü.

Qaraqabaq Patrik irəli yeridi. Hamıya təzim edib görülmüş işlərin mahiyyəti haqda ona məlumat verilməsini ədəblə xahiş etdi.

Sonra Patrik padşahın çarpayısının başlarına qonmuş qarğalara nəzər saldı, tələb etdi ki, üç qardaş padşahın hüzuruna çağırılsın.

O, böyük qardaşın adını xəbər aldı.

- Mənim adım Diklandır.

- Kromaxi sənə nə qarğış edib?

- O dedi ki, oğru olacağam, ömrümün sonunacan qanunlar məni təqib edəcəkdir.

Qaraqabaq Patrik qorxudan tir-tir əsən Məlikəyə tərəf çevrilib dedi:

- Bu saat Diklanı ən yaxşı hüquq məktəbinə göndərin. Qoy oxuyub hakim olsun. Onda heç bir hüquqşünas onunla mübahisə etməyə girişə bilməz!

Söz Patrikin ağzından çıxmamış çarpayının sol qıçının üstünə qonmuş qarğa tükürpədicisi səslə qarıldadı, qanad çalib açıq pəncərədən çıxdı. Qarğanın vahiməli səmindən hamı donub qaldı.

Elə bu vaxt qaraqabaq Patrik ortancıl qardaşa üzünü tutdu:

- Sənin adın nədir?

- Darmid.

- Sənə nə qarğış ediblər?

- Məndə qatil olub ölənəcən bıçağı əlimdən yerə qoy-mayacağam.

Qaraqabaq Patrik ürəyi köksündə intizarla çırpınan Məlikəyə doğru dönüb dedi:

- Dərhal Darmidi ən mükəmməl tibb məktəbinə göndərin. Qoy oxuyub həkim olsun!

Onda onun əlində tutacağı bıçaq qatil bıçağı olmaz.

Bu dəmdə çarpayının sağ qıçı üstünə qonmuş qarğa damarlarda qanı donduran müdhiş bir səslə qarılıda-qarılıda qanadlarını açıb pəncərədən bayıra uçdu. Sonra qaraqabaq Patrik kiçik qardaşa müraciət etdi:

- Bəs sənin adın nədir, oğlan?

- Dati.

- Kromaxi səni necə qarğıyıb?

- Məgər dilənçi olub ömrümün axırına kimi sədəqə ilə dolanacağam.

Qaraqabaq Patrik həyəcədən boğazında tıxac yaranmış Məlikəyə sarı çevrilib:

- Qiymətli vaxtı itirmədən bu gənci universitetə göndərin, - dedi - Qoy oxuyub şair olsun. Əsərlərinə görə ona nə versələr, əmək haqqı kimi özünə götürər!

Çarpayının sol tərəfinə qonmuş o biri yaramaz qarğa qulaqbatırıcı səslə qarılıdadı, uçub pəncərədən çıxdı.

Yavaş-yavaş padşahın qəlbini bürüyən sevinc hissi onu yorğan-döşəkdən qaldırdı.

Elə həmin dəqiqə dördüncü qarğa ürək parçalayan bir qarılı ilə havaya qalxıb pəncərədən bayıra uçdu. Çox güman ki, bu qarğanın dəhşətli qarılısı Konnaxt krallığının hər tərəfində eşidildi.

Sevincindən uçmağa qanadı olmayan padşahın və arvadının təklif etdikləri ənamlardan qaraqabaq Patrik cidd-cəhdlə imtina etdi. O həm də padşahla birlikdə bütün aqıl-lərin, alimlərin və filosofların təklif etdikləri baş məsləhətçi vəzifəsindən də imtina etdi. Qaraqabaq Patrik onlara söylədi ki, o, sadə yoxsul bir dağlıdır, sarayda məşhur alimlər arasında yaşamağa adət etməyibdir. O yalnız Doneqoldakı daxmasında yaşayıb dağın ətəyindəki sahədə kartof becərəndə özünü xoşbəxt hesab edir.

Beləliklə qaraqabaq Patrik qırmızı boğçasını çiyinə aşırıb geri, evinə qayıtdı.

Qədim zamanlarda deyərmişlər: üç şeydən özünü gözlə; at dırnağından, kəl buynuzundan, bir də ingilis gülüşündən.

KRAL, KEŞİŞ VƏ QAZ HAQQINDA NAĞİL

Qədim zamanlarda İrlandiyada yaşamış O'Tul adlı kral haqqında bir şey eşitmisinizmi? Ömrünün ixtiyar çağında kral O'Tulun qismətinə çıxmış gözlənilməz səadət barəsində nə deyə bilərsiniz? Bilmirsinizsə, qulağınız məndə olsun, nəql eləyim. Deyilənə görə, kral O'Tul cavan olanda bütün İrlandiyada ondan cəsarətli ikinci bir gənc tapmaq mümkün deyildi. Kralın ən sevimli işi ovçuluq idi. Dan yeri sökülən-dən şər qarışana kimi kral atını mahmızlaya-mahmızlaya ovlaqları ələk-vələk edər, itlərini qısqırdardı.

Kral qocalıb beli bükülənəcən həyatı çox firavan və şən keçdi. Qocalıb haldan düşmüş kral daha nə yayda, nə də qışda günlərini ovda keçirə bilirdi. Günlər ötüb keçdi, elə bir an gəlib çıxdı ki, biçarə qoca kral əsasına söykənə-söykənə bağda gəzməkdən başqa heç nə edə bilmədi. Madam ki, nə sevinc, nə əyləncə yoxdur, - o fikirləşdi, - demək həyat sona çatıb.

Kral özünə təsəlli verib əylənmək üçün bir qaz saxlamağa başladı. İstəyirsiniz inanın, istəyirsiniz yox, amma onu deməliyəm ki, qaz biçarə qoca kralın mehriban dostuna, qulaq həyanına çevrildi.

Bir müddət onlar ikilikdə yaxşıca əyləndilər. Nə gülürsünüz? Burada gülməli nə var ki!? Haraya uçub get-

məsindən asılı olmayaraq kral onu səsləyən kimi qaz geri qayıdır, kralın ürəyi istəyən qədər yanlarını basa-basa onun arxasınca gəzirdi.

Cümə günləri - axı siz bilirsiniz ki, müqəddəs dini qanunlara görə allahpərəst xristianlar həmin günü ət yeməkdən imtina edirlər, - onu deyirdim axı, cümə günləri qaz üzə-üzə gölə baş vurur, öz sahibinə nahar üçün yaraşlıq, yağlı alabalıq gətirərdi.

Bəs necə, bu xeyirxah məxluq yazıq qoca kralın yeganə sevinci, təsəllisi idi. Amma çox təəssüflər olsun ki, bu fani dünyada əbədi heç nə yoxdur! Elə bir gün gəldi ki, kralın qazı da qocalıb taqətdən düşdü. Qanadlarında güc qalmadı. Kralın ayaqları kimi qazın da ayaqları sözünə baxmadı. Zavallı quşcuğaz sahibini nəşələndirmək üçün çox çalışsa da, bacarmadı. Yəqin ki, taleyin hökmündən qaçıb qurtarmaq mümkün deyil!

Kral O'Tul xiffət etməyə başladı. Günlərin bir günü qocalar, yəni qoca kralla qocalmış qaz göl sahilində oturub qəm dəryasında qərq olmuşdular. Kral qazı dizinin üstündə oturdub yazıq-yazıq ona baxırdı. Gözlərində yaş gilələnmişdi:

- Eh, belə mənasız, gərəksiz ömür sürməkdənsə, yıxılıb ölmək, ya da bu göldə boğulmaq daha yaxşıdır, - deyə kral fikirləşdi.

O, qazı əlindən buraxdı. Qaz taytıya-taytıya yaxınlıqdakı qamışlığa girdi ki, bəlkə əlinə bir şey keçə. Kral isə oturduğu yerdən qımıldanmadan elə hey özünün kədərli həyatı haqqında düşünürdü.

Kral birdən başını qaldırıb qarşısında yaraşlıq ciddi görkəmli naməlum bir oğlan uşağı gördü.

- Hər vaxtın xeyir, kral O'Tul - gənc dilləndi.

Kral təəccüblə xəbər aldı:

- Bu necə işdir, adımı hardan bilirsən?!

- Bunun əhəmiyyəti yoxdur. Mən hələ bəzi şeyləri də

bilirəm. Cürət edib sizdən soruşa bilərəmmi, mehriban kral O'Tul? Sizin qazınızın əhvalı necədir?

Axı, qaz bu vaxt qamışlıqda ova çıxdığına görə onu görmək mümkün deyildi.

Kral soruşdu:

- Demək qazımdan da xəbərin var?

- Mən qazınız haqqında hər şeyi bilirəm. Amma hər şeyi görmək mümkün deyildi.

Kral soruşdu:

- Demək qazımdan da xəbərin var?

- Mən qazınız haqqında hər şeyi bilirəm.

- Köhnə şeyləri təzələyirəm.

- Demək onda sən qalayçısan?

- Yox əşşi, tapa bilmədin! İşdir sənın qoca qazını yenidən cavanlaşdırsam, mənə nə ad verərsən?

- Yenidən cavan?!- Dönə-dönə soruşan kralın qırışmış üz-gözü sevincdən işıqlandı. Bundan yaxşı nə ola bilərdi ki?

- Əlbəttə yenidən cavan, - oğlan başı ilə təsdiq etdi.

Kral O'Tul fit çaldı. O dəqiqə qoca qaz qamışlıqdan çıxıb yanlarını basa-basa bükülüb yumağa dönmüş sahibinə yaxınlaşdı.

Sözümün canı budur ki, qoca qaz krala çox sədaqətli idi.

Oğlan qazı başdan-ayağa süzüb dilləndi:

- Əgər ürəyindən keçirsə, söz verirəm ki, qazı cavanlaşdıraram.

- Ulu Tanrıya and içirəm!- rıqqətə gəlmiş kral da bir dəri, bir sümük qalmış qoca qazı başdan-ayağa süzüb cavab verdi. - Əgər sən qazı cavan etsən, mən səni öz krallığımda ən kamallı gənc hesab edərəm.

- İşə bax a! Sən də söz danışdın da! - oğlan gülüm-sənərək bic-bic dedi. - Axı, sən demədin ki, bu işin əvəzində mənə nə verəcəksən?

- Xətrin nə istəsə! - kral sevinərək cavab verdi. - Bu çox ədalətli iş olar.

- Bura bax, mən qazı cavanlaşdırdığım gün qazın uçub getdiyi bütün torpaqlarını mənə verərsənmi?

- Verərəm!

- Cığallıq eləməzsən ki?

- Vallah eləməərəm!

Belə olan halətdə oğlan qoca qazı səsləyib yanına çağırırdı. Sonra oğlan aşağı əyilib qazı qolları üstünə götürdü. Qanadlarını dartıb düzəltdi. Havaya atmazdan əvvəl qazın qanadlarının altından üfürdü ki, qaz asanlıqla uça bilsin.

- Bəli, - allaha and içirəm ki, mənə inanasınız! - qoca qaz havaya qalxıb qartal kimi süzməyə başladı. Qaz səmada dövrə vura-vura hərdən ox kimi başı aşağı millənir, hərdən də qaranquş kimi yüngülcə qanadlarını çalıb yüksəklərə pərvaz edirdi.

Səmada yorulmadan qanad çalıb torağay kimi dövrə vuran qoca qaza baxdıqca kralın kefi kökəlirdi. O özünü unudub heyrət içərisində ağzını açıb tamaşa edir, nəşələnirdi. Hə, bəs necə, qaz göydə iri bir dövrə vurub gözdən itdi. Bir an sonra yenidən peyda oldu. Və nəhayət aşağı enib sahibinin ayağının yanına qondu. Kral qazın başını, qanadlarını sığallayıb əmin oldu ki, qaz, doğrudan da, cavanlaşıb, əvvəlkindən də sağlam olub.

- Ay can, ay can, bundan yaxşı qaz hələ dünyaya gəlməyib! - kral tərifə başladı.

- Bəs mənə deməyə sözün yoxdur? - oğlan kraldan xəbər aldı.

- Necə yəni yoxdur! Sən İrlandiya torpağına ayaq basmış oğlanların hamısından ağıllısan, - hələ də heyran-heyran qazdan göz çəkməyən kral cavab verdi.

- Daha nə demək istəyirsən?

- Demək istəyirəm ki, ömrüm boyu sənə minnətdar olacağam.

- Sözünün üstündə durub bir az əvvəl qazın uçub getdiyi torpaqlarını mənə verəcəksənmi?

- Əlbəttə, verəcəyəm,- kral dedi, - həmişə səni öz torpağımda salamlamağa şadam. Bir qarış torpağım qalsa da, sən həmişə əziz qonağım olacaqsan.

- Görürəm ki, vicdanlı, mehriban qocasan, - Oğlan dedi.
- Bəxtin onda gətirdi ki, sözündən qaçmadın, yoxsa sən qazın səma üzünə həmişəlik həsrət qalacaqdı!

- Ay cavan, axı, sən kimsən? - kral ikinci dəfə gəncdən xəbər aldı.

- Mən müqəddəs keşiş Kevinəm, -cavab gəldi.

- Ay allah! Sən işə bir bax! - kral heyrət içərisində gücbəla ilə diz çökdü, çünki qoca sümükləri sözünə baxmaq istəmirdi. - Belə çıxır ki, səhərdən bəri mən burada dünyanın ən müqəddəs məxluqu ilə söhbət edirəm?

- Belə çıxır da,- keşiş Kevin şəstlə cavab verdi. - Mən də səhərdən fikirləşirəm ki, söhbət etdiyim sadə, kasıb bir oğlandı!

- Qiyafəmi dəyişmişəm, - keşiş dedi, - buna görə də sən məni tanıya bilmədin. Özüm də gəlmişdim ki, səni sınayam. Bu səhər əmin oldum ki, sən vicdanlı, xeyirxah kralсан, çünki mənim timsalımda adi bir qalayçıya verdiyin vədə xilaf çıxmadın. Buna görə də mən səni mükafatlandırırım, qoy sən qazın cavan qalsın!

İstəyirsiniz inanın, istəyirsiniz yox, söylədiyim bu əhvalat həqiqətən qoca kral O'Tulun başına gəlib.

Qədim zamanlarda belə deyərmişlər:

Tula ovu dərhal yaxaladığı kimi ömrümüzün payızı da yaxamızdan çox erkən yapışır.

NÖKƏR VƏ FERMER

Bu əhvalat lap qədim zamanlarda, mən hələ dünyaya göz açıb nağıllar söyləməyə başlamazdan qabaq olub. Ona

görə də indi söyləyəcəyim nağıla diqqətlə qulaq asın. Bəlkə sabah əhvalınız belə yaxşı olmadı.

Hə, əzizlərim, bir zamanlar bu yerlərdən kasıb-kusubların oğul və qızları nökər-qaravaş işləmək üçün Limerik qraflığına gedərdilər. Qismətinə mərhəmətli ağa çıxanların bəxti gətirər, pisi çıxanların isə başına gətirilən min bir müsibəti görən adamın zavallı məxluqlara çox yazığı gələrdi. Limerik qraflığının ucqar yerlərində varlı fermerlərin əksəriyyəti barmağını salıb adamın ağızından tikəsini çıxardar, nökərçilik edən oğlan və qızları perikdirmək üçün hər pis əmələ əl atardılar.

Deyilənə görə, bu mahalda bir dul qadın yaşayırmış. Onun aman-zaman bircə oğlu varmış. Bir dəfə oğlan pul qazanmaq üçün evdən çıxıb getmək istədiyini anasına bildirdi, gəlib Nyukasl Vestdəki qul bazarına yetişdi. Bir müddət meydanda dayandıqdan sonra qraflığın şərqiindən olan bir fermer ona yaxınlaşıb əmək müqaviləsi bağlamaq üçün sövdələşməyə başladı. Fermer oğlana dedi ki, ona başqalarından iki dəfə çox əmək haqqı verəcək, hər il ququ quşlarının ilk cəh-cəhi eşidilən kimi məvacibini verib onu evə yola salacaqdır. Bir şərtlə ki, heç kəs heç kəsi hirsləndirməsin və hirslənən adama on iki qamçı çəkilsin.

Bəli, oğlan quzu kimi sakit və səbirli idi. Fermerin vəd etdiyi məvacib oğlana çox göründü, ona elə gəldi ki, fermer onu ələ salıb barmağına dolayır. Fikrindən keçənləri bürüzə verməyən oğlan fermerin şərti ilə razılaşdı, ona qoşulub getdi.

Bahar gəlmişdi, işlər öz qaydası ilə gedirdi. Oğlan çox zəhmətkeş nökər idi və kim olsaydı belə işçisi olduğuna sevinərdi. Amma bu fermer bütün günü oğlana göz qoyur, düşünürdü necə etsin ki, kələk gəlib onun qəpik-quruş məvacibini əlindən çıxartsın. Fermer olduqca pis adam idi, amma arvadı o qədər yaramaz, kələkbaz idi ki, fermer onun yanında toya getməliydi.

Onlar əvvəlcə oğlanla çox yaxşı rəftar edirdilər ki, onu bacardıqca çox işlətsinlər. Yaz işləri sona yaxınlaşanda fermerlə arvadı oğlanı hirsləndirib müqaviləni pozmaq üçün min bir hoqqa çıxarırdılar; oğlana çox yararsız yeməklər verir, gecəyarı səsləyib yuxudan qaldırır, yağışlı havada çöldə işləməyə məcbur edir, ağıllarına gələn hər cür iyrənc işi ona gördürürdülər.

Namərd fermerin bir dəstə dana-buzovu var idi. Danalar tez-tez naxırdan ayrı düşüb yolunu azırdı və biçarə oğlana əmr edirdilər ki, gəzib danaları tapsın. Danalar tapılıb tövləyə salınmayınca oğlan çörək üzünə həsrət qalırdı. Oğlan bütün gününü ac qarına keçirib taqətdən düşürdü.

Hə, bir gün səhər fermer tezdən evdən çıxıb danaları pəyədə gizlətdi və əmr etdi ki, danaları axtarıb tapmayınca səhər yeməyi verilməyəcək.

- Ser, mən onları harada axtarım?

- Mənə dəxli yoxdur. İstəyirsən dağı gəz, istəyirsən dərəni, ancaq danaları tap gətir!

Çox keçməmiş fermerin qulağına gurultulu səs gəldi. Özünü cəld bayıra salıb küləş damın yerlə yeksan olduğunu gördü. Oğlan saman və vələmir dərələrini hara gəldi götürüb atırdı.

- Ay gədə, orda sənənin nə itin azıb? - fermer səsini qaldıraraq soruşdu.

- Mən dağı-dərəni belə gəzirəm, - oğlan cavab verdi. Olmaya, hirslənmişən?

- Yox, yox! hirslənməmişəm. Düş aşağı, get çörəyini ye.

Səhəri gün fermer yenə də oğlana tapşırırdı ki, danalardan göz-qulaq olsun.

- Danaları çaydan keçirərsən. Ehtiyatlı ol ki, heç biri-nin ayağı islanmasın. Bax, sənə deyirəm, bircə dananın ayağı islansa, özündən küs!

Oğlan danaları qova-qova çaya apardı. Danalardan birini tutub arxası üstə çevirdi və qıçlarından yapışıb çayın içi ilə

sürütlədi. Başı suda qalan dana boğulub öldü. Dana-ların hamısını suda boğandan sonra oğlan ağasının yanına qayıtdı.

- Danaları çaydan keçirtdim, ser, - oğlan dedi. - Qıç-larını havada saxlamışdım. Hamısı qupqurudur. Amma başları yamyaşdır.

Oğlan fermerlə birlikdə çayın sahilinə qayıtdı. Danalar çoxdan murdar olmuşdu.

- Mənə hirsin tutmur ki, ser?

- Yox, tutmur. Get, çörəyini ye.

Səhəri gün elə leysan başladı ki, tut ucundan göyə çıx. Çoxdandır belə yağış yağdığını görənlər olmamışdı.

- İndi mən bilərəm sənə neylərəm, - fermerin arvadı öz-özünə fikirləşdi və oğlanı səsləyib yuxudan qaldırdı.

- Bilirsən, qorxuram ki, kələmlərimi oğurlasınlar, - qadın dedi. - Ona görə də indi sən bostana getməli və qaranlıq düşənə kimi orada keşik çəkməlisən. Hər baş kələmə göz qoymasın, özündən küs!

Oğlan ac qarına həyəətə çıxıb bostana getdi və leysan yağış başından süzülüb dabanından töküldü. Bir az sonra o, qayıdıb evə gəldi. Ərlər arvad çaşqın nəzərlərlə bir-bir-inə baxdı.

- Sənə demədim ki, kələmlərə göz qoy?

- Dediniz, xanım,- oğlan cavab verdi. - Hər baş kələmə göz qoymuşam. Mənə inanın, xanım.

Oğlan stolun arxasında əyləşib bir parça çörəyə yağmac çəkməyə başladı.

Ər-arvad göz qırpımında bayıra atıldı və gördülər ki, həyətdə nə qədər toyuq-cücə, ördək, qaz və başqa quş varsa, hamısı leş-leşə söykənib. Ev quşlarının hamısının gözü çıxarılmışdı.

Fermer dərhal qoyunları saxladığı küzə tərəf qaçdı. Qoyun-quzu da quşların kökünə düşmüşdü. Matı-qutu qurmuş fermer qayıdıb bağçaya girdi və hər baş kələmin

üstündə bir göz gördü. Fermer dəli olub çöllərə düşmək dərəcəsinə çatdı, amma arvadı onu sakitləşdirdi.

- Əlbəttə, məvacibi uduzmaq heç də yaxşı deyil, - arvad dedi. - Hələ heç qamçının göynərtisini demirəm.

- Əşşi, düz deyirsən, axı, bəs necə edək ki, o bizi qaraçı kökünə salmamış yaxamızı ondan qurtaraq, arvad!

- Gözlə, qoy o, bostana qayıtsın. Elə ki, qayıtdı çəpərin dibində gizlənərəm və ququ quşu kimi səs-küy salaram, - arvad dedi və çəpərin dibində gizlənmək üçün getdi.

- Gedək bala,- fermer dedi. - Gün günorta olub. Gedək torpağı şumlayıb qurtaraq.

- Ser, göz məsələsinə görə acığınız tutmur ki?

- Qətiyyən! Olan şeydir!

Onlar tarlanı kotanlamağa başladı və çox keçməmiş ququ səsi ətrafı bürüdü.

- Ququ quşu oxuyur ki! Bu il nə əcəb tez gəlib? Deyəsən, sənin evə getmək vaxtın çatıb ha!

- Heç yana getməyəcəyəm. Rədd olsun ququ quşu! Sizin kimi təvazökar bir insanın tarlasını şumlamamış mən evə gedə bilmərəm.

Oğlan bu sözləri deyib, yerdən böyük bir daş parçası götürdü və səs gələn yerə tolazladı. Mahnı səsi dərhal kəsildi.

Fermer tez çəpərin dibinə qaçdı. Arvad əl-ayağını uzadıb çul düşmüşdü. Ölümçül vəziyyətdə idi. Fermer haray-həşir saldı və qonşular tökülüşüb gəldi. Qadını götürüb evə apardılar. Keşişin və həkimin dalınca adam göndərdilər.

- Deyəsən, mənə qəzəbiniz tutub, ser?

- Tutmasın bəs neyləsin?! Ay iblis balası iblis! Məni dilənçi vəziyyətinə salmısan! Arvadımı o dünyalıq etmişən! Mən ömrümdə belə hirsələnməmişəm.

Oğlana da elə bu lazım idi. Müqaviləni pozan fermer oğlanın haqqını ödəyib qamçının ləzzətini dadmaq üçün şalvarını soyunmağa məcbur oldu. Belə nəql edirlər ki,

oğlan qamçı ilə fermerin yanlarına şappıldadıb ləzzət almış, ürəyindən tikan çıxmış, bütün ağrı-acılarını unutmuşdu.

QOZBEL LUZMOR

Biri vardı, biri yoxdu, qədim zamanlarda zirvəsi həmişə sis-dumanlı olan Qalti dağının dibindəki bollu--bəhrəli Aherlo dərəsində yoxsul bir kişi yaşayırdı. Belində iri donqarı vardı. Sanki onun gövdəsini dürməkləyib çiyinləri üstünə qoymuşdular. Boynu içəri batmışdı. Yөн-dəmsiz uzun çənəsinin ağırlığından başı bir qayda olaraq aşağı sallanırdı. Odur ki, əyləşəndə çənəsini dayaq üçün dizinə söykəyirdi.

Zavallı qozbel ziyankar adam deyildi. Heç nə xətrinə dəyməzdi. Kənd adamları onunla üz-üzə gələndə utanıb xəcalət çəkirdilər, çünki qozbelin vücudu o qədər eybəcər idi ki, onu güclə adama oxşatmaq olurdu. Bundan istifadə edən bəzi xəbis adamlar, yazıq qozbel haqqında müxtəlif şayiələr uydurub yaymışdılar.

Deyilənlərə görə, qozbel türkcərarə ilə məşğul olur, cadugərlik edirmiş. Mən bir şeyi dəqiq bilirəm ki, küləş papaq və qamış səbətlər toxumaqda mahir ustaymış. Yaramaz üçün çörək pulunu da bu yolla qazanmış.

Həmişə naxışlı gözəl papaqlar qoyduğu, şlyapasına üskükotu taxdığına görə Luzmor ləqəbi verilmiş qozbel, toxuduğu şeylər üçün hamıdan çox qazanırdı. Çox güman ki, elə buna görə də bəzi üzdənirəq ağzıgöyçəklər paxıllıqdan onun haqqında cürbəcür əhvalatlar toqquşdurub aləmə faş etmişdilər.

Uydurmalar öz yerində, bir dəfə Luzmor axşam üstü yaraşlıq Kahir şəhərindən Kappaqa qayıdırdı. Belindəki iri donqara görə asta-asta irəliləyən Luzmor, Nokqrafton yolu-

nun sağındakı su basmış köhnə çuxura çatanda gün batıb şər qarışmışdı. Yorulub əldən düşmüş Luzmor, hələ çox yol getməli olacağını beynində götür-qoy edib dincini almaq üçün çuxurun yanında oturdu. Başını qaldırıb qəmgin-qəmgin aya baxdı. Qaranlıqlar şahzadəsi dünyaya nur çiləyirdi. Birdən adamın qəlbini ehtizaza gətirən qeyri-adi bir melodiya eşidildi. Luzmor diqqətlə qulaq asmağa başladı. Ona elə gəldi ki, heç vaxt bu cür ecazkar musiqi eşitməyib. Mahnı oxuyan səslər çox idi, lakin səslər çox qərribə tərzdə bir-birinə qarışib elə ahəngdar avaz yaradırdı ki, elə bilirdin, oxuyan bircə səsdir. Arabir səslər kəsilib fasilə olur, sonra yenidən məlahətli musiqi başlayırdı.

Ən cüzi xalları belə nəzərdən qaçıрмаq istəməyən Luzmor nəfəsini udub çox diqqətlə qulaq asırdı. Artıq ona açıq-məlum idi ki, oxuyan səslər su basmış çuxurdan gəlir. Əvvəlcə Luzmoru əfsunlayıb heyran edən “Da Luan, Da Mort” misrasından ibarət olan Mahnı, axırda onu bezikdirdi. Luzmor eşitdiyi Harmaya “Aqus Da Dardin” misrasını əlavə edib zümzümə etməyə başladı.

Çuxurdakı pərilər Harmaya edilmiş bu əlavəni eşidib çox məmnun oldular. Dərhal bəni-insanı öz aralarına gətirməyi qərara aldılar, çünki Luzmor onlardan da məharətli musiqiçi idi. Bəli, beləliklə, Luzmor burulğan sürətilə pərilərin dəstəsinə qatıldı. Ecazkar musiqinin sədaları altında saman kimi burula-burula çuxura düşən Luzmor gözlərinə inanmadı. Onu böyük təmtəraqla qarşılayıb musiqiçilər dəstəsinin yuxarı başında əyləşdirdilər. Kəni-zlər pərvanə kimi başına dolanırdılar. Hamı onun üçün əldən-ayaqdan gedirdi. Bir sözlə, Luzmora elə hörmət edib ehtiram göstərirdilər ki, sanki o, ölkədə ən ləyaqətli adam idi. Sonra pərilər bir-birinə pıçıldaşib ədəblə Luzmora təzim edəndə o sıxılıb utanır, daxilən özünü narahat hiss edirdi. Nəhayət pərilərdən biri gəlib Luzmora yaxınlaşdı və bu sözləri dedi:

*Luzmor, Luzmor, bəri bax,
Ağlayırsan sən nahaq.
Belindəki donqarın,
Yerində yoxdur daha.
Əyil yerə özün bax,
Görürsənmi, ay axmaq?!*

Pəri sözlərini yenidən qurtarmışdı ki, zavallı Luzmor özünü olduqca yüngül və bəxtiyar hiss etdi. Ona elə gəldi ki, bircə sıçrayışla hoppanıb ayın ətəyindən yapışa bilər. Belindəki donqarın şappıltı ilə yerə düşdüyünü görən Luzmorun qəlbinə anlaşılmaz şən hisslər bürüdü. Ehtiyatla başını yuxarı qaldırıb yan-yörəsinə baxdı. Qorxdu ki, başı tavana dəysin. Ortasında dayandığı möhtəşəm salona heyran-heyran tamaşa etməyə başladı. Gözləri önündə hər şey getdikcə daha gözəl göründü. Salon məstedicisi ətirli oldu. Baş gicəllənib gözlərinə qaranlıq çökdü. Bir az sonra Luzmor dərin yuxuya getdi. Oyanıb gözlərini açanda gün günorta olduğunu gördü. Günəş zərrin şəfəqlərini ətrafa səpir, quşlar qəlboxşayan səslə cəh-cəh vururdular. Nokqrafson çuxurunun yanında uzanıb qalmış Luzmorun dörd yanında inəklər və qoyunlar sakit-sakit otlayırdılar.

Allaha dua etdikdən sonra, Luzmor əlini belində gəzdirdi. Belindəki donqardan əsər-ələmət qalmamışdı. Özünü qürurla nəzərdən keçirdi. Qaməti düzəlmiş, şumal oğlan olmuşdu. Bundan başqa, əynində təzə libas var idi. Luzmor bu nəticəyə gəldi ki, pərilərin işidir.

Kappaq yolunu əlinə alıb gedən Luzmor, çox qıvraq hərəkət edir, addım başı elə atılıb-düşürdü ki, elə bil, bütün ömrü boyu mahir rəqqas olmuşdu. Donqarı yoxa çıxmış Luzmoru heç kəs tanıya bilmədi. Xarci görünüşü dəyişsə də, Luzmor olduğunu sübut etməkdən ötrü çox and-aman etməli oldu.

Əlbəttə, çox keçməmiş Luzmorun donqar əhvalatı hər yerə yayıldı və eşidənlərin əli heyrətdən üzündə qaldı.

Bütün mahalda məmə yeyəndən, pəpə yeyənəcən hamı bu məsələdən danışırdı.

Bir səhər Luzmor məmnun halda astanada oturmuşdu ki, bir qoca qarı ona yaxınlaşıb Kappaqa gedən yolu xəbər aldı.

- İzaha ehtiyac yoxdur, nənəcən, - Luzmor dedi. - Çünki Kappaq elə buradır. Sizə kim lazımdır?

- Mən buraya Vaterford vilayətindəki Desi kəndindən gəlmişəm. Luzmor adlı bir nəfəri axtarıram. Eşitmişəm ki, pərilər onun donqarını götürüb. Mənim rəfiqəmin də belində donqarı olan başı batmış bir oğlu var. Deyirəm bəlkə, Luzmor sirrini mənə açar, onun da beli düzələr. Yoxsa, belindəki donqar oğlanın ölümünə səbəb olacaq. Gəlişimin səbəbini açıb sənə söylədim, ay oğul. Nə bilmək olar, bəlkə, o sirri öyrənə bildim.

Təbiətən həmişə xeyirxah olan Luzmor başına gəlmiş sərgüzəşti yerli-yataqlı qarıya nəql etdi. Pərilərin şərqisinə artırdığı misradan, donqarının yerə necə düşməsindən, təzə libasından söhbət açdı.

Qəlbən rahatlanıb özünü gümrah hiss edən qarı min-nətdarlıq edib, çıxıb getdi. Vaterforda – rəfiqəsinin evinə çatan kimi, qarı Luzmordan öyrəndiklərinin hamısını bircə-bircə ona söylədi. Rəfiqələr sir-sifətindən biclik yağan, tündməcaz qozbeli maşına mindirib Kappaqa yola düşdülər. Yolun uzun, səfərin uzaq olması rəfiqələri qorxutmurdu. Axı, uşağın qozbeli düzələcəkdi! Neçə kənd, neçə şəhərlər keçib qaranlıq düşəndə Nokqrafton çuxuruna çatdılar. Qozbel oğlanı düşürdü çuxurun yanına qoydular.

Adı Cək Madden olan qozbel oğlan orada bir müddət oturduqdan sonra qulağına çuxurun içindən çox məlahətli mahnı səsi gəldi.

*Gözəldir vaxt, gözəldir gün
Lap gözəldir daha bir gün.*

Bu sözlərlə başlanan mahnı bitib-tükənmək bilmirdi. Donqarından yaxa qurtarmaq üçün ürəyi uçan Cək Maddenin pərilərin oxuyub qurtarmasını gözləməyə hövsələsi çatmadı. Pərilər mahnının misralarını yeddi dəfə təkrar edəndən sonra, səbir kasası dolub-daşan Cək qafiyəyə və melodiyanın ahənginə məhəl qoymadan səsinə başına atıb nəğmənin sonuna bir misra da artırdı: “Bir gün gözəldirsə, iki gün ondan da gözəldir” və fikirləşdi ki, Luzmora bir dəst paltar vermişdilsə, ona iki dəst libas verəcəklər.

Cək sözünü qurtaran kimi onu havaya qaldırıb zərblə çuxura çırpdılar. Sonra pərilər Cəkin başına toplaşdıq qoz-belə qışqırışıb fəryad qopartdılar: “Bizim nəğməni kim korladı? Melodiyanı kim zay etdi?” Yuxarı başda dayanmış pəri Cəkə yaxınlaşıb dedi:

*Ey Cək Madden, Cək Madden,
O nə sözdü sən dedin.
Qəsirdəki nəğmələr
Büründü qəm, kədərə.
hayıf allıq biz indi
Qoşa donqar sənindi.*

Pəri sözünü qurtaran kimi qoldan zorlu pərilər Luzmorun donqarını götürüb biçərə Cəkin donqarının üstünə qoydular. Donqar Cəkin belinə elə möhkəm yapışdı ki, sanki ən mahir dülgər onu yüz əllilik mismarla mıxlamışdı. Bundan sonra pərilər Cəki təpikləyib qəsrdən bayıra saldılar. Rəfiqələr Cəkdən hal-əhval tutmaq üçün çuxurun yanına gələndə onu ölmüş vəziyyətdə tapdılar. Çuxurun yanında tır-tap olmuş Cəkin donqarı qoşalaşmışdı. Bəli, rəfiqələr heyrətlə bir-birinə baxdılar, amma ağızlarını açıb bir kəlmə də kəsmədilər. Qorxdular ki, onların da belinə donqar çıxar.

Dilxor olmuş rəfiqələr, bədbəxt Cəki götürüb kor-peşman evə gətirdilər. Uzaq yolun yorğunluğuna və donqarların ağırlığına tab gətirə bilməyən Cək, tezliklə dünyadan

köçüb ömrünü sizə bağışladı. Belə nəql edirlər ki, Cək ölənəcən Pəri nəğməsinə qulaq asmaq istəyənləri yamanlayar, allahın qəzəbinə düçar olmalarını arzulardı.

TOM FITSPATRIK VƏ CADUGƏR

Keçmiş zamanlarda Liffey mahalının Marristaun kəndində varlı-hallı bir fermer yaşayırdı. Fermerin böyük oğlunun adı Oliver Tom Fitzpatrik idi. Söyləyəcəyim bu macərə Tomun başına gələndə onun iyirmi doqquz yaşı təzəcə tamam olmuşdu. Tom ağıllı, xoşrəftar, şux qamətli, yaraşlıqlı və Kilder qraflığının canlara dəyən oğlanlarından biri idi.

Gözəl bir yay günü Tom çöldə-düzdə avaralana-avaralana buğdası biçilmiş zəminin güney tərəfinə gəlib çıxdı.

“Görəsən, küləş dırmığı harda olar? - Avara-avara gəzənlərin əlindən dırmıq tapmaq olar? Tapa bilsəydim, zəmiyə səpələnmiş küləşi yığıb dərz bağlayar, tökülüb zəmidə qalmış sünbülləri başaq edərdim. Necə ki, hava soyumayıb bu işi görsəm yaxşı olar.” Tom öz-özünə fikirləşirdi ki, qəfildən qulağına xışıltılı səs-küy dəydi. Hənirti zəmidən, bir az aralıdan gəlirdi.

- Allah, sən özün bəndənə kömək ol, - Tom dilləndi. İlin bu vaxtı arıquşu cıkkiltisi eşidəndə təəccüblənməyim, neyləyim?

Beləliklə, Tom barmaqlarının ucunda oğrun-oğrun irəliləyib ətrafa göz gəzdirdi görsün ki, səs-küy salan nədir. Onu qara basmadığına əmin olmaq istəyirdi. Bir az sonra səs-küy kəsildi. Tom diqqətlə kol-kosun arasını nəzərdən keçirdi. Birdən nə görsə yaxşıdır? Baxıb belinin arasında təxminən beş litrlik qəhvəyi bir küp gördü. Bir an sonra Tomun gözünə bapbalaca sısqqa bir ixtiyar qoca göründü.

Qocanın başında şuşpar papaq, yaxasında bər-bəzəkli dəri dölük vardı. O, küpün yanına taxta kətil qoyub üstünə çıxmışdı. Qoca əlində tutduğu xırdaca saxsı dolçanı küpün içinə salıb doldurdu və kətilin yanına qoydu. Sonra qoca kətilin üstündən düşüb günün kölgəsində oturdu və özünə yaraşan yöndəmsiz bir başmağa daban vurmağa başladı.

- Hə, ulu Tanrıya and içirəm! - Tom öz-özünə dedi. - Cadugərlər haqqında çox əfsanələr eşitmişəm. Amma bircə allah bilir ki, heç vaxt onlara inanmamışam. Bəs, gözümlə gördüyümə nə deyirsiniz? Bilə-bilə işə getsəm, belə çıxır ki, mən dəliyəm. Rəvayətə görə cadugəri görən şəxs gözünü ondan çəkməməlidir, çəksə onlar qeyb olurlar.

Siçan görmüş pişik kimi gözünü qocadan çəkməyən Tom xəlvəti geri çəkildi. Arxadan sakit-sakit qocaya tərəf yaxınlaşıb:

- İşiniz avand olsun, möhtərəm qoca, - dedi.

Qoca başını qaldırıb Toma təşəkkür etdi.

- İstirahət günü işləməyinizə səbəb nədir?

- Bu mənim öz işimdir, sənə dəxli yoxdur, - qoca qısa cavab verdi.

- Yaxşı, bəlkə, küpdə nə olduğunu deyəsən?

- Aha, məmnuniyyətlə deyərəm. Əla pivə var küpdə.

- Pivə! Allah eşqinə, söylə, qoca, pivəni hardan alıbsan?

- Necə yəni hardan almışam? Özüm düzəltmişəm, oğul, mənə inana bilərsən. De görüm, nədən düzəltmişəm pivəni?

Allah bilir. Zənnim məni aldatmırsa, səmənindən düzəltmişən, elə deyilmi?

- Tapa bilmədin, oğul, süpürgə kolundan düzəltmişəm.

- Aaa, süpürgə kolundan? - Tom şaqqanaq çəkib güldü. Yəni mən o qədər gicəm ki, buna inanam?

- Özün bilərsən,- qoca cavab verdi.- Mən sözün düzünü sənə dedim. Danimarkalılardan xəbərin varmı?

- Əlbəttə, var. Darrini zəbt etmək istəyən əsgərləri nəzərdə tutursan? Bizimkilər yaxşıca əzişdirib onları, hə?

- Hım,- sısqa qoca quru-quru dilləndi. - O əhvalatdan bildiyin elə budur? Bala, onlar burda vuruşanda bizə süpürgə kolundan pivə düzəltmək də öyrədiblər. O vaxtdan bəri mən bu sirri unutmamışam.

- Bəndənizə tamına baxmaq üçün bir az pivə verərsinizmi?

- Bilirsən nə var, cavan oğlan, mənimlə çənə vurub zəhləmi töküncə get atanın zəmisindən muğayat ol. Cəfəng suallarla məni təngə gətirmə. Bir bax, sən indi boş-boşuna vaxt keçirib burda küllənirsən, inəklərsə doluşub zəmiyə, taxılı yerlə-yeksan etdilər.

Qocanın sözləri Tomu çox təəccübləndirdi. O, çevrilib baxmaq istəyirdi ki, hər şey yadına düşdü. Qorxdı ki, qocanı gözdən itirsin. Odur ki, qocanı süpürləyib möhkəm-möhkəm əlindən tutdu. Tələsik yerindən tərپənəndə vurub küpü aşırıdı və pivənin hamısı yerə calandı.

Beləliklə, Tom pivənin dadına tamarzı qaldı. Hirsənib özündən çıxdı və dedi ki- qoca ona pul verməsə, başına olmazın oyunlar açacaq. Hikkəsindən gözlərinə qan daman Tom elə əsib-coşdu ki, qocanın canına vəlvələ düşdü.

- Yaxşı, bala, gedək mənimlə. Bir-iki zəmi keçəndən sonra sənə bir küpə qızıl göstərəcəyəm.

Bu minvalla yola düşdülər. Tom cadugərdən bərk-bərk yapışib gözünü ondan çəkmirdi. Yolun damarını qırıb çoxlu məsafə qət etdilər və nəhayət, gəlib xaçgülü bürümüş nəhəng bir düzə yetişdilər. Cadugər böyük bir xaçgülünə işarə edib dedi:

- O xaçgülünün dibini qazsan bir küpə qızıl pul tapacaqsan.

Çox tələsdiyi üçün bel götürmək heç Tomun ağına gəlməmişdi. Fikrindən keçdi ki, qaçıb evdən bel gətirsin. Yeri səhv salmamaq üçün qırmızı qaytanlarından birini çıxardıb xaçgülünə sarıdı.

- Güman edirəm ki, - cadugər nəzakətlə dilləndi, - da-ha mənlilik bir iş yoxdur, elə deyilmi?

- Xeyr, yoxdur, - Tom cavab verdi. - İstəsən, çıxıb gedə bilərsən. Get, allah sənə kömək olsun! Hara getsən, görüm səni xoşbəxt olasan!

- Elə isə, əlvida, Tom Fitzpatrik, tapacağın qızılları həmişə xeyir işlərdə xərcləyəsən.

Bəli, Tom qaça-qaça qaranəfəs evə çatdı. Bel götürüb sürətlə xaçgülü bürümüş düzə qayıtdı. Oraya yetişib qırmızı qaytanlı xaçgülünü görmədikdə gözü kəlləsinə çıxdı. Göz gəzdirib ətrafa nəzər saldı. Xaçgülülərin hamısına qırmızı qaytan bağlanmışdı. Bütün sahəni qazmağın xeyri yox idi, çünki sahə ən azı on hektar olardı.

Beləliklə, Tom kor-peşman beli çiyinə atıb evə qayıtdı. Ömrünün son günlərindən Tom, bu hadisəni xatırladıqca cadugərə ürəkdən qarğış edib lənətlər yağdırdı.

UELS NAĞİLLARI

İngilis dilindən tərcümə edənlər:
Şahin Xəlilli, Zakir Səfəroğlu

YUMURTA QABIĞINDA BİŞƏN ŞORBA

Treveqlis mahalında, Llandilos yaxınlığında yerləşən Montqomeri qraflığında bir çoban daxması var. Daxmanın adı Tut-i-Kumrusdur. Bunun mənası Ədavət Evi deməkdir. Sizə bu daxmanın adı ilə bağlı bir rəvayət danışacağam.

Bir zamanlar o evdə ər-arvad yaşayırdı. Onların əkiz uşaqları olmuşdu. Ərlə arvad əkizlərə gözlərinin yağını yedirtməyə hazır idilər.

Bir dəfə qonşu qadın arvadı səsəyib yanına çağırırdı. Arvad əkizləri evdə tək qoyub getdi. Qonşunun yanına gedib qayıtmaq çox vaxt almasa da, beşiyi bir dəqiqə belə nəzarətsiz qoyub getmək qorxulu idi. Axı ev kənddən çox aralıda yerləşirdi və deyilənlərə görə qulyabanılar bu yerlərdə olmazın oyunlar çıxarıb, şuluq salırdılar.

Arvad tələsə-tələsə gedirdi, yarı canı əkizlərin yanında qalmışdı. Geri qayıdanda yolda bir neçə qoca “mavi köynəklər” adlı qulyabanıya rast gəldi. Günün günorta çağı qulyabanıların gəzib-dolaşdığını, ora-bura vurnuxduğunu görəndə arvadın ürəyi qopdu! Evə girib əkizləri yerində görəndə sonra arvadın ürəyi yerinə gəlib sakitləşdi.

Günlər ötüb keçir, ancaq əkizlər böyümürdü. Ərlə arvad bu işə məəttəl qalmışdı. Əkizlər cırdan kimi balaca qalmışdılar. Ər hirsələnib özündən çıxır, deyirdi ki, əkizlər onunku deyil. Arvad hikkə ilə xəbər alırdı ki, əkizlər

onunku deyilsə, bəs kimindir. Bu minvalla ərlə arvad arasına ixtilaf düşmüş və o ətrafın camaatı bu evi ədavət evi adlandırmağa başlamışdı.

Bir axşam arvad dərdinə çarə tapmaq üçün Qur Kifaridin yanına məsləhətə getməyi qərara aldı. Arvada elə gəldi ki, müdrik Qur Kifarid fikirləşib onun dərdinə əlac tapar. Sizə onu da söyləyim ki, o vaxtlar vələmir və arpa zəmilərini biçməyə hazırlaşırdılar. Odur ki, Qur Kifarid bir az fikrə gedib sonra qadına dedi:

- Sən biçinçilərə xörək bişirəndə yumurtaların başını dəlib qazana tök, onların qabığında şorba bişir. Sonra otaqdan çıxıb qapını ört və özünü elə göstər ki, zəmidəki biçinçilərə yemək aparırsan, amma qapının dalında dayanıb qulaq as, gör əkizlər nə danışirlar. Əgər onlar uşaq ağı kəsməyən şeylər desələr, dərhal otağa girib əkizlərin yaxasından yapış və hər ikisini suya tolaqla. Allaha şükür, Llin Ebir çayı düz pəncərənin altından axır ki! İşdir, əgər qeyri-adi heç nə eşitməsən, əkizlərə toxunma.

Biçin vaxtı gəlib çatanda qadın müdrik qocanın dediyinə əməl etdi. Otaqdan çıxıb qapını dalınca örtən kimi qulağına səs gəldi. Bir körpə o birinə belə deyirdi:

- *Qoza dönüb oldu palıd,
Çıxdı Cücə yumurtadan.
Qabığında şorba bişdi,
Heç doymadı bircə adam.*

Bu sözləri eşidən ana qaçıb otağa girdi, cəld əkizləri qamarlayıb tərəddüd etmədən Llin gölünə tulladı. Birdən haradansa peyda olan yarıçıpaq qulyabanılar gölə atılıb cırtıdan boylu körpələrini sudan çıxartdılar və geri baxmadan dabanlarına tüpürüb aradan çıxdılar.

Qadın evə qayıdıb öz ciyərparalarını beşikdə sağ-salamat görəndə sevincinin həddi-hududu olmadı. Qulyabanılar bir daha cürət edib qadına kələk gələ bilmədilər. O vaxtdan bəri ərlə arvad arasında bir də narazılıq olmadı.

TAFFİ AP SİON VƏ SEHRLİ DAİRƏ

Biri vardı, biri yoxdu, çox qədim zamanlarda pərilərin yığışib gecə səhərəcən nəğmələr oxuduğu, rəqs etdiyi çoxlu yaşıl çəmənələr var idi.

Pərilər yaşıl dairələrin içərisinə toplaşib əylənərdilər. Bu vaxt bir kəs bura ayaq bassa, hər şeyi unudub illərlə orada qalar, onların musiqisinə qulaq asarmış. Belə yaşıl dairələrə Karmartenşir əyalətində Penkader yaxınlığındakı dərədə də rast gəlmək olur.

Keçmiş zamanlarda pinəçi oğlu Taffi Ap Sion adlı bir oğlan qoyunlarını tez-tez o dərədə otarırmış. Bir yay axşamı Taffi qoyunları haylayıb obaya qaytarmağa hazırlaşdı ki, qəfildən yaxınlıqdakı daşın üstündə bardaş qurub oturmuş balaca bir kişi gördü. Onun əynində mamırdan şalvar, qoltuğunda isə skripka var idi.

Bundan balaca bəni-insan məxluqunu təsəvvür etmək mümkün deyildi. Onun paltosu tozağacının yarpaqlarından tikilmişdi. Başında qaratikan gülündən dəbilqə var idi. Ayaqlarını böcək qanadlarından tikilmiş ayaqqabılara pərçim etmişdi. Balaca kişi barmaqlarını skripkanın üstündə gəzdirdi, musiqi sədaları Taffinin tüklərini ürpəşdirdi.

- Axşamın xeyir olsun, bala, axşamın xeyir olsun, - cırt-dan dilləndi.

Taffi cavab verdi:

- Aqibətiniz xeyir.

Sonra cırt-dan sözünə davam edib dedi:

- Sən rəqsi çox xoşlayırsan, Taffi, əgər bir az gözləsən, Uelsdəki ən mötəbər rəqqasələri görəcəksən. Mən özüm də onların sazəndəsiyəm.

- Bəs onda arfa hanı?- Taffi xəbər aldı.- Yaxşı görək, axı Uelslilər arfasız qol qaldırıb süzə bilməzlər.

- Bıy, canım-gözüm, - cırıtdan cuşa gəldi. - Mən oyun havalarını skripkada daha yaxşı çalırım.

- O, əlindəki sim çəkilmiş taxta qaşığı skripka adlandırırısan? - Taffi gözünü çəkmədi, çünki ömründə belə musiqi aləti görməmişdi.

Bəli, çox keçməmiş Taffi gecənin qara qanadları arasından çıxıb onların dayandığı yerə tərəf yüzlərlə gözəl balaca pərilərin irəlilədiyini gördü. Dağın bütün guşə-lərindən pərilər axışıb gəlirdi. Bəzilərinin paltarları ağ, bəzilərininki mavi, bəzilərininki isə çəhrayı idi. Bəziləri də əllərində məşəl əvəzinə işıldaquş tutmuşdu. Pərilər barmaqlarının ucunda elə asta yeri yirdilər ki, ayaqları altında nə bir yarpaq, nə də bir çiçək əzilmirdi. Onlar Taffinin yanından ötüb keçəndə ədəblə baş əyib təzim edir, Taffi isə əvəzində papağını çıxarıb pərilərə baş əyirdi.

Bu dəm balaca çalğıcı kamanını skripkanın simlərinə vurdu. Onun tellərindən elə ecazkar təranələr axıb töküldü ki, Taffi heyrətdən donub qaldı. Füsunkar təranələr altında pərilər böyük-böyük mahnı oxumağa, rəqs etməyə başladılar. Nəğmələri beləydi:

*Oxuyuruq bütün gecə,
Əl-qol atıb oynayırıq.
O yerdə ay bədirlənir –
Biz həmişə bəxtiyarıq!*

*Kədər, qəm də bizdən uzaq –
Hamımız şən bəxtəvərik.
Oxuyuruq, oynayırıq –
Biz həmişə bəxtəvərik!*

Taffinin əvvəllər gördüyü rəqslərin heç birini indikilərlə müqayisə etmək olmazdı. Musiqi Taffinin sümüyünə düşmüşdü. Şən musiqi sədaları altında dingildəyən Taffi rəqsə qoşulmağa ürək eləmədi, fikirləşirdi ki, gecə vaxtı

dağın döşündə yad məxluqların dəstəsinə qoşulub şeytanın skripka təranələri altında qol qaldırıb sındıra-sındıra oynamaq, çox güman ki, tanrıya xoş gəlməzdi.

Nəhayət, sehrlı musiqidən imtina edə bilməyən Taffi atılıb-düşən pərilərin dəstəsinə qoşuldu.

- Bax, belə ha!- Taffi sevincindən papağını göyə atıb ucadan qışqırdı. - Çal, ay qoca şeytan, çal görüm!

Taffi sözünü yenicə deyib qurtarmışdı ki, gözlərinin qabağındakı bütün varlıqların vücudu dəyişməyə başladı. Çalğıçının başındakı qaratıkan gülündən olan papaq görünmədi, əvəzində bir cüt buruq keçi buynuzu püskürüb çıxdı. Çalğıçının sifəti kömür kimi qapqara oldu. Yarpaq palto-sunun altından uzun bir quyruq çıxıb yerə sallandı. Qanad başmaqlara pərçim etdiyi ayaqlarının yerində haça dırnaqlar peyda oldu. Taffinin ürəyi tıp-tıp döyünməyə başladı. Bütün varlığına hakim kəsilmiş qorxu qıçlarına dəli gücü verdi.

Pərilər də cürəbəcürə vücutlara çevrildi. Bəziləri keçi, bəziləri it, bəziləri pişik, bəziləri isə tülkü qiyafəsinə girdi. Heç yerdə belə qəribə dəstəyə rast gəlməzdin. Meydan getdikcə qızıqdı, rəqqasələr elə cılğınlıqla rəqs edib dövrə vururdular ki, biçarə Taffi artıq gözləri önündə kimin kim olduğunu ayırd etməyə çətinlik çəkirdi.

Pərilər onun başına elə sürətlə fırlanırdılar ki, sanki onlar alovdan yoğrulmuş təkərlər idilər.

Taffi hələ də rəqs edirdi. İstəsə də dayanmaq iqtidarında deyildi, çünki şeytanın skripkasından yüksələn sehrlı səslər onun ixtiyarını əlindən almışdı. Odur ki, başından keçi buynuzları çıxmış o vücut tez-tez çaldıqca Taffi istəməsə də, fırfıra kimi fırlanırdı.

Bəli, bir qədər də rəqs edəndən sonra birdən Taffiyə elə gəldi ki, təsadüfən sehrlı dairədən kənara bir neçə addım atıbdır. Bununla da hər şeyə son qoyuldu.

Artıq Taffinin gözləri öyrəşmiş tanış mənzərələr tama-

milə dəyişib tanınmaz olanda onu təəccüb bürüdü. Bu yolları, evləri Taffi ömründə görməmişdi. Atasının uçuq-sökük daxmasının yerində möhtəşəm bir daş bina yüksəlirdi. Taffi yaxınlıqdakı hər qarışına bələd olduğu keçəl dağın əvəzində əkin üçün yararlı sahələr görüb təəccüb qaldı.

- Aha, - Taffi fikirləşdi. - Yəqin məni çaşdırmaq üçün bu da pərilərin təzə kələyidir. Vallah, heç on dəqiqə olmaz ki, o dairənin içərisinə qədəm basmışam. Madam ki, belədir bəs onda necə olub ki, cinlər atam üçün təzə bir mülk tikiblər! Eh, kaş gördüklərim çin olaydı. Hər halda gedib evə baxmaq pis olmaz.

Beləliklə Taffi tanıdığı cıdırı tutub yola düzəldi, qəfildən ayağı möhkəm taxta çəpərə ilişdi. Gözlərini ovuş-durub barmaqları ilə çəpəri yoxladı. Boynunu qaşayıb əlini yenidən çəpərə sürtdü. Barmağına tikan batdı, ucadan deyinməyə başladı:

- Hım! Əşşi, bu heç sehrbaz çəpərinə oxşamır ki! Elə tikanların zorbalığından da bilinir ki, çəpər köhnə çəpərdir.

Bu minvalla Taffi çəpərdən aşıb həyəətə girdi.

- İşə bir bax ha!- deyib sual dolu baxışlarla ətrafına göz gəzdirdi. - Burada dünyaya göz açsam da, bu həyətdə mənə tanış gələn heç nə yoxdur.

Yekəpər bir it qəzəblə hürə-hürə irəli atılarda Taffinin matı-qutu qurudu.

- Bu nə deməkdir? İtil cəhənnəmə, idbar heyvan. Məgər bilmirsən ki, bu həyətin sahibi mənəm?

Taffinin sözlərinə məhəl qoymayıb it daha da bərkdən hürməyə başladı.

- Ola bilsin ki, - Taffi mızıldandı, - yolumu azıb tanımadığım bir qonşunun həyətinə veyillənirəm. Ay canım, bu belə ola bilməz axı! Bax, bu da Kareqhir daşdır ki!

Taffi ayaq saxlayıb indiyəcən Pennader dağının cənubunda qalan məşhur daşa nəzər saldı. 'Taffi dayanıb nəhəng daşı diqqətlə gözdən keçirəndə arxadan ayaq səsləri eşidib

geri çevrildi, itinin niyə hürdüyünü ayırd etmək üçün gələn ev sahibini gördü. Zavallı Taffinin nimdaş vücudu Uels fermerinin ürəyinə rəhm saldı. Onun Taffiyə yazığı gəldi.

Fermer xəbər aldı:

- Sən kimsən, ay kasıb kişi?

- Bir zamanlar kim olduğumu bilirdim, amma indi kimliyimi deyə bilmərəm. Mən indiyəcən bu yerlərdə yaşayan pinəçinin oğluyam. Bir balaca dəyişsəm də, o qaya parçasını çox yaxşı tanıyıram.

- Zavallı, - fermer dilləndi, - sənin aqlın, deyəsən, başında deyil. Bu mülkü mənim ulu babam tikib, babam da təmir edibdir. Binanın təzə inşa edilmiş hissəsi ki var, onu da mən öz pulumla üç il qabaq tikdirmişəm. Cavan oğlan, sən ya səhv edirsən, ya da yolu azıbsan. Eybi yoxdur, içəri keç. Qonağım ol, toqqanın altını bərkidib özünə gəl.

Taffi inana bilmirdi ki, uzun müddət yatıb yuxuya qalıb yolunu azıbdır. Ətrafına göz gəzdirib qaya parçasını gördü, dedi:

- Axı, mən heç bir saat olmaz ki, o qayanın başında qırğı yuvasını eşib alt-üst edirdim.

Bir az sonra Taffi başına gələnləri ev sahibinə söylədi.

- Aha, ev sahibi dilləndi, - indi mənə hər şey aydındır, demək sən pərilərlə bir yerdə olmusan. Bala, de görüm sənin atan kim olub?

- Qlenridli Sion Evan Krid,- Taffi cavab verdi.

- Belə bir adam haqqında heç vaxt eşitməmişəm,- deyə ev sahibi başını buladı, - məsələ burasındadır ki, mən heç Qlenrid adlı yeri də tanımıram. Amma sən qəm yemə, bir az yeməkdən nuş elə, sonra gedək Penkaderli Kətti Şonun yanına. Bizə yenə o, kömək edə bilər.

Ev sahibi Taffiyə tapşırırdı ki, onun arxasınca gəlsin. Xeyli sonra ev sahibi arxadan gələn ayaq səslərinin getdikcə zəiflədiyini hiss edib geri çevrildi, biçarə gəncin əriyib bir çimdik qapqara külə döndüyünü görəndə qorxu-

dan canına vicvicə düşdü. Gördüyü bu mənzərənin dəhşəti fermeri vahiməyə salsada, o özünü ələ alıb qoca Kəttini görmək üçün dərhal yola düzəldi. Çünki fermer Penkaderdə yaşayan cadugər qarının bacarığına heç vaxt şəkk etməirdi. Fermer qarının daxmasına girdi. Qarı çör-çöpdən qaladığı ocağa yaxın oturub sümüklərini qızdırırdı.

- Xoş gördük, necəsən, Kətti Şon?

- Əşşi,- qarı dilləndi,- necə olacağam, lap dəf kimi, ay fermer, özüm də oturub fikirləşirəm ki, görəsən mənim neçə yaşım olar.

- Hə, qarı nənə, sən lap nuh əyyamından qalmısan. Mədam ki, yaşının neçə olduğunu unutmusan izin ver səndən bir şey soruşum. De görüm Qlenridli Sion Krid haqqında yadında qalan bir şey varmı? Ümumiyyətlə, sən belə bir adam tanıyırdınmı?

- Dayan, dayan, Qlenridli Sion deyirsən? Bəli bir zamanlar qoca babam Evan Şenkinin dediklərini dumanlı şəkildə xatırlayıram. Babam nəql edirdi ki, bir səhər Sionun oğlu yoxa çıxmış, onu bir daha gördüm deyən olmamışdı. Rəvayətə görə onu pərilər aparmışdı. Onun atasının daxması da haradasa sənin mülkünün yan-yörəsində idi.

Fermer xəbər aldı:

- Keçmiş zamanlarda pərilər çox olurdu?

- Eh, nə qədər desən. Bax, o təpənin üstündə pəriləri çox tez-tez görmüşlər. Hətta onları bu yaxınlarda Pənt Şon Şenkində bir həyətdən çırpışdırdıqları yumurta qabığında bişmiş yulaf sıyığı yeyən görüblər.

- Pərvərdigara, sən özün kömək ol!- fermer səsini qaldırdı. - İndi yadıma düşür ki, onları mən özüm də görmüşəm. Amma indi pərilər Sionun oğlunun vaxtındakı kimi çox deyillər.

Sonra fermer şahidi olduğu kədərli hadisəni yerli-yataqlı qarıya söyləyib ürəyini boşaltdı.

LLİN BALA GÖLÜNÜN DİBİNƏ GÖMÜLMÜŞ ŞƏHƏR

Aqıl qocaların dediyinə görə bir zamanlar Llin Bala gölünün sahilində möhtəşəm bir şəhər varmış. İndi bu şəhər qədimdən qalma sarayların su basmış qəbiristanına çevrilmişdir. Gölün dibinə gömülmüş bu şəhər bir daha hava və işıq üzü görməsə də, göl öz dibində bu şəhəri əbədi olaraq canlı şahid kimi hiyf edib saxlayıbdir. Hətta indinin özündə belə çox nadir hallarda olsa da bəzən gözlərini zilləyib gölün dibinə diqqətlə baxan adam zümrüd suların qoynunda təkə göz qamaşdıran nov şəkilli torpaq qalaqlarını və həzin-həzin ləpələnən dəniz çiçəyi topalarını yox, sükuta qər q olmuş bu şəhərin enli küçələrini, çox qiymətli, möhtəşəm binalarını və saraylarını görə bilər. Amma onu da deməliyəm ki, bu şəhər heç də həmişə sakit olmur. Hərdənbir bu şəhərdən də saat və zəng səsləri gah uzaqdan, gah da yaxından eşidilir. Bu səslər də həzin, məlahətli olur ki, sanki insanları ibadətə çağırır. Bəzən də səslər qələbə sevinci dadmış insan səslərini andırır. Bilirsinizmi, zəng səslərini yalnız musiqi qabiliyyəti olan adamlar eşidə bilər. Bu səslər gün batıb qaş qaralan vaxt, bir də gecələr daha çox eşidilir.

Bəzi yaşlı qayıqçılar səsləyirlər ki, sakit aylı gecələrdə onlar su pərilərinin zəng səslərini saydığını eşidiblər.

- Bir, iki, üç, beş.

Bir, iki, üç, beş.

Su pərisi bacardıqca sürətlə sayırdı.

Gölün dibindəki bu şəhərdən gələn səslər qədimdə olub-keçənləri unutmamaq üçün çalınan həyəcan təbilidir. Məsələ burasındadır ki, qədim zamanlarda şəhərdəki saraylardan birində Teqid adlı Uels şahzadəsi öz arvadı Seridven ilə birlikdə yaşayırdı. Teqid çox rəhmsiz və qəzəbli bir

adam idi. Onun haqqında deyirdilər: “Kimi istəsə öldürə bilər, kimi istəsə bağışlaya bilər”. Teqidin hakimiyyəti, hökmü və müstəqilliyi bu qədər idi.

Bir gün şahzadə bağda gəzib yay səhərinin xoş mehdən zövq alarkən qulağına bir səs gəldi:

- Qisas günü gəlib çıxacaq.

Demək olar ki, o dəqiqə ikinci bir səs xəbər aldı:

- Nə vaxt gəlib çıxacaq?

Sonra Teqid birinci səsin verdiyi cavabı da eşitdi:

- Üçüncü nəsil ömür sürməyə başlayanda.

Bu sözlərə gülən Teqid nifrətlə hədəni özündən uzaqlaşdırıb bir daha bu haqda düşünmək istəmədi.

Bir neçə il sonra Teqidin üç oğlu oldu. Oğlanlar Teqidən də qansız olmağa başladılar. Teqid bir dəfə bağda gəzərkən həmin səslərin eyni sözləri təkrar etdiyini yenə eşitdi:

- Qisas günü gəlib çıxacaq.

- Nə vaxt gəlib çıxacaq?

- Üçüncü nəsil ömür sürməyə başlayanda.

Teqid yenə də hədəni özünə yaxın buraxmadı.

Quş qanadlı illər ötüb keçdi. Teqidin böyük oğlunun ilk uşağı dünyaya göz açdı. Oğlan uşağının doğulduğu gün sarayın divarları da sevindi, çünki kralla kraliçanın oğlu olmuşdu. Qonşuluqdakı təpələrin ətəyində yaşayan yoxsul arfa çalanın dalınca adam göndərdilər ki, gəlib o gecə məclisi və rəqs edənləri musiqi ilə əyləndirsin. Gəlib saraya yetişən arfa çalan saysız-hesabsız qonaq görüb təəccübündən əli üzündə qaldı. Qonaqların arasında nəcabətli lordlar, şahzadələr və şahzadə xanımlar var idi. O, heç zaman belə cah-calal və büsat görməmişdi. O, arfasını çalmağa başlayanda rəqs edən alicənab ağalar və xanımlar çox əla görkəmə düşürdülər. Şənlik mərasiminə şərab xüsusi gözəllik verir, gümüş şamdanlar və qızıl qədəhlər də rəqsə başlayıb mənliliyin ahənginə uyğun cingildəyirdi. Qəddar

şahzadə və onun başının xalqsız dəstəsi üçün arfa çalmaq ona daxilən əzab verirdi.

Gecə yarısına az qalmış rəqs mərasimi ara verəndə arfa çalanı tək buraxdılar və birdən onun qulağına pıçıltı ilə avazla deyilən nəğməyə bənzər bir səs gəldi:

- Qisas günü gələcək, qisas günü gələcək!

Arfa çalan dərhal ətrafına göz gəzdürüb başı üstə qanad çalan xırdaca bir quş gördü. Quş onun başı üstündə dövrə vurub arfa çalana işarə etdi ki, onun dalınca gəlsin. Quşun arxasınca düşən arfa çalan onu gözdən qaçırmamağa çalışsa da, onlar saraydan kənara çıxan kimi arfa çalan geri qayıtmaq istədi. Amma quş arfa çalandan əl çəkməyib onu arxasınca getməyə dəvət etdi və şikayət dolu qüssəli səslə bu sözləri zümzümə etdi:

- Qisas günü gələcək, qisas günü gələcək.

Əgər quşu izləməsə, bir şey baş verəcəyindən qorxub çəkinən qoca arfa çalan quşu izləyə-izləyə bataqlıqlar üstündən aşib, cəngəlliklərdən keçdi. Bütün bu vaxtı arfa çalanın qənsərində qanad çalan quş onu təhlükəsiz cığır-lardan keçirtdi. Arfa çalan bir anlığa ayaq saxlayan kimi quş daha dərin kədərə bələnmiş bir səslə eyni sözləri yanıqlı-yanıqlı zümzümə edirdi:

- Qisas günü gələcək, qisas günü gələcək!

Onlar xeyli yol gedəndən sonra saraydan aralıdakı tərənin başına gəlib çatdılar. Qoca arfa çalan yorulub taqətdən düşdüyü üçün cürətlənib dincini almaqdan ötrü ayaq saxladı. Quşun xəbərdaredici səsi bir daha eşidilmədi. Qulaqlarını şəkləyib ətrafı dinlədi. Yaxınlıqdan sırıltı ilə axıb gedən çay səmindən başqa heç nə eşitmədi. Arfasını sarayda qoyub çıxdığını əfəllik hesab edib öz-özünü məzəmmət etdi.

Elə bu vaxt ay qara bir buludun arxasında gizləndi. Aləmə qatı qaranlıq çökib göz-gözü görmədi. Çox keçmə-

miş həm qaranlıq, həm də yorğunluq onu üstələdi. Uzanıb dan yeri qızaranacan şirin-şirin yatdı.

Səhər tezdən arfa çalan yuxudan oyanıb ətrafına nəzər saldı və az qaldı ki, gözlərinə inanmasın. Məsələ burasındadır ki, o, başını döndərüb saraya doğru baxanda saraydan əsər-əlamət görmədi. Sarayın yerində iri, sakit bir göl əmələ gəlmişdi. Arfa çalan gölə baxanda suyun üstündə üzən bir əşya diqqətini cəlb etdi. Gölün sahilinə yaxınlaşıb suyun səthində öz arfasını gördü. Arfa gölün sakit suyu ilə üzə-üzə ona tərəf irəliləyirdi.

III HİSSƏ

**BRİTANIYA
KLASSİK UŞAQ ŞEİRLƏRİ**

BRİTANİYA UŞAQ ŞEİRLƏRİ HAQQINDA DÜŞÜNCƏLƏR

Səadət Əliyeva

Azərbaycan ədəbi mühitində ingilis uşaq şeirlərinin ilk dəfə toplu şəkildə nəşri 1946-cı ilə təsadüf edir. 20000 nüsxə ilə çap olunmuş “İngilis nəğmələri” adlı şeirlər toplusu görkəmli rus şairi və mütərcimi Samuil Marşakın (1887-1964) ingilis dilindən etdiyi tərcüməsi əsasında hazırlanmışdır.

Mərhum uşaq şairi Mehdi Seyidzadənin (1907-1976) rus şairi Samuil Marşak tərcüməsindən Azərbaycan dilinə etdiyi tərcümə toplusu müəyyən mənada ingilis uşaq şeiri ilə tanışlığın “ilk qaranquş”u hesab edilə bilər. Həmin şeirlər toplusunda verilən “Dəyirman”, “Nalbənd”, “Şah evində”, “Bahar fəslü”, “Kralın yürüşü”, “Quzu”, “Pişpişilər”, “Ola bilməz” adlı cəmi 8 şeir məktəb yaşına çatmamış uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuşdur. Doğrudur, şeirlərin tərcüməsi ötən əsrin 40-cı illərində uşaqların dillər əzbərinə çevrilməsə də, Azərbaycan şairinin rus dili vasitəsi ilə etdiyi tərcümələrin poetik ruhu və şeiriyyəti ingilis uşaq şeirləri haqqında müəyyən təsəvvür yaratmışdır.

İngilis uşaq şeirlərinin orijinaldan tərcüməsi sahəsində incə ruhlu poetik tərcümələri, xüsusilə dahi ingilis dramaturqu, şairi Uilyam Şekspirin (1564-1616) 154 sayılı sone-

tini sevə-sevə ana dilimizə tərcümə edən şair və mütərcim Sabir Mustafanın (1939) xidmətlərini xüsusilə qeyd etmək istərdim.

Sabir Mustafanın tərcümələrində onun xalq yaradıcılığına, şeirinə ürəkdən bağlılığı, orijinal şeir mətninə nə qədər önəm verdiyini, öz milli şair ruhunun güc və enerjisini tərcümə mətnlərinə ötürdüyünü tipoloji müqayisələr bir daha təsdiq edir. Şeirin tərcüməsinin nə qədər ağır, çətin, böyük səbir və zəhmət, ən başlıcası isə şairlik istedadı tələb etdiyini təsəvvür etmək o qədər də çətin deyildir. Əgər söylənilənlərə şübhə ilə baxan varsa, əlinə qələm alıb kiçik orijinal bir şeiri tərcümə etməyə çalışsın. Şeir tərcüməsini dəmirçixanada, yaxud zavodun ağır və zəhərli bir sexində çalışan fəhlə əməyinə bənzədən Samuil Marşakın, doğrudan da, şeir tərcüməsinin nə qədər ağır zəhmət və istedad tələb etdiyini söyləməsi təsadüfi deyildir. Fikrimizcə, Sabir Mustafanın ingilis dilindən etdiyi tərcümələrində belə bir zəhmət və istedadın qoşa qanad çaldığını cəsarətlə söyləmək olar. Onun “Uzaq ellər, doğma nəğmələr” kitabında (Bakı: “Yazıçı”, 1986) “Şən nəğmələr” bölməsində ingilis dilindən “Ad günündə” şeirinin tərcüməsində irili-xırdalı oxucuların ürəyinə yol tapan dilin təbiiliyi, sərrastlığı, poetik ruhu oxucu yaddaşına iz salır:

*Bu gün hər şey doğru oldu,
Bir şeydə səhv tapılmadı.
Sanki sözə qarışmışdı
Konfetlərin ətri, dadı.
Oxşadı şən gözlərdəki
Arzu məni, həvəs məni
Nə etdimsə güldü hamı,
Danlamadı bir kəs məni.*

İngilis uşaq nağıllarının və şeirinin tərcüməsində alim, mütərcim kimi tanınan, elmi rəhbərim professor Şahin

Xəlillinin Britaniya uşaq ədəbiyyatının Azərbaycanda öyrənilməsində, eləcə də tərcüməsində xidmətləri əvəzsizdir. Elə düşünürəm ki, Azərbaycan müqayisəli ədəbiyyatşünaslığının, Azərbaycan-İngilis ədəbi əlaqələrinin cəfəkeşi olan mütərcim və alimin İngilis uşaq şeirlərinin tərcüməsi sahəsində də gördüyü işlər az deyildir.

İngilis ədəbi tənqidinin banisi Mətyu Arnold (1822-1888) elmi araşdırmalarının birində şeirin bütün elmlərin zirvəsində dayandığını söyləmişdir. Böyük Britaniyanın riyaziyyat alimlərindən biri Lüs Kerollun (1832-1898) ilk dəfə 1865-ci ildə nəşr etdirdiyi “Alisa möcüzələr ölkəsində” adlı əsərində çox sevilən şeir parçaları ilə, klassik və müasir nəğmələrlə nağıllı, şeirli uşaq, eləcə də böyüklər dünyasının klassiki səviyyəsinə yüksəlməsi heç də təsadüfi olmamışdır. Ən böyük riyaziyyatçının nəsr, yaxud şeirlə öz sözünü söyləməsi sözün insan zəkasında tutduğu yerlərdən ən birincisinin sözə, şeirə verilməsinin heç də səbəbsiz olmadığı haqqında müəyyən təsəvvür yarada bilər.

İngilis uşaq ədəbiyyatının nümayəndələri sırasında Ənn və Ceyn Teylor bacılarının adları ehtiramla çəkilir. Ən maraqlısı budur ki, Teylorlar ailəsi, o cümlədən bacıların atası Ayzek Teylor, anası Ənn Martin Teylor, qardaşları Ayzek və Cefferis ədəbiyyata böyük marağ göstərmiş, müxtəlif mövzularda yazdığı əsərləri ilə öz dövrünün sayılıb-seçilən nasir, yazıçıları olmuşlar. Hətta dildə-ağızda gəzən məşhur kəlamda deyilirdi ki: “Bu, mümkün olan məsələ deyil – Teylor olasan, özü də yazmayasan”.

Onu da qeyd edək ki, istedadlı və zəhmətkeş yazarlar arasında Ənn və Ceyn bacılarının ayrı-ayrı əsərlərin, xüsusilə uşaqlar üçün yazdığı şeirlərin bacıların qoşa imzası ilə çapı həmin əsərlərin kimə aid olduğunu təyin etməkdə çətinlik yaratmışdır. Bacılardan Ənn Teylorun oğlu Cosia Qilbert Ənn və Ceyn Teylorun uşaqlar üçün yazdığı kiçik həcmli “Mənim anam” və “Dan ulduzu” şeirlərinin hansı

bacıya məxsus olduğunu müəyyənləşdirmişdir. Bu şeirlərdən “Mənim anam”ın Ənn Teylorə, “Dan ulduzu”nun isə Ceyn Teylorə məxsusluğunu müəyyənləşdirərək birinci şeirin həyat, ikincisinin isə təbiət lirikası olduğunu göstərmişdir. Hər iki şeir XIX əsr uşaq şeirinin dillər əzbəri olan nümunələri kimi böyük oxucu məhəbbətini qazanmışdır. Lakin zaman keçdikcə cəmi 41 il ömür yaşamış Ceyn Teylorun 1806-cı ildə – 23 yaşında yazdığı “Dan ulduzu” o vaxtdan dünyanın bir sıra xalqlarının dillərinə tərcümə olunmuşdur. Bu şeir 200 ildən çoxdur ki, uşaqlı-böyüklü dünya oxucu və dinləyicilərinin ürəyinə yol tapmışdır.

Nə qədər qəribə olsa da, bir vaxtlar naməlum səbəblərə görə imzası bəzi nəşrlərdə görünməyən Ceyn Teylorun adı son dövrlərdə “dan ulduzu” kimi yenidən görünməyə başlamış, onun şaqraq misraları irili-xırdalı oxucuların yaddaşına həkk olunmuşdur.

Şir və buynuzlu at neçə zamandır ki, Böyük Britaniyanın simvolu sayılır. Bu bir tarixi həqiqətdir ki, şir İngiltərənin, buynuzlu at isə Şotlandiyanın simvolu kimi tarixi hadisələrin, şotland və ingilis xalqları arasında münaqişələrin bir növ “tarixi həqiqət”inə çevrilmişdir. Kitabdakı “Şotland uşaq şeirləri” bölməsinə daxil edilmiş “Şir və buynuzlu at” (“*The Lion and the Unicorn*”) adlı şeirdə keçmiş tarixi münaqişə fəvqündə belə bir gizli və acı həqiqətin poetik nəqli təqdim edilmişdir.

İngilis ədəbiyyatının və ədəbi tənqidinin tanınmış siması və şairi Tomas Sternz Eliot (1888-1965) “Poeziyanın musiqisi” adlı araşdırmasında yazırdı ki: “Əgər günlərin bir günü hamımız eyni şəkildə danışsaq, demək gec və ya tez eyni cür yazmalı da olacağıq; ancaq belə ki, belə bir zaman gəlməyib və istərdim ki, heç zaman da gəlməsin, – şairin vəzifəsi ona çox yaxın olan, hər an eşitdiyi nitqdən bəhrələnməsidir”.³⁶ İstər böyük, istərsə də kiçik yaşlı uşaqlar

³⁶ Eliot Tomas Sternz. Poeziyanın musiqisi // Ədəbiyyat qəzeti, №19 (5090), 27.05.2017.

olsun, fikrimizcə, şeirin poeziyasının mayası elə əsl xalq, eləcə də uşaq dilindən qopan ifadə və ibarələrdən, söz adamının ürəyinə yol tapan fikir və duyğuların məcrasından seçilib şairin qələmi ilə oxucu görüşünə çıxır. Və şeirin musiqisi həm də şairin deklamasiyasında, xalq, uşaq dilinin doğma nitqinin qanadlanmış poetik ifadələri ilə yazıya alınmış vərəqlərdə “davamlı ömrü”nü yaşamaq səlahiyyətinə sahib olur.

Rus şairi Samuil Marşak hələ gənclik illərində, təxminən 19-20 yaşı olanda uşaqlarla bir yerdə keçirdiyi günləri xatırlayaraq onların birlikdə səs-küylü, coşqun oyunlarına qoşulub məhz həmin uşaqların bu oyunlardan həzz, ləzzət almalarında bir növ əlaqəçi rolunda çıxış etdiyini qeyd edərək uşaq ədəbiyyatı ilə məşğul olmağın nə qədər ağır bir iş olduğu barədə yazırdı: “... mənə həmişə elə gəlirdi ki, bədii sənət hərbi işə daha yaxın gəlir, – lakin burada yalnız hər şey qan tökülmədən aparılır. Elə hərbi iş kimi bu sənət insandan cəsərət, ruh yüksəkliyi, reallığın acı və dəqiq hissini tələb edir”.³⁷

Beləliklə, İngiltərə universitetində təhsil alan və elə o vaxtdan ingilis şeirinə, xüsusilə uşaq şeirinə hədsiz maraq göstərən rus şairi 1914-cü ilə qədər Britaniya xalqlarının, o cümlədən uşaqların həyatı və bu ölkələrdə yaranan ədəbiyyatın, xüsusilə poeziyanın aludəçisi olmuşdur. Və heç də təsadüfi deyildir ki, Britaniyanın dörd ölkəsində – İngiltərə, İrlandiya, Şotlandiya və Uelsdə olan Samuil Marşak burada yaşayan hər bir xalqın zəngin uşaq poeziyasının yaranmasında mühüm rolu və təsiri olduğunu etiraf etmişdir. O, Uelsdə olarkən yazırdı: “Burada mən ilk dəfə xalq balladaları – cəngavərlik və kəndli balladaları – uşaq folklorunun gözəl xəzinəsi ilə – nəğmələr, uşaq şeirləri ilə tanış oldum. Və bunlardan uşaqlar üçün zəngin ingilis poeziyası yaranmışdır”.³⁸

³⁷ Маршак С.Я. Собрание сочинений в 4-х томах. Том 4. Воспитание словом. М.: Правда, 1990, с.296.

³⁸ Göstərilən ədəbiyyat, s.300.

Uşaq şeirinin mayası xalq şeirindən gəlir. Əgər şeirdə xalqın ruhu yoxdursa, deməli, bu şeir cəfəngiyyatdır. Yox, əgər uşaq şeirində xalqın dilindən, ruhundan qopan söz və ifadə yeni cilalanmış şəkildə oxucuya çatdırılmırsa, belə demək mümkün olsa, onda şeir öz qiyafəsindən çıxıb “cılızlaşdır”.

Rus ədəbiyyatının banisi, şair və yazıçı Aleksandr Sergeyeviç Puşkin (1799-1837) bədii ədəbiyyatın tərcüməsindən söhbət açarkən mütərcimin yadelli şairin “rəqibi” rolunda çıxış etdiyini söyləmişdir. Bu sözdə bir həqiqət vardır. Lakin əcnəbi şairin əsərinin mövzusu və onun süjeti haqqında çox hallarda tamamilə özünəxas bədii əsər yaradan mütərcim nə qədər orijinal ruhun saxlanılmasına sədaqət göstərməyə çalışsa da, onun yaratdığı tərcümə əsərində bir növ “rəqib” kimi çıxış etdiyinə etiraz edənlər də tapıla bilər. Fikrimizcə, şair-mütərcim, hər şeydən əvvəl, özgə dillərdən tərcümə etdiyi əsərin rəqibindən çox onun yaxın dostu – rəfiqi missiyasını yerinə yetirir. Belə demək mümkünsə, şair-mütərcimin tərcümə etdiyi o zaman öz xalqının, yaxud oxucusunun mənəvi sərvətinə çevrilir ki, həmin əsərdə iki xalqın milli-mənəvi varlığının körpüsü qızıl kərpicdən deyil, oynaq dil vahidləri, xalq danışığı ifadələri ilə qurulur.

Altı yüz ildən çoxdur ki, ingilislərin yaddaşında unudulmaz iz salan “Qottemli üç müdrük”in mahnısının (“*Three Wise Men of Gotham*”) 1760-1765-ci illərdə yazıya alınmış orijinal mətnində oxuyuruq:

*Three wise men of Gotham,
They went to sea in a bowl,
And if the bowl had been stronger
My song had been longer.*

Poetik mətnin Azərbaycan dilinə tərcüməsinə diqqət yetirək:

Üç müdrik bir ləyəndə,
 Üzdü ləpə döyəndə.
 Bu ləyən möhkəm olsa,
 Dənizdə çox qalardı
 Mahnımız bax bir az da
 Bəlkə uzun olardı.

(İngilis dilindən tərcümə Şahin Xəlillinindir)

Əslində, mahnının Azərbaycan dilinə edilmiş poetik tərcüməsinin altı misrada verilməsini təbii hal kimi qəbul etmək olar. Ona görə ki, şeirdə poetik təhkiyə altı misrada canlı, dinamik şəkildə diqqətə çatdırılmışdır. Elə hesab edirik ki, bu mahnının gələcəkdə yeni variantlarının yaranması heç də təqdim etdiyimiz poetik tərcümənin uğuruna zərər qədər də olsun xələl gətirməz. Əgər milli dildə şeirin çoxsaylı tərcümələri yaranırsa, bu dilin zənginləşmə imkanlarına yeni ahəng və çalar gətirir.

Rus mütərcimi və tədqiqatçı alimi N.Şereşevskaya “Unudulmuş ad günü. İngilis yazıçılarının nağılları” (“*Забывтый День Рождения. Сказки английских писателей*”) adlı klassik nağıllar toplusunun “Nağıllar dünyası” (“*Мир сказки*”) adlı son sözündə rus şairi və mütərcimi Samuil Marşakin adını yuxarıda qeyd etdiyimiz və alıntı kimi təqdim etdiyimiz mahnısının tərcümə mətnini təqdim edərək bu qeyri-adi və məzəli folklor uşaq mahnısı kimi çoxsaylı poetik nümunələrin olduğunu xatırladır: “...Onlar (*mahnılar* – S.Ə.) çox-çox onilliklər ərzində yaranmış, nəhayət bu mahnıları “Ana Qazın mahnıları” (“*Mother Goose’s Nursery Rhymes*”) adlı böyük bir kitabda toplamışlar. Bu mahnılar təxminən 1760-1765-ci illərdə İngiltərədə nəşr olunmuşdur. “Ana Qazın mahnıları” ayrı-ayrı dillərə tərcümə edilmiş və bütün dünya uşaqlarının sevimlərinə çevrilmişdir”.³⁹

³⁹ Шерешевская Н. Мир сказки. – Забытый День рождения. Сказки английских писателей. Перевод английского. М.: Правда, 1990, с.581.

Şükürlər olsun ki, Azərbaycan Respublikasının müstəqillik illərində dünya, o cümlədən ingilis uşaq ədəbiyyatının və poeziyasının həm tərcüməsi, həm də tədqiqi sahəsində atılan addımlar – tərcümələr və araşdırmalara geniş imkanlar açılmış və bu işdə nəzərə çarpan uğurlar isə göz qabağındadır.

Kitaba daxil edilən şotland uşaq şeirlərindən biri “Bayquş” (“*An Owl*”) adlanır. Lakin bir sıra dünya ölkələri ilə müqayisədə Azərbaycanda bayquşun ölüm və bədbəxtlik gətirən quş olduğu haqqında söyləmələrin “həqiqi”liyində zərrə qədər də olsa, şəkk-şübhə yaratmaq fikrində deyilik. Uşaq ensiklopediyalarında bu quş barədə müəyyən elmi annotasiyanı da oxucularla bölüşmək istərdik. Azərbaycan Uşaq Ensiklopediyasının I cildində verilmiş məlumatın bir hissəsində oxuyuruq: “Dünyada elə xalq tapılmaz ki, o bayquşu ya müqəddəs hesab etməsin, yaxud da lənətləməsin. Bayquşun irəli baxan hərəkətsiz gözləri, yekə başı ona uzağı görən şöhrəti qazandırır. Üç min il bundan əvvəl Çində bayquş əmin-amanlıq rəmzi sayılırmış. Qədim Peruda bayquşa səcdə ediblər. Samoa adalarında bayquş öləndə ona yas saxlayıblar, onu təntənə ilə basdırıblar. Lakin bir çox xalqlarda, o cümlədən azərbaycanlılar arasında keçmişlərdə bayquş bədxah heyvan (*quş – S.Ə.*) sayılıb, ölüm rəmzi kimi tanınıb. Bu, belə deyil. Bayquşu görəndə onu öldürməyin, ona daş atmayın!”⁴⁰

Azərbaycanda quşlar sinfinə daxil olan bayquşların 6 növü olduğu göstərilir: gecə, yaxud dan bayquşu; qulaqlı, ya da buynuzlu bayquş; bataqlıq bayquşu; dam yapalağı, yaxud kor yapalaq; meşə bayquşu və iri yapalaq. Dünyada isə 134 bayquş növü olduğu elm aləminə yaxşı məlumdur. Beləliklə, kənd təsərrüfatı, eləcə də meşə zərərvericilərinin qəddar düşməni olan bu quşun qorunub saxlanması tövsiyə edilir.

⁴⁰ Azərbaycan Uşaq Ensiklopediyası. I cild. Bakı: Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası Baş Redaksiyası. 1987, s.104-105.

Bu baxımdan şotland uşaq şeirinin öyrədilməsində yuxarıda qeyd etdiyimiz tövsiyə xarakterli məlumatların uşaqlara çatdırılmasını vacib hesab edirik.

Müşahidə etdiyimiz bir məqamı da qeyd etməyi vacib hesab edirəm. Tədris etdiyim “Ölkə ədəbiyyatı” fənninin Britaniya uşaq ədəbiyyatı və şeiri ilə əlaqədar “Bayquş” şeirindən söhbət düşəndə tələbələrimizdən biri öz narahatlığını ifadə edərək ürəyindən keçəni söylədi:

- Dərs prosesində bəzi tələbələrin yerli-yersiz söhbətləri hamımızı narahat edir. Kaş ki, siz dediyiniz şeiri bizə aşağı siniflərdə öyrədəydilər. Axı, sözlə, şeirlə tərbiyə gələcək nəslin yetişməsində çox vacib məsələdir.

Elə düşünürük ki, hər bir xalqın söz, şeir dünyasında elə məsləhət və tövsiyə təlqin edilir ki, onu yaddaşlara köçürən uşaqlar həmişə ona əməl etməyə çalışırlar.

Şotland uşaq şeirindən qopan təsvir və poetik ifadələrin nə qədər ibrətamiz və öyrədici xarakter daşdığını sübut etmək üçün ikinci, yaxud əlavə sözə ehtiyac qalmır. Həmin şeirin orijinaldan tərcüməsinə nəzər salaq:

*Qondu bayquş bir palıda,
Çox eşidib az danışdı.
Az danışib çox eşitdi.
Müdrək qoca bu quş kimi
Bəs biz niyə olmamışıq?*

Təbii ki, hər bir şeir, xüsusilə uşaq şeiri öyrədici xarakter daşıyır. Lakin onu da unutmaq olmaz ki, bəzən elə xalqlar olur ki, onların mentalitetində, adət və ənənələrində təlqin edilən müəyyən məqamlar bizə yad və qəribə görünür. Sakitliyi gözləmək, yaşlı adamlara, müəllimlərə qulaq asmaq, diqqət kəsilmək bizim də qorunmalı ən gözəl adətimizdir. Uşağa, sən də bayquş kimi otur demək, adama və adətlərimizə yasaq məsəl hesab edilir. Lakin yuxarıdakı şeirin ümumi ruhu, poetik ahəngi, məzmun və etikası dəyərləri ilə yaddaşlarda qalır.

Uşaq dünyası, uşaq sevgisi, uşaq şeiri – bəlkə də bu üçlük sabahın vətəndaşları, qurucuları olan bugünkü uşaqların uşaq kimi böyüməsində düşüncəmizdə iz salan rəngarəng dünyamıza rəvnəq verən insan həyatının böyük bir parçasıdır. Hər dəfə uşaqları düşünəndə ürəyimizdən keçir ki, görəsən ən birinci hansı işin qulpundan yapışasan ki, nə edəsən ki, körpə fidanlarımızı sevindirəsən. Dünyanın ən qaynar nöqtələrində müharibələrin ən dəhşətli anlarını yaşayan balaca uşaqları nə ilə ovundurasan ki, onlar bir anlıq belə uşaqlığın nə demək olduğunu gözləri qabağına gətirib özlərini dərdsiz-qəmsiz, çörəyə-suya möhtac olmayan dünyanın balaca vətəndaşı kimi hiss etsin...

Şeir, sözün sərhədi olmur. Əslində zaman-zaman xalqın dilindən düşməyən, zamanların sınağından keçən və uşaqların ürəklərinə yatan, dodaqlarından düşməyən nəğmələrin özü bir əmanət, rus şairi Samuil Marşakın dili ilə desək, bir kapitaldır. O yazırdı: “Oxucu yalnız müəllifin zəhməti ilə yoğurulmuş kapitalı əldə edir”.⁴¹

Hər bir şeir, yaxud onun tərcüməsi və yazılan, tərtib olunan hər hansı kitab oxucu ixtiyarına verilir – zamanın və oxucunun sınağına çəkilir. Yəni bir qədər açıq-aydın desək, imtahan verir. Bu imtahandan keçən əsərlər demək olar ki, çox az sayda olur.

⁴¹ Маршак С.Я. Собрание сочинений в 4-х томах. Том 4. Воспитание словом. М.: Правда, 1990, с.93.

BRİTANİYA UŞAQ POEZİYASI VƏ ONUN AZƏRBAYCAN TÜRKƏSİNƏ TƏRCÜMƏSİ HAQQINDA

Şahin Xəlilli

Mənim aləmində uşaq ədəbiyyatı dünya uşaqlarının dərd-sərindən, ümid-arzulara söykənən acılı-şirinli ömür yolunun, taleyinin sözlə düzümünü yaradan işıqlı bir dünyanı xatırladır. Kimliyindən, sənətindən və ya peşəsindən asılı olmayaraq hər bir bəşər övladı bu ədəbiyyatın gözündən su içə-içə onun səsi, sözü ilə dünyanın sirlərinə mübtəla olur. Azərbaycanımızdan məsafəcə çox-çox uzaq olan Böyük Britaniyanın uşaq ədəbiyyatının inkişaf yoluna nəzər salanda gözlərimiz önündən dumanlı Albion ölkəsinin uşaq ədəbiyyatının, xüsusilə uşaq şeirinin sirlərinə bələd olmaq, onu öyrənmək, tərcümə edib balaca oxucularımızla tanış etmək istəyirsən. Uşaq ədəbiyyatı, xüsusilə uşaq poeziyasına dair düşüncələrimi yazanda istə-istəməz ibtidai siniflərdə oxuyan uşaqlarımızın çox böyük çətinliklə əzbər öyrəndikləri, böyük əsəbilik, narahatlıq keçirdiyi məqamları düşünürəm. Elə düşünürəm ki, şeirlərin əzbər öyrənilməsi məcburiyyəti olmamalıdır. Yalnız sinif proqramına daxil edilmiş bu və ya digər şeirin düzgün oxunuşu və təhlili diqqət mərkəzinə çəkilməlidir.

Təbii ki, şeirin öz ahəngi, ritmi və tərbiyəvi əhəmiyyəti vardır. Və şairlər öz şeirlərini uşaqlara əzbərlətmək xatirinə deyil, uşaqlarda təlqin etmək istədiyi bu və ya digər anlayışın, fikrin poetik açıqlamasını yaratmaq, bu haqda onları düşündürmək xatirinə yazırlar. Heç bir sənət adamının, yaxud şairin əsəri ilə bu və ya digər dili öyrənmək mümkün deyildir. Həmin dillərdəki poetik zənginliyin, fikrin, həyat hadisəsinin görünməyən qatlarına enmək, onları dərk etmək yalnız bu şeirlər vasitəsi ilə həyata keçirilə bilər. Britaniya uşaq poeziyasının Azərbaycan dilinə tərcüməsi demək olar ki, çox azlıq təşkil edir. Yalnız ingilis dilindən tərcümə sahəsində böyük uğurları ilə seçilən, Uilyam Sekspir dramaturgiyasını və lirikasını ana dilimizə böyük sənət sevgisi ilə tərcümə edən şair və mütərcim Sabir Mustafanın həm də gözəl uşaq şairi olduğunu nəzərə alaraq onun bu sahədə böyük zəhməti və uğuru olduğunu xüsusilə qeyd etmək istərdik. Lakin Sabir Mustafanın Britaniya uşaq poeziyasından etdiyi tərcümələr haqqında təhlildən əvvəl bu boşluğun doldurulması üçün müəyyən düşüncə və təkliflərimizi qeyd etməyi məqsədəuyğun hesab edirik.

Bəşər tarixinin ayrı-ayrı inkişaf mərhələlərində bu və yaxud digər ölkənin tacidaları və var-dövlət sahibləri həm yazıçıları, həm də mütərcimləri yazıb-yaratdıqları ən gözəl əsərinə və tərcüməsinə görə bir qayda olaraq mükafatlandırmışlar. Bu baxımdan Harun ər-Rəşidin, Əl-Məmunun, Əl-Mənsurun və başqalarının ədəbiyyatın və tərcümə işinin vüsətinə böyük dayaq durması təbii ki, həmin ölkə ədəbiyyatının zənginləşməsinə təkan vermişdir. Tərcüməçiləri “maarifin poçt atları” adlandıran böyük rus şairi A.S. Puşkin həqiqətən də, dünyanın ayrı-ayrı xalqlarının bir-birinə yaxınlaşmasında tərcümə işinin nə qədər vacib rol oynadığını vurğulayaraq onların ədəbiyyatların və xalqların bir-birinə daha da yaxınlaşmasında müstəsna əhəmiyyəti

olduğunu göstərmişdir. Müdrik insanlar böyük ədəbiyyatla dünyanı təfəkkür edib özlərinin və xalqının tarixində böyük əməllərlə iz qoysalar da, onların uşaq ədəbiyyatı əslində ayrıca bir ədəbiyyat statusu qazanmamış, çox da məşhur olmamışdır.

Bəs uşaq ədəbiyyatı nə vaxt yaranmışdır? Onun ilk yaradıcısı kim olmuşdur? Əlbəttə, bu kimi sualların cavablandırılması nə qədər çətin, mürəkkəb olsa da, elə hesab edirik ki, uşaq ədəbiyyatının ümumi ədəbiyyatın bir qolu kimi inkişaf etdirilməsinin ədəbiyyatın yarandığı zamanlardan xeyli əvvəllərə təsadüf etdiyini söyləmək daha məqsədəuyğun olardı. Hətta belə demək mümkün olsa, dünyanın dahi şairlərindən Nizami Gəncəvi, Uilyam Şekspirin ayrıca uşaqlar üçün yazdığı əsərləri olmasa da, onlar ən erkən yaşlarından eşitdiyi, öyrəndiyi uşaq ədəbiyyatı ilə böyük ədəbiyyata “cığır” açmışdır. Lakin bu korifey və klassik şairlərin içərisində müəyyən misra, yaxud beytlərdə uşaq psixologiyasına uyğun detal və təsvir indi də yad-daşlarda müəyyən təsiri ilə seçilir.

Təbii ki, Nizami Gəncəvi də, Uilyam Şekspir də özlərinin uşaqılıq illərində dövrlərinin dillər əzbəri olan, bəlkə də yazıya alınmamış uşaq nağıllarının, şeir və mənzumələrinin sehr ovsunu ilə böyük ədəbiyyata gələndə daha çox zamanın tələbi, xalqın və onun tacidarlarının arzu, istəyi ilə ciddi ədəbiyyatın yaradılmasına daha meyilli olmuş və istedadlarını məhz böyük ədəbiyyatda sınamışlar. Bir qayda olaraq ədəbiyyatşünaslıq arealında qədim dastanları bəşəriyyətin uşaqılıq dövrü adlandırırlar. Lakin uşaq ədəbiyyatı da bəşəriyyətin uşaqılıq dövrünün ən ilkin yaradıcılıq məhsulu kimi dəyərləndirilməlidir. Bu ədəbiyyatın uşaq könlünü oxşayan laylalarından tutmuş oynaq, ən məzhəkəli şeirlərinədək yarandığı gündən ayrıca uşaq ədəbiyyatı, poeziyası adını almaması, onun xüsusi təsni-

fata, yaxud bölgüyə daxil edilməməsi dövrün yazılmayan ədəbiyyatşünaslığının “görünməyən” üzü sayıla bilər. Uzun və böyük bir yol keçən uşaq ədəbiyyatı, yaxud poeziyası əslində bəşər övladının qəhrəmanlıq və məhəbbət dastanlarının yaradılmasına gətirib çıxaran ən ilkin ədəbiyyat kimi uzun əsrlər boyu adını və şöhrətini ədəbi tarixin vərəqlərinə yazdırmamışdır.

Ədəbiyyatın tərcüməsindən söhbət düşəndə istəməz xalq müdrikiyindən gələn, atalar sözü kimi xatırlanan aşağıdakı mühakimə yada düşür: “Tərcümə – qadın kimidir: əgər o, gözəldirsə, demək sədaqətli deyil, yox əgər sədaqətlidirsə, demək gözəl deyildir.”

Azərbaycan şairlərinin Britaniya uşaq ədəbiyyatından, xüsusilə nəsrindən etdiyi tərcümələr “Dünya uşaq ədəbiyyatı” seriyasının bir çox cildlərinə daxil edilmişdir. Amma bu tərcümələr əsasən birbaşa ingilis dilindən deyil, vasitəçi dildən – rus dilindən ana dilimizə tərcümə olunmuşdur. Britaniya uşaq poeziyasının isə heç olmazsa müəyyən, ayrıca bir kitab şəklində nəşr olunmaması isə əslində bu sahə üzrə mütəxəssis mütərcimlərin az olması ilə bağlıdır. Xüsusilə XX əsrin ikinci yarısında yaşayıb-yaradan Britaniyanın uşaq şairlərinin əsərlərinin tərcüməsi demək olar ki, yox dərəcəsidir. Hər bir ölkə ədəbiyyatı kimi Böyük Britaniyanın zəngin uşaq ədəbiyyatının Azərbaycanada yaradılan uşaq mədəniyyət mərkəzi tərəfindən alınub tərcümə olunması ilə milli uşaq ədəbiyyatımızı daha da zənginləşdirməyə nail ola bilərik.

Bu baxımdan həmin uşaq yazarlarından bir neçəsi haqqında qısa xülasənin verilməsini məqsədəuyğun hesab edirik. Andrev-Fusek Peters (1965-ci ildə anadan olmuşdur – Ş.X.) Britaniyanın çox məşhur uşaq şairidir. Müəllifin iki kitabı Karnegi medalının nominasiyasına layiq görülmüşdür. A.F.Petersin “Qoyunlar məktəbə getmir” adlı

şeyrlər antologiyası Milli kurikulumuna daxil edilmək üçün seçilmiş, burada toplanan uşaq şeyrlərinin sənətkarlıq xüsusiyyətləri, ideya-estetik dəyərləri yüksək qiymətləndirilmişdir. Son 20 ildə yüzlərlə ingilis məktəblərində şagirdlər qarşısında çıxış edən şairin əsərləri Britaniyanın radio dalğalarında “gözəl şeyrlər” adını almışdır. Şotlandiyada keçirilən Edinburq festivalında isə A.F.Petersin şeyrləri uşaqların “saf əyləncəsi” kimi dəyərləndirilmişdir. Onun şeyrlərinin balaca oxucuların ürəyində oyatdığı ən gözəl duyğuların nə olduğunu təfəkkür etmək üçün şairin SD-yə köçürülmüş səsinə eşitmək, onun şeyrlərini orijinaldan tərcümə edib balaca oxuculara çatdırmaq lazımdır.

Şair, mütərcim Sabir Mustafa Uilyam Şekspir yaradıcılığının şah əsərlərinin dilimizə tərcüməsi sahəsində əvəzsiz xidmətləri olan qələm əhlidir. Onun ingilis və ingilisdilli xalqların folklorundan etdiyi tərcümələri 1986-cı ildə nəşr olunmuş “Uzaq ellər, doğma nəğmələr. Folklor nümunələri, şeyrlər və poema” kitabına daxil edilmişdir. Və bu kitabda verilmiş folklor nümunələri içərisində uşaq zövqünə və yaş səviyyəsinə uyğun gələn xeyli sayda şeyrlər müəyyən məziyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Sabir Mustafa bu şeyrlərin hər birində özünəməxsus şairlik istedadı, uşaq poeziyasının oynaq, tutumlu, obrazlı deyim tərzilə orijinalın əkiz taylarını yarada bilmişdir. Aşağıda onun ingilis dilindən tərcümə etdiyi bir neçə nümunəyə diqqət yetirək:

*Bu gün hər şey doğru oldu,
Bir şeydə səhv tapılmadı,
Sanki sözə qarışmışdı
Konfetlərin ətri, dadı.*

*Oxşadı şən gözlərdəki
Arzu məni, həvəs məni,*

*Nə etdimsə güldü hamı,
Danlamadı bir kəs məni.
("Ad günündə" şeiri)*

Yaxud "Ördək" adlı şeirin tərcüməsi də ritmik, obrazlı və sadə poetik deyimi ilə tez yadda qalır:

*Ördəyə bax, ördəyə bir!
Bilirsənmi nə eləyir?
Yavaş-yavaş addımlayır,
Qaqqıldamır, qağıldayır.*

*Çox sevdiyi budur onun:
Gölməçədir, sudur onun,
Suya cumur bircə anda
Yem görəndə, yem tapanda.*

İlk baxışdan hər iki şeirin folklor nümunəsi kimi dilimizin, şeirimizin tərcümə "qiyafəsi"ndə nə qədər təbii və sadə olduğunu geniş şərh etməyə ehtiyac yoxdur. Sadəcə olaraq bu kimi tərcümələr Britaniya uşaq şeirinin qədim tarixi olduğunu və bütün dünya xalqlarının ədəbiyyatında folklor nümunələrinin sıralarında uşaq şeirinin laylalar kimi ədəbiyyatın yaranmasında mühüm yer tutduğunu deməyə əsas verir.

Britaniya uşaq poeziyasının ən işıqlı səhifələrini tərcümə ədəbiyyatımıza gətirmək və onu gələcək nəsillərə ötürmək, hər şeydən əvvəl, şairlərimizin milli məhdudiy-yətlərdən kənara çıxıb dünyanın özünü və sözünü daha yaxından duymaq, öyrənmək deməkdir.

Dünya uşaqlarının həyatını, düşüncələrini müdriklik qələmi ilə kağızlara köçürən uşaq şairlərinin həyat və yaradıcılıq yolu barədə ədəbi tənqidin sözü, yazısı ilə

müasir Azərbaycan oxucusunu müntəzəm tanış etmək faydalı olardı. Və bu kimi vəzifələrin yerinə yetirilməsi ilə Azərbaycanda milli uşaq ədəbiyyatının zənginləşməsinin yeni perspektivlərinə nail olmaq mümkündür.

**BRİTANİYA
KLASSİK FOLKLOR
UŞAQ ŞEİRİNDƏN
SEÇMƏLƏR**

İNGİLİS UŞAQ ŞEİRLƏRİ

İngilis dilindən tərcümə edənlər:
Şahin Xəlilli, Sabir Mustafa

Song

Spring has come in
Loudly sing, cuckoo!
Seed grows and meadow blooms
And the forest springs up now.
Sing, cuckoo!

Ewe bleats after lamb,
Cow lows after calf,
Bullock leaps, buck farts.
Merrily sing, cuckoo!
Cuckoo, cuckoo,

You sing well, cuckoo,
Nor cease you never now!

Sing cuckoo now, sing cuckoo!
Sing cuckoo, sing cuckoo now!

Mahnı

İngilis mahnısının yazılma tarixi 1225-1250-ci illərə aid edilir. Mətnə yazılmış musiqi notlarının isə 1310-cu ilə aid olduğu göstərilir. Onu da qeyd edək ki, XV əsrin ortalarına

qədər ingilis dilində “spring” (“bahar”) sözü işlədilməmişdir. Lakin onu da unutmaq olmaz ki, ququ quşları İngiltərəyə aprel ayında – baharda gəlir. “Yay” sözü, yaxud mövsümü isə yaz və yayı özündə cəm etmişdir. Mahnının müasir mətnindən çıxış edərək “yay” sözünü “bahar”la əvəz etmişik.

Bahar gəlib, bahar gəlib,
Oxu bərkdən, ququ quşu.
Dən cücərib, gülür çəmən
Durub meşə yuxusundan
Oxu, oxu, ququ quşu!

Qoyun baxır balasına,
İnək buzov hayındadır.
Öküz, maral qaçhaqaçda
Oxu şən-şən, ququ quşu,
Oxu sən, sən, ququ quşu.

Oxuyursan nə gözəl sən,
Yox, dayanıb gözləmə sən.

Oxu nəğmə, ququ quşu,
Dönə-dönə, ququ quşu.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Three Wise Men of Gotham

Three wise men of Gotham,
They went to sea in a bowl,
And if the bowl had been stronger
My song had been longer.

“Qottemli üç müdrik”in mahnısı

Üç müdrik bir ləyəndə,
Üzdü ləpə döyəndə.
Bu ləyən möhkəm olsa,
Dənizdə çox qalardı.
Mahnımız bax bir az da
Bəlkə uzun olardı.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

1609-cu ildə nəşr olunmuş ingilis uşaq şeiri

Three Blind Mice

Three blind mice. Three blind mice.
See how they run. See how they run.
They all ran after the farmer's wife,
Who cut off their tails with a carving knife.
Did you ever see such a sight in your life,
As this blind mice?

Modern Version.

Üç kor siçan

Üç kor siçan,
Üç kor siçan
Qaçır necə
Uça, uça.
Quyruğunu
Kəsib atan
Bir xanımın
Arxasınca.

Belə siçan
De, harda var?
Desin mənə
Qoy uşaqlar.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Pat-a-Cake, Pat-a-Cake,
Baker's Man
(1698)

By Anonymous

Pat-a-cake, pat-a-cake, baker's man.
Bake me a cake as fast as you can;
Pat it, roll it and mark it with a "B",
Put it in the oven for baby and me.

Patty cake, patty cake, baker's man.
Bake me a cake as fast as you can;
Roll it up, roll it up;
And throw it in a pan!
Patty cake, patty cake, baker's man.

Ay çörəkçi

Ay çörəkçi, çörəkçi
Bişir tez sən kökəni.
Oxlovla yay kündəni
Üstündə çək "Ç" hərfi.
Bişir onu təndirdə
Bəbəylə mənim üçün.

Ay çörəkçi, çörəkçi
Bişir tez sən kökəni.
Oxlovla yay kündəni
Sonra da qoy təndirə
Bişir, bişir kökəni
Ay çörəkçi, çörəkçi.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Baa, Baa, Black Sheep

Baa, Baa, a black Sheep
Have you any Wool?
Yes merry have I,
Three Bags full,
One for my Master,
One for my Dame,
One for the Little Boy
That lives in the lane.

Məə, məə, qara qoyun

–Məə, məə, qara qoyun
Sənin yunun hardadı?

–Bəli, ser, yığdığım yun
Üç dolu torbadadı.
Biri ağam üçündü,
Biri xanım üçündü.
Biri tindən aşağı
Qalan oğlan üçündü.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Two Little Kittens

Anonymous (Circa 1880)

Two little kittens, one stormy night,
Began to quarrel, and then to fight;
One had a mouse, the other had none,
And that's the way the quarrel begun.

“I'll have that mouse”, said the biggest cat;
“You'll have that mouse? We'll see about that!”
“I will have that mouse”, said the eldest son;
“You shan't have the mouse”, said the little one.

I told you before 'twas a stormy night
When these two little kittens began to fight;
The old woman seized her sweeping broom,
And swept the two kittens right out of the room.

The ground was covered with frost and snow,
And the two little kittens had nowhere to go;
So they laid them down on the mat at the door,
While the old woman finished sweeping the floor.

Then they crept in, as quiet as mice,
All wet with the snow, and cold as ice,
For they found it was better, that stormy night,
To lie down and sleep than to quarrel and fight.

İki pişik balası

Anonim (Təxminən 1880)

İki pişik balası
Balacaydı necə də!
Başladılar vuruşa
Bir tufanlı gecədə.

Biri siçan tutmuşdu,
Biri ovdan qalmışdı.
Belə çətin vuruşa
Bəhanə bu olmuşdu.

“Siçan mənim olacaq”, –
Böyük bala öyündü.
“Sənin? İndi baxarıq!”
Kiçik bala deyindi.

“Mənimkidir bu siçan!”
Böyük bala finxırdı.
“Onu heç vaxt görməzsən!” –
Kiçik bala çımxırdı.

Bu balaca pişiklər
Boğuşdular necə də.
O boranlı, çovğunlu,
O tufanlı gecədə.

Qarı nənə hirsələndi, –
Onları kim ayıra?
Süpürgəylə qovladı
Pişikləri bayıra.

Yeri örtüb soyuq qar,
Onlar hara gedəydi?!
Yoxdu bircə isti yer,
Yazıqlar nə edəydi?!

Asta-asta otağı
Qarı süpürənədək
Həsir üstə qapıda
Büzüşdülər yumaqtək.

Suya düşüb titrəyən
Zəif bir siçan kimi,
Süründülər içəri
Qapı açılan kimi.

Bildilər ki, gözəlmiş,
O tufanlı gecədə
Boğuşmaqdan, döyüşdən
Sakit yatmaq necə də!

İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa

* * *

Hey diddle, diddle the cat and the fiddle
The cow jumped over the moon.
The little dog laughed
To see such fun, and the dish ran
Away with the spoon.

Yalan, yalan, ay yalan,
Pişik skripka çalandı?
İnək Ayın üstündən
Görən necə tullandı?

Güldü itin balası
Görəndə bu hoqqanı.
Boşqab da qaşiq ilə
Bax o vaxtdan qaçandı.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Little Boy Blue

A Little Boy Blue come blow your horn,
The sheep's in the meadow, the cow's in the corn.
But where's the boy who looks after the sheep?
He's under a haystack fast asleep.
Will you wake him?
No, not I – for if I do, he's sure to cry.

Balaca oğlan Blu

Ay Blu, şeypurunu çalıb, gəl.
Qoyunlar çəmənə,
İnəklər taxıla dolub, gəl.
–Hardadır, hardadır, görən, bu çoban?
–Dərzin altındadır, yatıbdır çoxdan.

İngilis dilindən tərcümə edən: Sabir Mustafa

* * *

Blow, Wind, Blow

Blow, wind, blow
And go, mill, go:
That the miller
May grind his corn;
That the baker may take it,
And into bread make it.
And bring aloaf
In the morn.

Şeir in iki tərcüməsi:

Əs, küləyim, əs

Əs, küləyim, əs,
Dəyirman get, tələs.
Qoy üyütsün dəyirmançı dənini,
Çörəkçilər un götürsün təknədən,
Bişirsinlər, isti-isti gətir sən,
Gətir açaq süfrəni.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa

Əs, ay külək

Əs, ay külək, ay külək,
Dəyirman düşsün işə.
Üyütsün o da dənə,
Çörəkçi un götürsün
Tez bişirib kömbəni
Səhər bizə gətirsin.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Rain, Rain Go Away

Rain, rain go away
Come again another day
Rain, rain go away
Little Johnny wants to play.

Yağış, çıx get

Yığış, çıx get, ay yağış,
Gələrsən başqa vaxtı.
Yığış, çıx get, ay yağış,
Bu balaca Conninin
İstəyi oynamaqdı.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Charlie Chaplin, meek and mild,
Stole a sixpence from a child.
When the child began to cry,
Charlie Chaplin said goodbye.

Çəkdi Çarli uşağın
Cibindəki pulunu.
Gördü uşaq ağlayır
Tezəcə çıxdı aradan
Söylədi sağ olunu.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Oh, the grand old Duke of York,
He had ten thousand men,
He marched them up
To the top of the hill,
And he marched them down again.

And when they were up
They were up,
And when they were down
They were down,
And when they were only halfway up,
They were neither up, nor down.

Yorklu qoca hersoqun
Vardı on min əsgəri.
Çıxardardı onları
Gah dağın zirvəsinə
Endirərdi sonra da
Düz dağın ətəyinə.
Çıx – deyəndə çıxardı
Onlar da düz zirvəyə.
Düş – deyəndə, düşərdi
Əsgərlər də geriyə.

Yarı yolda olanda
Onların heç biri də
Nə zirvədə olardı,
Nə də dağın dibində.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Humpty Dumpty sat on a wall,
Humpty Dumpty had a great fall,
All the King's horses,
And all the King's men,
Couldn't put Humpty together again.

Şar boyda biri vardı –
Oturmuşdu divarda
Yıxıldı birdən-birə.
Padşahın dəstə-dəstə
Atlıları gəldilər.
Güc verib ayaq üstə
Şarı, şarı, ay aman
Tərpədib bax yerinə
Apara bilmədilər.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Lavender's blue, dilly, dilly,
Lavender's green;
When I am King, dilly, dilly,
You shall be Queen.

Adı, adı Lavanda –
Mən, bax, ona baxanda
Gördüm rəngi göy idi
Oxudum: –Dili-dili!
Bir azdan yaşıl oldu
Oxudum: –Dili-dili!
Bax mən kral olanda –
Xanım olar Lavanda.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Roses are red,
Violets are blue,
Sugar is sweet
And so are you.

Qızılgüllər qırmızı,
Mavidi bənövşələr.
Dadlı nə var şəkərdən –
Balam da şirin-şəkər.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Little Jack Horner

Little Jack Horner
Sat in a corner,
Eating his Christmas pie;
He put in his thumb,
And pulled out a plum,
And said, “What a good boy am I!”

Anonim ingilis uşaq şeirinin XVI əsrdə yazıldığı və ilk dəfə 1725-ci ildə çap olunduğu qeyd olunur.

Balaca Cək Horner

Balaca Cək gör necə
Girib küncə oturub.
İstəyir ki, tez yesin
Gətirdiyi piroqu.

Barmağıyla axtarıb
Gavalını çıxardır.
Sonra deyir: – Ay aman,
Mən nə yaxşı oğlanam!..

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Simple Simon met a pieman
Going to the fair;
Said Simple Simon to the pieman,
“Let me taste your ware.”

Said the pieman to Simple Simon,
“Show me first your penny.”
Said Simple Simon to the pieman,
“Indeed, I have not any.”

Cücə Saymon rast gəldi
Yolda kökə satana.
–Ver kökəni – söylədi,
– Baxım mən də dadına.

Dilləndi kökə satan:
–Pulunu göstər onda.
–Yoxdu qara qəpiyim, –
Söylədi Saymon ona.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Bobby Shafto’s gone to sea,
Silver buckles on his knee;
He’ll come back and marry me,
Bonny Bobby Shafto!

Bobby Shafto’s bright and fair,
Combing down his yellow hair;
He’s my love for evermore,
Bonny Bobby Shafto!

Ah, dənizə edir səfər,
Belindədir gümüş kəmər.
Məni alar, yəqin gələr
Gözəl oğlan Bobi Şafto.

Bobı Şafto düşdü yola,
Saçlarını atdı dala.
Kaş əbədi mənim ola
Gözəl oğlan Bobi Şafto.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafə

* * *

Row, row, row your boat,
Gently down the stream;
Merrily, merrily, merrily, merrily,
Life is but a dream.

Cək çəkirdi avarı,
Üzü çayın axarı.
Sular nəğmə oxudu,
Bu həyat bir yuxudu.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

There was a crooked man,
and he walked a crooked mile,
He found a crooked sixpence
against a crooked stile;
He bought a crooked cat,
which caught a crooked mouse,
And they all lived together in
a little crooked house.

Bir əyri kişi vardı,
Əyri yolnan dolandı.
Əyri quruşu tapdı
Əyri çəpər dalında.

Əyri siçanı tutan
Əyri bir pişik aldı.
Kiçik əyri otaqda
Bir yaşayıb dolandı.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Barber, barber, shave a pig,
How many hairs will make a wig?
Four and twenty, that's enough;
Give the barber a pinch of snuff.

Bir bəri dur, a bərbər,
Təraş eylə donuzu
Dart tükünü birbəbir.
Amma söylə, a bərbər,
Neçə tükdən görəsən
Başa parik düzələr?

Bərbər dedi: – İyirmi dörd,
Mən razıyam qırxmağa,
Əvvəl gətir tənbəki
Çəkimi onu burnuma.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Yankee Doodle went to town,
Riding on a pony;
He stuck a feather in his cap
And called it macaroni.

Yanki Dudl şəhərdə
Ponisini səyirdir.
–Papağımda lələyim
Makaronda, –deyirdi.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Cobbler, cobbler, mend my shoe;
Get it done by half-past two;
Stitch it up, and stitch it down,
Then I'll give you half a crown.

Ay çəkməçi, çəkməçi
Yama mənim çəkməmi.
Mən götürüm hazırı
Saat üçün yarisı.
Üstdən, altdan biz ilə
Keçir ipi ilmələ.
Yama, qurtar sən onu,
Verim mən də pulumu.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

One misty, moisty morning,
When cloudy was the weather;
There I met an old man
Clothed all in leather.

Clothed all in leather,
With cap under his chin.
How do you do,
And how do you do,
And how do you do again?

Bir çənli, nəmli səhər
Düzülmüşdü buludlar.
Bir qoca kişi gördüm
Əynində dəri paltar.

Pal-paltarı dəridən
Çənəsinin altında
Papağı büküm-büküm.
Dedim: – Salam-əleyküm
Dedi: – Salam-əleyküm
Yenə, Salam-əleyküm...

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

I love little pussy,
her coat is so warm,
And if I don't hurt her
she'll do me no harm;
So I'll not pull her tail,
nor drive her away,
But pussy and I
very gently will play.

Bu pişik balasının
Paltosu var dəridən.
Məni lap çox istəyər.
İncitməsəm onu mən.

Quyruğundan yapışıb
Daha çölə atmaram.
İnnən belə pişiklə
Əməlli dost olaram.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Ding, dong, bell,
Pussy's in the well;
Who put her in?
Little Johnny Green;
Who pulled her out?
Little Tommy Stout.

What a naughty boy was that,
To try to drown poor pussy cat,
Who never did him any harm,
And killed the mice in his
Father's barn.

Zınc-zınc, zınc-zınc çalır zəng
Vay-vay pişik balası
Quyuya düşübdü bəs.
–Vay-vay onu kim atıb?
–Bapbalaca Coni Qrin.
–Bəs kim onu çıxardı?
–Tomi Staut, afərin!

Coni dəcəl uşaqdır
Pişiyin nə günahı?
Pişik nə pis iş görüb –
O, evin anbarında
Siçanları öldürüb.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

I see the moon
And the moon sees me.
God bless the moon,
And God bless me.

Görürəm Ayı gecə,
Baxır mənə gizlicə.
Allah onu qorusun,
Allah məni qorusun.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Star light, star bright,
First star I see tonight,
I wish I may, I wish I might,
Have the wish I wish tonight.

Ulduz yanır gör necə,
Gördüm onu bu gecə.
Sözümü dedim ona
Kaş çatasan arzuna

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Twinkle, twinkle, little star,
How I wonder what you are!
Up above the world so high,
Like a diamond in the sky.

Parla, parla, ay ulduz
Sən nə gözəl işıqsan.
Göylərin elə bil ki,
Üzüyünün qaşısan.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

The man in the moon
Looked out of the moon,
And this is what he said:
“Now that I’m getting up, it’s time
All children went to bed.”

Gördüm Ayda bir kişi,
Çəkmir məndən gözünü.
Heç bilirsən nə dedi:
–Mən durmuşam yerimdən,
Vaxtdır, bütün uşaqlar
Getsin daha yatmağa.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Rock-a-bye, baby
Thy cradle is green;
Father's a nobleman,
Mother's a queen;
And Betty's a lady,
And wears a gold ring;
And Johnny's a drummer,
And drums for the King.

Şirin yuxu tapasan,
Nənnin yaşıl rəngdədir.
Atanın, ananın da
Bax, gözləri səndədir.
Bacın böyük qız olub
Var qızıldan üzüyü.
Qardaşın nağaranı
Bax alıbdır əlinə.
Gumbuldadır şah üçün
Düşüb səsi aləmə.

İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli

* * *

“How many miles to Babylon?”
Three score miles and ten.
“Can I get there by candlelight?”
Yes, and back again.
If your heels are nimble and light,
You may get there by candlelight.

–Babilistan neçə mildi?
–Düz yetmişdi, – söylədi.
–Ora çata bilərəm
Mən şamın işığına?
–Ayaqdan iti olsan,
Yol gedib qayıdarsan
Sən şamın işığına.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

It's Raining, It's Pouring

It's raining, it's pouring
The old man is snoring.
He went to bed and he bumped his head
And couldn't get up in the morning.

Yağış yağır

Gör necə yağış yağır,
Hər yan dönüb sel-suya.
Qoca kişi xorhaxor,
Gedib təzə yuxuya.

O yatmağa gedəndə
Yıxılıb başı dəydi.
Mən onu gördüm səhər –
Hələ də mürgüdəydi.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Angels at the foot
And Angels at the head
And like a curly little lamb
My pretty babe in bed.

Dayanıblar mələklər
Gah başda, gah ayaqda.
Qıvrımsaç quzu təki
Balam yatır yataqda.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

To market, to market to buy a penny bun,
Home again, home again, market is done.

1598-ci ildə Con Florionun "Söz dünyası" adı ilə nəşr olunmuş kitabında işıq üzü görmüşdür.

Gedək, gedək bazara
Kökə alağ şahıya.
Gəzməyək boş, avara,
Dönək evə, qarıya.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Dame Trot

Dame Trot and her cat
Sat down for a chat.
The Dame sat on this side
And Puss sat on that.

“Puss”, said the Dame
“Can you catch a rat?
Or a mouse in the dark?”
“Purr”, said the cat.

Madam Trot pişik ilə
Oturub söhbət açdı.
Madam bəri bu başda
Pişik isə o başda.

Madam dedi: –Ay pişik,
Siçovulu, siçanı
Gecə tuta bilərsən?
Pişik dedi: –Bəs necə!?
Bu ki mənim işimdi.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Pussy-cat, Pussy-cat

“Pussy-cat, pussy-cat,
Where have you been?”
“I have been to London
To visit the Queen.”

“Pussy-cat, pussy-cat
What did you do there?”
“I frightened a little mouse
Under the chair.”

Məstan pişik

–Məstan pişik, hardaydın,
Söylə bu nə iş idi?
–Kraliçanı Londonda
Görməyə getmiş idim.

–Söylə, orda neylədin,
Gördünmü kraliçanı?
–Yox, stulun altındakı
Qorxutdum bax balaca,
Bapbalaca siçanı.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

For Want of a Nail, The Shoe Was Lost

For want of a nail, the shoe was lost
For want of the shoe, the horse was lost;
For want of the horse, the rider was lost;
For want of the rider, the battle was lost;
For want of the battle, the kingdom was lost;
And all from the want of a horse shoe nail.

Bir mismar ucbatından

Bir mismar
Tapılmadı.
Vursunlar
Dəmir nalı.

Nalsız bu at
Neyləsin?
Axsadı,
Dala qaldı.
Axsaq atın
Belindən
Saldılar
Bax, çaparı.
Qoşun baxdı
Çaparsız –
Döyüşdən
Döndü geri.
Düşmən girdi
Şəhərə.
Nə vardısı
Taladı.
Şəhər oldu
Tarimar.
Nə var, nə var
At üçün
Bir mismar
Tapılmadı.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

ŞOTLAND UŞAQ ŞEİRLƏRİ

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

The Lion and the Unicorn

The lion and the unicorn
Were fighting for the crown.
The lion beat the unicorn
All around the town.

Some gave them white bread,
And some gave them brown;
Some gave them plum cake and
Drummed them out of town.

Şir və buynuzlu at

Şir buynuzlu bu atla
Döyüşdü tacdan ötrü.
Şir onu darta-darta
Yıxıb yerdə sürüdü.

Ağ, qara çörək verib
Onları aldatdılar.
Üstəlik tort da verib
Şəhərdən çıxartdılar.

* * *

A wise old owl sat in an oak,
The more he heard, the less he spoke.
The less he spoke, the more he heard,
Why aren't we all like that wise old bird?

Qondu bayquş bir palıda,
Çox eşidib az danışdı.
Az danışıb çox eşitdi.
Müdrək qoca bu quş kimi
Bəs biz niyə olmamışıq?

İRLAND UŞAQ ŞEİRLƏRİ

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Are You a Witch or Are You a Fairy?

Jump Rope Rhyme

Are you a witch or
Are you a fairy?
Or are you the wife
Of Michael Cleary?

Sən cadugər, ya pərisən?

İpatdı oyununda söylənən şeir

Sən cadugər,
Ya pərisən?
Yoxsa Mayklyn
Arvadı –
Bricet, Bricet
Kliərisən?

İpatdı oyununda oxunan bu mahnı irlandiyalı xanım Bricet Kliəriyə həsr olunmuşdur. İndi uşaqlar da ipatdı oynayanda bu mahnını oxumağı unutmayıblar.

Bricet cadugər olduğuna görə əri Maykl Kliəri 1895-ci ildə onun tonqalda yandırılmasına rəvac vermişdir. Belə söyləyirlər ki, Bricet Kliərinin əri Maykl Kliəridə belə bir əminlik yaranmışdır ki, pərilər onu min hiylə ilə aldadıb nağıllarda olduğu kimi tamam başqa bir məxluqa – cadugərə çevirmişlər.

Bu işin ən qəribə və inanılmaz tərəfi budur ki, bu cütlüyə məxsus ailədən doqquz nəfəri və dostları Bricet Kliərinin yandırılması mərasiminin iştirakçısı olmuşlar. Maykl bura toplaşanları inandırmağa çalışırdı ki, onun həyat yoldaşı cildini dəyişmiş cadugərdir. Beləliklə, o, tonqalı qalayıb həyat yoldaşı Briceti alovun içinə atmış və tonqalın ətrafına toplaşanları “cadugər”ə kömək edib xilas etməkdən çəkəndirmişdir. Beləliklə, Mayklın törətdiyi bu qəsd baş tutduğundan o, həbs edilmişdir. Bricet isə İrlandiya ictimai tarixində yandırılan sonuncu cadugər kimi elə o vaxtdan yaddaşlarda “nağıl qəhrəmanı” – cadugər kimi qalmışdır.

Onu da xatırladaq ki, ümumiyyətlə, ədəbiyyatda, xüsusilə uşaq ədəbiyyatında xeyirlə şər arasında gedən mübarizə mövzusu uşaq psixologiyasında qəribə rezonanslar yaradır. Lakin İrlandiyada indi də uşaqların gündəlik oyunlarından biri olan ipatdı oyununda xatırlanan, söylənilən mahnının tarixi hadisə üzərində qurulduğu “nağıllar yalan olmur” fikrini bir daha təsdiq edir.

Dünyanın hər bucağında insanların həyatına qənim kəsilən cadugərlərin tarixi təzə deyildir. Bu da bir tarixi həqiqətdir ki, 1484-cü ildən təxminən 1750-ci ilə qədər Qərbi Avropa ölkələrində hardasa 200.000 cadugər rəsmi qaydada tonqalda yandırılmış, dar ağacından asılmışdır. Bir qayda olaraq daima yanlarında pişik gəzdirən gəzərgən cadugərlər yaşlı və kasıb xanımlar olmuş, gəzib dolaşdığı

məkanlarda insanların həyatına qənim kəsilmiş, onların narahat həyatına olmazın müsibətlər, ağrı-acılar gətirmişlər.

İngilis dramaturqu Uilyam Şekspirin (1564-1616) təxminən 1603-cü ildə yazdığı məşhur "Maqbet" pyesində üç cadugər obrazı Britaniya ictimai-siyasi həyatında, eləcə də folklorunda bu mövzunun geniş yayıldığından xəbər verir.

Bu haqda daha geniş məlumat əldə etmək çox vacibdir və tarixi faktlar insanlıq üçün ən böyük bəla və fəlakətlərin də falçılıq, cadugərlik edən bu kimi şər qüvvələrin bəd əməlləri ilə bağlı olduğundan xəbər verir. Uşaq folklor ədəbiyyatında məşhur olan irland ipatdı mahnısının leyt-motivində cadugərliyə qarşı üsyan edən oyunun qəribəlikləri hamını düşünməyə sövq edir.

As I went up the apple tree
All the apples fell on me.
Apple pudding, apple pie
Did you ever tell a lie?

Dırmaşanda ağaca
Almalar tappatarap
Düşdü mənim başıma.
Soruş puding, piroqdan
Onlar yalan danışmaz

Frosty Weather

Frosty weather,
Snowy weather,
When the wind blows
We all go together.

Soyuq hava

Qar, şaxtalı
Soyuq hava.
Yel əsəndə
Düşür dava.

UELS UŞAQ ŞEİRLƏRİ

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Ladybird

Ladybird
Will it be rain or fair?
If it's rain from my hand,
If it's fair, then fly.

Parabüzən

De bizə, parabüzən,
İndi yağış yağacaq,
Yoxsa günəş çıxacaq?
Yağış yağsa əlimnən,
Günəş çıxs göylərdən
Uç, uç sən də bu yerdən.

Have You Ever Been Sailing?

Have you ever been sailing?
Well, yes in a frying pan
The wind blew me to the isle of Man
And there I stayed crying.

Heç dənizdə üzmüsən?

–Heç dənizdə üzmüsən?
–Hə, minmişdim tavaya
Külək bizi apardı
Uzaq Mən adasına
Qaldım orda – adada
Mən ağlaya-ağlaya.

GİZLİ HƏQİQƏTLƏR VƏ BRİTANİYA UŞAQ ŞEİRİNDƏN SEÇMƏLƏRİN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİ

Səadət Əliyeva

XVII əsrin ortalarında Britaniyada uşaqların ürəyinə yol tapan, onlara qol-qanad verən məftunedici kitabların yazıldığını qeyd edən uşaq ədəbiyyatının mütəxəssis alimləri onu da təsdiq etməyə çalışırlar ki, həmin əsərlər heç də birbaşa uşaqlar üçün ünvanlanmamışdır. Təbii ki, qızların belə məktəblərdən məhrum olduğu dövrdə yalnız oğlanların məktəblərdə təhsil almasına icazə verilirdi. Belə bir çətin zamanda Britaniya yazarlarının da əsərlərində qarşılarına qoyduğu əsas məqsəd uşaqlara onların ya valideynləri, ya da müəllimləri tərəfindən təlqin oluna bilən düşüncə və məlumatların ötürülməsinə yönəldilmişdir. Uşaq ədəbi tənqidi fikrində Meri Kuperin (*Mary Cooper*) 1744-cü ildə nəşr olunmuş “Tommi Sambın gözəl nəğmə kitabı”nın (“*Tommy Thumb’s Pretty Song Book*”) Britaniya ədəbiyyatında ilk şeir toplusu olduğu söylənilir. Lakin daha başqa bir ingilis şairinin – Con Nyuberinin (*John Newbery*) eyni ildə – 1744-cü ildə çap etdirdiyi “Balaca sahib Tomminin və gözəl xanım Pollinin təlim və əyləncəsi üçün nəzərdə tutulmuş kiçik gözəl cib kitabçası” (“*A Little Pretty Pocket-Book Intended for the Instruction and Amusement of Little Master Tommy and Pretty Miss*

Polly”, c.1744) görə onu Britaniya uşaq ədəbiyyatının banisi adına layiq görüldüyünü iddia edənlər də vardır.

Görkəmli rus şairi və tərcüməçisi Samuil Yakovleviç Marşak (1887-1964) keçmiş sovet uşaq ədəbiyyatının yaradıcılarından biri kimi şöhrət qazansa da, onun misilsiz xidmətlərindən biri Britaniya ədəbiyyatının, xüsusilə poeziyasının ən seçmə nümunələrini özünəməxsus şair istedadı, məsuliyyəti və qeyri-adi sənət sevgisi, bacarığı ilə rus dilinə tərcüməsi ilə bağlıdır. Uilyam Şekspirin sonetlərinin, Robert Berns, Uilyam Bleyk, Uilyam Uordsvort, Redyard Kiplinq və başqalarının əsərlərinin rus ədəbiyyatının tərcümə arealında sevgi ilə oxunan tərcümələri ilə tanınan Samuil Marşakın rus dilinə etdiyi tərcümələr vasitəsi ilə Azərbaycan dilinə edilmiş tərcümələr də keçmiş sovet hakimiyyəti dövründə böyük oxucu rəğbəti qazanmışdı. Lakin tədqiqatçı alimlərin rus dili vasitəsi ilə orijinaldan edilmiş tərcümələr arasında apardığı müqayisələrin nəticəsində bədii tərcümə keyfiyyətinin orijinaldan edilmiş tərcümədə daha uğurlu və adekvat olduğu qənaəti bir aksioma kimi qəbul edilmişdir.

Çoxşaxəli yaradıcılığı ilə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının zənginləşməsində xüsusi xidmətləri ilə seçilən, şair Abdulla Şaiqin dili ilə desək Azərbaycan uşaq dramaturgiyasının pioneri fəxri adına layiq görülən Əməkdar incəsənət xadimi (1967-ci il), şair, yazıçı və dramaturq Mir Mehdi Seyidzadənin (1907-1976) tərcümə sahəsində xidmətləri az olmamışdır. Onun rus şairi Samuil Marşakın ingilis dilindən tərcümə etdiyi “İngilis nəğmələri” (“*Английские песенки*”) adlı kitabının ötən əsrin 50-ci illərində Azərbaycan dilinə etdiyi tərcümələrinin müəllifə xas poetik pafosu, söz, məna yükünün ifadə tərzü, üslubu müəyyən məziyyətləri ilə balaca oxucuların nəzər-diqqətini cəlb etmiş, uşaq ədəbi tənqidinin tərcümə kitabı haqqında müsbət rəyi oxucu diqqətinə çatdırılmışdır.

Lakin çağdaş ədəbi tənqid təxminən 70 il əvvəl tərcümə edilmiş seçmə şeir, yaxud nəğmələrin tərcüməsi haqqında eyni rəyi söyləməyə cəsarət edərmi? Əlbəttə, hər şeydən əvvəl Azərbaycan dilinə edilmiş tərcümə nümunələrinin bədii, yaxud poetik keyfiyyətinin uzun zaman kəsiyində qorunub saxlanılması haqqında tam şəkildə “yox” cavabını söyləmək ədalətsiz olardı. Elə əsərlər var ki, onların tərcümə taleyi daha uzunömürlü olur.

Bu baxımdan dünya uşaq şeirində ingilis dilində ilk dəfə 1744-cü ildə “Uşaq şeirləri” (“*Nursery Rhymes*”) toplusuna daxil edilmiş “Məə, məə, qara qoyun” (“*Baa, baa, Black Sheep*”) mısrası ilə başlayan şeirin orijinal mətninə diqqət yetirməyi və bu haqda məntiqi nəticəni söyləməyi məqbul hesab edirik.

Əvvəla, həmin şeirin orijinal mətninə diqqət yetirək:

*Baa, baa, Black Sheep,
Have you any Wool?
Yes, merry, have I,
Three Bags full,
One for my Master,
One for my Dame,
One for the Little Boy,
That lives in the lane.*⁴²

Onu da qeyd edək ki, 1946-cı ildə Bakıda “Uşaqgənc-nəşr”də Samuil Marşakın ingilis dilindən tərcümə etdiyi “İngilis nəğmələri” (“*Английские песенки*”) Mirmehdi Seyidzadənin Azərbaycan dilinə tərcüməsinin 20 min nüsxədə kitab nəşri balaca oxucuların diqqətinə çatdırılmışdır. Əl boyda nəşr olunmuş kitabda “Məə, məə, qara qoyun” (“*Baa, baa, Black Sheep*”) adlı şeirin tərcüməsi “Quzu” şeiri sərlövhəsi ilə çap olunmuşdur:

⁴² Humpty Dumpty and other. Nursery Rhymes. Illustrated by Jan Smith. Printed in the United Kingdom: Ladybird Books Ltd. Loughborough, 1994, p.88.

- *Ay mənim quzum!*
Ay canım, gözüm!
Qırılısan əgər
Söylə nə qədər
Sən yun verərsən?
 - *Gec qırılısam mən*
Üç kisə dümdüz
Yun verrəm sözsüz;
Biri xanımın,
Biri ağanın,
Üçüncüsü də
*Körpə çağanın.*⁴³

Lakin düz 70 il sonra – 23 aprel 2016-cı il tarixdə “Ədəbiyyat qəzeti”ndə ingilis dilindən tərcümə edilmiş həmin şeirin mətni şeirin orijinal ruhunun və ideyasının verilməsində müəyyən çalarları ilə diqqəti çəkir. Şeirin tərcümə mətni aşağıdakı kimidir:

- *Məə, məə, qara qoyun,*
Sənin yunun hardadı?
 - *Bəli, ser, yığdığım yun*
Üç dolu torbadadı.
Biri ağam üçündü,
Biri xanım üçündü.
Biri tindən aşağı
*Qalan oğlan üçündü.*⁴⁴

Bəs bu şeirin yaranma tarixi haqqında nə demək olar? Bu bir tarixi həqiqətdir ki, İngiltərənin kralı I Edvard Səlib yürüşlərindən qayıtdıqdan sonra hərbi işlərə sərmayə qoy-

⁴³ Marşak S. İngilis nəğmələri. Məktəb yaşına çatmamış uşaqlar üçün. Tərcümə edən: M.Seyidzadə. Bakı: Uşaqgəncneşr, 1946, s.10.

⁴⁴ Britaniya və Amerika uşaq şeirindən seçmələr. İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli. Ədəbiyyat qəzeti, 23 aprel 2016-cı il, s.21.

maq üçün yun ticarətinə vergi qoyulması haqqında sərəncam vermişdir. Orta əsrlərdə İngiltərədə yun ticarəti ölkənin ən böyük biznesi sayılırdı. İngiltərənin iqtisadiyyatında yun ticarətinin inkişafında qoyunlardan götürülən mənfəət çox böyük olmuşdur. XVI əsrin axırlarına qədər “Məə, məə, qara qoyun” adlı şeir uşaqların dillər əzbəri olmuşdur. Lakin bu da bir həqiqətdir ki, 1275-ci ildə yuna qoyulan vergi XV əsrə qədər davam etmişdir.

Azərbaycanda uşaqlar üçün nəzərdə tutulan “Dünya uşaq ədəbiyyatı” seriyasına daxil edilmiş “Britaniya adalarının xalq nağılları” adlı klassik sənət toplusuna “Qottemli müdriklər” nağılı daxil edilmişdir.⁴⁵ Əvvəla, onu qeyd edək ki, ingilis dilində çox məşhur olan “a man of Gotham”, yaxud “a wise man of Gotham” ifadələri “sadəlövh” və “səfeh, gic” mənalarında işlədilir. Təbii ki, nağıldakı və aşağıdakı ingilis şeirindəki “Qottemli müdriklər” (“*The Wise Men of Gotham*”) ifadəsi sərlövhənin “Azərbaycan dilinə tərcüməsində “müdriklər” sözü ilə qismən səsləşir. “Qottem” sözü xalq arasında bir qədər məsxərəli, yaxud kinayəli şəkildə” daha çox “səfehlər, yaxud gicbəsərlər” məkanı kimi başa düşülür. Həm nağılın, həm də uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş şeirin mətnində olan Qottem sözünün bir növ əhlikeflər məkanı olduğunu oxucu diqqətinə çatdırmaq maraqlı olardı.

“Qottemli müdriklər” adlı kiçik nağıllar silsiləsinə üç “müdrik” daxil edilmişdir. Həmin nağıllardan birincisinin mətninin tərcüməsi aşağıdakı kimidir: “Biri vardı, biri yoxdu, bir zamanlar Qottemdə bir adam yaşayırdı. Bir dəfə o yığışib bazara pendir satmağa yollandı. Təpədən üzüşəyi düşüb Nottinqem körpüsünə yaxınlaşanda torbasındakı pendir tikələrindən biri yerə düşüb yol boyu diyirlənməyə başladı.

⁴⁵ Britaniya adalarının xalq nağılları. İngiliscədən tərcümə edənlər və ön sözün müəllifləri: Şahin Xəlilli, Zakir Səfəroğlu. Bakı: “Öndər nəşriyyat”, 2005, s.17-23.

- Ey, dostum, - oğlan səsləndi, – olmaya bazarın yolunu tanıyırsan? Əgər tanıyırsansa, qoy qalan pendirləri də sənə dalınca yola salım.

Qottemli oğlan torbanı çiyindən yerə atıb pendir tikələrini çıxartdı, bir-birinin dalınca yolda cərgəyə düzdü.

Bir parça pendir diyirlənə-diyirlənə gedib kola ilişdi, başqa birisi otların arasına düşdü. Oğlan pendir tikələrinin ardınca qışqırdı:

- Allah qoysa, bazarda görüşərik!

Pendir parçalarını qarşılamaq üçün oğlan bazara çatıb gözləməyə başladı. Bazar bağlanana kimi dayanıb gözlədi.

Sonra bir-bir qonşulara yaxınlaşıb pendirlərini bazarda görüb-görmədiklərini xəbər aldı.

- Onları bazara kim gətirməli idi ki? - qonşulardan biri soruşdu.

- Necə yəni kim gətirməli idi! - oğlan cavab verdi, - özləri gəlməli idilər. Onlar yolu çox yaxşı tanıyırlar. Amma pendirlər elə sürətlə qaçırdı ki, qorxuram indi Yorke çatmış olsunlar.

Oğlan bu sözləri deyib yola düzəldi. Amma onu da deyim ki, bu günəcən oğlanın pendirlərini görənlər deyirdi: "Onları bazara kim gətirməli idi ki?"⁴⁶

Bu nağılları oxuyan böyüklü-kiçikli hər bir oxucunun dodaqlarına qonmuş təbəssümü təsəvvür etmək o qədər də çətin deyildir.

"Qottemli üç müdrik" ("*Three Wise Men of Gotham*") adlı cəmi dörd misradan ibarət olan, uşaq yaddaşında tez qala bilən düşündürücü bu şeir də məşhur ingilis uşaq şeirləri sırasında tez-tez xatırlanır və uşaqların düşüncəsində xoş ilğım yaradır. Əslində bu şeir yuxarıda bəhs etdiyimiz nağılın yox 196 95 sayılı "Round Folk Song" indexinə daxil edilmiş "Qottemli üç dənizçi" ("*Three Sailors of Gotham*")

⁴⁶ Britaniya adalarının xalq nağılları. İngiliscədən tərcümə edənlər və ön sözün müəllifləri: Şahin Xəlilli, Zakir Səfəroğlu. Bakı: "Öndər nəşriyyat", 2005, s.17-18.

adlı nağılının şeirlə verilmiş yeni adaptasiyası sayılır. Həmin şeiri orijinalda olduğu kimi təqdim edirik:

*Three wise men of Gotham,
They went to sea in a bowl,
And if the bowl had been stronger
My song had been longer.⁴⁷*

Həmin şeirin orijinalından Azərbaycan dilinə tərcüməsini “Ədəbiyyat qəzeti”ndə “Britaniya və Amerika şeirindən seçmələr” rubrikası ilə təqdim olunmuş “Qottemli üç müdrik” variantında oxuyuruq:

*Üç müdrik bir ləyəndə
Üzdü ləpə döyəndə.
Bu ləyən möhkəm olsa,
Dənizdə çox qalardı.
Mahnımız bax bir az da
Bəlkə uzun olardı.⁴⁸*

Müqayisəli təhlil aşağıdakı fikri söyləməyə zəmin yaradır ki, ingilis dilindəki dörd misralıq şeirin tərcümədə altı misra ilə verilməsi, heç şübhəsiz ki, tərcüməçinin orijinal şeirin ruhunu, ideyasını ifadə etmək üçün əsas meyarlarından biri hesab edilə bilər.

Uşağın yaşına, zövqünə uyğun söylənilən, yaxud yazıya alınan hər bir şeirin yaradılmasının gizli həqiqətləri ola bilər. Bu baxımdan qeyd etdiyimiz əsrlərdə tarixi və siyasi zəminlə bağlılığına dair müəyyən mətn və məlumatların da uşaq ədəbi tənqidində əksini tapması təsadüfi deyildir. Fikrimizin təsdiqi üçün aşağıdakı bir neçə şeir nümunələrinə nəzər salmağı məqsəduyğun hesab edirik. Həmin şeirlərdən biri “Üç kor siçan” (“*Three Blind Mice*”)

⁴⁷ Humpty Dumpty and other. Nursery Rhymes. Illustrated by Jan Smith. Printed in the United Kingdom: Ladybird Books Ltd. Loughborough, 1994, p.193.

⁴⁸ Britaniya və Amerika uşaq şeirindən seçmələr. İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli. Ədəbiyyat qəzeti, 23 aprel 2016-cı il, s.21.

adlanır və bu şeirin ilk variantı birinci dəfə 1609-cu ildə “Deuteromelia or The Seconde part of Musicks melodie” almanaxında yazıya alınmışdır. Şeirin mətni aşağıdakı kimidir:

*Three blind mice. Three blind mice.
See how they run. See how they run.
They all ran after the farmer's wife,
Who cut off their tales with a carving knife.
Did you ever see such a sight in your life,
As this blind mice?*⁴⁹

1609-cu ildə nəşr olunan “Deuteromelia or The Seconde part of Musicks melodie” kitabının redaktoru və hətta “Üç kor siçan” şeirinin müəllifinin həmin ildə yeniyyətmiş yaşında olan Tomas Ravenskroft (*Thomas Ravenscroft*) olduğu da qeyd edilir. Həmin şeirin Oksford Universitetinin Kitab Evində 1997-ci il nəşrində orijinal mətni aşağıdakı kimi təqdim olunmuşdur:

*Three Blinde Mice,
Three Blinde Mice,
Dame Lulian,
Dame Lulian.
The Miller and his merry olde Wife,
She scrapte her tripe licke thou the knife.*⁵⁰

Şeirin ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməsi isə aşağıdakı kimi təqdim edilmişdir:

*Üç kor siçan,
Üç kor siçan
Qaçır necə
Uça, uça*

⁴⁹ Baring-Gould William S. and Baring-Gould Ceil. The Annotated Mother Goose. Publisher: Random House Value Publishing, 1988, p.350.

⁵⁰ Humpty Dumpty and other. Nursery Rhymes. Illustrated by Jan Smith. Printed in the United Kingdom: Ladybird Books Ltd. Loughborough, 1994, p.306.

*Quyruğunu
Kəsib atan
Bir xanımın
Arxasınca.
Belə siçan
De, harda var?
Desin mənə
Qoy uşaqlar.⁵¹*

Şeirir Azərbaycan versiyasında mətnin strukturu daha sadə formada, uşaqların diqqətini çəkə bilən vəzn və qafiyə, eləcə də oynaq, oxunaqlı dil və üslubda verilsə də, onun gizli tarixi haqqında bir kəlmə belə olsun mütərcim qeydi göstərilməmişdir. Uşaqlar hər şeyi bilməlidir – tezisindən çıxış edərək bu haqda uşaq ədəbi tənqidində müəyyən təhlil və şərhin verilməsini məqsəduyğun hesab edirik.

Tədqiqatçı Natali Kid (*Natalie Kid*) “Uşaq şeirlərinin gizli tarixi” adlı essəsində “Üç kor siçan” şeirindəki üç kor siçanın XVI əsrdə İngiltərənin Kraliçası I Meriyə (*Queen Mary I*) qəsd hazırlanmasında ittiham edilən üç nəfər protestant monarxistin (padşahpərəstin) prototipi olduğunu qeyd etmişdir. Daha sonra müəllif onu da əlavə edir ki, şeirdə fermerin xanımı Kraliça I Meriyə işarədir və Kraliça Meri əri İspaniya kralı Filiplə (*King Philip of Spain*) birlikdə geniş ərazilərdəki malikanələrə sahib olmuşlar. Kraliça I Meriyə hazırlanmış sui-qəsdə görə üç qatil əlləri-qolları dirəyə bağlatdırılıb yandırılmışdır.⁵²

Söylənən fikirlə əlaqədar onu qeyd etmək istərdik ki, protestantlıq – pravoslavlıq və katolisizm ilə yanaşı xristianlığın əsas cərəyanlarından biridir. XVI əsrin birinci yarısında İngiltərənin kralı VIII Henri (*Henry VIII*) birinci zövcəsi Araqonlu Katarina (*Katherine of Aragon*) ilə bo-

⁵¹ Britaniya və Amerika uşaq şeirindən seçmələr. İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli. Ədəbiyyat qəzeti, 23 aprel 2016-cı il, s.21.

⁵² www.education.com/magazine/article/hidden_history_of_nursery_rhymes/

şanıb Anna Boleynlə (*Anne Boleyn*) evlənmək icazəsinə Roma Papasından rədd cavabı almışdır. Qəzəblənən ingilis kralı öz ölkəsində katolikliyi məhv edərək İngiltərənin kil-səsini yaradıb özünü onun başçısı elan etmişdir. Kral VIII Henrinin ölümündən sonra (*onun 9 yaşlı oğlu VI Edvard (Edward VI) altı il İngiltərəyə hakimlik etmişdir*) beş il İngiltərənin kraliçası olan qızı I Merinin hakimiyyəti dövründə atasının apardığı dini siyasətə qarşı çıxaraq təxminən üç yüz protestantı ölümə məhkum etmişdir.⁵³

Bu dövrdə protestantlarla yanaşı katoliklərin də öz dini inanclarına görə ağır işgəncələrə məruz qalması Britaniya tarixinin ağ ləkələri kimi yad edilir.

Beləliklə, ingilis uşaq şeirinin inkişaf istiqamətlərini araşdırarkən tarixi dövrlərdə, xüsusilə XVI-XVII əsrlərdə yaranan və yazıya alınan şeirlərin görünməyən gizli, yaxud tarixi həqiqətlərin də uşaq tərcümə ədəbiyyatına gətirilməsinin vacib olduğunu qeyd etmək istərdik. Belə bir halda uşaqlarda qədim ingilis şeirinin tərcüməsi ilə onun tarixi haqqında müəyyən bilgilərin verilməsinə nail olmaq mümkündür.

“Hampti Dampti və digər uşaq şeirləri” (“*Humpty Dumpty and other Nursery Rhymes*”) adlı kitabda anonim uşaq şeirləri sırasında dünyada məşhur olan aşağıdakı şeir təqdim edilmişdir:

*Roses are red,
Violets are blue,
Sugar is sweet
And so are you.*⁵⁴

*Qızılgülər qırmızı,
Bənövşələr mavidir,*

⁵³ Unstead R.J. Looking at History Book Three. Tudors and Stuarts. London: Adam and Charles Black, 1975, p.6.

⁵⁴ Humpty Dumpty and other. Nursery Rhymes. Illustrated by Jan Smith. Printed in the United Kingdom: Ladybird Books Ltd. Loughborough, 1994, p.7.

*Şəkər şipşirindir,
Bax sən də şipşirinsən*

(Sətri tərcümə müəllifinindir).

Uşaqların könlünü oxşayan, zaman-zaman dillər əzbəri olan bu şeirin qəbirdaşı üzərində “Öz dövründə şairlərin şahzadəsi” (“*The Prince of Poets in His Time*”) haqq olunmuş ingilis şairi Edmund Spenserin (*Edmund Spenser, 1552-1599*) ilk dəfə 1590-cı ildə öz şeirlər kitabına daxil etdiyini söyləmək istərdik. Yuxarıda mətnini təqdim etdiyimiz həmin şeir 1784-cü ildə Qammer Qurtonun (*Gammer Gurton*) antologiyasına (“*Garland*”) daxil edilmişdir. Lakin bu şeirin gizli tarixi həqiqətlərini görmək mümkün deyildir. Ona görə ki, bu şeirin həyati, dinamik vəznli söz düzümünün əsl tarixi həqiqəti elə onun təbii və gözəl misralardakı məna yükünün təbiiliyindədir.

Britaniya uşaq ədəbiyyatının ən məşhur nağıl, şeir, tapmacaları sırasında Azərbaycan dilinə tərcümə olunmayan nümunələr çoxdur. Bu isə, hər şeydən əvvəl, mütəxəssis, yaxud peşəkar yazıçı və şairlərimizin ingilis dilinin incəliklərinə yaxından bələd olmamaları ilə izah edilə bilər. Britaniya uşaq şeirinin inkişaf istiqamətlərini araşdırarkən diqqətimizi çəkən aşağıdakı şeirin (*onu tapmaca adlandırmaq daha məqbul hesab edilə bilər*) məzmun-mündəricəsində gizli tarixi olmayan bir tapmaca olduğunu söyləmək lazımdır. Britaniyalıların mədəniyyət və ədəbiyyat tarixində uzun bir yol keçdiyi söylənilən həmin şeir-tapmacanın ən erkən versiyası Samuil Arnoldun (*Samuel Arnold*) 1797-ci ildə nəşr etdirdiyi “Yeniyyətlik əyləncələri” (“*Juvenile Amusements*”) kitabında aşağıdakı kimi təqdim olunmuşdur:

*Humpty Dumpty sat on a wall
Humpty Dumpty had a great fall.*

*Four-score Men and Four-score more
Could not make Humpty Dumpty where he was before.*

Lakin yumurta haqqında olan həmin şeir-tapmacanın 1810-cu ildə çap edilmiş variantının uşaqlar üçün daha aydın və anlaşılıqlı olduğunu etiraf etmək lazımdır. Mətnə diqqət yetirək:

*Humpty Dumpty sat on a wall
Humpty Dumpty had a great fall.
All the king's horses and all the King's men
Couldn't put Humpty together again.⁵⁵*

Bu da bir həqiqətdir ki, uşaq şeirləri onun kiçik yaşlı dinləyicilərinin səs və sözlərlə ilk tanışlığına, dərk olunmasına xidmət edir. Bu şeirlər eləcə də oxu vərdişlərini qazanmış kiçik yaşlı uşaqların oxu prosesində ilk canlı addımlarının atılmasında özünəməxsus üstünlükləri ilə mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Britaniya uşaq şeirlərinin nəşrinə yazılmış annotasiyalarda bir qayda olaraq kiçik yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulan illüstrasiyalı şeirlərin əsas məqsədlərindən biri də onlarda yaradıcılıq qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi ilə əlaqələndirilir.

Həmin şeirlərlə tanış olan, onları mütaliə edən uşaqlara onlara oxşar şeirlərini yazmağa həvəsləndirmək öyrənmənin, yaxud tədrisin ən ali məqsədlərindən biri hesab edilir.

Fikrimizcə, uşaqların yaratdığı şeirlər onların ürəyindən, dilindən qopanda onlar daha sadə, ritmik və yadda qalan olur. Bu baxımdan da uşaq şeirləri ifadəsini dilə gətirəndə onun həm böyüklərin – tanınmış şair və yazıçıların uşaqlar üçün yazdığı, həm də uşaqların özlərinin

⁵⁵ Humpty Dumpty and other. Nursery Rhymes. Illustrated by Jan Smith. Printed in the United Kingdom: Ladybird Books Ltd. Loughborough, 1994, p.5.

öz uşaq dünyasından alıb dilə gətirdiyi, qələmə aldığı əsərlər olduğunu unutmaq olmaz. Lakin belə bir oxşar ifadənin – uşaq ədəbiyyatı tənqidinin isə uşaqlar tərəfindən yazıldığını söyləmək isə düzgün olmazdı.

Beləliklə, uşaq şeirlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı, xüsusilə qədim və orta əsrlərdə yaranmış şeirlərin gizli tarixi ilə bağlı olan qısa annotasiyaların verilməsinin vacib olduğunu qeyd etmək istərdik. Belə olarsa, Britaniya uşaq ədəbiyyatı ilə tanışlıq daha dolğun və əhatəli olar.

IV HİSSƏ

**XVII-XX ƏSRLƏR
BRİTANIYA UŞAQ ŞEİRLƏRİ**

MOTHER GOOSE – ANA QAZ

“Mother Goose” (“*Ana qaz*”) sehrli nağılların və uşaq şeirlərinin müəllifi sayılır və onun imzası daha çox “Old Mother Goose” adı ilə verilmişdir. Milad Bayramı pantomiması “Mother Goose” adı ilə tamaşaya qoyulmuş və beləliklə, “Mother Goose” uşaq şeirləri və nağılları çox-çox klassik Britaniya pantomimalarının yaradılmasında baza rolunu oynamışdır. Bir qayda olaraq “Mother Goose” ədəbiyyatda və kitab şeirləri illüstrasiyalarında başında iri şlyapası və şala bürünmüş yaşlı kənd qadını kimi təqdim edilir. Bəzən də çənəsinin altından lent bağlamış qaz təsvirində görünür.

“Mother Goose” (“*Ana Qaz*”) adı ilə nağıl, əfsanə və şeirlər XVII əsrdə ingilis dilində yazıya alınmış ədəbiyyatda görünməyə başlamışdır. Lakin onu da əlavə etmək istərdik ki, 1620-ci və 1630-cu illər fransız ədəbiyyatında XVII əsrin qadın nağıl, şeir söyləyən xanımı Mother Goose haqqında müəyyən fikirlərin, alıntılarının da olduğu rast gəlmək mümkündür.

Belə söyləyirlər ki, Utahda yaşayan bəzi ailələr yeni il ərəfəsində balaca uşaqlarına “Mother Goose”un adından hədiyyələr verirlər.

Beləliklə, Britaniya mədəniyyəti və ədəbiyyatı tarixində adını çəkdiyimiz əfsanəvi obrazın Britaniya ədəbi və mədəni mühitinin xristianlıqla bağlı müqəddəs xeyirxah xanım, nənə xarakterinin təmsilçisi olduğunu və bu gün də onun adının ehtiramla yad edildiyini söyləmək mümkündür.

Uşaq şeirlərinin müəllifi olduğu güman edilən “Mother Goose”un özü belə bir şeirdə baş qəhrəman kimi təqdim olunmuşdur :

*Old Mother Goose
When she wanted to wander,*

*Would ride through the air
On a very fine gander.*

*Jack's mother came in,
And caught the goose soon,
And mounting its back,
Flew up to the moon.⁵⁶*

*Qoca Ana Qaza bax,
Beləcə o, naz ilə
Çıxıb göydə gəzərdi
Dostu erkək qaz ilə.*

*Gəldi Cəkin anası
Saldı onu araya.
Çıxıb onun əlindən
Uçub getdi o, Aya.*

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Once I Saw a Little Bird...

By Mother Goose⁵⁷

Once I saw a little bird
Come hop, hop, hop;
So I cried, "Little bird,
Will you stop, stop, stop?"
And was going to the window

⁵⁶ Opie I. and Opie P. The Oxford Dictionary of Nursery Rhymes. Oxford: Oxford University Press. 1951, 2nd Edition, pp.88-90.

⁵⁷ Mother Goose is the name given to an archetypal country woman. She is credited with the Mother Goose stories and rhymes popularized in the 17th century in English language literature, although no specific writer has ever been identified with such a name.

To say, "How do you do?"
But he shook his little tail,
And far away he flew.

Balaca quş

Mən bir dəfə bir quş gördüm,
Qanadları gözəl, əlvan.
Hoppanırdı sağa-sola,
Dedim ona: dayan, dayan!
Uç gəl mənim qucağıma,
Düşmə suya, batma qara.
Yaxınlaşdım pəncərəyə,
Uçub getdi uzaqlara.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa

The North Wind Doth Blow

(Abridged)

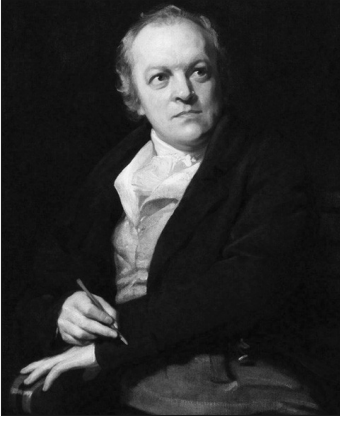
The north wind doth blow,
And we shall have snow,
And what will the robin do then,
poor thing?
He'll sit in a barn,
And keep himself warm,
And hide his head under his wing,
poor thing!

Şimal küləyi

(İxtisarla)

Şimal yeli əsəcək,
Qar yolları kəsəcək,
O zaman nə edəcək
Yazıq çobanaldadan?
Girib daşın altına,
Çəkəcəkdi başına.
Qanadını yorğantək
Yazıq çobanaldadan.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafə

Uilyam Bleyk

Uilyam Bleyk (*William Blake, 1757-1827*) – XIX əsr Britaniya Romantizminin məhsuldar və ünlü xadimi, şair və rəssamıdır. O, dövrünün həm nüfuzlu şairi, həm də orijinal düşüncə sahibi kimi ölümündən sonra minlərlə söz adamının yaradıcılığına təsir göstərmişdir. On yaşında ikən mələklərlə dolu ağacı ilk dəfə gördüyünü bəyan edən şairin yaratdığı əsərləri yanlış başa düşənlər də olmuşdur.

Uilyam Bleykin “Məsumluq və həyat nəğmələri” (*“Songs of Innocence and Experience”*) adlı kitabı XVIII əsrin ənənəvi uşaq şeirində yeni bir istiqamət hesab edilmişdir. Uşaqlığın, mənəvi əxlaqın və dinin özündə poetik təcəssümünü yaradan şeirlərdə yeni şair ruhu və mənəviyyatının poetik cilasını görmək mümkündür.

Tədqiqatçı alim Yuliyən Uolker (*Julian Walker*) Uilyam Bleykin poetik irsini XVIII əsr uşaq ədəbiyyatı kontekstində araşdıraraq qeyd olunan dövrdə şeirin uşaqlığa, mənəvi əxlaqi təhsildə ənənəvi ideyalara geniş meydan açdığı qənaətini ifadə etmişdir.

Son nəfəsinə bir az qalmış 45 il sədaqətli, vəfalı dostu, həyat yoldaşı olan Katerinanın (*Catherine*) portretini

qələmlə çəkən şair: “Dayan, Keyt! Necə varsansa, eləcə də dayan. Sənin portretini çəkəcəyəm, ona görə ki, sən mənim üçün həmişə mələk olmusan” deyib portreti tamamlayıb həyatla vidalaşır.

Uilyam Bleyk həm böyük, həm də uşaq ədəbiyyatının şairidir. Onun misralarında gəzən fikir, ideya yükü həmişə həyat sevgisi ilə yaşayan şairin kağıza, ürəklərə köçən qəlb çırpıntıları, könül söhbətidir. O, Britaniya uşaq şeirində həmişə uşaq qəlbləli şair kimi xatırlanacaqdır.

* * *

Is this a holy thing to see
 In a rich and fruitful land, –
 Babes reduced to misery,
 Fed with cold and userous hand?

Is that trembling cry a song?
 Can it be a song of joy?
 And so many children poor?
 It is a land of poverty!

And their sun does never shine,
 And their fields are black and bare,
 And their ways are filled with thorns,
 It is eternal winter there.

For where – e'er the sun does shine,
 And where – e'er the rain does fall.
 Babes should never hunger there,
 Nor poverty the mind appal.

Bir ürəyin nəğmələri

Şən nəğmələr dodağında
Tütək çaldım göy yaylaqda.
Görüb məni gülə-gülə
Ağız açdı bir uşaq da:

- Bir nəğmə qoş quzulara, –
Mən oxudum qəmli səslə
Göz yaşını silə-silə
Qulaq asdı o həvəslə.

- Saxla, şair, arzum budur,
Şən nəğmələr oxu mənə.
Oxuduqca, çaldıqca mən,
Sevinc hopdu gözlərinə.

- Otur burda, kitab bağla,
Qələmə al şən nəğməni –
Deyib tez də çıxdı yoxa,
Ovsunladı sözü məni.

Qələmim göy budaq oldu,
Mürəkkəbim saf bulaqlar.
Oxusunlar bu dünyada
Şən nəğməmi qoy uşaqlar.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Ceyn Teylor

Ceyn Teylor (*Jane Taylor, 1783-1824*) – ingilis şairi və yazıçısı kimi tanınsa da, “Parla, parla, dan ulduzu” (“*Twinkle, Twinkle, Little Star*”) mahnısı ilə bütün dünyada əbədi şöhrət qazanmışdır.

40 yaşında sinə xərçəngindən dünyasını dəyişmişdir. Sonralar qardaşı Ayzek (*Isaac*) bacısının bütün əsərlərini toplayaraq tərcümeyi-halı ilə birlikdə “Ceyn Teylorun əsərləri” adı ilə beş cilddə (“*The writing of Jane Taylor*”. *In Five Volumes, 1832*) Londonda nəşr etdirmişdir.

Twinkle, Twinkle, Little Star

Twinkle, twinkle, little star,
How I wonder what you are!
Up above the world so high,
Like a diamond in the sky.

When the blazing sun is gone,
When he nothing shines upon,

Then you show your little light,
Twinkle, twinkle, all the night.

Then the traveler in the dark
Thanks you for your tiny spark,
How could he see where to go,
If you did not twinkle so?

In the dark blue sky you keep,
Often through my curtains peep
For you never shut your eye,
Till the sun is in the sky.

As your bright and tiny spark
Lights the traveler in the dark,
Though I know not what you are,
Twinkle, twinkle, little star.

Dan ulduzu

Parla, parla, dan ulduzu,
Aç sirrini, bilim nəsen?
Dünyamızın başı üstə
Bənzəyirsən almaza sən.

Nə zaman ki, günəş batır,
Şəhdən sırğa taxır hər yan.
Sən göylərin qucağında
Bütün gecə parlayırsan.

Keçidləri, cığırları
Sən edirsən nurlu, aydın.
Yolçular nə edərdilər
Əgər belə yanmasaydın?

Boylanırsan pəncərəmdən
Tənhalıqdan bezikərək.
Yummayırsan gözlərini
Bir də günəş doğanadək.

Sən ki azca işıqla
Dünyamıza nur səpirsən.
Parla, parla, dan ulduzu,
Açmasan da sirrini sən.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafə

Kristina Rozetti

Kristina Rozetti (*Christina Rossetti*, 1830-1894) həm böyük, həm də balaca oxucular üçün şeirlərin müəllifi kimi tanınır. 1842-ci ildən başlayaraq sevimli şairlərinin əsərlərinin təqlidini yaratmış və kiçik həcmli şeirlər yazmışdır.

Ağır xəstəliklər burulğanında qovrulmuş Kristina Rozettinin uşaqlara həsr etdiyi şeirlərindən ikisinə musiqi bəstələnmişdir. “Harda ki günəşsiz çaylar göz yaşı tökür” (*“Where Sunless Rivers Weep”*) və “Ağlayan söyüd” (*“Weeping Willow”*) adlı şeirlərin sözü də, musiqisi də romantik notları ilə seçilir.

Bir vaxtlar ata-anasının tale yolundan fərqli olaraq “xoşbəxt London uşağı” olan Kristina Rozetti on ildən sonra ağırlı-acılı həyatının sərt günləri ilə üzbaşurət dayanıb yazdığı şeirləri ilə böyüklərin də, uşaqların da könlünə unudulmaz rəng, naxışlar salmışdır.

Onun “Ürəkdən gələn mahnı: uşaq şeirləri kitabı” (*“Sing-Song: a Nursery Rhyme Book”*) adlı kitabı 1872-ci ildə Londonda nəşr olunmuşdur. Bu şeirlər kitabında ən çoxu ana – uşaq münasibətləri poetik əksini tapmışdır.

Adı çəkilən şeirlər toplusu Uilyam Bleykin “Məsumluq nəğmələri və təcrübə” (*“Songs of Innocence and Experi-*

ence", 1794) adlı kitabı ilə həmahənglik təşkil etdiyindən, hər iki şairin əsərləri uşaq taleyi, məsumluğu prizmasından müqayisə edilir.

Sonralar Kristina Rozettinin qardaşı Uilyam Mayk Rozetti bacısının daha 13 şeirini tapıb onun külliyyatına daxil etmişdir.

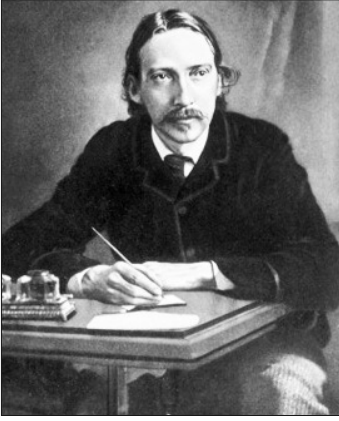
* * *

What does the bee do?
Bring home honey.
And what does Father do?
Bring home money.
And what does Mother do?
Lay out the money.
And what does baby do?
Eat up the honey.

* * *

Arılar neyləyirlər?
Evinə bal gətirir.
Atalar neyləyirlər?
Evinə pul gətirir.
Analar nə iş görür?
Yerləşdirir pulunu.
Körpələr nə iş görür?
Yeyir arı balını.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Robert Lüs Stivenson

Robert Lüs Stivenson (*Robert Louis Stevenson, 1860-1894*) Britaniya uşaq ədəbiyyatı tarixində şotland yazıçısı, şair, esseist kimi tanınır. “Yeni ərəb gecələri” (“*The New Arabian Nights*”, 1882), “Dəfinələr adası” (“*Treasures Island*”, 1883), “Oğurlanmış” (“*Kidnapped*”, 1886) və sair romanları ilə ədəbi aləmdə böyük şöhrət qazanmışdır.

1876-cı ildə səyahətdə olarkən özündən 10 yaş böyük üç övladı olan Fənni Osborn adlı amerikalı bir xanımın sevdasına düşmüş, onunla ailə həyatı quraraq xoşbəxt ömür yaşamışdır.

Ədibin yaradıcılığının şah əsəri sayılan “Dəfinələr adası” romanıdır. Onu da qeyd etmək ki, romanını yazmağa başlamamışdan əvvəl 12 yaşlı ögey oğlu Lloyd Osborn səhralıq olan bir adanın xəritəsini çəkərkən Robert Lüs Stivenson ona bu işdə müəyyən tövsiyələr vermişdir. Əslində ögey oğlu ilə birlikdə xəritəçilik üzrə əməkdaşlığının nəticəsində “Dəfinələr adası” romanının yazıya alındığını söyləyənlər də var.

“Uşağın şeirlər bağı” (“*A Child’s Garden of Verses*”, 1885) adlı şeirlər toplusu onun həm də istedadlı şair olduğundan xəbər verir.

My Shadow

(Abridged)

I have a little shadow that goes in and out with me,
And what can be the use of him is more than I can see.
He is very, very like me from the heels up to the head;
And I see him jump before me,
when I jump into my bed.

Kölgəm

(İxtisarla)

Mənim balaca kölgəm,
Yanımdadır hər yerdə.
Birgə gedib-gəlirik
Biz axşam da, səhər də.

Yaman oxşayır mənə,
Düzü, başdan-ayağa.
Mən yatmağa gedəndə
Düşür məndən qabağa.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafə

Alan Aleksandr Miln*

Halfway Down the Stairs

Halfway down the stairs
Is a stair
Where I sit?
There isn't any
Other stair
Quite like
It.
I'm not at the bottom,
I'm not at the top;
So this is the stair
Where
I always
Stop.
Halfway up the stairs
Isn't up,
Isn't down.
It isn't in the nursery,

* Kitabın sonraki bölümündə müəllif haqqında icmal xarakterli məlumatı oxumaq olar. - Red.

It isn't in the town.
And all sorts of funny thoughts
Run round my head:
“It isn't really
Anywhere!
It's somewhere else
Instead!”

Yarı yolda

Pilləkanın
Ortasında
Pillədən
Oxşarını
Görməmişəm
Hələ mən.
Nə onun
Tilləsində,
Nə aşağı
Birdəyəm.
Bax, həmişə
Dayanıb oturduğum
Yerdəyəm.
Pilləkanın
Yarısı
Nə hündür,
Aşağıdı.
Bu, nə uşaq
Evidi
Nə şəhər
Mərkəzidi.

Yüz gülməli
Fikir keçir
Başımdan:
Bəlkə bura
Heç yer, heç yer
Heç nədir.
Bura heç yer
Deyildir –
Bura orta
Pillədir.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Now We are Six

When I was one,
I had just begun.
When I was two,
I was nearly new.
When I was three,
I was hardly me.
When I was four,
I was not much more.
When I was five,
I was just alive.
But now I am six,
I'm as clever as clever.
So I think I'll be six
Now and forever.

İndi altı yaşımız var

Olanda bax bir yaşım,
Təzə-təzə dil açdım.

Olanda iki yaşım,
Yenə də mən uşaqdım.

Oldu üç yaş, üç ilim,
Yenə özüm deyildim.

Dörd yaşımda bişmədim,
Sən deyən dəyişmədim.

Olan kimi beş yaşım,
Düşünməyə başladım.

Çatdım altı yaşıma,
Ağıl gəldi başıma.

Bu ağilla, bu başla
Qalacağam bu yaşda.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Hoppity*

Christopher Robin goes
Hoppity, hoppity,
Hoppity, hoppity, hop.
Whenever I tell him
Politely to stop it, he
Says he can't possibly stop.

* [www.poetrysoup.com/famous/poems/best/alan_alexander_\(a_a\)_milne](http://www.poetrysoup.com/famous/poems/best/alan_alexander_(a_a)_milne)

If he stopped hopping,
He couldn't go anywhere,
Poor little Christopher
Couldn't go anywhere...
That's why he always goes
Hoppity, hoppity,
Hoppity,
Hoppity,
Hop.

Hoppa

Toppuş Robin
Gedir yenə
Hoppaya,
Hop-hop, hop-hop
Hoppaya.
İşdi, desəm:
–Getmə sən.
Çıxır dostum
Özündən.

O getməsə
Hoppaya.
Onda hara
Gedər bəs?
Heç bir yerə
Gedəmməz.
Buna görə
Həmişə

Gedir Robin
Hoppaya.
Hop-hop, hop-hop
Hoppaya.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Swing Song

Here I go up in my swing
Ever so high,
I am the King of the fields, and the King
Of the town.
I am the King of the earth, and the King
Of the sky.
Here I go up in my swing...
Now I go down.

Yelləncəyin mahnısı

Mən mindim yelləncəyə,
Az qala çıxdım göyə.
Düzlər də mənim oldu,
Şəhər də mənim oldu.
Mən torpağın, mən göyün
Olmuşdum padişahı.
Bu yelləncək gör necə
Qaldırdı məni göyə,
Sonra da saldı yerə.

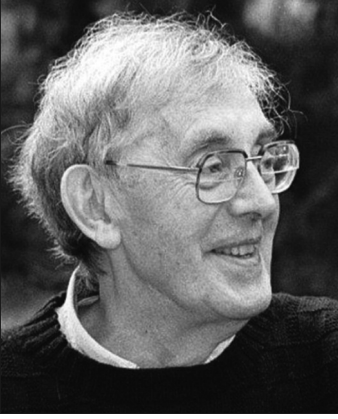
İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Yesterday is history,
Tomorrow is a mystery,
And today is a gift
That's why we call it
The Present.

Dünən keçmiş
Sabah sirr
Bu gün olub
Hədiyyə.
Gör nə qəşəng
Söz qoşmuşuq
İndiyə.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Çarlz Kausli

Çarlz Kausli (*Charles Causley, 1917-2003*) Kornuollda (*Cornwall*) anadan olduğundan onu kornuollu şair (*a Cornish poet*) kimi təqdim edirlər. O, məktəb müəllimi və yazıçı kimi də fəaliyyət göstərmişdir.

Şeirləri sadəliyi və oxucu ürəyinə tez yol tapan poetik ritmi, ahəngi ilə daha çox Kornuoll folklor ənənələrindən qaynaqlandığına görə böyük oxucu rəğbətini qazanmışdır.

Ədəbiyyat üzrə bir çox mükafatları alan şair haqqında “Norton uşaq ədəbiyyatı antologiyası”nda qeyd olunur ki, onun uşaqlara və yaşlılara yazdığı şeirlərini bir-birindən ayırmaq çətindir. İngilis-amerikan şairi Uinston Hyu Oden (W.H.Auden) isə yazırdı ki, “əgər şeirlər yalnız uşaqlara ünvanlanıbsa, demək onda onlar şeir deyillər”.

XX əsrin tanınmış şairi Ted Hyuz (Ted Hughes) isə XX yüzilliyin ikinci yarısında ingilis poeziyasının ən çox sevilən və şeirlərinə oxucu ehtiyacı olan şairin məhz Çarlz Kausli olduğunu cəsarətlə dilinə gətirmişdir. O, özünün yox, xalq dilində yazan Çarlz Kauslinin laureat şair mükafatını almağa layiq olduğunu söyləmişdir.

Belə deyirlər ki, Çarlz Kauslinin laureat şair mükafatına layiq görülməsi üçün həтта aksiya da keçiriblər. Lakin şair bu ada, mükafata layiq görülməsə də, vətəni Kornuolldakı camaat onu özlərinin “ən böyük laureat şairi” hesab etmişlər.

I Saw a Jolly Hunter

I saw a jolly hunter
With a jolly gun
Walking in the country
In the jolly sun.

In the jolly meadow
Sat a jolly hare.
Saw the jolly hunter,
Took jolly care.

Hunter jolly eager –
Sight of jolly prey.
Forgot gun pointing
Wrong jolly way.

Jolly hunter jolly head
Over heels gone.
Jolly old safety-catch
Not jolly on.

Bang went the jolly gun
Hunter jolly dead.
Jolly hare got clean away,
Jolly good, I said.

Gülməli ovçu gördüm...

Gülməli ovçu gördüm
Şən tufəngi var idi.
O, kənddə şən günəşlə
Birlikdə yol gedirdi.

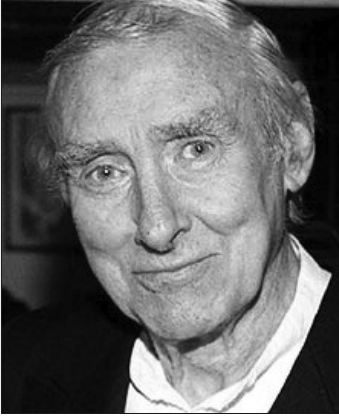
Gül-çiçəkli çəməndə
Şən bir dovşan boylandı.
Şən ovçu da dovşanın
Dövrəsində dolandı.

Şən ovçu lap çaşmışdı,
Çəkilməmişdi bir tinə.
Əlindəki tufəngi
Tuşlamışdı tərsinə.

Bu məzəli, şən ovçu
Dabanında dolaşdı.
Gülməli qəniməti
Fırlandı, əl-qol atdı.

Şən tufəng açılanda
Şən ovçu da yığıldı.
Şən dovşan da ölmədi –
Bu nə yaxşı iş oldu.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Spayk Milliğan

Spayk Milliğan (*Spike Milligan, 1918-2002*) – Britaniya (*atası irland, anası ingilis qızıdır*) yazıçısı, dramaturqu, musiqiçi və şairi kimi tanınmışdır. Hindistanda anadan olmuş, erkən uşaqlığını burada keçirmişdir. Həyatının böyük hissəsini isə Birləşmiş Krallıqda yaşamışdır.

Onun əsasən Edvard Lir ənənəsinin davamçısı olduğu sözlənir. O, ədəbi nonsens (*literary nonsense*) janrında yazdığı şeirləri ilə Britaniya uşaq poeziyasında xüsusi yeri ilə seçilir.

My Sister Laura

My sister Laura's bigger than me
And lifts me up quite easily.
I can't lift her, I've tried and tried;
She must have something heavy inside.

Mənim bacım Laura

Bacım məndən böyükdür,
Sən ondakı gücə bax,
Məni göyə qaldırdı.
Çox istədim qaldıram
Mən də göyə bacımı
Alınmadı, neyləyim,
Bacım daşdan ağırdı.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

There Are Holes in the Sky

There are holes in the sky
Where the rain gets in
But they're ever so small
That's why the rain is thin.

Göyün üzü ələkdir

Göyün üzü ələkdir,
Bir gözüm yağışdadır.
İndi bildim damcılar
Niyə belə xırdadır.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Pussy-cat

Pussy-cat
What are vices?
Catching rats
And eating mices.

Məstan pişik

- Ay pişik, məstan pişik,
İşin-gücün bəs nədir?
- Siçovulu haqlayıb
Siçanları yeməkdir.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Roald Dahl

Roald Dahl (*Roald Dahl, 1916-1990*) – XX əsr Britaniya ədəbiyyatının məşhur yazıçısı və şairidir. “Sənin kimi bir adam” (*“Someone Like You”, 1953*) adlı ilk hekayələr toplusu, “Ceyms və nəhəng şaftalı” (*“James and the Giant Peach”, 1961*), “Çarli və şokolad fabriki” (*“Charlie and the Chocolate Factory”, 1964*) adlı kitabların müəllifi kimi tanınmışdır. O, uşaqlara həsr etdiyi 19 kitabın (bu kitablardan 17-si uşaq kitabıdır) yazarıdır. Cənubi Uelsdə dünyaya göz açan Roald Dahl 74 yaşında Oksfordda həyatla vidalaşmışdır.

Norveç əsilli yazıcının uşaqlar üçün yazdığı “Fantastik tülkü” (*“Fantastic Fox”, 1970*), “Cadugərlər” (*“The Witches”, 1983*) və “Matilda” (*“Matilda”, 1988*) adlı əsərləri onun müasir uşaq həyatının həssas və müdrik yazıçısı olduğunu təsdiq etmişdir.

O, həm də bir-birindən maraqlı 27 uşaq şeirinin müəllifidir.

Mary, Mary, Quite Contrary

Mary, Mary, quite contrary
How does your garden grow?
'I live with my brat in a high-rise flat,
So how in the world would I know.'

Meri

Yaman tərdsi bu Meri
Nə var, nə yox bağçada?
Evimiz çox mərtəbə,
Evdə də cığal bəbə
Hardan olsun xəbərim...

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Down They Go...

Down they go!
Hail and snow!
Freezes and sneezes and noses will blow!

Onlar enir aşağı...

Onlar enir aşağı –
Sevinir görüb qarı!
Donublar, asqırıblar
Göyərrib burunları.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Maykl Rozen

Maykl Rozen (*Michael Rosen, 1946*) yəhudi əsilli Britaniya uşaq şairi və yazıçısıdır. 1969-cu ildə Oksford Universitetini bitirmiş, 1970-ci illərdə Britaniyanın tele-radio şirkətində “Yaz və öyrən, oxu, başa düş, danış” məktəb proqramı üçün silsilə verilişlər hazırlamışdır. 2007-ci ilin iyun ayından 2009-cu ilin iyun ayınadək Uşaq ədəbiyyatı laureatı olmuşdur. Hazırda London Universitetində Uşaq ədəbiyyatı üzrə professordur. Bir müddət televiziya və radio şirkətində “Ev həqiqətlərindən Uşaq bağçasına” adlı verilişin aparıcısı olmuşdur.

Uşaq ədəbiyyatı üzrə Eleanor Farceon (*1997*), Milli Savad (*2005*) mükafatlarına layiq görülmüşdür.

1974-cü ildə “Öz işinlə məşğul ol” (*“Mind Your Own Business”*) adlı ilk şeirlər kitabını nəşr etdirmişdir.

Pedaqoq-nəzəriyyəçi Moraq Staylz (*Morag Styles*) Maykl Rozeni “müasir uşaq poeziyasının görkəmli və aparıcı xadimlərindən biri” olduğunu söyləmişdir.

Yumoristik şeirlərin müəllifi olan Maykl Rozen “Bilmək istəməzdinmi” (*“Wouldn't You Like to Know”*), “Sən mənə söylə” (*“You Tell Me”*), “Gəl, tez çıxıb gedək bur-

dan” (“*Quick Let’s Get Out of Here*”) adlı uşaqlar üçün yazdığı kitabları indi də balaca oxucuların əlindən, dilindən düşmür.

Üç dəfə ailə həyatı qurmuşdur, yeddi uşaq atasıdır, onlardan ikisi ögeydir. Eddi adlı ikinci oğlu 1999-cu ildə 18 yaşında meningit xəstəliyinə tutulub dünyasını dəyişmişdir. 2004-cü ildə şair ona ithaf etdiyi “Maykl Rozenin qəmli kitabı”nı (“*Michael Rosen’s Sad Book*”) nəşr etdirmişdir. O, son illərdə Azərbaycan ziyalıları və uşaqları ilə də əlaqə saxlayır.

Father says

Father says
Never
let
me
see
you
doing
that
again
father says
tell you once
tell you a thousand times
come hell or high water
his finger drills my shoulder
never let me see you doing that again.

Me brother knows all his little sayings off
by heart so we practice them in bed at night.

Atam deyir

Atam deyir:

- Nə ola

Bir də belə

İş tutasan!

Atam deyir:

- Bu sözü

Bax, min dəfə

Demişəm.

Bu da olsun

Son dəfə.

Barmağıyla

Sıxır mənim

Çiynimi:

–Bir də səni

Görməyim

Bu cür pis iş

Tutasan.

Qardaşım da

Danlağı

Unutmur

Evimizdə.

Gözümüzü

Yumanda

Atamızın

Sözləri

Fırlanır

Beynimizdə.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

Rodge Said

Rodge said,
“Teachers – they want it all ways –
You’re jumping up and down on a chair
or something
and they grab hold of you and say
“Would you do that sort of thing in your own home?”

‘So you say, “No.”
And they say,
“Well don’t do it here then,”

‘But if you say, “Yes, I do it at home.”
they say,
“Well, we don’t want that sort of thing
going on here
thank you very much.”

“Teachers – they get you all ways,”
Rodge said.

Roc söylədi

Roc dedi ki,
Müəllim iş biləndi
Tullansan stul üstə
Ya sən tərs bir iş görsən
Tutub sənın qolundan
Deyəcək ki:
- Belə işi görəsən,
Sən heç evdə görərsən?

Desən ki: - Yox
Deyəcək bəs:
- Onda belə işi də
Eyləmə sinifdə sən.

Əgər desən: - Evdə mən
Bu cür işlər görürəm.
Söyləyəcək müəllim:
- İstəmirik onu bax
Sən sinifdə edəsən,
Çox təşəkkür edirik...

Roc boylanıb dilləndi:
- O, hər şeyi biləndi.

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli

* * *

Dear Shahin & Ms.Saadat,

Here is my message:

Hello to children in Azerbaijan.

I hope you are well and you enjoy reading, writing and performing poetry. I love doing these things. It all started when I was a boy. I was very lucky to have parents who were both teachers and who both loved poetry. My brother loved doing little shows in our bedroom. He pretended to be all sorts of people: teachers, friends, people from books - even our parents. These shows made me laugh and I got to think, why don't I do things like that too?

By the time I was 16, I was studying English Literature and I read some great poems by English and Irish poets. At home I was reading a lot, especially James Joyce's book, 'A Portrait of the Artist as a Young Man'. In this book, there is some experimental writing. The writing at the beginning of the book sounds as if it's a child saying the words. As the child in the book gets older, the sound of the words gets older too. I thought, why don't I try to write like this? But what about? I know, I thought, I could use some of my brother's shows.

And that's how I began to write.

I hope you write too. If you can't think of anything to write or if you can't think how to write, here's something that someone once said to me: "Write with your pen!" Impossible! How can you do that? Just think of something...start to say it...before you finish saying it...write down what you would have said. Read it back to yourself. Now carry on writing as if you're talking. Now read that back. What does it sound like?

Well, it's one way to get started.

I've put my thoughts about writing poetry in a book called 'What is Poetry?' published by Walker Books.

*Best wishes -
Michael Rosen*

July 3, 2017.

Aşağıda Maykl Rozenin prof. Şahin Xəlilliyə və Azərbaycan Universitetinin rektoru Səadət Əliyevaya müraciətlə azərbaycanlı uşaqlara ünvanladığı məktubunun tərcüməsini təqdim edirik:

Əzizim Şahin və Səadət xanım,

Bu da mənim mesajım:

Azərbaycandakı uşaqlara salamlar olsun.

Ümid edirəm ki, hər şey öz qaydasındadır, siz də oxumaqdan, yazmaqdan və şeiri səhnələşdirməkdən zövq alırsınız. Mənim də bu kimi işlərdən çox xoşum gəlir. Bütün bu söylədiklərimin hamısı məndə hələ balaca ikən başlamışdı. Valideynlərimin sağ olmasında bəxtim gətirmişdi, atam da, anam da müəllim işləyirdi. Onların ikisi də şeiri sevirdi. Balaca qardaşım yataq otağımızda kiçik tamaşalar göstərməkdən ləzzət alırdı. O, cürbəcür adamları – müəllimləri, dostları, kitablardakı obrazları, hətta valideynlərimizi təqlid edirdi. Bu tamaşalar məni əməllicə güldürərdi. Və mən də fikirləşməyə başladım ki, niyə özüm də belə tamaşalar göstərməyim.

16 yaşa çatar-çatmaz ingilis ədəbiyyatını öyrənirdim. İngilis və irland şairlərinin bir neçə məşhur şeirini oxudum. Evdə daha çox müəllimlə ilə məşğul olurdum. Xüsusilə Ceyms Coysun (irland yazıçısı Ceyms Coys, 1882-1941 – red.) “Qəribə adamın gənclik portreti” kitabından xəbərim vardı. Həmin kitabda bir neçə eksperimental yazı vardır. Kitabın əvvəlindəki yazı belə səslənir ki, sanki bir uşaq bu sözləri söyləyir. Və kitabdakı həmin uşaq yaşa dolduqca, həmin sözlərin səslənişi də sanki yaşa dolur. Düşündüm ki,

niyə mən də elə bu cür yazmağa cəhd göstərməyim? Bəs nə barədə? Bilirəm, fikirləşirdim ki, mən elə qardaşımın göstərdiyi tamaşalardan istifadə edə bilərəm.

Bax beləcə mən yazmağa başladım.

Ümid edirəm ki, siz də yazırsınız. Yox, əgər nədən yazmaq barədə ağılınıza bir şey gətirə, ya da necə yazmaq haqqında bir şey fikirləşə bilmirsinizsə, qoy onda nə vaxtsa mənə söylənilən sözü sizə xatırladım: “Öz qələminlə yaz!” Mümkün olan iş deyil! Sən bunun öhdəsindən necə gələ bilərsən? Elə isə nə barədəsə götür-qoy elə ... və başla onu söyləməyə ... sən onu söyləyib qurtarmamışdan əvvəl ... söylədiklərini kağıza köçür. Təzədən onu özün üçün oxu. İndi yenə yazmağında ol, elə bil ki, söhbət eləyirsən. Onu təzədən özün üçün oxu. Hə, o necə səslənir?

Bax bu, yazmağa başlamağın bir yoludur.

Mən “Walker Books” nəşriyyatında çıxan “Şeir nədir?” adlı kitabımda düşüncələrimi qələmə almışam.

Ən xoş arzularla -

Maykl Rozen,

London Universitetinin uşaq ədəbiyyatı üzrə professoru, şair.

3 iyul 2017-ci il.

V HİSSƏ

**XIX - XX ƏSRLƏR
UŞAQ ƏDƏBİYYATI**

Çarlz Dikens

Britaniya ədəbiyyatında sosial romanın klassik yaradıcılarından və klassiklərindən biri kimi dəyərləndirilən Çarlz Dikens (*Charles Dickens, 1812-1870*) həm də uşaq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsidir. “Deyvid Kopperfeld” (*“David Copperfield”, 1849-1850*) adlı romanında özünün ağır və məşəqqətli həyatının avtobioqrafik salnaməsini yaratdığını etiraf edən ədib yazırdı: “Bütün kitablarımın içərisində ən çox bundan xoşum gəlir” (*“Off all my books I like this the best”*). 12 yaşında ikən atası Marşalsi borclular həbsxanasına düşən Çarlz Dikensin ağır işlərin məngənə-sində sıxılması sonralar onun yazıçı şəxsiyyətinin formalaşmasında müəyyən izlər qoymuşdur. Onun uşaqların həyatından bəhs edən “Oliver Tvistin macəraları” (*“Oliver Twist”, 1837-1838*), “Nikolas Niklbinin həyatı və macəraları” (*“Nicholas Nickleby”, 1839*), 1843-cü ildə nəşr etdirdiyi “Milad bayramı mahnısı” kitabı kimi tanınan (*“A Christmas Carol”*) ədəbi nağıllar toplusu, 1851-1853-cü illərdə hissə-hissə çap olunan “Uşaqlar üçün İngiltərənin tarixi” (*“A Child’s History of England”*) kitabı onu irili-xırdalı bütün oxucuların sevimlisi kimi yalnız

Böyük Britaniyada deyil, dünyanın bir çox ölkələrində yaxşı tanıtılmışdır.

Belə söylənilir ki, Çarlz Dikkens adını çəkdiyimiz əsərini övladlarına müraciətlə yazmışdır. Hətta bu kitabı Britaniyanın, o cümlədən İngiltərənin tarixi haqqında tutarlı fakt və dəlillərlə zəngin dərslik kimi də dəyərləndirmişlər.

Şən təbiətli, yaşamaq eşqi ilə yazıb yaradan Çarlz Dikkens həyatı boyu qəm-kədərlə vuruşa-vuruşa nə özünü, nə də başqalarını onun əsirinə çevirməməyə çalışmışdır. O, elə hesab edirdi ki, hər bir əsər, xüsusilə tarixi-ədəbi kitabla görüşən oxucu ondan zövq almalı, məmnun qalmalı, özünü və həyatını zənginləşdirməlidir. Ədib bəzən oxucunu qəmli, kədərli həyat səhnələrinə apardığı əsərlərində belə onlara böyük ümidlər bəxş etməyi yaradıcılıq kredosuna çevirmişdir.

Nə qədər qəribə olsa da, ölüm yatağında son damla göz yaşı ilə həyata vida söyləyən ədibin dəfn günündə ailəsinin heç bir üzvü iştirak etməmişdir. Lakin Londonun hər yerindən axışib gələn minlərlə insan onun qarşısında təzim edib ən yaxın dostlarından birini itirdiyinə görə dərin təəssüfünü ifadə etmişdi.

A CHILD'S HISTORY OF ENGLAND

(Extracts)

Chapter I

ANCIENT ENGLAND AND THE ROMANS

If you look at a Map of the World, you will see, in the left-hand upper corner of the Eastern Hemisphere, two Islands lying in the sea. They are England and Scotland, and Ireland. England and Scotland form the greater part of these Islands. Ireland is the next in size. The little neighbouring islands, which are so small upon the Map as to be mere dots, are chiefly little bits of Scotland, - broken off, I dare say, in the course of a great length of time, by the power of the restless water.

In the old days, a long, long while ago, before Our Saviour was born on earth and lay asleep in a manger, these Islands were in the same place, and the stormy sea roared round them, just as it roars now. But the sea was not alive, then, with great ships and brave sailors, sailing to and from all parts of the world. It was very lonely. The Islands lay solitary, in the great expanse of water. The foaming waves dashed against their cliffs, and the bleak winds blew over their forests; but the winds and waves brought no adventurers to land upon the Islands, and the savage Islanders knew nothing of the rest of the world, and the rest of the world knew nothing of them.

It is supposed that the Phoenicians, who were an ancient people, famous for carrying on trade, came in ships to these Islands, and found that they produced tin and lead; both very useful things, as you know, and both produced to this very hour upon the sea-coast. The most celebrated tin mines in Cornwall are, still, close to the sea. One of them, which I have seen, is so close to it that it is hollowed out underneath the ocean; and the miners say, that in stormy weather, when they are at work down in that deep place, they can hear the noise of the waves thundering above their heads. So, the Phoenicians, coasting about the Islands, would come, without much difficulty, to where the tin and lead were.

The Phoenicians traded with the Islanders for these metals, and gave the Islanders some other useful things in exchange. The Islanders were, at first, poor savages, going almost naked, or only dressed in the rough skins of beasts, and staining their bodies, as other savages do, with coloured earths and the juices of plants. But the Phoenicians, sailing over to the opposite coasts of France and Belgium, and saying to the people there, 'We have been to those white cliffs across the water, which you can see in fine weather, and from that country, which is called BRITAIN, we bring this tin and lead,' tempted some of the French and Belgians to come over also. These people settled themselves on the south coast of England, which is now called Kent; and, although they were a rough people too, they taught the savage Britons some useful arts, and improved that part of the Islands. It is probable that other people came over from Spain to Ireland, and settled there.

Thus, by little and little, strangers became mixed with the Islanders, and the savage Britons grew into a wild, bold people; almost savage, still, especially in the interior of the

country away from the sea where the foreign settlers seldom went; but hardy, brave, and strong.

The whole country was covered with forests, and swamps. The greater part of it was very misty and cold. There were no roads, no bridges, no streets, no houses that you would think deserving of the name. A town was nothing but a collection of straw-covered huts, hidden in a thick wood, with a ditch all round, and a low wall, made of mud, or the trunks of trees placed one upon another. The people planted little or no corn, but lived upon the flesh of their flocks and cattle. They made no coins, but used metal rings for money. They were clever in basket-work, as savage people often are; and they could make a coarse kind of cloth, and some very bad earthenware. But in building fortresses they were much more clever.

They made boats of basket-work, covered with the skins of animals, but seldom, if ever, ventured far from the shore. They made swords, of copper mixed with tin; but, these swords were of an awkward shape, and so soft that a heavy blow would bend one. They made light shields, short pointed daggers, and spears - which they jerked back after they had thrown them at an enemy, by a long strip of leather fastened to the stem. The butt-end was a rattle, to frighten an enemy's horse. The ancient Britons, being divided into as many as thirty or forty tribes, each commanded by its own little king, were constantly fighting with one another, as savage people usually do; and they always fought with these weapons.

They were very fond of horses. The standard of Kent was the picture of a white horse. They could break them in and manage them wonderfully well. Indeed, the horses (of which they had an abundance, though they were rather small) were so well taught in those days, that they can

scarcely be said to have improved since; though the men are so much wiser. They understood, and obeyed, every word of command; and would stand still by themselves, in all the din and noise of battle, while their masters went to fight on foot. The Britons could not have succeeded in their most remarkable art, without the aid of these sensible and trusty animals. The art I mean, is the construction and management of war-chariots or cars, for which they have ever been celebrated in history. Each of the best sort of these chariots, not quite breast high in front, and open at the back, contained one man to drive, and two or three others to fight - all standing up. The horses who drew them were so well trained, that they would tear, at full gallop, over the most stony ways, and even through the woods; dashing down their masters' enemies beneath their hoofs, and cutting them to pieces with the blades of swords, or scythes, which were fastened to the wheels, and stretched out beyond the car on each side, for that cruel purpose. In a moment, while at full speed, the horses would stop, at the driver's command. The men within would leap out, deal blows about them with their swords like hail, leap on the horses, on the pole, spring back into the chariots anyhow; and, as soon as they were safe, the horses tore away again.

The Britons had a strange and terrible religion, called the Religion of the Druids. It seems to have been brought over, in very early times indeed, from the opposite country of France, anciently called Gaul, and to have mixed up the worship of the Serpent, and of the Sun and Moon, with the worship of some of the Heathen Gods and Goddesses. Most of its ceremonies were kept secret by the priests, the Druids, who pretended to be enchanter, and who carried magicians' wands, and wore, each of them, about his neck, what he told the ignorant people was a Serpent's egg in a golden

case. But it is certain that the Druidical ceremonies included the sacrifice of human victims, the torture of some suspected criminals, and, on particular occasions, even the burning alive, in immense wicker cages, of a number of men and animals together. The Druid Priests had some kind of veneration for the Oak, and for the mistletoe - the same plant that we hang up in houses at Christmas Time now - when its white berries grew upon the Oak. They met together in dark woods, which they called Sacred Groves; and there they instructed, in their mysterious arts, young men who came to them as pupils, and who sometimes stayed with them as long as twenty years.

These Druids built great Temples and altars, open to the sky, fragments of some of which are yet remaining. Stonehenge, on Salisbury Plain, in Wiltshire, is the most extraordinary of these. Three curious stones, called Kits Coty House, on Bluebell Hill, near Maidstone, in Kent, form another. We know, from examination of the great blocks of which such buildings are made, that they could not have been raised without the aid of some ingenious machines, which are common now, but which the ancient Britons certainly did not use in making their own uncomfortable houses. I should not wonder if the Druids, and their pupils who stayed with them twenty years, knowing more than the rest of the Britons, kept the people out of sight while they made these buildings, and then pretended that they built them by magic. Perhaps they had a hand in the fortresses too; at all events, as they were very powerful, and very much believed in, and as they made and executed the laws, and paid no taxes, I don't wonder that they liked their trade. And, as they persuaded the people the more Druids there were, the better off the people would be, I don't wonder that there were a good many of them. But it is pleasant to think

that there are no Druids, NOW, who go on in that way, and pretend to carry Enchanters' Wands and Serpents' Eggs - and of course there is nothing of the kind, anywhere.

Such was the improved condition of the ancient Britons, fifty-five years before the birth of Our Saviour, when the Romans, under their great General, Julius Caesar, were masters of all the rest of the known world. Julius Caesar had then just conquered Gaul; and hearing, in Gaul, a good deal about the opposite Island with the white cliffs, and about the bravery of the Britons who inhabited it - some of whom had been fetched over to help the Gauls in the war against him - he resolved, as he was so near, to come and conquer Britain next.

So, Julius Caesar came sailing over to this Island of ours, with eighty vessels and twelve thousand men. And he came from the French coast between Calais and Boulogne, 'because thence was the shortest passage into Britain;' just for the same reason as our steam-boats now take the same track, every day. He expected to conquer Britain easily: but it was not such easy work as he supposed - for the bold Britons fought most bravely; and, what with not having his horse-soldiers with him (for they had been driven back by a storm), and what with having some of his vessels dashed to pieces by a high tide after they were drawn ashore, he ran great risk of being totally defeated. However, for once that the bold Britons beat him, he beat them twice; though not so soundly but that he was very glad to accept their proposals of peace, and go away.

But, in the spring of the next year, he came back; this time, with eight hundred vessels and thirty thousand men. The British tribes chose, as their general-in-chief, a Briton, whom the Romans in their Latin language called CAS-SIVELLAUNUS, but whose British name is supposed to

have been CASWALLON. A brave general he was, and well he and his soldiers fought the Roman army! So well, that whenever in that war the Roman soldiers saw a great cloud of dust, and heard the rattle of the rapid British chariots, they trembled in their hearts. Besides a number of smaller battles, there was a battle fought near Canterbury, in Kent; there was a battle fought near Chertsey, in Surrey; there was a battle fought near a marshy little town in a wood, the capital of that part of Britain which belonged to CASSIVELLAUNUS, and which was probably near what is now Saint Albans, in Hertfordshire. However, brave CASSIVELLAUNUS had the worst of it, on the whole; though he and his men always fought like lions. As the other British chiefs were jealous of him, and were always quarrelling with him, and with one another, he gave up, and proposed peace. Julius Caesar was very glad to grant peace easily, and to go away again with all his remaining ships and men. He had expected to find pearls in Britain, and he may have found a few for anything I know; but, at all events, he found delicious oysters, and I am sure he found tough Britons - of whom, I dare say, he made the same complaint as Napoleon Bonaparte the great French General did, eighteen hundred years afterwards, when he said they were such unreasonable fellows that they never knew when they were beaten. They never DID know, I believe, and never will.

Nearly a hundred years passed on, and all that time, there was peace in Britain. The Britons improved their towns and mode of life: became more civilised, travelled, and learnt a great deal from the Gauls and Romans. At last, the Roman Emperor, Claudius, sent AULUS PLAUTIUS, a skilful general, with a mighty force, to subdue the Island, and shortly afterwards arrived himself. They did little; and OS-

TORIUS SCAPULA, another general, came. Some of the British Chiefs of Tribes submitted. Others resolved to fight to the death. Of these brave men, the bravest was CARACTACUS, or CARADOC, who gave battle to the Romans, with his army, among the mountains of North Wales. 'This day,' said he to his soldiers, 'decides the fate of Britain! Your liberty, or your eternal slavery, dates from this hour. Remember your brave ancestors, who drove the great Caesar himself across the sea!' On hearing these words, his men, with a great shout, rushed upon the Romans. But the strong Roman swords and armour were too much for the weaker British weapons in close conflict. The Britons lost the day. The wife and daughter of the brave CARACTACUS were taken prisoners; his brothers delivered themselves up; he himself was betrayed into the hands of the Romans by his false and base stepmother: and they carried him, and all his family, in triumph to Rome.

But a great man will be great in misfortune, great in prison, great in chains. His noble air, and dignified endurance of distress, so touched the Roman people who thronged the streets to see him, that he and his family were restored to freedom. No one knows whether his great heart broke, and he died in Rome, or whether he ever returned to his own dear country. English oaks have grown up from acorns, and withered away, when they were hundreds of years old - and other oaks have sprung up in their places, and died too, very aged - since the rest of the history of the brave CARACTACUS was forgotten.

Still, the Britons WOULD NOT yield. They rose again and again, and died by thousands, sword in hand. They rose, on every possible occasion. SÜETONIUS, another Roman general, came, and stormed the Island of Anglesey (*then called MONA*), which was supposed to be sacred, and he

burnt the Druids in their own wicker cages, by their own fires. But, even while he was in Britain, with his victorious troops, the BRITONS rose. Because BOADICEA, a British queen, the widow of the King of the Norfolk and Suffolk people, resisted the plundering of her property by the Romans who were settled in England, she was scourged, by order of CATUS a Roman officer; and her two daughters were shamefully insulted in her presence, and her husband's relations were made slaves. To avenge this injury, the Britons rose, with all their might and rage. They drove CATUS into Gaul; they laid the Roman possessions waste; they forced the Romans out of London, then a poor little town, but a trading place; they hanged, burnt, crucified, and slew by the sword, seventy thousand Romans in a few days. SÜETONIUS strengthened his army, and advanced to give them battle. They strengthened their army, and desperately attacked his, on the field where it was strongly posted. Before the first charge of the Britons was made, BOADICEA, in a war-chariot, with her fair hair streaming in the wind, and her injured daughters lying at her feet, drove among the troops, and cried to them for vengeance on their oppressors, the licentious Romans. The Britons fought to the last; but they were vanquished with great slaughter, and the unhappy queen took poison.

Still, the spirit of the Britons was not broken. When SÜETONIUS left the country, they fell upon his troops, and retook the Island of Anglesey. AGRICOLA came, fifteen or twenty years afterwards, and retook it once more, and devoted seven years to subduing the country, especially that part of it which is now called SCOTLAND; but, its people, the Caledonians, resisted him at every inch of ground. They fought the bloodiest battles with him; they killed their very wives and children, to prevent his making prisoners of

them; they fell, fighting, in such great numbers that certain hills in Scotland are yet supposed to be vast heaps of stones piled up above their graves. HADRIAN came, thirty years afterwards, and still they resisted him. SEVERUS came, nearly a hundred years afterwards, and they worried his great army like dogs, and rejoiced to see them die, by thousands, in the bogs and swamps. CARACALLA, the son and successor of SEVERUS, did the most to conquer them, for a time; but not by force of arms. He knew how little that would do. He yielded up a quantity of land to the Caledonians, and gave the Britons the same privileges as the Romans possessed. There was peace, after this, for seventy years.

Then new enemies arose. They were the Saxons, a fierce, sea-faring people from the countries to the North of the Rhine, the great river of Germany on the banks of which the best grapes grow to make the German wine. They began to come, in pirate ships, to the sea-coast of Gaul and Britain, and to plunder them. They were repulsed by CAUSAUSIUS, a native either of Belgium or of Britain, who was appointed by the Romans to the command, and under whom the Britons first began to fight upon the sea.

But, after this time, they renewed their ravages. A few years more, and the Scots (*which was then the name for the people of Ireland*), and the Picts, a northern people, began to make frequent plundering incursions into the South of Britain. All these attacks were repeated, at intervals, during two hundred years, and through a long succession of Roman Emperors and chiefs; during all which length of time, the Britons rose against the Romans, over and over again. At last, in the days of the Roman HONORIUS, when the Roman power all over the world was fast declining, and when Rome wanted all her soldiers at home, the Romans

abandoned all hope of conquering Britain, and went away. And still, at last, as at first, the Britons rose against them, in their old brave manner; for, a very little while before, they had turned away the Roman magistrates, and declared themselves an independent people.

Five hundred years had passed, since Julius Caesar's first invasion of the Island, when the Romans departed from it for ever. In the course of that time, although they had been the cause of terrible fighting and bloodshed, they had done much to improve the condition of the Britons. They had made great military roads; they had built forts; they had taught them how to dress, and arm themselves, much better than they had ever known how to do before; they had refined the whole British way of living. AGRICOLA had built a great wall of earth, more than seventy miles long, extending from Newcastle to beyond Carlisle, for the purpose of keeping out the Picts and Scots; HADRIAN had strengthened it; SEVERUS, finding it much in want of repair, had built it afresh of stone.

Above all, it was in the Roman time, and by means of Roman ships, that the Christian Religion was first brought into Britain, and its people first taught the great lesson that, to be good in the sight of GOD, they must love their neighbours as themselves, and do unto others as they would be done by. The Druids declared that it was very wicked to believe in any such thing, and cursed all the people who did believe it, very heartily. But, when the people found that they were none the better for the blessings of the Druids, and none the worse for the curses of the Druids, but, that the sun shone and the rain fell without consulting the Druids at all, they just began to think that the Druids were mere men, and that it signified very little whether they cursed or

blessed. After which, the pupils of the Druids fell off greatly in numbers, and the Druids took to other trades.

Thus I have come to the end of the Roman time in England. It is but little that is known of those five hundred years; but some remains of them are still found. Often, when labourers are digging up the ground, to make foundations for houses or churches, they light on rusty money that once belonged to the Romans. Fragments of plates from which they ate, of goblets from which they drank, and of pavement on which they trod, are discovered among the earth that is broken by the plough, or the dust that is crumbled by the gardener's spade. Wells that the Romans sunk, still yield water; roads that the Romans made, form part of our highways. In some old battle-fields, British spear-heads and Roman armour have been found, mingled together in decay, as they fell in the thick pressure of the fight. Traces of Roman camps overgrown with grass, and of mounds that are the burial-places of heaps of Britons, are to be seen in almost all parts of the country. Across the bleak moors of Northumberland, the wall of SEVERUS, overrun with moss and weeds, still stretches, a strong ruin; and the shepherds and their dogs lie sleeping on it in the summer weather. On Salisbury Plain, Stonehenge yet stands: a monument of the earlier time when the Roman name was unknown in Britain, and when the Druids, with their best magic wands, could not have written it in the sands of the wild sea-shore.

BRİTANİYA UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA ÇARLZ DİKKENS MƏRHƏLƏSİ

Saadət Əliyeva

Mərhum ədəbiyyatşünas alim Əziz Mirəhmədov “Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti”ndə dünya ədəbiyyatı şedəvrlərindən bir çoxunun dünya uşaq ədəbiyyatında özünəməxsus yeri olduğu barədə yazırdı: “Bədii ədəbiyyatda ideya məzmunu qabaqcıl, surətləri qəhrəman və insanpərvər, süjeti maraqlı, bədii ifadə forması sadə və aydın olan elə klassik əsərlər var ki, onları uşaqlar da həvəslə oxuyur və bu əsərlər uşaq ədəbiyyatında görkəmli yer tutur”.

Çarlz Dikkensin dünya ədəbiyyatında özünəməxsus yeri ilə seçilən sənət abidələrindən “Oliver Tvist”, “Deyvid Kopperfild”, “Balaca Dorrit”, eləcə də “Uşaqlar üçün İngiltərənin tarixi” adlı kitabları irili-xırdalı bütün oxucuların sevilib-seçilən əsərləri sırasına daxil olmuşdur. Lakin onu da unutmamaq olmaz ki, uşaq ədəbiyyatı bütövlükdə ədəbiyyatın mühüm tərkib hissəsi kimi həmişə yaşından asılı olmayaraq dünya oxucusunun yaddaşında unudulmaz hadisələrin bədii salnaməsi kimi canlanır. Prof. Rafiq Yusifoglunun dili ilə desək: “Uşaq ədəbiyyatı ilə böyük ədəbiyyatının hərəsinin özünəməxsus xüsusiyyətləri olsa da, onların arasında Çin səddi çəkməyə heç bir ehtiyac yoxdur”.

Bu baxımdan Çarlz Dikkensin yaradıcılığını həm uşaq, həm də böyük ədəbiyyatının bütövlüyünü yaradan ensiklopedik ədəbiyyat adlandırmaq daha düzgün olardı. Uşaq ədəbiyyatının sosioloji, ədəbi və tarixi yanaşma prinsiplərindən təhlil edilib araşdırılması ədəbiyyatın öyrənilməsində çox vacib və aktual məsələdir.

Çarlz Dikkensin yaratdığı uşaq obrazları oxucunu dünyanın realist dərinə istiqamətləndirən və ədibin dünya uşaq ədəbiyyatında mövqeyini müəyyənləşdirən başlıca meyarlardan biridir.

Ədibin yaradıcılığından Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş ilk əsər “Oliver Tvistin macəraları” romanıdır. Mərhum prof. Əkbər Ağayev həmin romanın 1986-cı il Azərbaycan dilinə etdiyi tərcümə nəşrinə (*romanın ilk tərcüməsi 1977-ci ildə “Gənclik” nəşriyyatında çap olunmuşdur – S.Ə.*) yazdığı ön sözdə aşağıdakı vacib məqama toxunmuşdur: “...səfillərin və kiçik yaşlı uşaqların ehtiyac üzündən çəkdiyi müsibətləri inandırıcı lövhələrlə təsvir edən bu roman keçən əsrin ingilis ədəbiyyatında tənqidi realizmin ən gözəl nümunələrindən biri sayılır və yarandığı vaxtdan indiyə qədər öz bədii təsir gücünü, idrak əhəmiyyətini itirməyən sənət əsəri kimi diqqəti cəlb edir, dünya xalqlarının dillərinə tərcümə edilir”.

Çarlz Dikkens nə qədər ağır və məşəqqətli uşaqlıq dövrünü yaşasa da, o, təbiətən çox şən şəxsiyyət kimi qəmkədər içində yaşayan insanların yaxın məsləkdaşı olub şən zarafatları ilə onların könlünü ovundurmuşdur.

Britaniya uşaq ədəbiyyatının Azərbaycan dilinə tərcüməsi məsələsinə toxunan prof. Şahin Xəlillinin aşağıdakı mühakiməsinə diqqət yetirək: “2012-ci ildə 200 yaş tamam olan görkəmli ingilis yazıçısı Çarlz Dikkensin (*Charles Dickens, 1812-1870*) acı məhrumiyətlər içərisində keçirdiyi uşaqlıq çağı onun ən böyük “dərs kitabı” olmuşdur. O, 12 yaşında yüzlərlə, minlərlə həmyaşıdları kimi

gündə 10 saat ən ağır işlərin qulpundan yapışaraq uşaqların çəkdiyi əzab-əziyyətin, onların satqınlıq və əxlaqsızlığının canlı şahidi olmuşdur. Sonralar yazıçının böyük sənət eşqi ilə qələmə aldığı “Oliver Tvistin macəraları” (“*Oliver Twist*”) romanı 1837-1838-ci illərdə nəşr üzü görmüşdür. Çoxsaylı filmlərin, səhnə tamaşasının mətninə çevrilən bu əsər əslində uşaqların həyatına həsr olunsada, uşaqlar üçün yazılmamışdır”.

Belə bir məşhur əsərin – “Oliver Tvistin macəraları”nın uşaqlar üçün yazılmadığı fikri ilə razılaşmaq olar. Məlum həqiqətdir ki, uşaq ədəbiyyatı bir qayda olaraq uşaqlar üçün yazılan ədəbiyyat kimi nəzərdə tutulur. Lakin uşaqlar üçün yazılmayan əsərlərin uşaqlar tərəfindən sevilə-sevilə oxunduğunu nəzərə alsaq, indi həm dünya ədəbiyyatının, həm də dünya uşaq ədəbiyyatının mənəvi sərvətinə çevrilən Daniel Defonun “Robinzon Kruzo”su, Conatan Sviftin “Qulliverin səyahəti”, Çarlz Dikkensin “Oliver Tvistin macəraları”, Robert Luis Stivensonun “Dəfinələr adası” romanı və onlarca bu kimi əsərlərin cazibədarlığı və geniş oxucu auditoriyası tərəfindən sevilə-sevilə oxunması, hər şeydən əvvəl, bu ədəbiyyatın universallığından, böyük təsir gücündən xəbər verir.

Çarlz Dikkens “Uşaqlar üçün İngiltərənin tarixi” (“*A Child’s History of England*”) adlı kitabını öz uşaqlarına xitabən yazmışdır. Əsər 1853-cü ildə Londonda nəşr olunmuşdur. Böyük Britaniyada dəfələrlə çap olunan əsər dünyanın bir sıra xalqlarının dillərinə tərcümə edilmişdir. İngiltərənin tarixi üzrə məktəb dərslisi kimi Britaniya məktəblərində oxunan bu kitabında ədib Britaniyanın keşməkeşli tarixini qədim dövrlərdən XIX əsrin ikinci yarısınaqədər realist və bədii əksini yaratmışdır. Vətəni – İngiltərəni ürəkdən sevən Çarlz Dikkens belə bir bədii xronikanı yazmaqda tarixin insanda ağıla, vicdana, xeyirxahlığa yol açacağına əminliyini ifadə etmişdi.

Söylənənlərə onu da əlavə etmək olar ki, Çarlz Dikkensin bədii kitablarında yaratdığı tarixin dərsləri ilə uşaq dünyasının yeni məktəbini açmışdır. Londonun küçə uşaqlarının bir-birindən fərqli, fərdi obrazlarını yaradan Çarlz Dikkens Britaniya ədəbiyyatı tarixində yaşadığı zamanın və məkanın realist bədii mənzərəsini yaradan ədib kimi indi də xatırlanır, əsərləri dünya xalqlarının dillərinə tərcümə edilir. Onun Britaniya uşaq ədəbiyyatında yaratdığı uşaq obrazlarının kamilliyi və bədii təsir gücü haqqında söylənilən mühakimələr onun yaradıcılığında mühüm yer tutan uşaq taleyi probleminin öyrənilməsinə istiqamət verir.

Alan Aleksandr Miln

Alan Aleksandr Miln (Alan Alexander Milne, 1882-1956) XX əsr Britaniya uşaq ədəbiyyatı tarixində öz sözünü ərməğan edən dramaturq, nasir, şair və jurnalist olmuşdur. Kembric Universitetinin Triniti kollecini bitirdikdən sonra böyüklər üçün xeyli sayda pyes, roman, şeir, qısa hekayələr, esselər yazsa da, uşaqların həyatından, macərələrindən bəhs edən əsərləri ona daha böyük uğur gətirmişdir. 1906-cı ildən 1914-cü ilədək “Panç” (“*Punch*”) jurnalında redaktorun müavini kimi çalışmış və I Dünya müharibəsindən sonra dramaturq kimi fəaliyyət göstərmişdir.

1924-cü ildə uşaqlar üçün nəşr etdirdiyi “Biz lap balaca olanda” (“*When We Were Very Young*”) adlı uşaq şeirləri kitabı ona uşaq şairi adını qazandırsa da, 1926-cı ildə çap etdirdiyi “Vinni-Pux və hamı-hamı-hamı” (“*Winnie-the-Pooh*”) adlı əsəri fenomenal uğurunun zirvəsi olmuşdur.

Kitabın Britaniyanın klassik uşaq şeirləri bölməsində Alan Aleksandr Milnin ingilis dilindən edilmiş bir neçə şeirinin orijinalı və tərcüməsi də təqdim edilmişdir.

VINNI-PUX VƏ HAMI-HAMI-HAMI

*(Əsərdən parçalar)*KRİSTOFER ROBIN ŞİMAL QÜTBÜNƏ
“İSKPEDİSİYA” TƏŞKİL EDİR

Vinni-Pux Meşədə dolaşırdı, o, Kristofer Robini tapıb soruşmaq istəyirdi görsün dostu yer üzündə ayların da yaşadığını unutmayıb ki? Səhər yeməyi vaxtı üstünə bal yaxılmış marmelad yeyə-yeyə qəflətən Puxun beynində təzə bir mahnı yarandı (*hay-küy*). Mahnının ilk misrası belə idi: “Ayı olmaq gözəldir, ura!”

Bu misradan sonra o, başını qaşayıb düşündü: “Əvvəli olduqca gözəldir, bəs ikinci misrası necə olsun?”

O, “ura” sözünü iki, hətta üç dəfə təkrarladı, ancaq nədənsə bir şey çıxmadı. Öz-özünə dedi: “Bəlkə, belə oxuyum: “Ayı olmaq gözəldir, oho!” Və “oho” oxudu, ancaq yenə də bir şey çıxmadı. Bu dəfə ürəyində dedi: “Yaxşı, onda bu misranı iki dəfə təkrar edərəm. Bəlkə mən tez-tez oxusam, heç özüm də bilmədən üçüncü və dördüncü misraları taparam və beləliklə də, gözəl bir hay-küy mahnısı alınar. Baxım görüm:

*Ayı olmaq gözəldir, ura!
 Ayı olmaq gözəldir, ura!
 Qalib gələcəm...
 (Yox, qalib gəlləm!)
 Qalib gəlləm oda, buza,
 Təki pəncəm bala çatsın!
 Qalib gəlləm...
 (Qalib ollam!)
 Hər bəlaya qalib gəlləm,
 Təki burnum bala çatsın.*

Ura, Vinni-Pux!
Ura, Vinni-Pux!
Vaxt ötüşər quş qanadlı,
Gəlib çıxar yemək vaxtı!

Nədənsə bu hay-küy mahnısı onun ürəyinə o qədər yatdı ki, Meşədə gəzə-gəzə bütün yol boyu dilindən düşmədi. Qəflətən ağına bir fikir gəldi: “Əgər mən onu yenə də oxusam, yemək vaxtı gəlib çatacaq və axırıncı misra yerinə düşməyəcək”. Elə ona görə də mahnını sözsüz mızıldamağa başladı.

Kristofer Robin kandarda əyləşib Uzunboğaz Səfər çəkmələrini geyirdi. Pux Uzunboğaz Səfər çəkmələrini görəndə kimi başa düşdü ki, onları Sərgüzəşt gözləyir. O, ağzına bulamış balı pəncəsi ilə sildi. Var-gücü ilə dartınıb özünü hər vəziyyətə hazır göstərərək ucadan söylədi:

- Sabahın xeyir, Kristofer Robin.

- Xoş gördük, Vinni-Pux, bu Çəkməni heç cür geyinə bilmirəm.

Pux:

- Bu heç yaxşı deyil, - dedi.

- Sən, xahiş edirəm mənim kürəyimə söykən, yoxsa çəkməmi bərk dartıb kölləmayallaq aşa bilərəm.

Pux əyləşib, pəncələrini yerə qoydu, kürəyini möhkəm-möhkəmcə Kristofer Robinə söykədi. Kristofer Robin isə var gücü ilə Puxun kürəyinə dirənib Çəkməsini ayağına qüvvətlə çəkdi və nəhayət geyindi.

Pux:

- Hə, belə, - dedi. - Daha nə edəcəyik?

- Ekspedisiyaya gedirik. hamımız. - Kristofer Robin ayağa qalxıb, üst-başını çırpdı və əlavə etdi. - Sağ ol, Pux.

Pux maraqla xəbər aldı:

- Deyirsən ekspedisiyaya gedirik? Ömrümdə bircəsinə də görməmişəm. O ekspedisiya hardadır?

- Ay səfeh ayı balam mənim, ekspedisiya. “Sk” yox, “ks”.

- Hə-hə! Aydınır.

Doğrusuna qalanda isə o, heç nə başa düşmədi.

- Biz gərək Şimal Qütbünü kəşf eləyək.

Pux dedi:

- Hə-ə! - Sonra isə soruşdu: - Şimal Qütbü nədir?

Kristofer Robin özü də bunu əməlli başa düşmədiyindən etinasız dilləndi:

- Bu elə bir şeydir ki, onu kəşf edirlər.

- Hə-ə! Aydınır. Ayıların onu kəşf eləməkdə köməyi dəyə bilər?

- Əlbəttə. Dovşanın da, Kenqanın da, hamının, hamının köməyi dəyə bilər. Axı, bu ekspedisiyadır. Ekspedisiya odur ki, hamı bir-birinin dalınca düzülüb gedir... Mən tüfəngimi təmizləyəndə qədər sən qaç hamıya xəbər elə. Bir də ərzaq götürmək yadınızdən çıxmasın.

- Hə yadımızdan çıxmasın?

- Yemək götürmək.

Pux sevincək söylədi:

- Hə-ə!.. Mənə elə gəldi ki, sən nə isə bir ərz dedin.

Yaxşı, mən getdim xəbərə.

O, yola düşdü.

Ən əvvəl Dovşana rast gəldi:

- Dovşan, salam. Bu sənsən?

- Gəl oyun oynayaq, mən guya mən deyiləm, görək nə çıxır.

- Sənə tapşırıqım var.

- Yaxşı, Dovşana xəbər eləyəyəm.

- Biz hamımız Kristofer Robin ilə ispedisiyaya gedirik.

- Dovşan mütləq iştirak edər.

Pux dedi:

- Ay dovşan, vaxtım yoxdur. Biz gərək ən əvvəl, o nə idi ərz... Bir sözlə yeməli şeyləri unutmayın. Axı yolda aca

bilərik. Mən gedim Qabanbalaya xəbər eləyim, sən də Kenraya. Oldu?

O, Dovşan ilə xudahafizləşib, Qabanbalanın evinə qaçdı. Qabanbala yerdə, torpağın üstündə oturub çobanyas-tığı çiçəyində fala baxırdı - sevir, sevmir, tüpürəcək, ya öpəcək. Axıra tüpürəcək çıxdı və o, oturub fikirləşdi ki, ürəyində kimi tutmuşdu, kaş ki, Pux olmayaydı. Elə bu vaxt Vinni-Pux göründü.

Pux həyəcanla dedi:

- Ey, Qabanbala! Biz hamımız iskpedisiyaya gedirik. Hamımız, hamımız. Özümüzlə də ərz... Yemək götürürük. Biz nəyisə kəşf etməliyik.

Qabanbala qorxa-qorxa soruşdu:

- Nəyi kəşf etməliyik?

- Orada bir şey var, onu.

- Çox qorxulu deyil ki?

- Kristofer Robin qorxudan danışmadı. Yalnız onu dedi ki, onda “ks” var.

Qabanbala ciddi səsle dedi:

- Mən “kısı”lardan qorxmuram. Mən ancaq qurddan qorxuram. Kristofer Robin bizimlə gedirsə, onda mən, ümumiyyətlə heç nədən qorxmuram!

Bir qədər keçmiş hamı toplaşdı, ekspedisiya öz işinə başladı. İrəlində Kristofer Robinlə Dovşan gedirdi, onların dalınca Qabanbala ilə Pux addımlayırdı, daha sonra Kenqa ilə Cuppulu Ru və Bayquş, bir də İa gedirdi. Bu uzun zəncirin axırında isə Dovşanın bütün Qohum-əqrəbası və Tanışları gedirdi.

Dovşan etinasız söylədi:

- Onları mən dəvət eləməmişəm. Özləri düşüb dalımıza. Onlar həmişə belədir. Ona görə də ən axırda, İadan sonra gedə bilərlər.

İa mızıldandı:

- Demək istəyirəm ki, bu bizi əsəbiləşdirir. Mən ümu-

miyyətlə getmək istəmirdim bu iskope... ya da Pux necə dedi. Əgər gəlmişəmsə bunu özümə ancaq borc bilmişəm. İndi bir halda ki, buradayam, onda gərək mən iskopenin axırında gedim. Başa düşürsünüzmü söhbət nədəndir? Yox əgər mən hər dəfə oturub dincəlmək istəyəndə, əvvəlcə oturmağım yeri bu xırda-xuruşdan - Dovşanın Qohum və Tanışlarından təmizləməli olsam, onda bu iskopedir nədir, olmayıb, əzab-əziyyət olacaq. Bax, mən bunu demək istəyirdim.

Bayquş söhbətə qoşuldu:

- Mən İanın fikrini anladım. Əgər məndən xəbər alsanız ki...

İa dedi:

- Mən heç vaxt heç nə soruşmuram, əksinə, hamıya başa salıram. İstəyirsiniz Şimal Qütbünü axtarın, ya da qarışqa yuvasında oturun, qoyun sancsınlar bizi, mən tərəfdən narazılıq eşitməyəcəksiniz.

Bu vaxt dəstənin qabağında duran Kristofer Robin qışqırdı:

- İrəli! İrəli!

Pux ilə Qabanbala da qışqırdı:

- İrəli!

Bayquş bağırdı:

- İrəli!

Dovşan dedi:

- Tərpəndik! Mən qaçmalıyam. - Və o, dəstənin qabağına, Kristofer Robinə tərəf götürüldü.

İa:

- Əlbəttə, Tərpəndik. Ancaq bunun mənə dəxli yoxdur, - dedi.

Beləliklə, onlar Qütbə sarı yola düşdülər. Yol boyu hamı cürbəcür söhbətlər edirdi. Təkcə Puxdan savayı. Pux mahnı qoşurdu.

Şeirinin birinci misrası nəhayət hazır olandan sonra Pux

Qabanbalaya dedi:

- Bax, birinci misra hazırdır.
 - Nəyin birinci misrası?
 - Mahnımın.
 - Hansı mahnımın?
 - Həmin mahnımın.
 - Hansı?
 - Qulaq assan, biləcəksən.
 - Haradan bilirsən ki, mən qulaq asmıram?
- Pux buna cavab tapmadı deyə, oxumağa başladı:
Yola çıxdı İskpedisiya.
(Mən də getdim hamıyla).
Getdi Bayquş, Ru, Dovşan,
Dovşan qohumlarıyla.

Axşamacan meşədə
Hər bucağa varırdıq;
İskpedisiyamızla
Qütbə yol axtarırdıq.

İskpedisiya üzvləri
Yamanca şad olardı.
Bilsəydi ki, Qütb nədir?
Qütbü necə yeyirlər!
Kristofer Robin Puxa tərəf döndü:
- Sus! Biz ən təhlükəli yerə yaxınlaşırıq.
Pux cəld Qabanbalaya sarı döndü:
- Sus!
Qabanbala Kenqaya sarı döndü:
- Sus!
Kenqa Bayquşa tərəf döndü:
- Sus!

Cuppulu Ru isə bir neçə dəfə dalbadal özünə “sus”
söylədi. Bayquş İlaya tərəf döndü:

- Sus!

İa qorxunc səslə Dovşanın Qohum-əqrəbasına və Tanışlarına acıqlandı:

- Kəs!

Dovşanın Qohum-əqrəbası və Tanışları isə ən sonuncuya qədər tələsik bir-birinə sus dedilər. Axırınıcı ən xırdaca Qohum və Tanış isə elə bildi ki, bütün ekspedisiya ona “sus” deyir. Ona görə də çox qorxdı, cəld torpağa girdi, orada başı aşağı düz iki gün qaldı və yalnız təhlükənin tamam sovuşduğuna əmin olandan sonra çıxıb, düz evinə yollandı.

Onun adı Böcək Saşka idi.

Ekspedisiya hündür, qayalıq sahilin arasından səs-küylə burulub axan çayın qırağına gəlib çıxdı. Kristofer Robin vəziyyəti o saat müəyyən etdi.

- Pusqu üçün ən yaxşı yer buradır.

Pux Qabanbalaya pıçıldadı:

- O nə dedi? Bəlkə burada moruq var?

Bayquş himayədarlıq elədi:

- Əzizim Pux, doğrudan bilmirsən pusqu nədir?

Qabanbala Bayquşa acıqla baxdı.

- Bayquş... Pux səninlə pıçıl-daşmırdı, mənimlə pıçıl-daşdı. Ona görə heç də vacib deyildi ki.

Bayquş onun sözünü kəsdi:

- Pusqu, sürpriz kimi bir şeydir.

Pux dedi:

- Elə moruq da hərdən elə olur.

Qabanbala söylədi:

- Vinni-Puxa başa salmaq istədiyim pusqu sürprizə bənzəyir.

Bayquş dedi:

- Qəflətən üstünə hücum eləsələr olur pusqu.

Qabanbala yenə də söylədi:

- Pux, qəflətən üstünə hücum eləsələr, olur pusqu.

Pux artıq pusqunun nə olduğunu bildiyindən dedi ki, bir dəfə ağacdən yıxılında moruq kolu qəflətən onun üstünə hücum çəkmişdi. Bu hadisədən düz bir həftə keçənə qədər Pux üstünün tikanını təmizləməli olmuşdu.

Bayquş yaman acıqlandı.

- Heç kəs moruq söhbəti eləməyib.

Pux mızıldadı:

- Mən demişəm.

Onlar sahil qayalarının arası ilə ehtiyatla irəliləyirdilər, az keçmiş bu ensiz, daşlı-qayalı sahil enliləşməyə və daha sonra yavaş-yavaş yamyaşıl xalı döşənmiş çəmənə döndü. Çəmən elə bil hamını oturub dincəlməyə səsləyirdi. Bu vaxt Kristofer Robin əmr elədi, "Dayan!" hamı istirahət üçün əyləşdi.

Kristofer Robin dedi:

- Yolumuzun qalan hissəsini yaxşı keçmək üçün yükümüzü yüngülləşdirməliyik. Ona görə də bütün ərzaq tədarükümüzü eləyib qurtarmalıyıq.

Pux soruşdu:

- Bütün nəyimizi yeyib qurtarmalıyıq?

Artıq ağzı işləyən Qabanbala dedi:

- Özümüzlə götürdüyümüz yeməyi.

- Hə, bu yaxşı fikirdir! - Pux da yeməyə başladı.

Kristofer Robin ağzında loxma xəbər aldı:

- Hamının yeməyi var?

İa cavab verdi:

- Var, hamının var, tək məndən savayı. həmişəki kimi! - o, kədərli-kədərli döyükdü. -Təsadüfən sizlərdən kimsə qanqal üstündə oturmayıb?

Pux cavab verdi:

- Deyəsən mən əyləşmişəm. Vay!-O, ayağa sıçrayıb baxdı. - Elədir ki, var. Mən elə də bilirdim!

- Çox sağ ol, Pux. Əgər o daha sənə lazım deyilsə, onda...

İa-İa Puxun əyləşdiyi yerə keçib qanqal yeməyə başladı. Sonra bir an qanqaldan ağzını çəkib söylədi:

- Deyim ki, qanqalın üstündə oturmaq düzgün iş deyil. Dadı tamam dəyişib. Bunu heç vaxt unutmayın, dostlar. Yoldaşınıza bir qədər diqqət yetirmək pis olmaz. Demək istəyirəm ki, hərdən başqaları haqqında da düşünmək lazımdır!

Kristofer Robin səhər yeməyini başa vuran kimi Dovşana nə isə pıçıldadı. Dovşan da dedi: “Əlbəttə, mütləq”. Onlar kənara çəkildilər.

Kristofer Robin bildirdi:

- Mən hamının yanında söhbət açmaq istəmədim.

Dovşan iftixarla söylədi:

- Aydındır.

- Məsələ ondadır ki, mən istəyirdim... Yox, yox, yəqin elə sən özün də, Dovşan, bilmirsən ki... Maraqlıdır, görəsən Şimal Qütbü necədir?

Dovşan bığlarını eşdi:

- Gərək əvvəl soruşaydın.

Kristofer Robin etinasız söylədi:

- Mən əvvəl bilirdim, sonradan deyəsən unutmuşam.

Dovşan dedi:

- Qərribə təsadüfdür, mən özüm də unutmuşam. halbuki əvvəl, sözsüz ki, bilirdim.

- Mənə belə gəlir ki, dünyanın oxu oradan keçir. Görünür bu oxu orada yerə sancıblar. Elə deyil?

- Əlbəttə, orada ox var və sözsüz ki, bu oxu yerə sancıblar. Axı daha hara sancacaqlar ki. Özünün də adı elə yer oxudur.

- Mən də elə düşünürəm.

Dovşan dedi:

- Məsələ onda deyil. Məsələ oxun harada olmasındadır.

Kristofer Robin söylədi:

- Tezliklə biləcəyik.

Onlar ekspedisiyanın başqa üzvlərinə yanaşdılar. Qabanbala çəməndə uzanıb rahat-rahat xoruldayırdı, Ru ağzını və pəncələrini çayın bəndində yuyurdu. Kenqa isə fəxrlə hamıya bir-bir deyirdi ki, Ru ömründə ilk dəfə özü əl-üzünü yuyur. Bayquş Kenqaya maraqlı əhvalat danışdı. Bu əhvalat “ensiklopediya” və “rodedondron” kimi uzun sözlərlə dolu idi. Kenqa isə heç qulaq da asmırdı. İa deyirdi:

- Mən bu cür findi-furuş əl-üz yumağın əleyhinəyəm. Xüsusən qulaqların dalını yumaq. Bu da təzə dəb düşüb. Pux, sən necə?

Pux cavab verdi:

- Mən, elə hesab edirəm ki...

Ancaq biz Puxun bu barədə nə düşündüyünü heç vaxt bilməyəcəyik, çünki birdən bərk şappıltı eşidildi, Ru qışqırdı və Kenqa qorxudan bağırdı.

Dovşan dedi:

- Ru suya yıxıldı!

İa-İa dedi:

- Ay yudu ha əl-üzünü.

Kristofer Robinlə Pux köməyə qaçdılar. Ru cır səslə qışqırdı:

- Görün necə üzürəm!

O, artıq gölün ortasında idi və axın onu sürətlə bəndin yanındakı şəlaləyə doğru aparırdı. Kenqa bağırdı:

- Ru, gözümün işığı, sağ-salamatsan?

Ru cavab verdi:

- Hə. Gör necə üzü... - Və o, birdən batdı.

Hamı bacardığı qədər ona kömək etməyə çalışırdı.

Qabanbala yerində hoppa-hoppa qışqırdı: “Vay! Vay!” Bayquş deyirdi ki, suda qəfil batanda əsas məsələ başını suyun üzündə saxlamaqdır. Kenqa iri addımlarla atıla-atıla sahil boyu qaçırdı, özü də elə hey soruşurdu: “Ru, gözümün işığı, doğrudan sənə heç nə olmayıb?” Ru isə cavab verirdi: “Gör necə üzürəm!” İa Runun çaya yıxıldığı

həmin yerdə oturub, quyruğunu suya salmışdı. O, arxasını hamıya çevirib təkrar-təkrar söyləyirdi: “Əl-üzünü yumasaydı belə olmazdı; Ru, sən mənim quyruğumdan yapış, onda hər şey düzələcək”. Kristofer Robin ilə Dovşan isə sahil boyu ora-bura qaçıb hamını köməyə çağırırdı.

Kristofer Robin bağıırdı:

- Ru, möhkəm dur, gəlirik.

Dovşan əmr edirdi:

- Uşaqlar, bir az aşağıdan çayın köndələninə bir şey atın.

Yalnız Vinni-Pux çox mühüm bir iş gördü. O, uzun bir ağac tapıb o biri sahilə tulladı. Kenqa isə həmin saat oraya atılıb ağacın ucundan yapışdı. Onlar ağacı suyun üstünə endirdilər. Hələ də suya sevinclə batıb-çıxan və “görün necə üzürəm!” deyən Ru ağacdən yapışdı, dırmanıb sahilə çıxdı. Kenqa onu qurulayarkən Ru sevinclə dedi:

- Gördünüz necə üzürdüm! Pux, gördün üzüməyimi? Bax buna deyərəm üzümək! Dovşan, görürdün nə edirdim? Mən üzürdüm! Qabanbala! Eşidirsən, Qabanbala? Səncə mən indi nə eləyirdim? Mən üzürdüm! Kristofer Robin, görürdün mən necə...

Ancaq Kristofer Robin heç nə eşitmirdi. O eləcə Puxa baxırdı. Birdən xəbər aldı:

- Pux, de görüm bu oxu haradan tapdın?

Pux hələ də əlində tutduğu ağaca baxdı.

- Tapdım da. Məgər bu oxdur? Bəs mən elə bildim ağacdır. Bu bizə lazım ola bilər? Bax, orada düşüb qalmışdı, götürdüm.

Kristofer Robin təntənə ilə söylədi:

- Pux, ekspedisiya bitdi. Bu Yer kürəsinin oxudur! Biz Şimal Qütbünü kəşf elədik.

Pux soruşdu:

- Doğrudan? Vay!

Hamı çəməyə toplaşdı, İa isə hələ də quyruğu suda oturmuşdu. O dedi:

- Ruya biriniz xəbər eləyin ki, tez çıxsın, yoxsa quyruğum donur. Mən şikayət eləmirəm ha, olan şeyi deyirəm. Quyruğum donur.

Ru cüyüldədi:

- Mən buradayam.

- Hə, belə de!

- Sən gördün mənim üzüməyimi?

İa quyruğunu sudan çıxarıb tərətədi:

- Mən bilirdim, belə olacaq. Heç nə hiss eləmir. Tamam keyiyib. Nə etmək olar? Bir halda ki, bu heç kəsi narahat eləmir, demək belə də olmalıdır.

- Yazıq ulaq, mən bu saat onu qurulayaram.

Və Kristofer Robin cib dəsmalını çıxarıb İanın quyruğunu qurulamağa başladı.

- Çox sağ ol, Kristofer Robin, təkcə sənın quyruqdan başın çıxır, o birilər heç düşünməyə qadir deyillər. Elə bədbəxtlikləri də bundadır. Qətiyyəən təxəyyülləri yoxdur. Onlara görə quyruq quyruq yox, kürəyin əlavə hissəsidir.

Kristofer Robin ulağın quyruğunu var gücü ilə qurulaya-qurulaya dedi:

- Ürəyini sıxma, İa. Yaxşıdır?

- Hər halda indi o özünün quyruq olduğunu duyur. Bilir ki, onu hiss edirsən.

Pux, əlində də ox, onlara yanaşdı:

- Xoş gördük, İa.

- Salam, Pux. Diqqətin üçün çox sağ ol. Elə bilirəm ki, bir-iki gün keçəndən sonra yenidən hiss edəcəyəm.

Pux xəbər aldı:

- Nəyi hiss edəcəksən?

- Nəyi deyiriksə onu.

Pux heç nə başa düşmədi.

- Mən heç nə demirdim.

- Deməli, yenə də səhv etmişəm. Mən isə elə bilirdim ki, səni quyruğumun başına gələn əhvalat təəssüfləndirir.

Ona görə də soruşursan ki, mənə bir köməyin dəyə bilər, ya yox.

Pux həqiqəti boynuna aldı.

- Yox, - dedi, - o mən deyildim. - Sonra sualı başa düşmək üçün bir qədər düşündü, və əlavə elədi:

- Görünür kimsə başqası olub.

- Yaxşı da, elədə görüşəndə mənim adımdan ona təşəkkür elə.

Pux çaşıb Kristofer Robinə baxdı. Kristofer Robin dedi:

- Pux, Şimal Qütbünü kəşf elədi. Bu çox böyük işdir. Yer Kürəsinin oxu budur.

Pux təvazökarlıqla başını aşağı saldı. İa soruşdu:

- Bu ha?

Kristofer Robin təsdiq elədi:

- Bəli.

- Deməli, biz bunu axtarırdıq?

Pux dedi:

- Bəli.

İa-İa:

- Hm-m. Çox yaxşı, - dedi.

Onlar oxu yerə sancdılar və Kristofer Robin onun üstünə bir lövhə vurdu. Lövhədə yazılmışdı:

Şimal Qütbünü Pux kəşf elədi.

Onu Pux tapdı.

Sonra onlar evlərinə qayıtdılar. Çox güman ki, Ru isti vanna qəbul edib yatdı. Pux isə öz şücaəti ilə fəxr edirdi deyə, gərək əməlli-başlı qarnını doyuzduraydı.

*Tərcümə edəni:
Əzizə Əhmədova*

Lüis Keroll

Lüis Keroll (*Lewis Carrol*, 1832-1898) ədəbi təxəllüsü ilə dünya uşaq ədəbiyyatında məşhur olan “Alisa möcüzələr ölkəsində” kitabları ilə dünyanın bir çox xalqlarının dillərinə tərcümə olunan və ən çox oxunan yazıçı və alimin əsl adı isə Çarlz Lutvic Docsondur. Riyaziyyat elmi sahəsində qırx ildən çox “külüng çalan” dərs deyib elmi ixtiraları ilə məşhur olan bu adam 1863-cü ildə tamamladığı “Alisa möcüzələr ölkəsində” əsərini nəşr etdirmişdir. 1868-ci ildə yazıb 1871-ci ildə çap etdirdiyi “Güzgü arxasında” (*“Through the Looking Glass”*) adlandırdığı kitabı ona daha böyük uğur, şan-şöhrət gətirdi. Əgər birinci kitab Krayst Çörç ruhani kollecinin dekanı Henri Corc Liddelin üç yaşlı qızı Alisaya həsr olunmuşdusa, onun məntiqi davamı sayılan ikinci kitabının qəhrəmanı olan Alisa Onslou Meydanında yaşayan Alisa Reyks adlı başqa bir qızıdır. Sonralar bu qız da yazıçı olmuşdur.

Beləliklə, Lüis Kerollun həm uşaqların, həm də böyüklərin sevə-sevə oxuduğu “Alisa” kitabları onun iki klassik əsəri sayılır. Sonralar onun qələmə aldığı nağıl-povestləri, şeirlər kitabı nəşr olunsa da, “Alisa” kitabları qədər “uzun ömürlü” olmadı.

Lüis Kerollun hər iki sənət şedevri özünün qeyd etdiyi kimi “demək olar ki, heç nəyi öyrətmir” (“do not teach anything at all”). Bir sıra ədəbiyyatşünas alimlər də “Alisa” kitablarının böyük uğur qazanmasının əsas səbəblərindən birini o dövrdə yazılan əksər uşaq kitablarından fərqli olaraq bu əsərlərdə əxlaqi nəticə və məsləhətlərin olmadığı, heç nəyi öyrətmədiyi ilə əlaqələndirirlər.

Əlbəttə, bu məsələnin, yaxud münasibətin birtərəfli açıqlaması kimi qəbul edilə bilər. Lakin hər bir əsərin oxucu tərəfindən eyni cür dərk olunması da yanlış sayıla bilər. Beləliklə, Lüis Kerollun “heç nəyi öyrətməyən” kitablarının seyr-cəzibəsi də ondadır ki, bu əsərlərdə düşündürücü, əyləndirici bir qeyri-adilik yazıçı-alim qələmi ilə kitaba köçürülüb və yuxu şəklində təsvir olunan hadisələrin bədii təsirinin olsa-olsa unudulmayan möcüzələridir.

ALİSA MÖCÜZƏLƏR ÖLKƏSİNDƏ

(nağıl-povestdən fraqmentlər)

AĞILSIZ ÇAY MƏRASİMİ

Evin qarşısında, ağacın altında Mart Dovşanı və Şlyapaçı masa arxasında oturub çay içirdilər. Onların arasında oturan Fındıqçı Yuxucul bərk yuxuya getmişdi. Mart Dovşanı və Şlyapaçı ona dirsəklənib söhbət edirdilər.

Alisa düşündü: “Yuxuculun yeri çox narahatdır. Yaxşı ki, o yatıb və bunu hiss etmir”.

Masanın iri olmasına baxmayaraq, üçü də bir küncə sıxılmışdı.

Onlar Alisanı görcək qışqırdılar:

- Yer yoxdur! Yer yoxdur!

- Burda nə qədər istəsən yer var! - Alisa dedi və narazı halda masanın o başındakı böyük kresloda əyləşdi.

Mart Dovşanı təklif etdi:

- Çaxır istəyirsiniz?

Alisa masaya baxdı, ancaq çaydan başqa heç nə görmədi.

- Mən çaxır-zad görmürəm, - dedi.

Mart Dovşanı dedi:

- Burda heç çaxır yoxdur.

- Elə isə mənə çaxır təklif etmək hörmətsizlikdir! - deyə Alisa etiraz etdi.

Mart Dovşanı dedi:

- Eyni zamanda dəvət olunmamış keçib əyləşmək də hörmətsizlikdir.

Alisa dedi:

- Mən bilmirdim ki, bu masa ancaq sizindir. Süfrə çox-adamlıq açılıb.

Bir müddət diqqətlə Alisanı gözdən keçirən Şlyapaçının dediyi söz bu oldu.

- Sən saçını vurdurmalısan.

- Siz mənə şəxsi işlərimə qarışmayın, - deyə Alisa sərt cavab verdi, - bu ədəbsizlikdir!

Bu töhməti eşidən Şlyapaçının gözləri bərəldi. Ancaq yenə soruşdu:

- Qarğa ilə yazı masasının nə oxşarlığı ola bilər? - "Mən şadam ki, onlar tapmacaya keçdilər".

O bərkdən əlavə edərək dedi:

- Əminəm ki, bu tapmacanı tapa bilərsiniz.

Mart Dovşanı soruşdu:

- Güman edirsiniz ki, tapa bilərsiniz? Alisa dedi:

- Elədir ki, var.

- Onda söylə görək nə fikirdəsən, - deyə Mart Dovşanı təklif etdi.

- Mən elə də edirəm. - Alisa tələsik cavab verdi. - Düşündüyümü deyirəm. Hər halda... Hər halda mən nə dediyimi düşünürəm - bu da ki, eyni şeydir.

- Heç də eyni şey deyil. - Şlyapaçı etiraz etdi. - Buna əsasən deyə bilərsənmi “Mən yediyimi görürəm” və ya “Mən gördüyümü yeyirəm”in də mənası eynidir.

- Buna əsasən demək olarmı ki, - Mart Dovşanı əlavə etdi - “İstədiklərimin hamısı özümdədir” və ya “Özümdəkilərin hamısını istəyirəm”in mənası eynidir.

- Hələ bəlkə bir deyəsən ki, - görünür, yuxuda söhbət edən Yuxucul əlavə etdi. - “Mən yatanda nəfəs alıram” və ya “Mən nəfəs alanda yatıram”ın da mənası eynidir.

Şlyapaçı dedi:

- Sənin üçün elə bunlar da eyni şeydir!

Bundan sonra söhbət kəsildi və onlar bir dəqiqə səssiz oturdular. Alisa bu müddətdə qarğalar və yazı masaları barədə bildiklərini yada salmağa çalışdı, lakin çox az şey xatırlaya bildi.

Sükutu birinci Şlyapaçı pozdu.

Üzünü Alisaya tutaraq soruşdu:

- Bu gün ayın neçəsidir?

O, cibindən saati çıxartdı, narahatlıqla gözdən keçirdi, tez-tez silkələyib qulaq asdı: Alisa bir az fikirləşib dedi:

- Ayın dördüdür.

- İki gün geri qalıb! - Şlyapaçı ah çəkdi. O, hirsəli Mart Dovşanına baxdı və əlavə etdi. - Sənə demişdim ki, kərə yağı ilə mexanizmini yağlama.

- O, əla yağ idi. - Mart Dovşanı günahkarcasına cavab verdi.

- Elədir, lakin yağla birgə çörək qırıntıları da içəri dolub!
- deyə Şlyapaçı mızıldadı. - Sən mexanizmi çörək bıçağı ilə yağlamamalı idin.

Mart Dovşanı saati götürüb qaşqabaqla ona baxdı. Sonra çay fincanına salıb yenə baxdı. Lakin o, yeni bir şey fikirləşmədi və təkrar etdi.

- Əla yağ idi.

Alisa maraqla Mart Dovşanının çiyini üstdən saata baxırdı.

- Nə məzəli saatdır, - deyə qız təəccübləndi. - Ayın günlərini göstərir, saati isə göstərmir.

- Niyə? - Şlyapaçı mırıldandı. - Məgər sənin saatın ili göstərir?

- Əlbəttə, yox! - Alisa hazır cavablıqla dedi. - Çünki onlar həmişə eyni ili göstərir.

Şlyapaçı dedi:

- Bax, mənimki də o cürdür.

Alisa pərt olmuşdu: çünki Şlyapaçının sözləri ingiliscə deyildiyinə baxmayaraq mənasız idi. Alisa bacardıqca nəzakətlə dedi:

- Mən sizi başa düşmürəm.

- Yuxucul yenə yatıb. - Şlyapaçı dedi və isti çaydan bir az onun burnuna tökdü.

Yuxucul səbirsizliklə başını yellədi və gözlərini açmadan dedi:

- Əlbəttə, elə mən özüm də onu demək istəyirdim.

Şlyapaçı yenə üzünü Alisaya tutaraq soruşdu:

- Tapmacanı tapdın?

Alisa dedi:

- Yox, təslim oluram. Bəs cavabı nədir?

Şlyapaçı dedi:

- Heç özüm də bilmirəm.

Mart Dovşanı dedi:

- Mən də bilmirəm.

- Zənnimcə, siz vaxtınızı daha səmərəli keçirə bilərsiniz, - deyə Alisa dilləndi. - Cavabsız tapmacalar deməklə siz vaxtınızı hədəf yerə itirirsiniz.

Şlyapaçı dedi:

- Sən əgər vaxta mənim qədər bələd olsaydın, deməzdin ki, o hədə yerə itir. Vaxt özgə şeydir.

Alisa dedi:

- Başa düşmürəm, siz nə demək istəyirsiniz.

- Axı hardan başa düşəsən! - deyə Şlyapaçı etiraz etdi və kinayə ilə başını buladı. - Mən belə güman edirəm ki, sən ömründə bir dəfə də Vaxt ilə danışmamısan!

- Bəlkə də danışmamışam. - Alisa ehtiyatla cavab verdi.

- Lakin musiqi dərslərini öyrənəndə, mən vaxtı deyə-deyə hesablayırdım.

Şlyapaçı dedi:

- Hə! Onda hər şey aydındır. Onu bifşteks kimi döyəndə zəhləsi gedir. Əgər Vaxt ilə aran saz olsaydı, əqrəbi istədiyin saatın üstə çəkərdin. Fərz edək ki, indi səhər saat doqquzdur -məktəbdə dərslərin başlanan vaxtıdır. Vaxta işarə etməklə bir göz qırpımında, o, əqrəbi lazım olan yerə çəkəcək! İkinin yarısı - nahar vaxtıdır!

- Mən də elə bunu istəyirəm, - Mart Dovşanı pıçıldadı.

- Əlbəttə, qiyamətdir. - Alisa fikirli-fikirli dedi: - lakin onda... bilirsinizmi, mən hələ acmazdım.

- Övvəlcə elə hiss edərdin, - Şlyapaçı etiraz etdi, - lakin sən əqrəbləri istədiyin qədər ikinin yarısında saxlaya bilərdin.

- Bəlkə siz də bu üsuldən istifadə edirsiniz? - deyə Alisa soruşdu.

Şlyapaçı kədərlə başını buladı:

- Mən, yox! - deyə cavab verdi. - Keçən mart ayında o, dəliləşən zaman bizim aramız dəymişdi, sən bu barədə bilirsən (çay qaşığı ilə Mart Dovşanına işarə etdi)... Bu hadisə Qırmızıtoxmaq Kraliçanın təşkil etdiyi böyük konsert zamanı baş vermişdi. Konsertdə mən belə oxuyurdum:

Dalğalan, dalğalan, sevindir məni,

Göydən Aya uça-uça sən...

- Bəlkə sən, bu mahnını xatırlayırsan?

Alisa dedi:

- Buna bənzər bir şey eşitmişdim.

- Onun ardı - Şlyapaçı davam etdi, - belədir:

Mavi gecədə ucadan

Çay dolu fincan tək dalğalanırsan,

Dalğalan, dalğalan!..

Bu vaxt Yuxucul başını silkələyib yuxulu-yuxulu züm-zümə etməyə başladı. "Dalğalan, dalğalan, dalğalan". Bu zümzümə elə uzun çəkdi ki, səsini kəssin deyə yanındakılar onu çimdiklədilər.

Şlyapaçı dedi:

- Birinci beyti deyib qurtarmışdım ki, Kraliça yerindən sıçrayıb bağırdı: "O, vaxt öldürür! Başı kəsilsin!"

- Bu necə vəhşi amansızlıqdır! -- deyə Alisa qışqırdı.

- O gündən başlayaraq, - Şlyapaçı kədərlə davam etdi, - Vaxt, mən deyəni etmək istəmir! İndi bizim saat həmişə altını göstərir.

Qəfildən Alisa belə bir fikrə gəldi:

- Bəlkə buna görə masaya çoxlu çay qab-qacağı düzülüb.

Şlyapaçı ah çəkərək dedi:

- Bəli, buna görə. Biz daima çay içirik, ona görə fürsət tapıb qabları yuya bilmirik.

Alisa soruşdu:

- Deməli, siz səhərdən axşamədək masanın dövrəsinə dolanırsınız?

- Elədir ki, var, - Şlyapaçı təsdiq etdi: - bizə təmiz qab-qacaq lazım olan kimi yerimizi dəyişirik.

Alisa ürəklənib soruşdu:

- Bəs yenə masanın başına qayıdanda necə?

Mart Dovşanı əsnəyə-əsnəyə dedi:

- Fərz edək ki, biz söhbəti dəyişdik. Bu danışqlar mənə yordu. Təklif edirəm: cavan xanım bizə bir nağıl söyləsin.

Bu təklifdən azca qorxmuş Alisa etiraz edərək dedi:

- Çox təəssüf, lakin mən bir dənə də nağıl bilmirəm.
Şlyapaçı və Mart Dovşanı birgə qışkırdılar:
- Elə isə Yuxucul danışsın! Ayıl, Yuxucul! - İki tərəfdən onu çimdiklədilər.
- Yuxucul yavaş-yavaş gözlərini açdı. Xırıltılı və zəif səsle dedi:
- Mən yatmamışam. Ay uşaqlar, sizin burda dediyiniz hər bir sözü eşidirəm.
- Bizə bir əhvalat danış! - Mart Dovşanı tələb etdi.
- Hə, zəhmət olmasa danışın! - deyər Alisa xahiş etdi.
- Özün də tez ol! - Şlyapaçı əlavə etdi. - Yoxsa başlamamış yenə yuxulayırsan.
- Çox qədim zamanlarda üç bacı var idi, - Yuxucul tələsik sözbə başladı, - Elzi, Lessi, Tilli! Bacılar quyunun dibində yaşayırdılar.
- Bəs onlar orda nə yeyirdilər? - Yeməli və içməli hər şeyə dərin maraq göstərən Alisa soruşdu.
- Yuxucul bir an fikirləşəndən sonra cavab verdi:
- Patka'.
- Alisa ehtiyatla dedi:
- Onlar patka yeyə bilməzdilər, çünki xəstələnərdilər.
- Elə onlar xəstə idilər, - Yuxucul dedi, - bərk xəstə idilər.
- Alisa bu cür qeyri-adi həyat tərzinin nəyə oxşamasını təsəvvür etməyə çalışdı. Lakin heyrətdən ancaq soruşa bildi.
- Axı nə üçün onlar quyunun dibində yaşayırdılar?
- Çaydan bir az çox tök, - Mart Dovşanı ciddiyyətlə Alisaya dedi.
- Əgər mən heç nə tökməmişəmsə, - Alisa incik halda cavab verdi, - necə bir az çox tökə bilərəm?
- Görünür, demək istəyirsən ki, az tökə bilmirsən, - Şlyapaçı etiraz etdi, - heç nədənsə çox tökmək daha asandır.
- Alisa dedi:
- Sizdən soruşan yoxdur.

Şlyapaçı təntənəli şəkildə soruşdu:

- İndi bəs şəxsiyyətə toxunan kimdir?

Alisa nə cavab verəcəyini qətiyyənlə bilmirdi. Çətin vəziyyətdən çıxmaq üçün, özünə çay töküüb, buterbrod düzəltdi. Sonra da üzünü Yuxucula tutdu və sualını təkrar etdi:

- Nə üçün onlar quyunun dibində yaşayırdılar?

Yuxucul yenə bir-iki dəqiqə fikirləşib dedi:

- Patka quyusu idi.

- Ola bilməz, - Alisa çox acıqla sözə başlamışdı ki, Şlyapaçı ilə Mart Dovşanı ona sus dedilər.

Yuxucul isə incik halda dedi:

- Sən əgər nəzakətli ola bilmirsənsə, yaxşısı budur nağılı özün sona çatdır.

- Yox, xahiş edirəm, danışın, - Alisa yalvardı. - Daha sizin sözlünüzü kəsməyəcəyəm. Mən razıyam, yer üzündə birçə dənə o cür quyu ola bilərdi.

- "Bir dənə!" Bir dənə yox, saysız-hesabsız! - Yuxucul hiddətlə desə də, nağılını davam etməyə razı oldu. - Beləliklə də bu üç bacı... daşımağı öyrəndilər, bilirsiniz...

- Onlar nə daşıyırdılar? - Vədini tamam unutmuş Alisa soruşdu.

- Patka. - Yuxucul bu dəfə fikirləşməmiş cavab verdi.

- Mənə təmiz fincan lazımdır, - Şlyapaçı söhbəti kəsdi, - gəlin yerimizi dəyişək!

Bu sözlərlə o, yerini dəyişdi, ondan sonra da Yuxucul dəyişdi. Mart Dovşanı Yuxuculun yerində oturdu, Alisa isə çox könülsüz Mart Dovşanının yerini tutdu. Bu yer dəyişməkdən ancaq Şlyapaçı qazandı. Alisa isə əvvəlkindən də narahat idi. Çünki Mart Dovşanı süd qabını nəlbəkisinə aşırırmışdı.

Alisa bir də Yuxuculu hirsəndirmək istəmədi və ehtiyatla sözə başladı:

- Mən bir şeyi başa düşürəm: onlar patkanı hardan alırdılar?

Şlyapaçı dedi:

- Sən suyu su quyusundan çıxarırsan, beləliklə, patkanı da patka quyusundan çıxarmalısan, bunu da bilmirsən, ay səfeh!

- Axı üç bacı quyuda idilər... quyunun içində. - Alisa son sözləri qulaqardına salıb, üzünü Yuxucula tutdu.

- Hə, üç bacı, - Yuxucul dedi. - Quyunun içində.

Yazıq Alisa bu cavabdan elə pərt oldu ki, bir müddət susub, Yuxuculun sözünü kəsmədi.

Yenə yuxulamağa başlayan Yuxucul, əsnəyib, gözlərini ovuşdura-ovuşdura davam etdi:

- Onlar şəkil çəkməyi öyrəndilər. Cürbəcür şəkillər çəkirdilər. “M” ilə başlanan nə vardisa...

- Nə üçün “M” ilə? - deyə Alisa soruşdu.

Mart Dovşanı dedi:

- Nə üçün də yox? Alisa dinmədi.

Bu zaman Yuxucul gözlərini yumub mürgüləməyə başladı. Lakin Şlyapaçı onu çimdiklədi və o, zəif səsle qışqıraraq ayıldı və yenə davam etdi.

- “M” ilə başlayan sözlər, misal üçün: məstan, moruq və cürbəcür şeylər... Bax, sən deyirsən “cürbəcür şeylər”. İndiyə qədər “cürbəcür şeylər”in şəkillərini görmüsən?

Alisa dedi:

- Əgər məndən soruşursunuzsa, fikrimə gəlmir ki...

- Elə isə səsini kəs, - deyə Şlyapaçı qışqırdı.

Belə kobudluğa Alisa tab gətirə bilməzdi. O, nifrətlə ayağa qalxdı və yola düzəldi. Yuxucul o saat yuxuladı. Geri çağırılmağına hələ də ümid edən Alisa, bir-iki dəfə dala baxdısa da, masa arxasında oturanların heç biri Alisanın gedişinə zərrə qədər də fikir vermədilər. Axırıncı dəfə o gördü ki, Şlyapaçı və Mart Dovşanı Yuxuculu çaynıkin içinə salmağa çalışırlar. Meşədən keçən Alisa dedi:

- Hər halda mən bura heç vaxt qayıtmayacağam! Mən hələ ömrümdə bu cür mənasız çay mərasimi görməmişəm!

O, sözünü qurtarmamışdı ki, ağacların birində içəri açılan qapı gördü.

“Çox qəribədir! - Alisa düşündü. - Bu gün hər şey qəribədir. Mən hesab edirəm ki, ora girə bilərəm”. Girdi də.

Qız yenə uzun zaldakı kiçik şüşə masanın yanında idi.

- İndi isə mən, vaxtdan səmərəli istifadə edəcəm, - öz-özünə dedi və açarı götürüb, bağçaya gedən qapını açdı.

Sonra göbələkdən gəmirməyə başladı. Boyu bir fut olana qədər gəmirirdi. (Cibində bir tikə göbələk qalmışdı.) Sonra dar keçidlə aşağı endi, sonra da... nəhayət al-əlvan çiçək ləkləri və sərin fəvvarələri olan gözəl bir bağçaya düşdü.

KRALİÇANIN KROKET MEYDANÇASI

Bağçanın girəcəyində böyük qızılıgül kolu bitmişdi. Üstündə ağ güllər açmışdı. Lakin yanında durmuş üç bağban işgüzarlıqla gülləri qırmızı rəngə boyayırdılar. Bu, Alisaya çox qəribə gəldi və qız yaxınlaşdı ki, onların işini yaxşı görsün. Alisa təzəcə yanaşmışdı ki, onlardan birinin səsinə eşitdi:

-Asta ol, ay Beşlik! Rəngi üstümə sıçratma!

- Mənim təqsirim yoxdur! - Beşlik acıqla mızıldandı. - Yeddilik dirsəyimi itələdi.

Yeddilik ona baxıb cavab verdi:

- Doğrudur, Beşlik! Təqsir həmişə başqasında olur!

Beşlik dedi:

- Sən isə, yaxşısı budur, səsinə kəs. Mən elə dünən eşitmişəm, Kraliça sənin başını vurdurmaq istəyir.

Birinci danışan soruşdu:

- Nə üçün?

Yeddilik dedi:

- Sənə qalmayıb, ay İkilik!

- Yox, onun işidir! - Beşlik etiraz etdi. - Mən də ona deyəcəyəm: çünki sən, soğan əvəzinə, aşpaza lalə soğanları gətirmişdin.

Yeddilik rəngsaz fırçasını yerə tulladı və sözə başladı:

- Yox, bu boyda haqsızlıq... - birdən o, Alisanı gördü və o dəqiqə susdu.

Yanıdakılar da çöndü. Hamı Alisaya baş əydi.

Alisa çəkinə-çəkinə dedi:

- Mənə deyə bilərsinizmi nə üçün siz bu qızılgülləri rəngləyirsiniz?

Beşlik və Yeddilik heç bir cavab vermədilər, ancaq İkiliyə baxdılar.

İkilik boğuş səsə sözə başladı:

- Bilirsinizmi, miss, iş burasındadır ki, burda qırmızı qızılgül kolu bitməli idi, biz isə səhvən ağ qızılgül kolu əkməmişik və əgər Kraliça bunu görsə, bizim hamımızın başı vurulacaq. Miss, ona görə biz var gücümüzlə çalışırıq ki, o gəlməmiş...

Bu zaman nigarançılıqla yola baxan Beşlik qışqırdı:

- Kraliça! Kraliça!

Üç bağban bir anda üzüqoylu yerə yıxıldılar. Çoxlu addım səsləri eşidildi və Kraliçanı görmək istəyən Alisa da geri döndü.

Əvvəlcə əllərində dəyənək tutmuş on əsgər, (əsgərlər də o üç bağban formasında idilər: onlar düzbucaqlı və yastı olub, küncələrindən əl-ayaqları çıxırdı) sonra on saray əhli göründü. Başdan-ayağa brilyant içində olan saray əhli də əsgərlər kimi addımlayırdı. Onlardan sonra kral uşaqları gəlirdi: uşaqlar on nəfər idi. Əl-ələ vermiş qəşəng balalar da qoşa-qoşa gedir, sevinclə hoppanırdılar. Onların hamısı ürək nişanı ilə bəzənmişdilər. Sonra qonaqlar, əsas etibarilə Kral və Xanımlar göründü. Alisa qonaqların arasında Ağ Dovşanı tanıdı. O, əsəbi-əsəbi, susmaq bilmədən tez-tez danışırdı və hər nə deyirdisə gülürdü. Dovşan Alisanı gör-

mədi və yanından keçib-getdi. Sonra Qırmızıtoxmaq Valet, moruq rəngli məxmər balıqda kral tacını aparırdı. Bu əzəmətli nümayişi tamamlayan QIRMIZITOXMAQ KRAL VƏ KRALIÇA oldu.

Alisa bağbanlar kimi üzüqoylu yerə yıxılmaq istəmirdi. Çünki təntənəli mərasimlər zamanı belə bir qaydanın mövcud olduğunu eşitməmişdi. “Bir də ki, əgər tamaşaçılar üzüqoylu yıxılısaydı, - o düşündü, - nümayişlərin nə mənası olardı?. Buna görə qız yerindəcə durub gözlədi.

Nümayişçilər Alisaya yaxınlaşanda hamı dayandı və ona tamaşa etməyə başladı. Kraliça sərt səsle soruşdu:

- Bu kimdir?

Sual Qırmızıtoxmaq Valetə verilmişdi. Cavab yerinə o ancaq baş əyib gülümsündü.

- Axmaq! - deyə Kraliça başını yelləyib, Alisadan soruşdu: - Ay bala, sənın adın nədir?

- Əlahəzrətin qulluğuna ərz olsun ki, mənim adım Alisadır, - deyə Alisa hörmətlə cavab verdi və o saat düşündü: “Mən onlardan niyə qorxum ki? Axı, bir də ki, onlar ancaq və ancaq bir dəst oyun kartıdırlar”.

Kraliça qızılgülün ətrafında yerə sərələnmiş bağbanları göstərərək soruşdu:

- Bəs onlar kimdir?

Onlar üzüqoylu uzanmışdılar və arxalarındakı naxışlar eynilə qalan kartlara bənzəyirdi. Buna görə Kraliça onların bağban, əsgər, saray əhli və öz balaları olduğunu tanıya bilməzdi.

Öz cəsarətinə təəccüblənmiş Alisa dedi:

- Mən nə bilim? Bu mənim işim deyil.

Qəzəbindən qıpqırmızı qızarmış Kraliça bir anlığa ona baxdı və vəhşi heyvan kimi ciyildədi:

- VURUN! Onun başını vurun!

- Boş sözdür! - Alisa bərkdən, qətiyyətlə dedi və Kraliça susdu.

Əlini Kraliçanın əli üstə qoymuş Kral qorxa-qorxa dedi:
 - Mənim əzizim, axı o, lap uşaqdır!
 Kraliça qəzəblə ondan üz döndərdi və Valetə əmr etdi:
 - Onları arxası üstə çevir!
 Valet ayağı ilə çox ehtiyatla onları arxası üstə çevirdi.
 Kraliça qulaqbatırıcı səslə qışqırdı:
 - Ayağa qalxın!
 Üç bağban bir andaca ayağa qalxıb Krala, Kraliçaya, kral uşaqlarına və ümumiyyətlə, hamıya baş əyməyə başladılar.
 - Bəsdir! - Kraliça acıqlandı. - Zəhlə tökməyin.
 Sonra üzünü qızılgül koluna tərəf tutdu və davam etdi:
 - Siz burda nə edirsiniz?
 - Əlahəzrətin qulluğuna ərz olsun, - İkilik çox acizənə halda dedi və dizləri üstə endi, - biz işləyirdik...
 - Görürəm! - Qızılgülləri gözdən keçirən Kraliça dedi:
 - Vurun onların başını!
 Mərasim yoluna davam etdi və bağbanları cəzalan-dırmaq üçün geridə ancaq üç əsgər qaldı. Bədbəxt bağbanlar Alisadan kömək istədilər.
 - Siz cəzalanmayacaqsınız! - deyə Alisa onları yaxındakı böyük gül dibçəyində gizlətdi.
 Əsgərlər bir-iki dəqiqə ətrafı dolanıb axtardılar, onları tapmadılar, sonra sakitcə gedənlərin dalınca addımladılar.
 - Başları vuruldu? - deyə Kraliça qışqırdı.
 Əsgərlər bağırdılar:
 - Əlahəzrətin qulluğuna ərz olsun ki, bağbanların başları bədənlərindən üzüldü.
 - Yaxşı oldu! - Kraliça qışqırdı. - Bəlkə kroket oynayaq? Susmuş əsgərlər Alisaya baxırdılar, çünki sual ona aid idi.
 - Oynayaq! - deyə Alisa səsləndi.
 - Onda getdik! - Kraliça bağırdı.
 Bundan sonra nə olacağına maraqlı edən Alisa nümayişə qoşuldu.

- Bu... Bu gün qiyamət gündür! - Qız böyründə səs eşitdi: Ağ Dovşan təsvişlə baxa-baxa onun yanı ilə gedirdi.

- Əla gündür. - Alisa dedi. - Bəs Hersoginya hanı?

- S-s-sus! - Dovşan tələsik, boğuc səsle dedi. O qorxa-qorxa dala baxdı, sonra barmaqları üstə qalxıb dodağını qızın qulağına yapışdırdı və pıçıldadı: - O, ölümə məhkum edilib!

- Zəhmət olmasa, deyin görüm nə üçün? - deyə Alisa rica etdi.

- Siz “təəssüf olsun” dediniz? - Dovşan təkrarən soruşdu.

- Yox, mən elə demədim, - Alisa etiraz etdi. - Heç təəssüflənmək barəsində də düşünmədim. Mən “nə üçün?” soruşdum.

Dovşan:

- O, Kraliçanı şillələyib, - dedi.

Alisa özünü saxlaya bilmədi, pıçıldadı.

- Amandır, dinmə! - Dovşan qorxa-qorxa pıçıldadı. - Kraliça eşidər! Bilirsənmi, o gecikmişdi. Kraliça da demişdi ki...

- Hər kəs öz yerinə! - Kraliça gur səsle qışqırdı və ətrafdakılar bir-birinin üstündən kəlləmayallaq aşaraq o yan-bu yana qaçmağa başladılar.

Lakin bir-iki dəqiqədən sonra qonaqlar yerbəyer oldular və oyun başlandı.

Alisa ömründə kroket oyunu üçün belə qərribə meydança görməmişdi. Meydança başdan-başa ləklənmiş və şırımlanmışdı. Şarları - canlı kirpilər, çəkiçləri - canlı durnalar əvəz edirdi. İkiqat əyilib, başını və əllərini yerə dirəmiş əsgərlər isə kroket qapıları idi.

Alisa durna vasitəsi ilə oynamaqda çətinlik çəkirdi. Qız çox rahatca durnanın bədənini qolu altında gizlətdi. Ayaqlarını da aşağı salladı. Lakin qız hər dəfə durnanın boynunu sərrastca düzəldib, başı ilə kirpini vurmaq istəyəndə durna mütləq boynunu tezcə halqalayırdı və qızın

gözlərinə elə təəccüblə baxırdı ki, qız pıqqıldamağa başlayırdı. Alisa onun başını aşağı əyib, təzədən oyuna başlamaq istəyəndə peşmançılıqla görürdü ki, kirpi dönüb qaçmaq istəyir. Bundan başqa kirpini hara “vurmaq” istəyirdisə, hər yan ləklər və şırımlar idi. İkiqat əyilmiş əsgərlər isə ara vermədən düzəlirdilər və meydançanın başqa tərəfinə keçirdilər.

Alisa bu nəticəyə gəldi ki, kroket olduqca çətin oyundur.

Oyun iştirakçıları növbə gözləmədən oynayırdılar, elə hey savaşırdılar, kirpilərə görə əlbəyaxa olurdular. Tezliklə Kraliça əsəbiləşdi. O, meydançada sürətlə qaçaraq, hər dəqiqə qışqırırdı:

- Bunun başı vurulsun!

Yaxud:

- Onun başı vurulsun!

Alisanın narahatlığı artırdı: əlbəttə, o hələ Kraliça ilə toqquşmayıb, lakin qız bu toqquşmanı hər an gözləyirdi. “Bəs onda, - qız düşünürdü, - mən nə edəcəm? Burda yaman baş vurmağı xoşlayırlar; necə olub ki, hələ bu qədəri sağ qalıb!”

Alisa çıxış yolu axtarıb tapmaq üçün ətrafı gözdən keçirir və burdan necə sivişib qaçmaq barədə düşünürdü. Birdən havada qəribə bir şəkil gördü; əvvəlcə qız təəccübləndi, lakin bir-iki dəqiqə diqqətlə baxdıqdan sonra Alisa bu təbəssümün kimə məxsus olduğunu anladı və düşündü:

- O, Çeşir Məstanıdır! Hə, söhbət etməyə bir kəs tapıldı!

Dodaqları görünüb, danışa bilən kimi Məstan soruşdu:

- Necəsən?

Alisa Məstanın gözləri görünənə qədər gözlədi, sonra başını buladı, düşündü ki: “hələ ki qulaqları, heç olmasa qulağının biri görünməyincəyə qədər onunla danışmağın mənası yoxdur”.

Bir dəqiqə keçdi, Məstanın başı bütövlüklə göründü.

Alisa durnanı yerə qoydu və bu qərribə kroket oyunu barədə danışdı. Qız sevinirdi ki, heç olmasa onu dinləyən var. Yəqin Məstan qərara gəldi ki, indi o, lazımı qədər görünür və daha bədənini aşkara çıxartmadı.

- Mən belə hesab edirəm ki, onlar kroket oyununda qaydaya çox da riayət etmirlər, - deyə Alisa yanıqlı səslə sözə başladı, - və özləri də elə dəhşətlə savaşırlar ki, bir-birini eşitmirlər. Deyəsən onların, heç bir qayda-qanunu yoxdur, olsa da heç kim ona riayət etmir. Siz təsəvvür edə bilməzsiz ki, bütün əşyalar canlı olanda adam necə çadır. Məsəl üçün indi mən “keçməli” olduğum qapı birdən-birə meydançanın o biri başına çəkilir. Hazırlaşın Kraliçanın “şar”ını vurmaq istərkən, “şar” mənim yanaşdığımı görcək qaçır.

- Kraliça necə, xoşuna gəlirmi? - deyə Məstan astaca soruşdu.

Alisa dedi:

- Xoşuma gəlmir. O elə... - Bu zaman qız, Kraliçanın arxada durub, gizlicə söhbətə qulaq asdığını gördü və sözünə davam etdi: - Qələbəyə az qalıb, oyunun davamına vaxt sərf etməyə dəyməz.

Kraliça gülümsədi və keçib getdi.

- Sən kimdən söhbət edirsən? - deyə Kral Alisaya yanaşdı soruşdu və birdən Məstanın başını gördü:

- O mənim dostum - Çəşir Məstanıdır, - deyə Alisa cavab verdi. - İcazə verin onu Sizə təqdim edirəm!

- Onun sir-sifəti mənim xoşuma gəlmir! - deyə Kral etiraz etdi. - Əgər istəsən, mən ona layiqincə hörmət edə bilərəm: əlimi öpməyə icazə verirəm.

Məstan dedi:

- Mən isə qətiyyətlə əlinizi öpmək istəmirəm.

- Ədəbsiz olma, - Kral dedi, - mənə də elə baxma. Kral bu sözləri deyə-deyə Alisanın arxasında gizləndi.

- Məstan Krala baxa bilər, - deyə Alisa etiraz etdi. - Mən

bu barədə bir kitabda oxumuşam, amma məhz hansı kitab olduğu indi yadıma düşmür.

- Hər halda o qovulmalıdır! - Kral qətiyyətlə dedi və bu zaman yanından keçən Kraliçanı çağırdı. - Mənim əzizim! Mən istəyirəm ki, sən bu Məstanı bu dəqiqə yox edəsən!

Kraliça ağır və yüngül - bütün çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün birçə üsul bilirdi.

- Bu saatca başı vurulsun!

- Cəlladı çağırmağa özüm gedəcəm! - Kral tələsik getdi.

Alisa qayıdıb oyunun ardına baxmaq istəyirdi ki, birdən qəzəbdən Kraliçanın ciyiltisini eşitdi. Alisa, növbələrinə gecikmiş üç oyunçuya ölüm hökmü verildiyini eşitmişdi. Ümumiyyətlə, meydançada baş verən hadisələr qızın xoşuna gəlmirdi. Çünki oyun elə qarmaqarışq idi ki, qız öz növbəsini itirmişdi. Buna baxmayaraq qız kirpisini axtarmağa getdi.

Onun kirpisi başqa bir kirpi ilə dalaşırdı. Bir kirpi ilə o biri kirpini vurmaq, Alisaya çox qəribə göründü. Birçə çətinlik burasında idi ki, onun durnası meydançanın o biri başına keçib var qüvvəsi ilə ağaca qonmağa can atırdı.

O, durnanı tutub geri gətirdiyi zaman kirpilər yox olmuşdular. “Amma bunun heç mənası yoxdur, - Alisa düşündü, - çünki bütün qapılar meydançanın bu tərəfindədir”. Qız, durna bir daha qaça bilməsin deyə onu qoltuğunda gizlətdi və dostu ilə söhbəti davam etdirmək üçün tələsik geri döndü.

Alisa qayıdıb Çeşir Məstanının ətrafında bir yığın adam gördükdə təəccübləndi. Burda cəllad, Kral və Kraliça arasında mübahisə gedirdi. Onlar üçü də birdən danışırdılar. Ətrafındakıların isə ağızları sanki mumlanmışdı. Yaman narazı idilər.

Alisa yanaşan kimi üçü də qıza müraciət edib, mübahisəli sualın həllində kömək istədilər və dəlillərini

təkrarladılar. Hamı bir vaxtda danışdıqlarına görə o, söhbətin nə barədə getdiyini çətinliklə başa düşdü.

Cəllad sübut edirdi ki, o, baş vura bilməz; keçmişdə heç vaxt bu cür iş görməyib və bu yaşında belə bir şeyi öyrənmək də istəmir.

Kralın dəlili qısa idi, başı olan hər bir kəsin boynu vurula bilər. Buna görə boş-boş danışmaq lazım deyil.

Kraliçanın dəlili bu idi ki, əgər bir göz qırpımında əmr yerinə yetirilməsə, o, burada olanların hamısını bir nəfər kimi edam edəcək. (Bütün dəstənin də qəmgin olmasına və qorxmasına səbəb məhz bu son sözlər idi).

Alisa da düşünüb, inandırıcı bir şey tapa bilmədi. Ancaq belə dedi:

- Məstan Hersoginyanıdır. Yaxşı olar ki, siz bu barədə ona da müraciət edəsiniz.

Kraliça cəllada dedi:

- O, zindandadır. Cəld bura gətirin!

Cəllad yel kimi götürüldü.

O, qaçan dəqiqədən Məstan, yavaş-yavaş aradan çıxmağa çalışdı və cəllad Hersoginya ilə birgə qayıtdıqda o, tamamilə gözdən itdi. Kral və cəllad dəli kimi kroket meydançasında vurnuxub onu axtarırdılar, qaçan camaat isə yenə oyuna girişdi.

*Tərcümə edəni:
Aydın İbrahimov*

LÜİS KEROLL YARADICILIĞI VƏ ŞƏXSİYYƏTİ

Səadət Əliyeva

Müqəddəs Çarlz Lütvic Doçson (*The Reverend Charles Lutwidge Dodgson, 1832-1898*) uşaqlar üçün yazdığı əsərlərini Lüs Keroll (*Lewis Carroll*) təxəllüsü ilə nəşr etdirmiş, elə bu təxəllüslə dünya uşaq ədəbiyyatının klassiklərindən biri kimi tanınmışdır. O, 1865-ci ildə yazdığı “Alisa möcüzələr ölkəsində” (“*Alice’s Adventures in Wonderland*”) və 1871-ci ildə qələmə aldığı “Alisa güzgü arxasında” (“*Through the Looking-Glass and What Alice Found There*”) adlı sehrli nağıl-povestləri elə nəşr olduğu vaxtdan uşaqların da, yaşlıların da sevə-sevə oxuduğu, bəyəndiyi kitablar sırasına daxil olmuşdur..

Lüs Kerollun adını çəkdiyimiz hər iki əsəri indi Universitetlərin tədris proqramına daxil edilmişdir. Hər iki əsərin uşaqlar üçün səhnələşdirilmiş variantları yaradılmışdır. “Alisa möcüzələr ölkəsində” əsəri nəzəri, psixoloji, sosioloji və tarixi fakt prizmasından təhlil edilmiş, bir sıra elmi araşdırmalar aparılmışdır.

Həmin araşdırmalardan biri Britaniya Universitetində uşaq ədəbiyyatı üzrə professor vəzifəsinə təyin olunmuş ilk mütəxəssis Piter Hanta (*Peter Hunt*) məxsusdur. O, uşaq ədəbiyyatı məsələlərinə dair iyirmi dörd kitabın müəllifi, yaxud redaktoru olmuş, 120-dən çox elmi məqalə

yazmışdır. Oksford Dünya Klassikləri nəşrinə daxil olan “Söyüdlərdə külək” (“*The Wind of the Willows*”), “Dəfinələr adası” (“*Treasure Island*”) və “Sehrli bağça” (“*The Secret Garden*”) kitablarını redaktə etmişdir. Uşaq ədəbiyyatı sahəsində fəaliyyətinə görə 2003-cü ildə Osakadakı Beynəlxalq İnstitutun təsis etdiyi Qrimm qardaşlarının mükafatını almışdır.

“Uşaq ədəbiyyatının Oksford bələdçisi” adlı ensiklopedik nəşrində Piter Hantın bir araşdırması müəyyən məqamları ilə seçilir. Araşdırmada qeyd olunur ki, uşaq ədəbiyyatının tənqidi uşaqlara yox, oxucu və uşaq ədəbiyyatı ilə maraqlanan, onu öyrənən mütəxəssislərə müraciətlə yazılmışdır.

Zaman-zaman uşaq ədəbiyyatı nümunələri uşaqlar üçün yazılsa da, onun böyüklər tərəfindən daha çox oxunduğu və çox hallarda isə oxucu ürəyinə yol tapan əsərlərin məhz uşaqlar tərəfindən oxunub öyrənilməsi məsləhət görülmüşdür.

Bu da məlum tarixi-ədəbi həqiqətdir ki, Lüis Keroll, Henri Corc Liddelın üç qızı Lorina, Alisa və Editlə qayıq gəzintisində olarkən “Alisa möcüzələr ölkəsində” əsərini yazmaq qərarını vermişdir. Məhz Alisa onun diqqətini daha çox cəlb etmiş, altı il sonra – 1871-ci ildə nəşr olunan “Alisa güzgü arxasında” (“*Through the Looking-Glass and What Alice Found There*” – əsərin tam adı belədir) nağıl-povestini genişləndirərək kitab formasına gətirmişdir. Bir-birinin məntiqi davamı olan hər iki əsərin illüstrasiyasını Con Tenniel (*John Tenniel, 1820-1914*) çəkmişdir. Lakin ən maraqlı və yadda qalan qeyri-adi aşağıdakı mühakimə istər-istəməz hamını düşündürür: “Bir icmalçı bu əsərlərin uğurunu bu faktla əlaqələndirir ki, o dövrün əksəriyyət uşaq kitablarından fərqli olaraq onların (*Lüis Kerollun hər iki kitabının*) əxlaqi nəticəsi olmamış və oxucuya heç nəyi öyrətməmişdir”.

Əlbəttə, bir zamanlar dahi ingilis dramaturqu Uilyam Şekspiri (William Shakespeare, 1564-1616) plagiatçılıqda suçlayanlar az olmamışdır. Lakin o, dahiliyini əsərləri ilə yalnız XVIII əsrdə dünyaya bəyan edə bilmişdir. Lüs Kerol-lun əsərlərində söz oyunu və onun zəngin leksikonu tərcümə işində nə qədər çətinliklər yaratsa da, onun hər iki əsəri demək olar ki, bir çox dünya xalqlarının dillərinə tərcümə edilərək uşaq ədəbiyyatının şedevrlərinə çevrilmişdir.

“Alisa möcüzələr ölkəsində” kitabını oxuyanda Alisa və onun iki bacısı – “Liddell” bacılarını düşünürsən. Qızlardan birinin adı Elsidir (*Elsie – bu ad Lorinda Charlottenin qısa deyiminin əzizləmə şəklidir, yəni adın transformasiyasında onun adı elə Alisa kimi səsləndirilir*), ikinci Lasidir (*Lacie*), Alisanın (*Alice*) anaqramıdır (*yəni bir kəlmənin hərfləri ilə başqa sözün düzəldilməsidir, məs.: yaqut – tuqay*) və üçüncü bacı Tillidir (*Tillie – Editə (Edith) verilən əzizləmə addır*).

Tənqidçilər “Alisa” əsərinin əzab-əziyyətdə düşər olmuş insanın qəribə yuxular şəklində təsvirini əcaib hadisələr burulğanı adlandırmışlar. “Alisa”da bir nəfər də olsun belə mehriban, mərhəmətli obraz kimi verilməmişdir. “Burada təcavüzkarlıq, zorakılıq və Allahsızlıq var”⁵⁸ yazan Piter Hantın fikri mübahisəlidir. Elə bil ki, Alisa “ağılsız, Allahsız dünyanın” caynaqlarında var-gəl edir. “Bir burada hamımız dəliyə” deyən əsərin yaddaqalan obrazlarından biri Çəşir Məstanının söylədiyi kimi hər şey vahimə, qarabasmaların içində oxucunu heyrətləndirir.

“Puffin” uşaq ədəbiyyatı nəşriyyatının redaktoru “Alisa”nın müəllifi haqqında, xüsusilə onun balaca qızların müxtəlif pozalarda çılpaq şəkillərini çəkməkdə çox rüs-vayçı bir ad qazandığını da söyləyir.

⁵⁸ Hunt Peter. The Fundamentals of Children's Literature Criticism: Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking-Glass. The Oxford Handbook of Children's Literature. Edited by Julia L. Mickenberg and Lynne Vallone. Printed in the United States of America: Oxford University Press, 2011, p.44

Qatarla səyahətə çıxanda belə özü ilə tapmaca, oyun ləvazimatları və kiçicik oyuncaqlar götürən yazıçı düşdüyü kupədə onları uşaqlara paylayardı. Bundan savayı dəniz kənarına çıxanda ciblərində bir büküm sancaq gəzdirərdi. Buradakı balaca qızların rahatlığı üçün lazım gələndə onların paltarlarının ətəyini yuxarı qatlayıb sancaqlamaq istəsələr, velosipedi daha rahat sürmək üçün onlara kömək edərdi.

Uşaq ədəbiyyatı tənqidinin nə qədər qeyri-adi olsa da, qəribəlikləri də olur. Nə qədər qəribə olsa da, keçmiş sovet birliyində şair və yazıçıların yaradıcılığı ilə onların şəxsi həyatı arasında əlaqə vəhdətdə öyrənilmədiyindən gurultulu və tərif dolu ibarələrə daha çox yer verilirdi.

Ceyms Qrinvud

Ceyms Qrinvud (*James Greenwood, 1832-1929*) Britaniya mədəniyyəti və ədəbiyyatı tarixində “Balaca səfil” (*ingilis dilində adı “The True History of a Little Ragamuffin”dir*) romanı ilə dünyanın bir çox ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda yaxşı tanınır. Onun bu romanı ayrı-ayrı illərdə iki dəfə - Nurəddin Babayev və Ələviyyə Babayeva tərəfindən dilimizə tərcümə edilmişdir. Amma nədənsə ədibin əsərləri indi Britaniyada o qədər də məşhur deyildir. “Pall Mall Gazette”də işlədiyi zaman o, Londonda lövbər salan kasıb uşaqların həyatı ilə maraqlanmış və canlı müşahidələrinin nəticəsi kimi görüb eşitdiyi hadisələrin realist bədii təsvirini yaratmışdır.

Ceyms Qrinvudun bir çox əsərləri, o cümlədən “Balaca səfil” romanı lisenziyası olmayan nəşrlər sırasına daxil olduğundan onun həyat və yaradıcılığı kraliça Viktoriyanın hakimiyyəti dövründə belə həm ədəbi tənqidin, həm də geniş müzakirələrin təhlil obyektindən uzaqda dayanmışdır. Bu görünməyən, bir növ gizli, kölgədə qalan “public domain books” nəşri sayılmışdır. Lakin qeyd etdiyimiz kimi roman 1964-cü ildə rus dilinə edilmiş tərcümə vasitəsilə

Azərbaycanda böyük oxucu marağı ilə qarşılanmış, hətta iki dəfə ayrı-ayrı mütərcimlər tərəfindən ana dilimizə tərcümə edilmişdir. Britaniya jurnalisti və yazıçısının dərin həyat müşahidəsi ilə qələmə aldığı romanı XIX əsrdə Londonda kimsəsizlər evində uşaq həyatına və dünyasına humanist yazıçı baxışının ifadəsi kimi yaddaşlarda silinməz izlər buraxır.

Rus yazıçısı Maksim Qorki “Balaca səfil” romanı haqqında yazırdı: “... ilk səhifə qəlbimdə heyranlıq təbəssümü doğurdu və bu təbəssümlə mən bütün kitabı sonadək oxudum. Bəzi səhifələri isə iki, üç dəfə oxuyurdum...

Qrinvud məni çox ruhlandırıdı...”

Onu da qeyd edək ki, uşaq həyatı və onun qəribəlikləri haqqında yazılan kitablar yaşından asılı olmayaraq hər bir oxucunu düşündürür, narahat edir. Britaniyada az qala unudulan, lakin Azərbaycan oxucusunun maraq və intizarla oxuduğu bu romanın məzmun-mündəricəsi istər-istəməz bütün zamanlarda dünyada baş verən ictimai ədalətsizlik və kimsəsizliyin nə qədər acı fəlakət olduğundan xəbər verir.

BALACA SƏFİL

(Romandan fraqmentlər)

MƏNİM DƏYİŞİLMƏK NİYYƏTİM ÇOX TEZ YOXA ÇIXIR

Pyes tamaşaçıların sürəkli alqışlarına səbəb oldu. Məni yaman mütəəssir etmişdi, göz yaşlarımı gizlətmək istədiyimdən Ripstona baxa bilmirdim. Biz adamları yara-yara teatrdan çıxanda Rip dedi:

- Nə gözəl pyesdi! Düzmü deyirəm, Smit? Əsərdə bir şey yaxşı göstərilib: İnsan günlərin bir günü, birdən-birə dönüb əclaf olmur; yox, həyat onu tədricən, günbəgün, yavaş-yavaş dəyişib alçaldır... “Ana məhəbbəti nəhayət-sizdir”. Bu da mənim fikrimcə o deməkdir ki, ana həmişə sənə hər şeyi bağışlayır. Onun haqqında düşündünmü, o saat yüngülləşir və təmiz, xeyirxah olursan.

- Hə, elədir.

- Ancaq ögey ana barədə əsərdə bir söz deyilmədi, Smit. Məncə, o yuxuna girsə sən heç vaxt sakitləşə bilməzsən, eləmi?

Onun sözlərinə cavab olaraq gülməyə çalışdım, ancaq daxilimdə şeytan qaval çalırdı, gülməyə heyim yoxdu. Rip birdən çığırdı:

- Sənə nə olub, niyə ağlayırsan, Smit?

Elə bu vaxt biz küçəyə çıxdıq.

- Bəsdə, yetər, - deyə yoldaşım məni ufud edirdi, - yaman kövrəksən, gərək belə təsirli pyeslərə baxmayasan. Nədi ki, dəsmalın yoxdur? Al, mənimkini götür.

O mənə, nə isə, kirli bir əski verdi.

- Eh, Rip!

- Yaxşı, bəsdə də! Yəqin bir az xəstəsən! Sakit ol, bax, saat ondur, evə qaçmaq vaxtıdır! Mənim yolum uzaqdır.

Bəs sən harda yaşayırsan? Saat neçədə qayıtmalısan? Sənin sahibinin dükanı hardadır?

Axırıncı sualını həyəcanla verdi, elə bil ürəyində yenə nə isə şübhə qığılıcı yandı.

Onun qulağına sarı əyilib səsim qırıla-qırıla:

- Mən dükanda olmuram, heç sahibim də yoxdur, - dedim.

- Sahibin yoxdur? Onda bəs necə yaşayırsan? Harda işləyirsən?

- Heç yerdə. Bizim, axı, keçmiş peşəmizi iş adlan-dırmaq olmaz.

- Bizim keçmiş peşəmizi? - Rip təəccüblə baxırdı. - Smit, yoxsa sən, doğrudan, dəyişilməmişsən? Yox, bu ola bilməz!

Mən içimi çəkə-çəkə dedim:

- Dəyişilməyinə dəyişilmişəm, ancaq o pyesdə göstərilən kimi, əksinə, daha pis olmuşam.

Ripston düşüncələrə qərq olmuş halda bir an ayaq saxlayıb heyrətlə mənə baxdı. Sonra başını yırğaladı. Qəti bir qərara gələndə həmişə belə edərdi.

- Sən buna görə ağlayırsan? Smit? - soruşdu.

- Hə, buna görə.

- Deməli, dəyişilmək istəyirsən?

- Əlbəttə, özü də çox istəyirəm. Lap bu saat namusla yaşamaq istərdim, ancaq bilmirəm necə? Bəlkə sən kömək edəsən!

- Mən sənə necə kömək edə bilərəm?

- Bilmirəm. Əgər sənin işlədiyin yerə düzəlsəm...

- Bu fikir ağıma gəlmişdi! - deyə Ripston qızgın həyəcanla çığırdı. - Çalışaram usta ilə məsləhətləşim. Yeyin gedək, yoxsa bizim qapılar bağlanır.

Ripstonun məsləhətinə əməl etməyi qərara aldım. Biz yeyin addımlarla gedirdik. Bir neçə addım atmışdıq ki, birdən Corc Qapkins qabağımızı kəsdi. O, fənərə söykənib

durmuşdu. Qabağından ötəndə əlini mehribancasına çiynimə qoydu. Lakin hiss etdim ki, çiynimdən möhkəm yapışıb.

- Bəs belə, sən burda imişsən! - Onun səsində səmimi bir danlaq hiss olunurdu. - Ay səni, inad, tərs uşaq. Utanmırsan elə şər şeylərə gedirsən? Axı bilirsən ki, sənın canyanan xalan belə şeyləri qəti sevmir! Yoxsa xatalı tanışlıqları heç vaxt tərgitməyəcəksən? Ey, oğlan, - deyə o Ripstona müraciət etdi: - Əgər sən bir də onu yoldan çıxarmaq fikrinə düşsən, bir baş polisə aparacam səni. Rədd ol burdan!

Qapkinsin gözlənilməz gəlişindən elə çaşmışdım ki, bir söz belə deyə bilmədim. Onun şux geyimi, səsinin ötkəm ahəngi yəqin Ripstonu da heyrətə salmışdı, gözlərini bərəldib, təəccüblə gah mənə, gah da ona baxırdı. Nəhayət dedi:

- Smit, mənimlə getmək istəmirsənsə, onda sağ ol.

- Sağ ol, Rip! Bəlkə bu yaxınlarda görüşdük.

O çıxıb getdi, gedə-gedə də bir neçə dəfə heyrətlə dönüb mənə baxdı.

- Səninlə gedən bu dələduz kimdi? - deyə Corc soruşdu. Əlini çiynimdən çəkmədən məni Ket küçəsinə tərəf aparırdı.

- O dələduz deyil, çox düz oğlandır, - dedim.

Qapkins zarafat tərqi ilə dedi:

- Əgər düz oğlandırsa, onda niyə sənın kimi cibgirlərə qoşulur. Sənin nəyinə lazımdır təmiz, düz oğlanlarla tanışlıq. Sən öz işini bilməlisən, orasını da unutmamalısan ki, mənə işləyirsən.

Elə pərt idim ki, bilmirdim ona nə cavab verim. Əlini çiynimdən çəkdi, indi ondan ayrılıb qaça, Ripstonu haxlaya bilərdim. Belə bir fikir keçdi beynimdən. Ancaq onu həyata keçirə bilmədim. Corc Qapkins izah edilməz qara-qorxunu təlqin edirdi mənə, ondan bir addım da olsa aralana bilmirdim.

- Sizinlə rastlaşanda sən o düz oğlanla nədən danışır-dın? - soruşdu.

- Keçmiş həyatımızdan.

- Keçmiş həyatınızdan? Sən düz oğlan olan günlərdən?

- Yox, onun əliyəri olduğu günlərdən.

- Cim, deməli, o, o vaxt düz deyilmiş? O vaxt o nə edirdi ki?

Hiss edirdim ki, köhnə dostu ələ verməklə dönüklük edirəm, ancaq öz sahibimə heç cür müqavimət göstərə, qarşı dura bilmirdim.

- Biz onunla birlikdə Koventqarden bazarında oğurluqla məşğulduq, - deyər cavab verdim, - Arka altında da birlikdə yaşayırdıq.

- Bəs belə de! İndi harda yaşayır? Nə ilə məşğuldur?

- İşləyir.

- İşləyir? Yəqin nə isə ağır bir işlə məşğuldur, yazıq oğlan! Nə alır, çox qazanır?

- Həftədə on səkkiz pens.

- Bunun üçün də bütün günü eşşək kimi işləməli, bazar ertəsi səhərdən başlayıb şənbə günü axşamdan xeyli keçənə kimi üst-başı çirk içində əlləşməlidir? Bilirsən, ildə vur-tut nə qədər alır? Üç funt, on səkkiz şilling.

- Nə olsun, bu az deyil.

- Bütün ili işləməyi müqabilində az pul deyil? Sənin bu gün əldə etdiyin portmanatın içərisində bilirsən nə qədər pul vardı? İyirmi yeddi funt! Onun yeddi ildə qazandığı pul. Əgər bilsə idi ki, sən əllərini çirkəndirmədən, onun yeddi ildə qazandığını bir dəqiqədə qazanırsan, nə deyərdi? Məncə, özünü çox bədbəxt hesab edərdi.

- Bəlkə də deyərdi ki, qoy alım, ancaq... təhlükədən uzaq olum. - Bu sözləri cəsarətsiz, titrək səslə dedim.

- Hə, əlbəttə ki, üzüm yaxşıdır, amma hələ qoradır! Bu təmsili eşidibsən, Cim? Tülkünün ağzı şirəli üzüm salxımına çatmayanda deyib bu sözləri. Cim, mən istəməzdim ki, sən özündən çox bədgüman olasan, ancaq bilməlisən ki,

məharətin və istedadın olmasaydı, sən bu gün elədiyini ömründə bacarmazdın. O yazıq oğlanın görünür məharəti çatmır, elə buna görə də başqalarına dərs vermək istəyir. O, axı sənə də öyüd-nəsihət verirdi, düz deyirəm?

- Bilmirəm, necə deyim? O mənə necə dəyişildiyindən, belə-belə şeylərdən danışdı.

- Hə, onu da dedi ki, indi yaxşı yaşayır, keçmiş həyatını yada salanda dəhşətə gəlir. Məlumdur da. Bəs sən ona nə dedin?

- Nə barədə?

- Mənim barəmdə.

- Heç bir şey.

- Nə?!

Bu vaxt biz şəhərin xəlvət, gediş-gəlişsiz hissəsinə gəlib yetmişdik. Sözüünün son nidasını qoyub mister Qapkins birdən mənə tərəf çevrildi, üzümə elə baxdı ki, sanki ona yaxşı məlum olan bir məsələni inkar etməyə cəsarət etmişdim. Əgər onun haqqında, həqiqətən danışmış olsaydım, mən bu baxışlara dözməzdim. Ancaq indi cəsarətlə onun gözünün içinə baxdım və təkrar etdim:

- Sizin haqqınızda bir kəlmə də olsa danışmamışam.

O birdən qəhqəhə çəkdi:

- Elə bir bu qalmışdı! - çığırdı. - Bu qalmışdı ki, teatrda hər yetən oğlana mənim haqqımda danışmaq fikrinə düşsən. Bu lap əla olardı!

O hələ də gülürdü, elə bil çox məzəli, gülməli bir söz demişdi. Bir neçə dəqiqədən sonra Qapkins davam etdi:

- Haqqında danışdığımız həmin oğlan barədə gör nə deyirəm. O sadəcə, axmağın biridir, vəssalam. Əlbəttə, burasına şübhə yox ki, axmaq olduğuna günahkar deyil. O, geniş, ağayana həyat keçirməyi, əlini ağdan-qaraya vurmada çoxlu pul əldə etməyi təcrübədən keçirib, ancaq istedadı çatmayıb və başlayıb gündə üç pensə öküz kimi işləməyə. Təsəvvür elə, əgər axmaq olmasaydı, sənin kimi

bacarıqlı, istedadlı oğlan olsaydı, belə güzəranla razılaşa bilərdimi? Ömründə razılaşmazdı! Səhərdən gecəyə kimi işləməsi ilə kimi heyrətə salmaq istəyir? Kimdi onu tərifləyən? Qətiyyənlər, heç kim! Əksinə, hamı deyəcək: “Oğlan, bax, yadında saxla ha, əgər səni işdən qovmurusa, demək, sən özünü xoşbəxt bilməlisən. Əgər balaca cızığından çıxsan, səni iti qovan kimi çölə atarıq”. Hə, biz də gəlib çatdıq evimizə.

Bu sözlərlə də o öz evinin qapısını açdı. Otağa girdik, bizi çox gözəl şam yeməyi gözləyirdi. Stolun üstündə bir nimçə isti ət puddinqi, bir boşqab dilim-dilim bişmiş kartof, par-par parıldayan iki stəkan və bir böyük dolça da pivi vardı.

Mister Qapkins stol başında mənə öz yanında yer göstərdi, könülxoşluğu ilə boşqabıma cürbəcür ləziz yeməklər qoydu. Bu gözəl şam yeməyindən və sahibimin Ripstonun bədbəxt həyatı barədəki müsahibəsindən sonra mənim düzəlmək niyyətim laxladı, bir xeyli tənəzzülə uğradı. Əlbəttə, yazıq Rip istedadsız oğlandı. (*Mən bu sözün mənasını bilmirdim, ancaq o mənə çox xoş gəlirdi*). Buna görə də ömrü boyu kömür çuvalı daşıya bilər. Ancaq mən - bu başqa məsələ. O, axı, mənim nəyə qadir olduğumu bilmir. Xəbəri yoxdur ki, mən iki ay, təkbəşinə cibkəsən oğru həyatı keçirmişəm. O, bilmir ki, bu necə yüngül şeydir, bu vasitə ilə nə qədər pul əldə etmək olar. Axı niyə də Rip kimi kirli, yoxsul həyat keçirəsən, madam ki, sənə heç kim bunun müqabilində çox sağ ol deməyəcək, hə?

Mister Qapkins dedi:

- Cim, necə bilirsən, sənə “namuslu” tanışın indi nə yeyir? Bədbəxt, bir parça çörəklə, bir tikə kiflənmiş pendir alıb, özü də çox razıdır dolanacağından, doğrudur?

- Məncə elədir, - təsdiq etdim.

- Yeyəndən sonra da hardasa pinti, darısqal bir taxtabəndin üstündə yığılıb yatacaq, eləmi?

- Hə, əlbəttə, - mən mister Qapkinsə qoşulub hırıldadım. Bir dəqiqə dinmədi, yenə sözünə davam etdi:

- Sənin yaxşı bir yataq otağın var. Orda kamodda köynək də, başqa alt paltarları da tapacaqsan. Ayrı paltarlar da asılıb ordan, ancaq bilmirəm, əyninə gələcəkmi bunlar? Saatın varmı?

- Saatım? Belə qiymətli şey heç xəyalıma da gəlməz!

- İndi gətirərəm sənin üçün. Mənim oğlanlarımmın hamısının saati olub.

O, otaqdan çıxdı, bir dəqiqə keçmiş qayıtdı, əlində uzun, gümüş zəncirli gözəl gümüş saat vardı. Pencəyimin yaxasından sallanan parlaq zəncirə baxanda, hiss etdim ki, bədbəxt Riplə mənim aramda necə bir fərq var. İndi onun haqqında düşünəndə təəssüfdən başqa heç bir şey hiss etmirdim.

Şam yeməyindən sonra mister Qapkins bir stəkan qroq içib siqar çəkməyə başladı, təmkinlə taxtın üstündə oturdu, xahiş etdi ki, teatrda gördüyümü ona söyləyim. Məni çox möhkəm mütəəssir edən pyesin məzmununu təfsilatı ilə ona danışmağa girişdim. Ancaq əsər onda bizdən - mənimlə Ripdən fərqli, - tamam başqa təəssürat oyatdı. O, öz gülünc qeydləri ilə tez-tez sözümlü kəsir və sübut edirdi ki, pyesdəki bütün surətlər səfeh adamlardır, həyatda heç vaxt belə axmaq əhvalat baş verə bilməz. Nəhayət, söhbətin axırında mən belə məntiqsiz bir şeydən mütəəssir olduğumdan xəcalət çəkdim. Teatrda nələr çəkdiyimi mister Qapkins duymanın deyə onun bütün atmacaları ilə razılaşırsın, bu atmacalara onun özündən də bərk gülürdüm. Biz tamam dostlaşmışdıq.

Nəhayət, mister Corc saata nəzər salıb:

- Paho, nə çox yubanmışıq, - dedi, - saat on ikidir ey! Yatmaq vaxtıdır, Cim! Qaranlıqda qalsam da, zərər yoxdur, sən şamı götür. Otağın yuxarısında sağ tərəfdədir. Soyunandan sonra məni səslə, gəlim şamı aparım.

Mən şad-xürrəm səslə: gecəniz xeyrə qalsın, dedim. Evə gələndən sonra onun haqqında fikrim dəyişilmiş, xeyli yaxşılaşmışdı. Görürdü ki, mən ona can-başla xidmət etməyə hazırım. Şamı götürüb öz otağıma qalxdım. Düzdür, o məni xəbərdar etmişdi ki, yaxşı bir yataq otağım var, ancaq belə dəbdəbə xəyalıma da gəlməzdi. Qar kimi ağ yatacaqlı çarpayının başından gözəl kisəyi pərdə asılmışdı. Pəncərələrdə də ağ pərdə vardı, kamodun üstünə güzgü qoyulmuşdu, yerə yumşaq, rəngarəng xalça döşənmişdi. Əl-üz yuyanın böyründən ağ məhrəba asılmışdı. Başımı içəri uzatdım, buradakı dəbdəbəni görəndən sonra tez geri çəkildim, görünür ayrı yerə düşməmişəm, sağ tərəfdə başqa otaq yoxdur ki. Yox, başqa otaq yoxdu, bu həqiqətən, mənim yataq otağım idi. Gözəl xalçanı bulamamaq üçün çəkmələrimi soyundum, ehtiyatla yatağa yanaşdım. Bu gözəl otaqdakı avadanlığa yaxşıca tamaşa etmək istəyirdim, ancaq yadıma düşdü ki, mister Qapkins qaranlıqda oturub, buna görə də soyunub yatağa girməyə tələsdim.

- Mən hazır, - çığırdım. - Zəhmət olmasa, şamı aparın.

Mənə kimsə cavab vermədi. Yataqdan qalxıb qapını açdım, bərkdən çıxırmaq istəyirdim ki, birdən mister Qapkinslə bizə qapı açan cavan qadının səsi qulağıma çatdı. Onlar, görünür, savaşırdılar.

- Yoxsa mən səndən icazə almalıyam ki, ha vaxt gedim, ha vaxt qayıdım? Bu nə hoqqadır! Sənə deyirlər, axı, iş dalınca gedirəm.

- Corc, sən dünən də, üç gün bundan əvvəl də elə hey iş dalınca gedirdin. Yalan deyirsən! Mən bilirəm, nə ilə məşğulsan! İzləyəcəm səni!

- Əgər yalan deyirəmsə, onda heç soruşmağa dəyməz. Lazımdır, gedirəm, vəssalam!

Səs kəsildi.

Əgər zəhmət olmazsa şamı aparın, - çığırdım.

Bir dəqiqə keçmiş Corc otağıma gəlib şamı götürdü və

dinməzəcə çıxıb getdi. Bundan sonra küçə qapısının çırpıldığını eşitdim.

Mister Qapkinslə arvadının savaşı heç vecimə də deyildi. Kişi harasa gedir, arvad da onu buraxmırdı, - bunun mənə nə dəxli? Öz qəşəng çarpayımına uzandım, yatmağa hazırlanırdım ki, birdən qapımın döyüldüyünü eşitdim.

- Kimdir? - soruşdum.

- Oğlan, geyin, aşağı düş, səninlə danışımalıyam.

Mən missis Qapkinsin səsini tanıdım. O, qapını aralayıb şamı otağın döşəməsinə qoydu və daha bir söz demədi, çıxıb getdi.

MİSSİS QAPKİNS MƏNƏ XOŞAGƏLMƏZ ƏHVALATLAR DANIŞIR

Missis Qapkinsin əmrinə tabe olmaya bilməzdim. Axı o, mənim xanımım idi. Yataqdan cəld sıçradım, geyinməyə başladım. O, pilləkanın başından çığırdı ki:

- Çəkmələrini geymə, qoy yuxarıda qalsın!

Bu təzə əmr məni bir qədər sakitləşdirdi. İlk dəfə məni necə ikrahla qarşıladığı yadımda idi, qorxurdum ki, Corcun evdə olmadığından istifadə edib məni küçəyə qovalasın, ancaq belə niyyəti olsa idi, deməzdi ki, çəkmələrin yuxarıda qalsın.

Aşağı düşdüm, o, qonaq otağında təkə oturmuşdu, gözləri də ağlamaqdan qıpqırmızı idi, şişmişdi. Mənim kanda da mütərəddid ayaq saxladığımı görüb səbrsizliklə çığırdı:

- İçəri gir! Gir, qapını bağla.

Getdikəcə qorxum və heyrətim artsa da otağa daxil oldum.

- Yaxın gəl, şamı stolun üstə qoy, gəl sənə bir yaxşı-yaxşı baxım. Axı, səni, demək olar ki, görməmişəm.

Haqqımda nə fikirləşirdi, burasını bilmirəm, ancaq öz qırmızı, ağlamaqdan şişmiş gözləri ilə məni çox ciddi və diqqətlə nəzərdən keçirirkən mənə elə gəlirdi ki, yəqin o sərxoşdur.

- Otur, - dedi. Görünür müşahidəsi onu qane etmişdi. - De görüm, sən necə oğlansan?

- Necə yəni, necə oğlanam? - təəccüblə soruşdum.

- Bizim evdə yaşayan əvvəlki balaca əclaflar kimi sən də tamam pozulmusan, lap iliyinə kimi pozulubsan ya...

O gözünü mənə zilləmişdi, mən də qızardığımı hiss edirdim. Ona nə cavab verim? Əlbəttə, yaxşı uşaq olsaydım, mister Qapkins mənə öz yanına götürməzdi.

- Tamam pozulmuş uşaq, mən bilmirəm bu nə deməkdir. Mənə elə gəlir ki, tam pozulmamışam. Yaxşı olar ki, bunu mister Qapkinsdən soruşasız.

- Çoxdan oğrusan?

- Bir neçə həftədir.

- Həftə? Neçə dəfə dustaqda olubsan?

- Heç bir dəfə də olmamışam.

- Heç olmamısan! Anan varmı?

- Vardı, mən hələ balaca olanda ölüb.

- Bəs atan?

- Bilmirəm, bəlkə də ölüb; bunun mənə dəxli yoxdur.

- O da yəqin ki, oğrudur? Özü də demək olar ki, heç həbsxanadan çıxmır, eləmi?

- Mənim atam? Bunu kim uydurub? Bu sözləri deyən adamın atam dədəsini yandırır! Mənim atam namuslu adamdır!

Hiddətim məni cəsarətləndirdi, düz gözünün içinə baxdım. O gülümsədi:

- Hə, nəyə görə oğru oldun? - soruşdu. - Bəs Corcla necə tanış oldun? O xoşuna gəlir?

- Bəli, çox, - tez cavab verməyə tələsdim. - O çox yaxşı adamdır.

- O yaxşı adamdır? - qəzəblə güldü. - Deyim ki, o kimdir? O hörümçəkdir, səni öz toruna elə salar, xəbərin də olmaz və bütün qanını sorar!

- Mənim qanımı sorar?

Missis Qapkinsin bu qədər odlu həyəcanla danışıması məni qorxutdu.

- Kim əlinə keçsə, onun! O əsl qulyabanıdır! Necə bilirsən, o səni niyə gətirib yanına?

Əgər o bilmirsə niyə gətirib, desəm yəqin Corc Qapkinsin mənə acığı tutar. Bilirsə, onda heç cavab verməyə ehtiyac yoxdur. Başa düşürdüm məsələni, o əri ilə vuruşmuşdu, məni də ona qarşı çıxarmaq istəyirdi. Belə vaxtda missis Berkin özünü necə apardığını xatırladım, ona görə də çox ehtiyatla davrandım: Əgər ağaya qarşı hər hansı pis söz desəydim, o sabah əri ilə barışanda hər şeyi ona danışacaqdı. Bundan başqa, sərxoş olmağına əmin olandan sonra ondan daha çox qorxmağa başladım. Bütün bunlar məni qapıya tərəf çəkilməyə məcbur etdi, fikirləşirdim ki, bir şey olsa yuxarı qaçım və yataq otağımın qapısını bağlayım.

- Bizim aramız yaxşıdır, mən hər şeydən razıyam. - İmkan daxilində çalışırdım ki, onunla barışdırıcı mövqedən danışım. - Əgər xoşagəlməz bir şey varsa, o barədə sabah səhər danışmaq olar.

Bir neçə saniyə mənə elə ürəkyananlıqla baxdı ki, bu, məni onun qəzəbindən çox çaşdırdı.

- Əgər bunu qanmadığın üçün deyirsənsə onda heç, - dedi. - Deməli, sən razısan! Bir neçə ay, bəlkə də bir neçə il həbsxanada yatmalı olacaqsan, buna görəmi razısan? Sənin üçün və sənin bütün yaxın adamların üçün bədnam bir adı ömür boyu daşımalı olduğuna görəmi razısan? Tutalım atan da yoxdur, anan da, yaxın adamın ki, var, heç ola bilməz ki, oğurluğa görə tutulanda, sənə yaxşılıq edən və səni düşündürən, xətrini istədiyini bir adamın olmasın.

Hə, əlbəttə, belə bir adam vardı. Missis Uinkşipi xatır-

ladım. Mən həmin gecəni yada saldım. O gecə o, Marta ilə birlikdə mənə yer vermiş, yedirib içdirmiş, geyindirmiş və əzizləmişdi. Məni necə də düz yola çəkmək, yaxşı oğlan etmək istəyirdi! Çox ağır olar ona? Əgər mənim oğurluq üstündə tutulduğumu eşitsə. Ancaq indi mən bundan niyə qorxmalıyam? Axı, Corc Qapkins vəd etmişdi ki, məni hər cür fəlakətdən qurtarsın.

- Mən həbsxanaya düşməyəcəm, - dedim. - İki aydır bu işlə məşğulam, bir dəfə də tutulmamışam. O vaxt mənə hələ kimsə kömək etmirdi.

- İndi köməkçi tapıbsan! - çığırdı. - O, sənin uzun müddətə həbsxanaya düşməyinə kömək edəcək. Bu onun köhnə adətidir. Mənə azı min dəfə deyib ki, "Köhnədən yaxamı qurtarmayınca ömrümdə təzə əl qəbul etmərəm". O uşaq ki, polisə məlum oldu və izləməyə başladılar, işi bitdi; qanadı altına aldığı təzə oğlan yalnız bu vaxta kimi ona xidmət edə bilər. İndi məni başa düşürsən?

Bunu başa düşməmək çətindi.

- Mister Qapkins mənə belə deməmişdi, o vəd etmişdi ki, məni xilas etmək üçün heç vaxt pulunu əsirgəməyəcək.

- Vəd etmişdi! Bu dələduzun, qəddarın vədinə inanmaq olar? Oğlan, eşit məni. Sənə çox şey danışdım. Günə sabah məni sata bilərsən, o da məni ölüncə döyər. Az döyməyib. İndi fərqi yoxdur, belə həyatdan bezmişəm.

Başımı stola söykəyib elə acı-acı ağladı ki, gözlərim yaşardı.

- Xahiş edirəm, qorxmayın. - Ona yaxınlaşdım. - Heç bir söz deməyərəm ərinizə. Mənə qarşı xeyirxah olan adama pislik etməyərəm.

O, gözüyaşlı, üzünü stoldan çəkdi, başını qaldırdı:

- Mən sənə xoş gün arzulayıram. Bütün dediklərim də həqiqətdir. Olanı budur.

- Sizə inanıram, ancaq məsləhət verin, mən nə etməliyəm.

- Get, gir yatağa və fikirləş. Burdan qaçanda hara gedəcəyini fikirləş.

- Əgər qaçsam, o məni izləyərmisə, necə bilirsiniz?

- Elə yer seç ki, izləməyə cəsarət etməsin. Get uzan və fikirləş. Əlvida.

Öz otağıma gəldim, məni fikir götürmüşdü. Ona nə var ki! Deyir: “Get, gir yatağa, fikirləş”. Nə fikirləşə bilərdim, bu günün qeyri-adi əhvalatlarından sonra başımda bir qarma-qarışıqlıq vardı ki! Yalnız bir şey mənə aydındı, missis Qapkins doğru deyir: onun əri naxələf adamdır. Onun yanında qalsam məni böyük fəlakət gözləyir. Burdan qaçmalıyam, ancaq hara? O yerə ki, o gedə bilməz. Bu haradır? Bu məsələni həll edə bilmirdim. “İndi yatsam yaxşıdır, - dedim özüm-özümə, - sabah bu barədə onunla danışaram. Bəlkə bir məsləhət verdi”.

Ertəsi gün səhər yuxudan ayılındam, mister Qapkinsin bir gün əvvəl bağışladığı gözəl, gümüş saatda düz səkkiz tamamıdır. Mister Qapkinsin nə vaxt qayıtdığını eşitməmişdim, ancaq indi çəkmələrinin səsi pilləkənlərdən gəlirdi, - deməli, evdə imiş. Məni çağıracağını güman etdim, ancaq dinməzəcə otağımın qapısından ötdü və bir neçə dəqiqə keçmiş evdən çıxdığını eşitdim. Yataqda uzanıb fikirləşirdim ki, qalxanda nə edəcəm, bu vaxt birdən küçə qapısı açıldı və pilləkənlə iki kişinin qalxdığını addım səslərindən bildim. Bir azdan Corc Qapkins mənim otağıma gəldi.

- Cənab, hə də, - dedi, - sən bu gün gərək həm aşpaz, həm xidmətçi, həm də hər şey olasan: arvadım xəstələnib.

- Ser, bərk xəstələnib? - soruşdum və onun keçən gün üzünün qəribə ifadəsi düşdü yadıma.

- Yaman bərk xəstələnib, elə indi həkim dalınca getmişdim. Həkim deyir yataqdır.

Missis Qapkinsin xəstəliyi ağır xəstəlikdi, üç həftə davam etdi. Bu müddətdə mən onu bir dəfə də olsa görmədim. Mister Qapkins ona qulluq etmək üçün bir qoca

arvad tutmuşdu, bu arvad yemək hazırlayır və hər cür ev işini görürdü, mən də var qüvvəmlə ona kömək edirdim. Başqa işim yoxdu. Ağam öz vədinə əməl etmir, bizim sənətin incəliklərini mənə öyrətməyi xəyalına da gətirmirdi, yatalaq xəstəliyinə tutulmaqdan yaman qorxurdu, buna görə də, demək olar ki, heç evdə tapılmırdı. Yemək otağında mənimlə birlikdə nahar edəndə açıq pəncərə qabağında oturur və tez-tez də spirt bankasını iyləyərdi. Sonra da çıxıb gedər, evə gecə yarıdan keçmiş qayıdardı. Gecə yeməxanada taxtın üstündə yatardı.

Mənim vəziyyətim heç də pis deyildi, yaxşı yedirdirdilər. Hər dəfə pul istəyəndə ağam mənə bir şilling verirdi və saat altıdan ona kimi, hara istəsəydim gedə bilərdim. O nəinki mənə şər işlər öyrətmirdi, əksinə, hər səhər evdən çıxanda tapşırırdı ki, “xatalı yerlərə gedib işə əl qatma. Darıxsan teatra ya konsertə get. Pul lazım olsa məndən istə, özün əldə etməyə səy göstərmə.” Düzdür missis Qapkinsin verdiyi məsləhətləri yaddan çıxarmamışdım, ancaq indi bu evdən qaçmaq, mənə axmaqlıq olardı. Bir də, bundan başqa, xanımı görməsəm də o mənə tez-tez xırda-para tapşırıqlar verirdi. İndi də ona yüngülcə xidmət edirdim və mənə elə gəlirdi ki, xəstə olduğu bir zamanda onu atıb getmək nanəciblikdir.

Missis Qapkins öz otağından üç həftə sonra çıxdı. Çox arıqlamış, rəngi solmuşdu. Uzun saçları qırılmışdı, başında papaq vardı. Elə çirkin görünürdü ki, onu güclə tanıdım. Arvadını iki həftədən bəri görməyən mister Qapkins onun üzündəki dəyişiklikdən heyrətə gəldi:

- Nə yaman kifirləşibsən! - dedi. - Mən sənə yerinə olsaydım, bu sir-sifətdə otağımdan çölə çıxmazdım.

- Sənə acığına bundan on dəfə daha kifir olmaq istədim! - O, ərinə səmimiyyətdən uzaq, sərt səsle cavab verdi.

Məsələ aydındı, missis Qapkinsin xəstəliyi mənim ağamla xanımını barışdırmamışdı.

Ertəsi gün axşam evə gələndə xanımı mister Qapkins və iki özgə kişi ilə yemək otağında görəndə təəccübləndim. Onlar nə haqdasa çox şən söhbət edir, gülüşürdülər, kənarından baxana elə gəlirdi ki, hər şey öz qaydasındadır. Görünür, söhbət nə isə, iş barədə gedirdi, çünki mən içəri girəndə mister Qapkins məni dostlarına nişan verdi. Onlar da məni başdan-ayağa süzdülər. Sonra əmr etdi ki, yatmağa gedim, ya da gəzməyə. Mən birinci təklifi qəbul etdim.

Bilmirəm çoxmu, azmı yatmışdım, kiminsə əlinin çiyinimə toxunması və missis Qapkinsin səsi məni yuxudan oyatdı.

- Cim, yatmamısan?

- Yox, yatmamışam.

- Xəstələnməmişdən əvvəl etdiyimiz söhbət barədə fikirləşibsən?

- Bəli, mən bu haqda çox düşünmüşəm və çox götür-qoy etmişəm.

- Bəs nə fikirdəsən? Mənim məsləhətimə qulaq asmaq istəyirsən?

- Hə, əlbəttə, ancaq bilmirəm hara qaçım.

- Tez bir qərara gəlməlisən. Əgər sabah qaçmasan, sonra bütün ömrün boyu bunun peşmanlığını çəkəcəksən. Bu gün yemək otağında ərimin dostları - Tuinerlə Con Armiteci gördünmü? Onlar çox şər işə girişmək niyyətindədirlər, səni də özlərinə köməkçi götürəcəklər.

- O necə işdir ki?

- Qarət. Ss... başqa heç bir şey soruşma. Bu ya sabah, ya da o birisi gün, gecə icra olunacaq... Fulgetdə, Preskot küçəsi, nömrə on iki, qoca mister Cenetin evində. Mənə qulaq as, sabah səhər yuxudan ayılan kimi get ora, o sənin ardınca ora getməyə cəsarət etməz, hər şeyi qocaya aç, söylə. Ancaq mənim barəmdə kəlmə kəsmə. Başa düşdün?

- Başa düşdüm, xahiş edirəm, narahat olmayın! - dedim.

- Narahat olmuram, bilirəm ki, ürəyinin təmizdir,

yaxşılığın müqabilində pislik etməzsən. Sağ ol, mən aşağı düşməliyəm, indi qayıdıb gələsیدirlər. - O isti əli ilə yanağımı oxşadı, otaqdan çıxdı.

Nəhayət, mister Qapkinsin yanında fəaliyyətim başlayırdı. Qərribə burası idi ki, əvvəlcədən bu işi öyrətmədən, məni hazırlamadan, qarət kimi ciddi əməliyyatda özünə köməkçi götürürdü, halbuki vəd etmişdi ki, öyrədəcək. Burda missis Qapkinsin əlaqəsi mənə daha çox qərribə görünürdü. Əgər o, mənim bu əməliyyatda iştirak etməməyimi və qaçmağımı istəyirdisə onda niyə ərinin əlbir olduğu adamların adını və qarət edəcəkləri evi soraq verirdi mənə? Yataqda hey o tərəf-bu tərəfə çevrilir, eyni şeyi götür-qoy edirdim, ancaq ağılım bir şey kəsmirdi. Nəhayət, qərara aldım ki, ertəsi gün səhər yuxudan ayılan kimi Spitalfildə qaçım, Ripstonu axtarıb tapım, işin nə yerdə olduğunu ona danışım və məsləhət istəyim. Əvvəl məsləhət üçün missis Uinkşipə müraciət etmək istədim, ancaq sonra yadıma düşdü ki, o evin yanında atamla rastlaşa bilərəm və bir də fikirləşdim ki, o, yəqin mister Belçerə dönüklüyümə görə mənə qarşı qəzəblidir, buna görə də bu planımdan vaz keçdim.

*Tərcümə edəni:
Ələviyyə Babayeva*

Oskar Uayld

Milliyyətçə irland olan Britaniya yazıçısı, şair, dramaturqu və tənqidçisi Oskar Uayld (*Oscar Wilde, 1854-1900*) Dublində dünyaya göz açmış, Portora Kral məktəbində təhsil almış, təsviri incəsənət alimi kimi tanınmışdır. Dublində Triniti kollecində təhsil alarkən Kraliçanın alimi sıralarına qəbul edilmiş, 1874-cü ildə isə Berkeley Qızıl Medalını almışdır. 1878-ci ildə “Ravenna” adlı şeirinə görə “Newdigate” mükafatına layiq görülmüşdür. O, Amerikada məruzə turunda iştirak etmiş, burada gözəl aktrisa Meri Andersenlə görüşmüş, “Paduanın hersoginyası” (*“The Duchess of Padua”*) adlı pyesini ona həsr etmişdir.

Amerika səfərindən sonra Parisdə olarkən fransız yazıçı, şair və nəzəriyyəçi alimlərindən Viktor Hüqo, Stefan Mallarme, Emil Zola, Onore de Balzakla görüşmüşdür. Yenidən İngiltərəyə qayıdıb jurnalist fəaliyyətinə başlamışdır. 1884-cü ildə Konstans Lloydlə ailə həyatı qurmuşdur.

Yaradıcılığında xüsusi yeri ilə seçilən “Xoşbəxt şahzadə və digər nağıllar” (*“The Happy Prince and Other Tales”*) adlı kitabını iki oğlu Kiril və Vuvyan üçün yazmışdır.

Ədib həmişə söyləyərdi ki, o, dahiliyini həyata, istedadını isə əsərlərinə həsr etmişdir. Onun həyatı nə qədər qalmaqallı, ağır və şübhəli səhnələrlə dolu olsa da, yaradıcılığı yüksək dəyərləndirilmişdir. Parisin küçələrində sərgərdan həyat yaşayan və ölümünü küçələrdə qarşılayan Oskar Uayldı irland dramaturqu Bernard Şou (*Bernard Shaw*) “Merrion meydanının snobu” (“*Merrion Square Snob*”) adlandırmışdır. İrlandiyanın ümummilli şairi kimi tanınan, 1923-cü ildə Nobel mükafatçısı, irland şairi və dramaturqu Uilyam Batler Yets (*William Butler Yeats*) isə belə yazırdı: “He was not a snob. He was an Irishman; and England to Irishman is a far strange land. To Wilde the aristocrats of England were as the nobles of Baghdad”.

İrland sevgisi ilə yaşayan Uilyam Batler Yetsin mühakiməsinin tərcüməsini aşağıdakı kimi təqdim edirik: “O, snob deyildi. O, irland idi və irland üçün İngiltərə uzaq, əcaib bir ölkədir. Uayld üçün İngiltərənin aristokratları Bağdadın əsilzadələri kimiydi”.

1966-cı ildə isə Oskar Uayldın iki cilddən ibarət olan “Seçilmiş əsərləri” oğlu Vuvyan Hollandın müqəddiməsi ilə nəşr olunmuşdur.

XOŞBƏXT ŞAHZADƏ

(nağıl)

Şəhərdən xeyli yüksəkdə, hündür sütun üzərində Xoşbəxt Şahzadənin heykəli dayanmışdı. Onun üstü başdan-başa xalis qızıldan düzəldilmiş zərif yarpaqlarla örtülmüşdü. Gözlərinin yerində iki parlaq safir vardı. Qılıncının dəstəsində isə iri qırmızı yaqut parlayırdı.

O, doğrudan da, çox gözəl idi. Kim baxırdısa, heyran qalırdı. Şəhər müşavirlərindən biri heykələ tamaşa etdikdən sonra incə zövqə malik olduğunu bildirmək istədi:

- Lap flüker kimi gözəldir, - dedi. Ancaq camaatın istehza edəcəyindən çəkinərək tez də sözünü dəyişdi:

- Amma heyf, gözəl olsa da, xeyirsiz şeydir.

Balaca bir oğlan ağlayırdı. Anası ona acıqlandı heykəli göstərdi:

- Sən niyə Xoşbəxt Şahzadəyə oxşamırsan? O, boş şey üçün ağlamır. Heç ağlamaq fikrinə də düşmür, amma sən boş-boşuna hey ağlayırsan.

Dünyadan bezib, məyuslaşmış bir qoca kişi heykələ baxaraq köks ötürdü:

- Mən şadam ki, heç olmasa yer üzündə tamamilə xoşbəxt olan belə bir heykəlsə var...

Xeyriyyə cəmiyyətinin yoxsullar üçün açdığı məktəbdə oxuyan al-qırmızı plaşlı və təmiz ağ önlüklü uşaqlar kilsədən çıxanda heykəli göstərdilər:

- O lap mələyə oxşayır.

Riyaziyyat müəllimi hirsələndi:

- Bunu nədən bilirsiniz? Axı, siz heç vaxt mələk görməmişiniz.

Uşaqlar cavab verdilər:

- Biz onu yuxuda görürük.

Uşaqların bu cavabından xoşlanmayan riyaziyyat müəlimi qaşqabağını salladı və zəhmli görkəm aldı.

Bir gecə kiçik bir qaranquş şəhərin üstündən uçub keçirdi. Onun yoldaşları altı həftə əvvəl Misirə yola düşmüşdülər. O isə gözəl bir qamışa vurulduğundan ləngimişdi. Qaranquş ona baharın əvvəlində iri, sarı kəpənəyin arxasınca çayaşağı uçanda rast gəlmişdi. Qamışın incə beli onu elə cəlb etmişdi ki, onunla söhbət üçün dayanmışdı. Uzunçuluqdan xoşu gəlməyən Qaranquş elə o dəqiqə soruşmuşdu:

- Mən səni sevə bilərəmmi?

Qamış isə razılıq əlaməti olaraq başını azca aşağı aymışdı. Bundan sonra Qaranquş qamışın başına dolanmış, qanadlarını suya toxunduraraq xəfif ləpələr yaratmışdı. Qaranquş bununla öz məhəbbətini bildirmiş. Bütün yayı beləcə davam etmişdi.

- Bu, çox gülməli məhəbbətdir, qamışın heç nəyi yoxdur, amma bolluca qohumları var,- deyə başqa qaran-quşlar istehza ilə civildəşirdilər. Doğrudan da, çay başdan-başa qamışla dolu idi.

Yay keçdi, payız gəldi, qaranquşların hamısı uçub getdi. Yoldaşları uçub gedəndən sonra Qaranquş özünü tənha hiss elədi, saatlarla başına fırlansa da, sevgilisindən nəvaziş görmədi. Bu hal onu qorxuya saldı. Öz-özünə söyləndi:

- O mənimlə heç danışmaq da istəmir. Görürəm, həmişə küləklə eşqbazlıq edir.

Əlbəttə, külək əsəndə qamış xışıldayıb incə-incə rəqs edirdi. Qaranquş sözünə davam etdi:

- Deyəsən, bizimki tutmayacaq. O, xanənişindir, lakin mən səyahəti sevirəm, mənim həyat yoldaşım da özüm kimi səyahəti sevməlidir.

Nəhayət, Qaranquş ondan soruşdu:

- Sən mənimlə gedərsənmi?

Lakin qamış öz evinə çox bağlı olduğundan, başını tərpədən rədd cavabı verdi. Qaranquş hirsələndi:

- Sən məni ələ salırsan! Daha dözə bilmirəm. Mən ehramlar diyarına uçuram. Sağ ol!- dedi və uçub getdi.

Qaranquş bütün günü uçdu və şər qarışanda bir şəhərə çatdı.

- Mən harda daldalanacağam?- deyə özündən soruşdu və birdən hündür sütun üzərindəki heykəli gördü, sevincindən qışqırdı:- Mən orada daldalanaram. Ora gözəl yerdir, havası tərtəmizdir.

Beləliklə, Qaranquş Xoşbəxt Şahzadənin ayaqları arasına qondu. Ətrafına göz gəzdirib, yavaşca dedi:

- Mənim yatağım qızıldandır.

Qaranquş yatmağa hazırlaşdı. Başını yenicə qanadının altına qoymuşdu ki, iri bir su damlası onun üstünə düşdü. Qaranquş diksindi:

- Bu nə qəribə şeydir. Göyün üzündə bir parça bulud yoxdur, ulduzlar sayrışır, amma yağış yağır. Şimali Avropanın iqlimi, doğrudan da, dəhşətlidir.

Sonra bir damla da düşdü. Qaranquş:

- Əgər bu boyda heykəl adamı yağışdan qorumursa, onun xeyri nədir? Yaxşısı budur özümə başqa daldalanacaq tapım, - dedi və uçub getməyi qərara aldı. Lakin qanadlarını açmamış üçüncü damla düşdü. Qaranquş yuxarı baxdı. Siz bilən o nə gördü?

Xoşbəxt Şahzadənin gözləri yaşla dolmuşdu və göz yaşları onun qızıl yanaqlarından axırdı. Ay işığında onun gözəl üzü o qədər məhzun görünürdü ki, Qaranquş kövrəldi:

- Sən kimsən?

- Mən Xoşbəxt Şahzadəyəm.

- Sən nə üçün ağlayırsan? Məni tamam islatmısan.

Heykəl cavab verdi:

- Mən sağlığımda, canlı ürəyim olanda göz yaşının nə olduğunu bilməmişəm, çünki mən qəm-qüssənin yaxın durmadığı San-Susi sarayında yaşamışam. Gündüzlər yoldaş-

larım la bağda oynamışam, axşamlarsa Böyük Zalda rəqs etmişəm. Bağın ətrafı boyunca hündür hasar uzanırdı. Mənim üçün hər şey gözəl olduğundan, hasarın o tayında nələr baş verdiyi məni narahat etməmişdi. Saray adamları mənə Xoşbəxt Şahzadə deyirdilər. Əgər kefi xoşbəxtlik adlandırmaq olarsa, demək, mən o zaman doğrudan da, xoşbəxt imişəm. Mən eləcə yaşayıb, eləcə də öldüm. Öləndən sonra onlar məni bax bura, elə hündür yerə qoyublar ki, buradan şəhərimin bütün eybəcərliyini, çirkinliyini indi aydın görürəm. Bu səbəbdən, ürəyim qurğuşundan olsa da, ağlamaya bilmirəm.

Qaranquş öz-özünə pıçıldadı:

- Nə? Demək, o tamam qızıldan deyil?

Ancaq nəzakətli olduğundan bunu üzə vurmadı. Heykəl asta, məlahətli səslə sözünə davam etdi:

- Uzaqda, lap uzaqda, kiçik bir küçədə yoxsul bir ev var. Pəncərələrdən biri açıqdır və mən stol arxasında oturmuş bir qadın görürəm. Dərzidir. Onun arıq üzü, paltar tikməkdən kobudlaşmış, iynədən deşilmiş qırmızı əlləri var. O, kraliçanın ən sevimli saray xanımlarının atlas paltarlarına növbəti saray rəqs axşamı üçün naxışlı çiçək tikir. Otağın küncündəki çarpayıda qadının xəstələnmiş kiçik oğlu uzanıb. Uşağın qızdırması var və o, portağal istəyir. Anasınınsa uşağa qaynanmış sudan başqa verməyə heç nəyi yoxdur. Buna görə də uşaq ağlayır. Balaca Qaranquş, sən mənim qılıncımın dəstəyindəki yaqutu onlara verə bilərsənmi? Mənim ayaqlarım kürsiyə bərkidildiyindən, yerimdən tərpənə bilmirəm.

Qaranquş:

- Məni Misirdə gözləyirlər, - dedi, - Yoldaşlarım Nil boyu aşağı-yuxarı uçur və şanagüllərlə söhbət edirlər. Tezliklə onlar böyük şahın sərdabəsinə yatmağa gedəcəklər. Şahın özü orada rənglənmiş tabutundadır. O, sarı kətana bükülmüş və ədviyyatla mumiyalanmışdır. Boynunda

solğun yaşıl nefrit zəncir var, əlləri isə solmuş yarpaqlara bənzəyir.

Şahzadə xahişini təkrar elədi:

- Qaranquş, balaca Qaranquş, mənimlə bir gecə qalıb mənim müjdəçim ol, sözümü yerə salma. Oğlan susayıb, anası da çox qəmgindir.

Qaranquş cavab verdi:

- Mənim oğlanlardan o qədər də xoşum gəlmir. Keçən yay, çay sahilində olanda, orada dəyirmançının iki dəcəl oğlu həmişə mənə daş atırdı. Əlbəttə, onlar heç vaxt məni vura bilmirdilər, biz qaranquşlar çox yaxşı uçuruq, bundan başqa, mən öz çevikliyi ilə məşhur olan bir ailədənəm, lakin onların bu hərəkəti mənə qarşı hörmətsizlik idi.

Xoşbəxt Şahzadə kədərləndi. O qədər qəmgin göründü ki, Qaranquş məyus oldu.

- Bura çox soyuqdur, lakin mən sənənlə bir gecə qalıb, müjdəçin olaram.

Şahzadə sevindi:

- Çox sağ ol, balaca Qaranquş!

Qaranquş iri yaqutu Şahzadənin qılıncından çıxarıb dimdiyinə aldı və şəhərin damları üstündən uçdu.

O, ağ mərmər mələk heykəlləri qoyulmuş kilsə qül-ləsinin yanından ötüb keçdi. Sarayın yanından uçanda rəqs musiqisi eşitdi. Güzəl bir qız öz sevgilisi ilə eyvana çıxdı. Oğlan qıza dedi:

- Bax, gör ulduzlar necə də sayrışır? Məhəbbət gözəl şeydir, əzizim.

Qız cavab verdi:

- Mən ümidvaram ki, paltarım vaxtında, rəqs gecəsi üçün hazır olacaq. Əmr etmişəm paltarıma naxışlı çiçəklər tiksinslər, lakin dərzilər çox tənbel olurlar.

Qaranquş çayın üstündən uçub keçəndə gəminin dor ağacından asılmış fənərlərini gördü. Cuhud məhəlləsindən ötüb keçəndə qoca Cuhudu bir başqası ilə alver edən və

pulları mis tərəzidə çəkən gördü. Nəhayət o, yoxsul komaya çatdı və içəri baxdı. Ana yorulduğundan yuxuya getmişdi. Oğlan isə qızdırma içində çarpayıda çırpınırdı. Qaranquş içəri hoppandı, iri yaqutu stolun üstünə, qadının oymağının yanına qoydu. Sonra yavaşca çarpayının ətrafında uçdu və oğlanın alnını qanadları ilə yellədi.

Oğlan:

- Mən sağalacağam, - dedi və yuxuya getdi.

Sonra qaranquş uçub geri, Xoşbəxt Şahzadənin yanına qayıtdı və əhvalatı ona nəql etdi. Dedi:

- Çox qəribədir, soyuq olsa da, mən üşümürəm.

Şahzadə gülümsündü:

- Bu ona görədir ki, sən xeyirxah iş görmüsən.

Bu sözlər balaca qaranquşu düşündürdü və o, yuxuya getdi, çünki düşünəndə onu həmişə yuxu aparırdı. Səhər açılında Qaranquş çaya çimməyə uçdu. Körpüdən keçən ornitologiya professoru quşu görcək təəccübləndi:

- Necə də qeyri-adi haldır! Qış vaxtı qaranquş?

Professor yerli qəzetə bu barədə uzun bir məktub yazdı. Məktub o qədər qəlizdi ki, onu heç kim başa düşmədi.

Qaranquş öz-özünə dedi:

- Bu gün mən Misirə uçuram.

O, çox xoşhal görünürdü. Qaranquş bütün görməli yerləri gəzmiş və kilsənin başındakı uzun milin üstündə bir keyli oturmuşdu. Hara uçurdusa, sərçələr pıçılداşır və bir-birlərinə deyirdilər:

- Bu naməlum şəxs necə də yaraşılıqdır!

Bu sözlər Qaranquşun çox xoşuna gəlirdi. Ay doğanda o, Xoşbəxt Şahzadənin yanına gəlirdi.

- Mən indicə uçub gedirəm. Misirə bir tapşırığın varmı?

- Qaranquş, Balaca Qaranquş, mənimlə bir gecə də qala bilərsənmi?

- Məni Misirdə gözləyirlər. Sabah yoldaşlarım ikinci şələləyə uçaçaqlar. Hippopotamlar orda qamışların arasında

gizlənilər, böyük qranit taxtda isə Memion allah oturur. Bütün gecə o, ulduzlara tamaşa edir, Dan ulduzu doğanda isə bircə dəfə sevinclə qışqırır, sonra susur. Günüorta çağı sarı aslanlar çay qırağına su içməyə gəlirlər. Onların gözləri parıldayır, nəriltiləri isə şələlənin gurultusundan da güclüdür.

Şahzadənin səsi yenidən eşidildi:

- Qaranquş, Qaranquş, balaca Qaranquş, xeyli uzaqda, şəhərin o tayında mən çardaqda bir cavan oğlan görürəm. O, üstü kağızla dolu bir partaya söykənib. Qarşısındakı nazik stəkanda bir dəstə solmuş bənövşə var. Onun qəhvəyi, kövrək saçları, nar kimi qırmızı dodaqları və iri, ağıllı gözləri var. O, teatrın direktoru üçün əsəri yazıb qurtarmağa çalışır, lakin soyuq olduğundan heç nə yaza bilmir. Buxarıda od yoxdur, aclıq isə onu lap əldən salıb.

Ürəyiyumşaq və mərhəmətli Qaranquş:

- Mən səninlə bir gecə də qalaram, - dedi. - Onun üçün başqa bir yaqut götürə bilərəmmi?

Şahzadə cavab verdi:

- Heyhat! İndi mənim yaqutum yoxdur. Veriləsi şey varsa, o da gözlərimdir. Onlar min il bundan qabaq Hindistandan gətirilmiş nadir sapfirlərdən düzəldilmişdir. Birini çıxart və ona apar. Cavan oğlan sapfiri zərgərə satar, odun alar və əsəri yazıb qurtarar.

Qaranquş:

- Əzizim Şahzadə, mən bunu edə bilmərəm, - dedi və ağlamağa başladı.

Şahzadə onu sakitləşdirdi:

- Qaranquş, Qaranquş, balaca Qaranquş, mənim dediyim kimi elə.

Beləliklə, Qaranquş Şahzadənin gözünü çıxartdı və tələbənin çardağına tərəf uçdu. Damda dəşik olduğundan, içəri girmək çox asan idi. O, burdan içəri cumdu və otağa keçdi. Gənc başını əlləri arasında gizlətdiyindən, quşun

qanadlarının pırıltısını eşitmədi. Gözlərini yuxarı qaldıranda gözəl saffiri solmuş bənövşələrin üzərində gördü:

- Məni qiymətləndirməyə başlayırlar. Bu, böyük bir pərəstişkardandır. İndi əsəri yazıb qurtara bilərəm.

O biri gün Qaranquş limana uçdu. O, böyük bir gəminin dor ağacına qondu və dənizçilərin kəndirlə böyük sandıqları gəminin anbarından sürüyüb çıxarmasına tamaşa etdi. Hər sandığı çıxaranda onlar: “Götürdük” - deyər qışqırırdılar.

Qaranquş qışqırdı:

- Mən Misirə gedirəm.

Lakin heç kəs ona əhəmiyyət vermədi. Ay doğanda o, Xoşbəxt Şahzadənin yanına uçdu. Qışqırdı:

- Mən sənənlə vidalaşmağa gəlmişəm.

Şahzadə dedi:

- Qaranquş, balaca Qaranquş, mənimlə bir gecə də qala bilirsənmi?

Qaranquş cavab verdi:

- İndi qışdır. Şaxta-qar tezliklə burada olacaq. Misirdə isə günəş yaşıl palma ağaclarını qızdırır, timsahlarsa bataqlıqda uzanıb tənbel-tənbel onlara baxırlar. Mənim yoldaşlarım Baalbək məbədində yuva tikir, çəhrayı, ağ göyərçinlərsə onlara baxır və bir-birilə quruldaşırlar. Əziz Şahzadə, mən getməliyəm, lakin sənəni heç vaxt unutma-yaçağam. Gələn bahar mən sənə verdiklərinin əvəzinə iki qiymətli daş gətirərəm. Yaqut qırmızı qızılgüldən də qırmızı, saffirsə böyük göy dəniztək göy olacaq.

Xoşbəxt Şahzadə dedi:

- Aşağıda, meydanda kibrit satan balaca qız dayanıb. Qız kibritləri arxa salıb isladıb. Evə az da olsa pul gətirməsə, atası onu döyəcək, buna görə də o ağlayır. Qızın nə ayaqqabısı, nə də corabları var, başı da açıqdır. Mənim o biri gözümü də çıxart, apar ona ver ki, atası onu döyməsin.

Qaranquş dedi:

- Mən sənənlə bir gecə də qalaram, lakin gözünü çıxara bilmərəm. Bunu etsəm tamam kor olarsan.

Şahzadə dedi:

- Qaranquş, Balaca Qaranquş, mənim dediyim kimi elə.

Beləliklə, o, Şahzadənin o biri gözünü də çıxartdı və aşağı şığıdı. Qaranquş qızın yanına uçdu və səpfi onun ovcuna saldı. Qız:

- Necə də gözəl şüşə parçasıdır, - deyə qışqırdı və gül-gül evə qaçdı.

Sonra Qaranquş Şahzadənin yanına qayıtdı və:

- Sən indi korsan, - dedi, - demək, mən həmişəlik səninlə qalacağam.

Yazıq Şahzadə etiraz etdi:

- Yox, Balaca Qaranquş, sən Misirə getməlisən.

Qaranquş:

- Mən səninlə həmişəlik qalacağam, - dedi və Şahzadənin ayaqlarında yuxuya getdi.

Səhəri Qaranquş bütün günü Şahzadənin çiyində oturub, özgə ölkələrdə gördüyündən ona danışdı. O, Nil sahilində qatarlaşıb, dimdikləri ilə qızıl balıq tutan qaraleyləklərdən, dünyanın özü qədər qoca, hər şeyi bilən və səhrada yaşayan Sfinksdən, qətran ağacıtək qara, iri büllur parçasına sitayiş edən Aylı dağlar kralından, palma ağacında yatan iyirmi kahinin şirin qoğal yedizdiriyi nəhəng yaşıl ilandan, böyük göldə yastı, enli yarpaqların üstündə üzən və həmişə kəpənəklərlə döyüşən cırdan adamlardan danışdı.

Ona diqqətlə qulaq asan Şahzadə dilləndi:

- Əziz Balaca Qaranquş, sən mənə qərribə şeylər haqqında maraqlı söhbətlər etdin, amma dünyada ən qərribə şey insanların çəkdiyi izzətlərdir, Bədbəxtliyin o qədər sirri var ki! Əziz quşcuğaz, şəhərimi gəz-dolaş və gördüklərini mənə danış.

Qaranquş şəhərin üzərindən uçarkən varlıları gözəl evlərdə kef çəkən, dilənçiləri isə qapı ağzında oturub sədəqə diləyən gördü. Qaranlıq dalanlara uçdu, bənizi

qaçmış, sifəti solmuş uşaqları qaranlıq küçələrə biganəliklə baxan gördü. Körpünün tağı altında iki balaca oğlan bir-birinin qoynuna girib qızınmağa çalışırdı. Onların səsi gəldi:

Yaman acmışıq.

Gözətçi qışqırdı:

- Burada uzanmaq olmaz!

Uşaqlar yenidən yağışın altına çıxdılar. Qaranquş geri qayıtdı və gördüklərini Şahzadəyə danışdı. Şahzadə dedi:

- Mənim üstüm əla qızılla örtülmüşdür. Sən onları bir-bir, yarpaqbayarpaq götürməli və yoxsullara paylamalısan. İnsanlar belə düşünlər ki, qızıl xoşbəxtlik gətirir.

Qaranquş qızılı yarpaqbayarpaq, Xoşbəxt Şahzadə tamamilə çirkin və boz görünənədək çıxartdı və yoxsullara payladı. Uşaqların yanaqları qızardı. Onlar gülməyə, küçədə oynamağa başladılar. Uşaqlar qışqırırdılar:

- İndi bizim çörəyimiz var. '

Qar yağmağa başladı. Şaxta düşdü. Küçələr çox işıqlı və şəffaf olduğundan, gümüşdən düzəldilmiş kimi görünürdü. Evlərin damından sallanan sırsıralar isə almaz xəncərlərə bənzəyirdi. Hamı isti paltar geymişdi. Qırmızı papaq qoymuş balaca oğlanlar buz üstündə sürüşürdülər.

Yazıq Balaca Qaranquş üşüməyə başladı, lakin Xoşbəxt Şahzadəni istədiyindən, onu atıb getmədi. Çörəkçi görməyəndə o, dükanın qabağından çörək qırıntıları tapıb yeyir, qızışmaq üçün qanadlarını bir-birinə çırpırdı. Nəhayət o, başa düşdü ki, ölür. Onun Şahzadənin çiyinə uçub qonmağa bir dəfə də qüvvəsi çatdı. Pıçıldadı:

- Əlvida, əziz Şahzadə! İcazə verərsənmi əlini öpüm?

Şahzadə dedi:

- Sənin, nəhayət, Misirə getməyinə çox şadam, Balaca Qaranquş. Burada çox ləngidin. Mən səni sevirəm, ona görə də sən mənim dodaqlarımdan öpməlisən.

Qaranquş dedi:

- Mən Misirə getmirəm. Mən ölümün evinə gedirəm. Məgər Ölüm Yuxunun qardaşı deyil?

Qaranquş Xoşbəxt Şahzadəni dodaqlarından öpdü və yuvarlanıb onun ayaqları altına düşdü.

Elə o dəqiqə heykəlin içindən qəribə şaqqıltı gəldi. Şahzadənin qurğuşun ürəyi bu dərdə dözməyib partlamışdı. Əlbəttə, dəhşətli şaxta idi.

Şəhər tezdən şəhərin meri bir dəstə şəhər müşaviri ilə aşağıdakı meydandan keçirdi. Sütunun yanından ötəndə yuxarı, heykələ baxdı və heyrətləndi:

- Aman allah! Xoşbəxt Şahzadə gör nə günə düşüb?!

Merlə həmişə razılaşan şəhər müşavirləri:

- Gör nə günə düşüb?! - deyər qışqırdılar və yuxarı, heykələ baxmağa getdilər.

Mer heykəli nəzərdən keçirdi:

- Yaqut qılıncından düşüb, gözləri yoxdur. Üstündəki qızıl yarpaqlar da tökülüb. Doğrusu, indi o, dilənçidən heç fərqlənmir.

Şəhər müşavirləri də təkrar etdilər:

- Bəli, dilənçidən heç fərqlənmir.

Mer sözünə davam etdi:

- Onun ayaqları altında ölü quş da var. Biz quşların burada ölməsinə icazə verilməməsi haqqında mütləq bəyannamə buraxmalıyıq.

Şəhər müşavirləri təklifi o saat qeydə aldılar.

İncəsənət professoru universitetdə dedi:

- Qısa müddət qəşəng olduğu kimi, qısa müddət də gərəkli oldu.

Sonra onlar heykəli sobada əritdilər. Mer əridilmiş metaldan nə düzəltməyə qərar vermək üçün cəmiyyətin iclasını çağırırdı və sözə başladı:

- Biz bu metaldan başqa heykəl düzəltməliyik. Əlbəttə, bu, mənim heykəlim olmalıdır.

Müşavirlərin əks-sədası eşidildi:

- Mənim heykəlim olmalıdır.

Onlar bir-birlərindən küsdülər və uzun müddət də barışmadılar.

Metaləridən sexdəki fəhlələrin nəzarətçisi dedi:

- Bu nə qəribə şeydir! Bu qırılmış qurğuşun ürək sobada ərimir. Onu tullamaq lazımdır.

Elə də etdilər. Ürəyi Qaranquşun ölüsü atılan zibil qalağına tulladılar.

Allah öz mələklərindən birini yanına çağırıb:

- Mənə şəhərdən ən qiymətli iki şey gətir, - dedi.

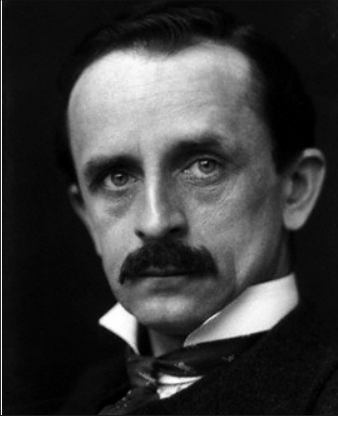
Mələk ona parçalanmış qurğuşun ürək və ölü quş gətirdi.

Allah razı qaldı:

- Sən düz seçmişən. Bu quş mənim cənnətdəki bağımda həmişə oxuyacaq. Xoşbəxt Şahzadə isə mənim qızıl şəhərimdə məni tərif edəcək.

İngilis dilindən tərcümə edəni:

Elçin Şıxlı

Ceyms Mətyu Barri

Şotland əsilli Ceyms Mətyu Barri (*Sir James Matthew Barrie, 1860-1937*) Britaniya, eləcə də dünya uşaq ədəbiyyatının tanınmış dramaturqu və şairi kimi “Piter-Pen” əsərinin müəllifi kimi tanınsa da, onun özündən çox balaca qəhrəmanı Piter Pen dillər əzbəridir. Hələ məktəbə getməmişdən əvvəl ilk təhsilini anasından alan oğluna yazıçı olmağı tövsiyə edən də anası olmuşdur. Yerli məktəbi bitirdikdən sonra o, Damfrays Akademiyasında və Edinburq Universitetində təhsilini davam etdirmiş, 1882-ci ildən 1884-cü ilə qədər Nottinqem jurnalında (*Nottingham journal*) əməkdaşlıq etmişdir. 1885-ci ildə Londona köçərək müxtəlif mətbuat orqanlarında jurnalist kimi fəaliyyət göstərmişdir. Dramları və ədəbi tənqidi esseləri ilə tamaşaçı və oxucu rəğbətini qazanan Ceyms Barri çoxsaylı romanları, qısa hekayələr topluları və pyesləri ilə yaşadığı ictimai gerçəkliyin bədii və dramaturji panoramını, incə detallarını oxucu, tamaşaçı diqqətinə çatdırmışdır.

1897-ci ildə Heymarket Teatrında “Balaca nazir” (*“The Little Minister”*) adlı əsəri tamaşaya qoyulmuşdur. 1904-cü ilin dekabrında York hersoqu Teatrında “Piter Pen, ya da

heç vaxt böyümək istəməyən oğlan” (“*Peter Pan, or the Boy Who Would Not Grow Up*”) pyesinin tamaşası isə nəinki onu Britaniyada, eləcə də bütün dünyada uşaq dramaturgiyasının klassiki kimi məşhurlaşdırmışdır.

PİTER PEN

(*Mənzum nəğil-dramdan hissələr*)

XOŞBƏXT AİLƏ

Körfəzdəki vuruşmadan sonra hindular oğlanların ən yaxın dostları oldular. Piter Alovlu Zambağı dəhşətli bir fəlakətdən xilas etdiyi üçün, indi hindular onun üçün hər cür fədakarlığa hazır idilər. Onlar bütün gecəni yeraltı evin qarşısında gizlənərək dəniz quldurlarının hücumunu gözləyirdilər. Hamı bilirdi ki, dəniz quldurlarının basqını mütləq olacaq. Hindular hətta gündüzlər də əmin-amanlıq olsun deyə evin ətrafında dolanırdılar. Görkəmlərindən hiss olunurdu ki, oğlanların naharından artıq qalanı yemək istəyirlər.

Piteri onlar Ağdərili Böyük Ata çağırırdılar və Piterlə danışanda diz çökürdülər. Piterin bu çox xoşuna gəlirdi. Deyəsən, bu itaətkarlıq Piteri bir az korlamışdı da.

- Ağdərili Böyük Ata onun viqvamını dəniz quldurlarından hifz edən Pikaninii qəbiləsi əsgərlərindən çox razıdır, - deyə o, ayağına döşənmiş hindulara baxaraq söyləyirdi.

Qəşəng hindu şahzadəsi də deyirdi:

- Atəşli Zambaq Piter Penin dostudur. Piter mənim həyatımı xilas etmişdir. Mən onu dəniz quldurlarından qoruyacağam.

Qız çox qəşəng idi və Piterin qarşısında diz çökdüyünə görə adamın ürəyi ağrıyırdı. Piter isə buna çox adi baxır və lovğa-lovğa deyirdi:

- Çox yaxşı. Piter Pen sözünü demişdir.

Bu vaxt hindular başa düşürdülər ki, Piter daha onları dinləmək fikrində deyil, dinməzcə dururdular.

Hindular o biri oğlanlarla çox sərbəst hərəkət edirdilər. Oğlanları cəsur döyüşçü sayırdılar, vəssalam. Rastlaşanda da etinasız-etinasız söyləyirdilər:

- Xoş gördük!

Oğlanlarla tay-tuşları kimi danışirdilər. Piter özünü elə tuturdu ki, guya elə belə də olmalıdır, bu oğlanları çox pərt edirdi. Vendi ürəyində oğlanlara tərəfdar çıxsa da, ancaq ailə başçısının hörmətini saxlamağı özünə borc bilirdi. O deyirdi:

- Atamız bu işdə bizdən çox bilir.

Ürəyində isə fikirləşirdi ki, hindular gərək onu “skvo” çağırmaqaydılar.

İndi isə uşaqların xatirində dərin iz buraxmış və Bütün Axşamların Axşamı olan bir axşamdan danışım, həmin gün gözlənilməz nəticələrlə bitən macərəlarla dolu idi. Gün çox sakit keçdi, heç bir hadisə baş vermədi, elə bil bütün gücünü gecə üçün qoruyurdu. Hindular yorğanlara bürünüb keşikdə durdular, oğlanlar isə şam etməyə başladılar, yalnız Piter saati öyrənmək üçün eşiyə çıxmışdı. Bunun üçün gərək Dişi Timsahı tapıb, qarnındaki saatin zəng çalmasını gözləyəydin.

Onlar doğruçu yemək yeyirdilər. Oğlanlar stolun dövrəsində oturub ağızlarını marçıldadırdılar; bu vaxt onlar elə qışqırır və dalaşırdılar ki, Vendinin, özü dediyi kimi, az qalırdı qulağı batsın. Doğrudur, səs-küy onu çox narahat etməirdi, oğlanların yeməyi əl ilə götürmələri, sonra da bütün günahı Cuppulunun boynuna yıxmaları qızın xoşuna gəlmirdi. Onlar deyirdilər ki, guya Cuppulu onları dirsəyi ilə itələyib.

Süfrə üstündə dalaşmaq olmazdı, ona görə də bütün mübahisələri Vendi həll edirdi. Şikayət edənlər gərək sağ əlini qaldırıb deyəydilər: “Filankəs məni incidib”. Ancaq oğlanlar nədənsə bu qaydanı ya tamam unudur, ya da əksinə şitini çıxarırdılar.

- Sakit! - deyə Vendi qışqıraraq, iyirminci dəfə onlara izah etdi ki, hamısı birlikdə danışmasın... - Lovğacıq, yeyib qurtardınmı?

- Anacan, hələ qurtarmamışam, - deyə Lovğa özünü elə göstərdi ki, guya qabına baxır.

Zarafatcıl dedi:

- O hələ heç südü içməyib.

Şeytanlıq eləmək olmazdı, ona görə də Lovğa əlini qaldırdı və cəld dedi:

- Zarafatçıdan şikayətim var!

Ancaq Con əlini daha tez qaldırmışdı.

- Con, nə olub?

- Olar, mən Piterin yerində əyləşim? Onsuz da özü burada yoxdur.

- Atanın yerində oturmaq istəyirsən?! –deyə Vendi acıqlandı. - Olmaz!

- O bizim atamız deyil, - deyə Con cavab verdi. - O, heç bilmirdi ki, ata özünü necə aparmalıdır, mən onu öyrətdim.

Deyinmək olmazdı, ona görə də Əkizlər qışqırdılar:

- Biz Condan şikayət edirik!

Bu vaxt Cuppulu əl qaldırdı. O biri oğlanlara nisbətən o özünü çox ciddi aparırdı (doğrusunu desək, o biri uşaqlarda heç ciddilik yox idi), elə ona görə də Vendi Cuppulu ilə yumşaq dolanırdı.

Cuppulu inamsızlıqla soruşdu:

- Necə bilirsən, mən ata ola bilərəmmi?

- Yox, Cuppulu.

Cuppulu danışmağa başlayanda (*bu çox nadir halda olurdu*) daha özünü saxlaya bilmirdi. Nə axmaq adətdir, eləmi?

- Əgər, mən ata ola bilmirəmsə, - deyə o, qəmgin-qəmgin söylədi,- onda bəlkə Maykl onun əvəzinə körpə olmağıma icazə verə?

Maykl onun sözünü kəsdi:

- Heç vaxt!

O, zənbil beşiyində uzanmışdı.

- Əgər, körpə ola bilmirəmsə, - deyə Cuppulu daha qəmgin səslə söylədi, - olarmı Əkiz olum?

- Olmaz, olmaz, - deyə Əkizlər qışqırdılar. - Elə bilirsən, əkiz olmaq asan işdir?

Cuppulu dedi:

- Əgər heç kimi əvəz edə bilmirəmsə, onda istəyirsiniz sizə fokus göstərim.

Hamı birdən bağırdı:

- İstəmirik!

Cuppulu təslim oldu. Dərindən köks ötürərək dedi:

- Bilirdim belə olacaq!

Birdən-birə hamı şikayətə başladı:

- Lovğa asqıranda üzünü stola tutur!

- Əkizlər şam etməmiş, şirin yeyirlər!

- Dalaşqanda badam və fıstıq var!

- Zarafatcıl ağzını doldurub danışır!

- Əkizlərdən şikayətim var!

- Dalaşqandan şikayətim var!

- Zarafatçıdan şikayətim var!

- Uşaq deyilsiz, başabəlasız! - deyə Vendi köksünü ötürdü. - Günüm-güzəranım yoxdur!

Vendi süfrəni yığışdırmağı oğlanlara tapşırıb, corab gözəməyə başladı, corabların hamısının dizləri deşilmişdi.

Maykl qışqırdı:

- Ven-di! Mən böyümüşəm, beşiyə yerləşmirəm!

Vendi isə ona heç fikir vermədi. O dedi:

- Bir adam beşikdə yatmalıdır, ya yox?! Uşaqlardan ən kiçiyi də sənsən. Beşiksiz ev boş görünür.

Vendi tikiş tikir, oğlanlar isə onun yanında oynayırdılar. Uşaqların üzünə diqqət elə! Buxarının yanında necə oynadıqlarını yadında saxla! Yeraltı evdə uşaqlar çox belə xoşbəxt axşamlar keçiriblər, indi isə onların axırını gecəsidir.

Yuxarıdan ayaq səsləri eşidildi. Bu səsi Vendi hamıdan əvvəl tanıdı.

- Uşaqlar, atanız gəlir! Onu qarşılayın!

Yuxarıda hindular Piterin qarşısında diz çökmüşdülər.

- Gözdə-qulaqda olun, mənim cəsur döyüşçülərim! - Piter sözünü deyib qurtardı.

Sonra isə oğlanlar, həmişəki kimi, Piterin ayağından tutub içəri dartdılar. Onlar əvvəllər də, həmişə belə edirdilər, bu gün isə axırını dəfə olaraq dartmışdılar. Piter oğlanlar üçün qoz gətirmişdi, Vendiyə isə Dişi Timsahın saatında vaxtın neçə olduğunu dəqiq söylədi.

Vendi dedi:

- Ah, Piter, sən onları ərköyün öyrədirsən! - O, özünü narazı göstərməyə çalışır, əslində isə sevindiyindən bilmirdi nə etsin.

- Nə danışırısan, qarı! - deyərək Piter tufəngini asa-asa söylədi.

Maykl Dalaşqana pıçıldadı:

- Mən ona dedim ki, anaya "qarı" demək lazımdır!

Dalaşqan o saat dedi:

- Mənim Maykldan şikayətim var!

Əkizlərdən birincisi Piterin yanına qaçdı.

- Ata, biz oynamaq istəyirik!

Piter dedi:

- Oyna, oyna, oğlum!

Piterin kefi kök idi.

- Biz istəyirik ki, sən də oynayasan!

Əslinə baxanda, Piter onların hamısından yaxşı oynardı, bununla belə özünü təəccüblənmiş göstərdi.

- Mən?! Eh, qoca sümüklərim elə şıqqıltı salar ki, musiqini tamam batırar.

- Anamız da oynasın!

- Nə? - deyə Vendi etiraz etdi. - Elə oynamaq yadıma düşür.

Lovğa onu yola gətirməyə çalışaraq deyirdi:

- Axı, bu gün şənbədir.

Şənbə olduğunu dəqiq bilmək mümkün deyildi. Hər halda oğlanlar bilməzdilər, çünki onlar çoxdan günlərin hesabını itirmişdilər. Lakin hər dəfə bir şey istəyəndə deyirdilər: "Axı, bu gün şənbədir" və istədiklərinə nail olurdular.

- Piter, doğrudan, bu gün şənbədir, axı, - deyə Vendi təslim oldu.

- Vendi, bizim görkəmimizə heç oynamaq yaraşır?..

- Yad adam yoxdur ki!

- Doğru deyirsən.

Nəhayət, oğlanlara oynamağa icazə verdilər, ancaq dedilər ki, əvvəl gecə köynəyi geysinlər.

Piter buxarının qarşısında oturaraq əllərini odda qızdırırdı, o corabdakı iri deşiyi gözəyən Vendiyə müraciətlə dedi:

- Qarı, bilirsən axşamçağı ailə ilə birlikdə ocaq qırağında oturub istirahət etməkdən yaxşı şey ola bilməz.

- Doğru deyirsən! - Vendi onun sözünə qüvvət verdi. Qız çox razı idi. - Piter, bilirsənmi ki, Dalaşqanın burnu səninkinə bənzəyir.

- Maykl isə get-gedə sənə daha çox oxşayır!

Vendi Piterə yanaşdı, əlini onun çiyinə qoydu.

- Əziz, Piter, - deyə sözə başladı, - indi bizim gör nə qədər uşağımız var, mən də əlbəttə, əvvəlki kimi deyiləm. Ancaq sən həyatımızda heç bir dəyişiklik olmasını istəmirsən, eləmi?

- İstəmirəm, Vendi!

Əlbəttə, o heç bir dəyişiklik istəmirdi, ona görə də qərribə

nəzərlərlə qıza baxdı, o, gözlərini tez-tez qırpır və bilmirdi ki, bunları yuxuda görür, ya ayıqlıqda.

- Piter, sənə nə oldu?

- Mən fikirləşirdim, - deyə Piter qorxa-qorxa cavab verdi, - bunların hamısı uydurmadır, eləmi? Onların atası olduğumu deyirəm.

Vendi onu sakitləşdirdi:

- Əlbəttə, elədir.

- Bilirsənmi? - deyə Piter günahkar-günahkar söylədi, - mən onların doğruçu atası olsa idim, özümü elə qoca hiss edərdim ki.

- Ancaq onlar bizim uşaqlarımızdır, Piter, sənın və mənım.

- Vendi, bu belə deyil, eləmi? - deyə Piter həyəcanla soruşdu.

Qız cavab verdi:

- Əgər istəmirsənsə, əlbəttə.

Cavab əvəzinə Piter asudəliklə köks ötürdü.

- Piter, - deyə Vendi ciddi səslə danışmağa çalışaraq söylədi, - sənın mənə münasibətin necədir?

- Etibarlı oğul kimi.

- Mən bilirdim, belə olacaq.

Qız ayağa qalxdı, otağın o biri tərəfinə keçib oturdu.

- Sən nə qəribəsən! - deyə heç bir şey anlamayan Piter söylədi. - Alovlu Zanbaq da qəribədir. O da mənə yaxın olmaq istəyir, ancaq ana yox.

Vendi küskün səslə söylədi:

- Əlbəttə, ana olmaq istəmir.

İndi mən başa düşürəm ki, niyə Vendinin hindulardan xoşu gəlmirdi.

- Bəs nə olmaq istəyir?

- Qızlar bu barədə birinci danışmamalıdır.

- Demirsən demə, - deyə Piter söylədi. - Bəlkə Cing-cing mənı başa saldı?

Vendi nifrətlə dedi:

- Cing-cing əlbəttə, başa salar. O çox utanmazdır.

Söhbətə öz otağından qulaq asan Cing-cing nifrətlə nə isə qışqırdı.

- O deyir ki: “Lap yaxşı iş görürəm ki, utanmazam”. Çox yaxşıdır. O, bununla fəxr edir - deyə Piter qızın sözlərini Vendiyə tərcümə etdi.

Birdən Piterin ağlına yeni fikir gəldi.

- Bəlkə Cing mənim anam olmaq istəyir?

- Axmaq, - deyə Cing qışqırdı.

Cing bu sözü o qədər çox işlədirdi ki, Vendi onu tərcüməsiz də başa düşürdü.

- Mən onunla razılaşmağa hazırım! - deyə Vendi acıqla dilləndi.

Təsəvvür edirsənmi? Vendi elə belə də dedi! Doğrudur, bütün bu söhbət qıza əzab verirdi. Həm də o bilmirdi ki, həmin gün onları nə gözləyir. Əgər, bilsəydi, əlbəttə, özünü ələ alardı.

Onlardan heç biri bilmirdi, başlarına nə gələcək. Bəlkə işin xeyri elə bundadır. Bu son xoşbəxt bir saat idi. Adada onların son bir saati - yəni xoşbəxt altmış dəqiqələri qalmışdı. Onlar gecəköynəyində oynayıb-oxuyurdular. Mahnı məzəli idi, onlar yalandan özlərini kölgələrindən qorxurlarmış kimi göstərirdilər. Heç ağlılarına gəlmirdi ki, az keçmiş, onların ətrafını həqiqi kölgələr bürüyəcək və doğrudan-doğruya, qorxacaqlar.

Budur, oğlanlar artıq rəqs etmirlər, bir-birinə balınc tullaırlar, balıncılar isə xahiş edirlər ki, onları yenə də tullaıncılar, elə bil onlar da son dəfə atıldıqlarını hiss edirdilər. Bəs onlar bir-birinə nə qədər nağıl söyləmişdilər! Hətta Lovğa da nağıl danışmaq istədi, ancaq o qədər kədərli nağıl idi ki, hətta özünü də qüssə bürüdü.

- Başlanğıcı çox darıxdırıcıdır, - deyə o, kədərlə söylədi.

- Gəlin, elə təsəvvür edək ki, bu axırıdır.

Sonra hamı yatağa uzandı. Bu vaxt Vendi öz nağılını danışmağa başladı. Oğlanlar bu nağılı bərk xoşlayırdılar. Piterin isə zəhləsi gedirdi. Vendi bu nağılı danışanda o, qulaqlarını tutur və evdən çıxıb gedirdi. Əgər bu dəfə də belə etsəydi, bəlkə adada qalardılar.

Bu axşam isə o heç yerə getmədi. İndi sən görəcəksən nə baş verdi.

VENDİNİN NAĞILI

Hə, nağıla qulaq asın, - deyə Vendi danışmağa başladı, Mayklın uzandığı beşik qızın ayağı yanında idi, yeddi oğlan isə çarpayıda uzanmışdı.

- Biri var idi, biri yox idi, bir nəfər var idi...

- Qoy qadın olsun! - deyə Dalaşqan Vendinin sözünü kəsdi.

- Qoy ağ siçan olsun! - deyə Zarafatcıl söylədi.

- Sakit olun, - Vendi dilləndi, - orada qadın da olacaq...

- Ana! - deyə Əkizlərdən birincisi qışqırdı. - Doğrudan orada qadın olacaq? Özü də ölməyəcək eləmi?

- Əlbəttə, ölməyəcək.

Cuppulu dedi:

- Mən çox şadam! Con, sən necə?

- Əlbəttə.

- Zarafatcıl, sən necə?

- Mən də.

Siz necə, Əkizlər?

- Biz də şadıq.

- Ay allah, - deyə Vendi köksünü ötürdü.

- Bir sakit olun, - deyə Piter oğlanlara acıqlandı. Onun bu nağıldan zəhləsi getsə də, hər halda Vendinin sözünü kəsmək olmazdı.

- Bu kişi mister Darlinq, qadın isə missis Darlinq idi, - deyə Vendi sözünə davam etdi.

- O birilərə acıq vermək üçün Con dedi:
- Mən onunla tanışam.
- Maykl bir qədər tərəddüdlə söylədi:
- Mən də, deyəsən, tanışam.
 - Onlar ər-arvad idilər, - deyə Vendi izah etdi. - Tapın, görüm onların daha kimi var idi?
 - Zarafatcıl sevinclə qışqırdı:
 - Ağ siçanları!
 - Yox!
- Cuppulu bu nağılı əzbər bilirdi, bununla belə dedi:
- Xəbərim yoxdur.
 - Sakit ol, Cuppulu. Onların üç övladı var idi.
 - Övlad nə deməkdir?
 - Bax, Əkiz, sən övladsan.
 - Eşitdin, Con? Mən övladam.
- Con dedi:
- Uşaqların hamısı övladdır.
 - Aman allah!—deyə Vendi acıqlandı. - Bu uşaqların Nena adlı çox sadıq dayələri var idi. Bir dəfə mister Darlinq dayəyə acıqlanıb onu həyətdə zəncirlədi. Onda uşaqlar da evdən uçub getdilər.
- Zarafatcıl dedi:
- Güzəl nağıldır!
 - Onlar uçdular, - deyə Vendi sözüünə davam etdi, - gəlib itkin düşmüş oğlanların yaşadıkları Məchul adaya çatdılar.
- Dalaşqan həyəcanla söylədi:
- Mən bilirdim belə olacaq. Səbəbini anlamıram, ancaq bilirdim ki, belə olacaq!
 - Vendi, - deyə Cuppulu qışqırdı, de görək itmiş oğlanların arasında Cuppulu var idimi?
 - Var idi.
 - Mən nağıla düşmüşəm! Ura! Mən nağıla düşmüşəm, Zarafatcıl!
 - Sakit ol, yavaş! Yaxşısı budur uşaqsız qalmış valideynlərin dərini təsəvvür edin!

- Vay-vay! –deyə oğlanların hamısı birlikdə inildədi, halbuki yazıq valideynlərin dərdi onları heç narahat etmirdi.

- Boş çarpayıları fikrinizə gətirin!

- Vay!

- Yazıqlar! –deyə birinci Əkiz sevinclə dilləndi.

- Mənə belə gəlir ki, bu nağılın axırı kədərli olacaq, - deyə ikinci Əkiz söylədi. - Sən necə bilirsən, Zarafatcıl?

- Mən çox həyəcanlanıram.

- Ana məhəbbətinin nə qədər müqəddəs olduğunu bil-səydiniz, - deyə Vendi məğrur-məğrur söylədi, - onda həyə-canlanmazdınız.

Vendi nağılın Piterin bütün qəlbi ilə nifrət etdiyi yerinə çatdı.

Cuppulu var gücü ilə balıncı Zarafatcıla ataraq dedi:

- Ana məhəbbəti böyük şeydir, sən necə bilirsən, Zarafatcıl?

- Əlbəttə, - deyə Zarafatcıl cavab verərək Cuppulunu balıncı vurdu.

Vendi sakit-sakit söhbətinə davam etdi.

- Bilirsinizmi, bizim qəhrəmanımız bilirdi ki, ana pən-cərəni açıq qoyur ki, uşaqlar geri qayıda bilsinlər. Elə buna görə də uşaqlar qayıtmır, özləri üçün firavan yaşayırdılar.

- Sonra qayıtdılar mı?

- Gəlin, gələcəyə baxaq, - deyə Vendi nağılın ən çətin, lakin ən gözəl yerinə çatdı.

- Oğlanlar gələcəyə rahat baxmaq üçün boyunlarını irəli uzatdılar.

- İllər keçdi... London vağzalında qatardan enən bu qəşəng, cavan qadın kimdir?

- Ah, Vendi, kimdir o? - deyə Zarafatcıl qışqırdı, elə bil o bu nağılı ilk dəfə eşidirdi.

- Doğrudan mı?.. Hə... Yox... Hə, elədir ki, var. Bu qəşəng qadın Vendidir?!

- Vay-vay!

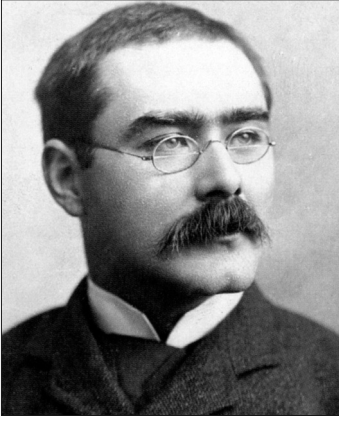
- Onun yanındakı ucaboynu cavan oğlanlar kimdir? Doğrudanmı, bu Maykl ilə Condur? Elədir ki, var!

- Vay-vay!

- Əziz qardaşlarım, - deyə Vendi yuxarıya işarə edərək söyləyir, - pəncərə açıqdır! Bu, ana məhəbbətinə inandığımız üçün bizə hədiyyədir. Onlar açıq pəncərədən ana və atalarının yanına uçurlar. Gəlin, bu xoşbəxt görüşü pərdə ilə örtək, çünki onu təsvir etməkdə qələm acizdir.

Nağıl bu idi. Nağılçıya xoş gəldiyi kimi, o bütün oğlanların da xoşuna gəlirdi. Bu doğruçu hadisə olduğundan hamının xoşuna gəlirdi, eləmi? Biz, qəlbsiz adamlar kimi (*uşaqların hamısı belə olsalar da, çox mehribandırlar*) uçub gedir, heç kəs haqqında düşünmədən yaşayır, bizə xüsusi diqqət lazım olanda geri qayıdırıq və əmin oluruq ki, bizi sevinclə qarşılayacaqlar, döyməyəcəklər.

*Tərcümə edəni:
Əzizə Əhmədova*

Redyard Kiplinq

Redyard Kiplinq (*Rudyard Kipling*, 1865-1936) hələ sağlığında həm nəsr əsərləri, həm də şeirləri ilə Qərbi Avropa ölkələrində, o cümlədən Böyük Britaniyada ən məşhur yazarlardan biri olmuşdur. 30 dekabr 1865-ci ildə Bombeydə anadan olan gələcək yazıçı və şair ailənin ilk övladı olmuşdur. 1863-cü ildə İngiltərədə Staffordşir şəhəri yaxınlığında Redyard gölü (*Rudyard Lake*) kənarında tanış olan atası Con və anası Alisa ailə qurub Hindistana köçəndən sonra ilk övladlarının adını gözəlliyinə məftun olduqları gölün şərəfinə qoymuşlar.

Zəngin və çoxşaxəli yaradıcılığın sahibi olan Redyard Kiplinqin həyatı həm qəribə, həm də usandırıcı olmuşdur.

Belə söyləyirlər ki, Redyard Kiplinq uşaq olanda Hindistanda yaşadıkları evin yaxınlığında Zərdüştlərin Sükut Qülləsi adlanan ibadət yeri var imiş. Onların ölüsü düşəndə bu qüllədə onları asarlarmış ki, qurd-quşlara yem olsun. Redyard bu kimi mərasimlərlə maraqlansa da, anası ona bu mövzu barədə danışmağa qadağa qoymuşdu. Lakin balaca Redyardın dayələri hər şeyə maraq göstərən uşağın suallarına həvəslə cavab verərmiş.

Dünyanın bir çox ölkələrində, o cümlədən ABŞ-da, Bir-mada, Çində, Yaponiyada, Cənubi Afrikada səfərdə olan Redyard Kiplinq 1894-1895-ci illərdə uşaqlar üçün “Cəngəlliklər kitabı” (“*The Jungle Book*”) və “İkinci cəngəlliklər kitabı”nı (“*The Second Jungle Book*”), eləcə də “Yeddi dəniz” (“*The Seven Seas*”) adlı şeirlər toplusunu nəşr etdirmişdir. 1899-cu ildə böyük qızı Cozefinanın ölümü, I Dünya müharibəsində 1915-ci ildə irland qvardiyaçılarının tərkibində döyüşən oğlu Conun itkin düşməsi yazıçının ömrünə sağalmaz yaralar vurmuşdur.

Onu da qeyd edək ki, o, 1907-ci ildə 42 yaşında Nobel mükafatına layiq görülən ingilis və ingilisdilli yazıçılardan birincisi olmuşdur.

Redyard Kiplinqin qızı Cozefinaya ithaf etdiyi “Yalnız bu cür hekayələr”inin (“*Just So Stories*”, 1902), eləcə də bir il sonra nəşr etdirdiyi “Kim” (“*Kim*”, 1903) adlı romanının onun yaradıcılığının zirvəsini təşkil etdiyi söylenebilir.

Tədqiqatçı alim Martin L.Uest (*Martin L. West*) Redyard Kiplinqin Şərq və Qərb qarşıdurması barədə mühakiməsini belə ifadə etmişdir: “Şərq Şərkdir, Qərb də Qərb və bir-birindən fərqli aləm heç vaxt bir araya sığışmayacaqdır” (“*East is East and West is West, and never the twain shall meet*”). Kiplinq Zərdüştilik haqqında yanılmışdı və klassik dünya bir-biri ilə izdivac qurmasa da, görüş yerini tapdı.

Redyard Kiplinqin həm həyatı, həm də yaradıcılığı ilə Qərblə Şərqin mənəvi körpüsünün yaradıcılarından biri olduğunu söyləyən soyadı Qərb mənasını verən tədqiqatçı alim Uest (*West*) özü də belə bir barışıqın nümayəndəsi kimi çıxış etmişdir.

Ədəbi aləmdə şair və yazıçı kimi imzasını bütün dünyaya tanıtdıran Redyard Kiplinq əsərlərinin böyük hissəsini uşaqlar üçün yazmışdır. Və maraqlısı budur ki, o,

ingilis dilində ən gözəl hekayə ustası kimi tanınsa da, onun uşaqlar üçün yazdığı əsərləri dünya uşaq ədəbiyyatının klassik nümunələri kimi dəyərləndirilmişdir.

18 yanvar 1936-cı ildə Londonda dünyasını dəyişən Redyard Kiplinq Vestminster Abbatlığının Şairlər guşə-sində Britaniyanın nəhəng yazıçıları Tomas Hardi (*Thomas Hardy*) və Çarlz Dikkensin (*Charles Dickens*) qəbirləri ilə yanaşı yerdə dəfn olunmuşdur.

Yazıçı haqqında qısa annotasiyanı onun öz sözləri ilə tamamlayırıq: “Words are, of course, the most powerful drug used by mankind” (“Sözlər, əlbəttə, bəşər övladının işlətdiyi ən güclü dərmandır”).

MAUQLI

(*Nağıl-povestdən hissələr*)

VƏHŞİ İTLƏR

Mauqli Cəngəlliyi kəndin üstünə salıxdırandan sonra oğlanın həyatının ən xoş çağları başladı. O, ürəyində öz borcunu ədalətlə yerinə yetirənlərə məxsus bir rahatlıq duyur, vicdanı ona əzab vermirdi. Cəngəllikdə hamı Mauqli ilə dostluq edirdi, çünki hamı ondan qorxurdu. Mauqlinin dörd canavar dostu ilə birlikdə, yaxud onlarsız, bir xalqdan digərinə keçə-keçə cəngəllikdə gəzib-dolanarkən gördüklərindən, eşitdiklərindən və başına gələnlərdən çox-çox hekayələr çıxardı və hər biri də indi danışdığımızdan uzun olardı. Lakin siz onun bir çox sərgüzəştləri haqqında heç nə eşidəsi olmayacaqsınız. Xəzinəyə gümüş pul aparən on bir arabaya qoşulu iyirmi iki kəli öldürüb, parlaq rupiləri tozlu yola səpələyən qızmış fildən Mauqlinin öz canını necə

qurtardığını; uzun gecələrdən birində şimal bataqlıqlarında timsah Cakala ilə vuruşarkən öz bıçağını onun belində sındırdığını; vəhşi qabanın parçalamış olduğu insanın boyundan asılmış, əvvəlkindən daha uzun yeni bir ov bıçağı tapdığını; sonra da bıçağın əvəzini ədalətlə ödəmək məqsədilə həmin qabanı tapıb öldürdüyünü; Böyük Aclıq zamanı təsadüfən qaçmaqda olan maral sürüsünün içində düşdüyünü və qızıxmış marallar tərəfindən az qala tapdalanıb öldürüldüyünü; Qaradınməz Xatxini içərisində şişmar uclu payalar olan qazma tələdən necə qurtardığını; səhərisi gün özünün bəbirlər üçün fəndgirliklə qurulmuş tələyə düşdüyünü; bu dəfə də Xatxinin yoğun tirləri sındıraraq onu xilas etdiyini; Mauqlinin bataqlıqda vəhşi camışları tutub sağdığını; onun... xülasə, bir çox əhvalatları siz bilməyəcəksiniz.

Lakin hər halda bunlardan birini ətraflı nağıl eləmək lazımdır.

Ata Canavarla Ana Canavar öldülər, Mauqli mağaranın ağzına yekə bir daş yıxdı, sonra da ulayaraq onların üzərində Ölüm Mahnısı oxudu. Balu qocalıb tamamilə əldən düşmüşdü, artıq çətinliklə tərənib yeriyə bilirdi. Hətta əsəbləri polad tək, əzələləri isə dəmir kimi olan Bahirə də, ovunu əvvəlki cəldliklə tutub parçalaya bilmirdi.

Akelanın çal tükləri süd kimi ağarmışdı. Qocalıqdan o qədər arıqlamışdı ki, qabırğaları görünürdü, çətinliklə gəzə bilirdi, sanki əzaları ağacdən idi. İndi artıq onun üçün Mauqli ov ovlayırdı. Lakin dağılmış Sion Sürüsünün cavan canavarları kefi kök dolanır, gün-gündən törəyib artırıdılar. Başçı nə olduğunu bilməyən bu ötkəm, hamar pəncəli beşyaşar qurdların sayı qırxa çatanda Akela onlara məsləhət görürdü ki, bir yerə yığışsınlar, birinin başçılığı altında, Azad Xalqın adına layiq qaydada yaşasınlar.

Mauqli bu işdə məsləhətçi olmaq istəmədi; çünki öz dediyi kimi, o artıq bir dəfə turş meyvələrlə dişini qamaşdır-

mışdı və indi onların hansı ağaclarda yetişdiyini yaxşı bilirdi. Lakin Pxaonanın oğlu Pxao (*Akela Sürüyə başçılıq edən zaman Pxaonanın atası Boz Ləpirçi adlanırdı*), Cəngəllik Qanununun tələb etdiyi kimi, döyüşdə digər qurdlara üstün gələrək Sürü başçısı yerini tutandan sonra yenə ulduzlu gecələrdə köhnə nəğmələr, köhnə çağırışlar eşidildiyi zaman Mauqli də keçmiş yad edərək Şura qayasına getməyə başladı. O vaxtlar uğurlu ov və şirin yuxu vaxtları idi. Yadlardan heç biri Mauqli Xalqına (*Sürünü indi belə adlandırırdılar*) məxsus olan yerlərə ayaq basmağa cürət eləməirdi. Cavan qurdlar gün-gündən kökəlir, qüvvətlənirdilər. Hər dəfə Sürü Şura Qayasına toplaşanda dişi canavarlar başqalarına göstərüb tanımaq üçün çoxlu bala gətirirdilər. Mauqli də həmişə bu baxışlarda iştirak edirdi, çünki o, qara panterin vaxtilə çılpaq, qarabuğdayı bir oğlan uşağını Sürüyə necə qəbul etdirdiyini hələ də unutmamışdı və hər dəfə “Baxın, ey canavarlar!” - deyərək səslənən sürəkli çağırışları eşidərkən onun ürəyi şiddətlə vurur, qəlbində anlaşılmaz bir həyəcan duyurdu. Əgər bu hal olmasaydı o, yeni-yeni şeylər görmək, eşitmək, yoxlamaq, dadmaq üçün baş götürüb cəngəlliyin dərinliklərinə gedərdi.

Bir dəfə o, toran qovuşan zaman dağın döşü ilə asta-asta qaçaraq, öldürdüyü maralın yarım şaqqasını Akela üçün aparırdı, dörd canavar dostu isə həyatlarından razı halda, oynaqlaya-oynaqlaya, bir-birilə süpürləşə-süpürləşə onun ardınca irəliləyirdi. Bu vaxt Mauqlinin qulağına Şirxanın zamanından bəri eşitmədiyi bir ulmaq səsi dəydi. Cəngəllikdə “pxial” adlanan bu səs çaqqalın səsi idi. O, yalnız pələnglə ova çıxdıqda, yaxud böyük ov başlanan zamanlar bu cür ulayır. Həm nifrət, həm təntənə, həm qorxu, həm ümitsizlik, həm də kinli istehza duyulan bu ulartını təsəvvürünüzə gətirin, onda siz Vaynqanqa üzərində gah ucalan, gah enən, titrəyərək eşidilməz olan pxialın nə olduğunu anlayarsınız. Bu səsi eşitmək canavarların dördü

də bellərinin tükünü qabardaraq mırıldandı. Mauqli isə bıçağının dəstəyindən yapışaraq daş heykəl tək yerində donub qaldı.

- Heç bir Zolaqlı burada ov ovlamağa cürət edə bilməz, - deyə, nəhayət, o dilləndi.

Boz Qardaş:

- Bu, Xəbərçinin səsi deyildir, - dedi. - Bu, nə isə böyük ova oxşayır. Bir qulaq ver!

Yenə də həm hönkürtü, həm qəhqəhəni xatırladan ulamaq səsi ucaldı. Sanki çaqqalın insan dodaqları tək yumşaq dodaqları var idi. Mauqli dərindən nəfəs alıb irəli cumdu və Şura Qayasına tərəf tələsən canavarları ötüb keçərək, özünü oraya çatdırdı.

Pxao ilə Akela qayanın üstündə yanaşı uzanmışdılar. Onlardan aşağıda isə çox gərgin bir vəziyyət almış başqa canavarlar toplaşmışdılar. Ana canavarlar öz balaları ilə birlikdə mağaralara tərəf qaçırdılar. Pxial ucaldıqda, zəiflərin mağaradan kənarında olması yaramaz.

Bir müddət qaranlıqda Vaynqanqanın şırıltısından və gecə mehi əsdikcə silkələnən budaqların xışıltısından başqa heç bir səs-səmir eşidilmədi. Sonra çayın o biri sahilində canavar uladı. Bu, Sürünün canavarlarından deyildi, çünki Sürünün bütün canavarları Şura Qayasına toplaşmışdı. Ulartı tam ümitsizlik ifadə edən uzun bir hürüşə çevrildi.

- İtlər! Vəhşi itlər! Vəhşi itlər! - deyə Sürü başçısı hürürdü. Bir neçə dəqiqədən sonra çınqıllıqdan yavaş addım səsləri eşidildi; tər basmış, böyürləri qana batmış, ağzı köpüklənmiş arıq bir canavar qabaq pəncəsini çəkə-çəkə özünü ortalığa atıb Mauqlinin ayaqlarına yıxıldı.

- Ovun uğurlu! Kimin sürüsündənsən? - deyə Pxao təmkinlə soruşdu.

Yaralı qurd cavabında:

- Ovun uğurlu, - dedi, - mən Vantalayam!

Bu, o demək idi ki, o, yalquzaqdır, kənarında xəlvət za-

ğalardan birində yaşayır, öz dişisi və balaları üçün təkbaşına ov ovlayır. “Vantala”, yaxud “yalquzaq” - Sürüdən ayrı yaşayan canavarlara deyirlər. O, hər nəfəs aldıqca ürəyi elə şiddətlə vururdu ki, zərbdən bütün bədəni dala-qabağa gedib-gəlirdi.

- Gələnlər kimdir? - deyə Pxao soruşdu (*cəngəllikdə pxiəl eşidiləndə həmişə bu sualı verirdilər*).

- Vəhşi itlərdir. Dəkəndən gələn sarı köpəklər, qatillər! Onlar buraya cənubdan gəliblər. Deyirlər Dəkəndə aclıqdır, indi yolda qabaqlarına kim düşdü parçalayırlar. Ay doğanda mənim dişi tayım da, üç küçüyüm də sağ-salamat idi. Ana, küçüklərə açıq çöldə ov ovlamağın qaydasını öyrədir, biz, düzənlik canavarları maral qovduğumuz zaman necə pusquya girdiyimizi onlara göstərirdi. Gecəyarısı mən hələ ov izi ilə gedən küçüklərimin bərkdən uladıqlarını eşidirdim. Səbh küləyi əsməyə başlayanda isə mən onların dördünün də cəsədini otların arasında düşüb qalmış gördüm. Ey Azad Xalq, axı hələ ay doğanda onların hamısı sağ-salamat idi. Mən qisas almaq üçün düşməni axtarmağa başladım, elə bu vaxt da sarı itlərlə rastlaşdım.

- Onlar nə qədərdir? - deyə Mauqli soruşdu. Sürünün bütün canavarları boğuş-boğuş mırıldandılar.

- Bilmirəm. Ancaq onlardan üçü artıq heç kimi öldürə bilməyəcəkdir. Axırda iş belə gətirdi ki, qalanları dalımca düşüb, məni maral kimi qovmağa başladılar, onlar qovurdular, mən də üç ayağım üstündə atıla-atıla qaçırdım. Baxın, ey Azad Xalq!

O, çeynənib şikəst olmuş, quru qandan rəngi tutqunlaşmış pəncəsini irəliyə uzatdı. Onun böyrünün aşağısı tamam dişlək-dişlək olmuş, boğazının dərisi didilmiş, parçalanmışdı.

Akela Mauqlinin gətirmiş olduğu ətdən çəkilərək Vantalaya dedi:

- Ye!

Yalquzaq canavar özünü ət şaqqasının üstünə salıb acgözlüklə təpşirməyə başladı.

- Bu, hədəz getməyəcəkdir, - deyə o, qarnını bir qədər doyurduqdan sonra sakitcə dilləndi. - Qoyun azacıq gücə gəlir, mən hələ yenə də öldürəcəyəm... Ay təzəcə çıxanda dolu olan zağam indi boş qaldı. Qan Borcu hələ tamamilə ödənilməyib.

Pxao Vantalanın dişləri altında maralın omba sümüyünün necə xırtıldadığını eşidərək razılıqla mırıldandı.

- Bu dişlər bizə lazım olacaqdır, - dedi. - İtlərin küçükləridəmi yanlarındadır?

- Yox, yox, ancaq sarı köpəklərdir, hamısı yaşlı, qüvvətli, dözümlü ovçulardır.

Bu o demək idi ki, Dəkəndən gələn sarı itlər döyüşə-döyüşə irəliləyirlər, canavar yaxşı bilirdi ki, hətta pələng özü belə, ovunu bu köpəklərə güzəştə gedir. Onlar kəsəsinə cəngəlliyin bu başından o başına keçib-gedir, qarşılarına çıxanların hamısını vurub-yıxır, tikə-tikə edirlər. Vəhşi itlər canavar qədər iri və çevik olmasalar da, çox güclüdürlər, sayca da çox olurlar. Onların sayı yalnız yüzə çatdıqda özlərini Sürü adlandırırlar. Canavarların isə qırxı bir yerdə olduqda bu, artıq əməlli-başlı Sürüdür.

Mauqli cəngəlliyi gəzib dolanarkən Dəkən dağlarının otlarla örtülü ətəklərinə qədər gedib çıxmış və bu sərt köpəklərin orada xırda təpəciklərdə, çuxurlarda oynadıqlarını, yatdıqlarını, torpağı eşdiklərini görmüşdü. Bu çuxurlar onlar üçün zağanı əvəz edirdi. Mauqli vəhşi itlərə nifrət edirdi, çünki onlardan gələn iy, canavarların iyinə bənzəməirdi, özləri də mağarada yaşamırdılar. Ən çoxu da itlərdən ona görə zəhləsi gedirdi ki, Mauqlinin özünün və dostlarının ayaqları tərtemiz olduğu halda, onların barmaqlarının arasında tük bitir. Lakin vəhşi köpəklər sürüsünün nə qədər qorxunc olduğunu Mauqli bilirdi, çünki Xatxi bu barədə ona danışırmışdı. Hətta Xatxi özü də onların

yolundan kənara çəkilir. Bu itlər nə qədər ki öldürülməyiblər, nə qədər ki ov azalmayıb, özləri başqalarını qıra-qıra irəliləməkdə davam edirlər.

Akela da vəhşi itlər haqqında bəzi şeylər bilir. O, sakitcə dedi:

- Başçısız, təklidə ölməkdənsə, Sürüdə ölmək yaxşıdır. İndi, çox gözəl bir ov başlanacaq və bu mənim üçün axırcı ov olacaqdır. Ancaq sən insansan, Balaca Qardaş, hələ irəlidə sənin çox gecələrin, gündüzlərin vardır. Çıx get şimala, orada bir yerdə uzan yat, əgər itlər gedəndən sonra canavarlardan sağ qalanı olsa, döyüşün necə keçdiyini gəlib sənə danışar.

- Düzü bilmirəm, - deyə Mauqli gülümsəmədən cavab verdi, - bilmirəm gedim bataqlıqda xırda-xırda balıqlar ovlayıb ağacda yatım, yoxsa burada qalıb, Sürü yerdə döyüşdüyü müddətdə meymunların köməyinə pənah gətirib ağacların təpəsində qoz yeməkləmi məşğul olum...

Akela:

- Bu, ölüm-dirim mübarizəsi olacaqdır, - dedi. - Sən bu sarı köpəkləri hələ yaxşı tanıyırsan. Hətta Zolaqlı da...

- Aova! Aova! - deyə Mauqli incik halda qışqırdı. - O zolaqlı meymunlardan birini mən artıq öldürmüşəm. İndi, qulaq as: biri var idi, biri yox idi, bir erkək canavar var idi - o mənim atam idi, bir dişi canavar var idi - o mənim anam idi, bir də qoca boz canavar var idi (*çox da ağıllı deyildi; indi rəngi ağappaq olub*); o mənim üçün həm ana idi; həm də ata. Buna görə də mən deyirəm, - Mauqli səsini ucaltdı, - deyirəm ki, itlər gələndə, əgər onlar, doğrudan da, gəlsələr, bu ovda Mauqli ilə Azad Xalq bir yerdə, çiyin-çiyinə çarpışacaqdır! Bahasına xilas olduğum kələ and içirəm, həmin kələ ki, indiki canavarların xatırlamadıqları o gündə Bahirə onu mənim əvəzimə Sürüyə vermişdi, ona and içirəm ki, mənim bu bıçağım Sürünün iti dişi olacaqdır. Belə bilirəm ki, o hələ korşalmamışdır. Vəssalam, mən öz

sözümü dedim! Qoy, çaydakılar, ağaclardakılar eşidib yadlarında saxlasınlar, bəlkə, mən özüm unuttum.

- Sən itlərə bələd deyilsən, ey canavar dilli insan, - deyə Vantala qışqırdı. - Mənim bircə arzum budur ki, onlar məni parçalamazdan əvvəl Qan Borcumu alım. Onlar qarşılıma düşəni məhv edərək, yavaş-yavaş gəlirlər. İki günə qədər də mən təzədən qüvvət toplayıb onlardan Qan Borcumu almağa başlaram. Sizə də, ey Azad Xalq, məsləhətim budur ki, şimala çəkiləsiniz, itlər çıxıb gedənə kimi orada yarıac-yarıtox dolanasınız.

Mauqli gülərək ucadan dedi:

- Qulaq verin Yalquzağa, ey Azad Xalq, onun dediyinə görə, biz itlərlə rastlaşmamaq üçün şimala qaçıb, orada sahillərdən ovladığımız kərtənkələlərlə, mişovullarla birtəhər güzəran keçirməliyik. Onlar burada bizim meşələri viran qoysunlar, bütün ovları qırsınlar, biz isə qorxumuzdan gedib şimalda gizlənək, görək onların nə vaxt kefləri istəyəcək, bizim yerlərdən çıxıb gedəcəklər. Onlar itdirlər, itin balalarıdır, yurdsuz-yuvasız, hamısı kürən, qarınları sapsarı, barmaqlarının arası tüklü! Əlbəttə, biz Azad Xalq buradan qaçıb şimal xalqlarının qabaqlarından qayıdanlara dilənməli, yaxud ölmüş heyvanların qalıb qoxumuş leşini yeyib dolanmalıyıq! İndi, tez olun, seçin. Bu çox şərəfli bir ov olacaqdır! Sürü uğrunda, Sürünün birliyi uğrunda, zağalardakı, bayırdakı yanıküçüklü canavarlar uğrunda, dağlarda cüyür qovan ana uğrunda, zağadakı ən körpə bala uğrunda biz döyüşə hazırıq!

Buna cavab olaraq Sürü qısa, qulaqbatırıcı bir səsle ulaşıdı, sanki harada isə kökündən sınan ağac yerə sərilərək qaranlıqda şaqıldadı:

- Biz döyüşə hazırıq!

Mauqli üzünü dörd dostuna tutaraq:

- Siz burada qalın, - dedi. - Bizə hər bir diş görək olacaqdır. Pxao ilə Akela isə qoy döyüşə hazırlaşsınlar. Mən itləri saymağa gedirəm.

Vantala yerindən dikələrək bərkdən uladı:

- Bu, ölümə getmək deməkdir! Bu lütün birisi sarı itlərlə necə bacara bilər? Lap Zolaqlının özü də...

- Sən, doğrudan da ki, yalquzaqsan, - deyə Mauqli dilləndi. - Yaxşı, bu söhbətləri qoyaq qalsın köpəkləri qırandan sonraya. Hamınıza uğurlu ov!

O, coşqun bir sevincə, gözü ayağının altını görmədən gecənin qaranlığında qaçmağa başladı. Bu vaxt birdən, çayın kənarında, maral cığırını güdməkdə olan Kaaya ilişərək tirtap yerə sərdi.

- Kş-şa! -deyə Kaa acıqlı-acıqlı fısıldadı. - Cəngəllikdə məgər belə qanun-qayda var ki, səs-küy qoparıb, bütün gecəni güddüyümüz ovu ürküdəsən? Həm də bilə-bilə ki, marallar necə sürətlə qaçırlar...

Mauqli ayağa qalxaraq:

- Günahımı boynuma alıram, - dedi. - Ancaq düzü, mən elə səni axtarırdım, a Yastıbaş. Hər dəfə də mən səni görəndə qolum uzunluqda irilmiş, yoğunlaşmış olursan. Bütün cəngəllikdə sənin tayın-bərabərin yoxdur, ey hamıdan müdrik, qüvvətli və gözəl Kaa!

- Bu iz hara gedib çıxır? - Əfinin səsi mülayimləşdi. - Heç bir ay olmaz ki, açıqlıq yerdə yatdığım üçün bıçaqlı bir insan məni daşa basıb, kinli meşə pişiyi kimi fis-fis fısıldayırdı.

- Hə, doğru deyirsən, özün də maralları ürküdüb hərəsini bir yana perikdirdin. Mauqli də bu vaxt ova çıxmışdı. Yastıbaş da tamam karlaşıb, nə qədər fit verdilər ki, maral cığırından kənara çıxsın, eşitmədi ki, eşitmədi, - deyə Mauqli sakitcə cavab verdi və ala-bəzək biləzik tək qıvrılmış Kaanın üstündə oturdu.

- İndi isə həmin insan həmin yastıbaşın yanına gəlib şirin dillə, yaltaq-yaltaq deyir ki, o həm ağıllı, həm qüvvətli, həm də gözəldir, Yastıbaş da onun sözlərinə inanır və qıvrılıb qat-qat olur ki, bir aydan qabaq onu daşa basanın oturmaq

üçün yeri rahat olsun. Hə, rahatımı əyləşmişən? Heç Bahirə qıvrılıb səninçün belə bir yer düzəldə bilərdimi?

Kaa həmişəki kimi bədənini Mauqlinin ağırlığı altında yumşaq bir qamak tək əymişdi. Oğlan qaranlıqda qolunu uzadaraq əfinin buraza bənzər boynunu qucaqlayıb, onun başını öz çiyinə söykədi və bu gecə cəngəllikdə olan bütün əhvalatları ona nağıl elədi.

Kaa Mauqlinin danışdıqlarına axıracan qulaq asıb dedi:

- Mən, bəlkə də, ağıllıyam, bilmirəm, ancaq kar olmağıma, doğrudan da, karam. Yoxsa, mən pxiəli eşidərdim. Demək, otyeyənlərin elə təşvişə düşmələri təəccüblü deyilmiş. Cəmi neçə itdir?

- Mən onları hələ görməmişəm. Birbaş sənin yanına gəldim. Axı sən yaşda Xatxidən də böyüksən... Ancaq bilir-sənmi, Kaa, - Mauqli sevincindən yerində atılıb-düşdü, - bu, çox gözəl bir ov olacaqdır! Bizlərdən çox azımız təzə ayı görəcəyik!

- Sən də bu işə qarışırsan? Ancaq unutma ki, sən insansan. Həm də yadına sal ki, vaxtilə səni Sürü öz içərisindən qovmuşdur. İndi qoy itləri canavarlar özləri qovsunlar. Sən insansan.

- Keçən ilki qozlar, bu il çürüyüb qara torpaq olubdur, - deyə Mauqli cavab verdi. - Mən insanam, bu, doğrudur, ancaq bu gecə demişəm ki, mən canavaram. Bu mənim qanımdadır. Mən çayı, ağacları şahid çağırmışam, demişəm ki, sözlərimi yadlarında saxlasınlar. Mən Azad Xalqın ovçusuyam, Kaa, nə qədər ki, itlər çıxıb getməyiblər, bu adı üstümdən götürməyəm!

- Azad Xalq! - deyə Kaa fısıldadı. - Azad oğrular! Quldurlar, ölmüş canavarların xatirəsinə sən özünü ölüm düyünü ilə bağlamışan! Bu, yaxşı ov deyildir.

- Mən artıq Söz vermişəm! Söz ağzımdan çıxıb. Ağaclar da bilir, çay da... İtlər çıxıb getməyincəyə qədər mənim Sözüm geri qayıtmayacaqdır.

- Seşş! Bu, bütün izləri dəyişdirir. Mən fikirləşirdim ki, səni özümlə şimal bataqlıqlarına aparım, ancaq Söz, hətta balaca, lüt, tüksüz bir insancığazın da ağzından çıxmış olsa, Sözlüyündə qalır. İndi mən, Kaa da deyirəm ki...

- Yaxşı-yaxşı fikirləş, Yastıbaş, yoxsa, sən də özünü ölüm düyünü ilə bağlarsan. Mənə sənin Sözün lazım deyil, mən bunsuz da bilirəm ki...

- Qoy belə olsun, - deyə Kaa razılaşdı, mən Söz vermərəm. Yaxşı, bəs, sarı itlər gələndə sən nə etmək fikrindəsən?

- Onlar Vaynqanqadan üzüb keçməlidirlər. Mən istəyirdim onları sahildə qarşılayım. Sürü də dalımca gələrdi. Biz bıçaqla, dişlərimizlə onları çayaşağı çəkilməyə məcbur eləyərdik, bir az havadan düşərdilər.

Kaa dedi:

- Bu itlər heç vaxt geri çəkilmirlər, havadan düşən də deyillər. Bu ovdan sonra nə insan balası olacaq, nə də canavar balası, təkəcə quru sümükləri qalacaqdır.

- Alala! Öləndə də ölərik! Bu ov bütün ovlardan ən şərəflisi olacaqdır. Ancaq mən hələ cavanam, az yağış görmüşəm, mənim nə sənin kimi müdrikliyim var, nə də gücüm. İndi, Kaa, de görüm, sən daha yaxşı bir yol fikirləşib tapdınmı?

- Mən saysız-hesabsız yağışlar görmüşəm. Mən tozlar üstündə uzun-uzun izlər buraxanda hələ Xatxi süd dişini dəyişməmişdi. İlk yumurtaya and olsun ki, mən yaşca ağacların çoxundan böyüyəm, indiyə qədər cəngəllikdə nələr olur, hamısını görmüşəm.

- Ancaq hələ heç bir vaxt bu cür ov olmayıb, - deyə Mauqlı dilləndi. - Heç vaxt sarı itlər bizim yolumuzu kəsməyiblər.

- O şey ki indi var, vaxtilə olubdur. O şey ki, olacaqdır - unudulmuş, indisə geriyə qayıtmış ildən başqa bir şey deyildir. Mən öz yaşımı hesablayıb qurtarana kimi sakit otur.

Düz bir saat müddətində Mauqli bıçaqla oynaya-oynaya Kaanın üstündə uzanıb dincəldi. Kaa isə bu vaxt hərəkətsiz başını yerə qoyub fikirləşir, yumurtadan çıxdığı gündən indiyə qədər gördüklərini, eşitdiklərini bir-bir yadına salırdı. Onun gözləri sanki sönmüşdü, indi bu gözlər tutqun rəngli bir cüt əqiqi xatırladırdı. Arabir o, yuxuda ov görmüş kimi, iti hərəkətilə başını gah sağa, gah sola çevirirdi. Mauqli isə arxayın-arxayın mürgüləyirdi: o bilirdi ki, ova çıxmazdan əvvəl dincəlməkdən yaxşı şey yoxdur; buna görə də özünü elə öyrətmişdi ki, istəsəydi gecənin və ya gündüzün hər bir vaxtı yatıb yuxuya gedə bilərdi.

Birdən Mauqli hiss etdi ki, Kaanın bədəni onun altında yoğunlanıb enlənir; nəhəng əfi özünü şişirdərək fısıldayır, onun bu səsi polad qından çıxarılan qılıncın səsini andırırdı.

- Mən ölü vaxtları gördüm, - deyə, nəhayət, o dilləndi. - nəhəng-nəhəng ağaclar, qoca-qoca fillər, keçmişdə çılpaq olub, indisə mamırla örtülmüş sıldırım qayalıqlar bir-bir gözlərim önündən gəlib keçdi... hə, sən hələ sağsan, bala insan?!

Mauqli dedi:

- Ay təzəcə doğub. Mən anlaya bilmirəm ki...

- Kəşş! Mən yenə də Kaayam. Mən bilirəm ki, çox vaxt keçməyib. İndi biz birlikdə çayın kənarına gedərik, orada mən itlərlə nə eləmək lazım olduğunu sənə deyərəm.

O, ox kimi dümdüz açılaraq Vaynqanqanın baş məcrasına tərəf yönəldi və Sülh Qayasından bir qədər yuxarıdan suya atıldı. Mauqli də onunla birlikdə çaya cumdu.

- Yox, yox, özün üzmə, mən səndən cəld hərəkət eləyirəm. Gəl min belimə, Balaca Qardaş!

Mauqli sol əli ilə Kaanın boynunu qucaqladı, sağ əlini isə bərk-bərk bədəninə sıxıb, ayaqlarını düz uzatdı. Bundan sonra Kaa, yalnız təkcə onun bacardığı bir tərzdə çayla başyuxarı üzməyə başladı. Coşqun sular Mauqlinin sinəsinə çırpılaraq boynunun dövrəsində köpüklənir, ayaqları

ilanın şütüyərək keçən bədəninin ortadan yardığı dalğaların üstündə enib-qalxırdı. Sülh Qayasından yuxarıda Vaynqanqa həştaddan yüz futa qədər hündürlüyü olan mərmər sıldırımlar arasında sıxılaraq daralır. Bu yerdə çayın suları irili-xırdalı sal daşlara çırpıla-çırpıla quduz bir coşqunluqla axır. Lakin Mauqli bu barədə fikirləşmirdi; dünyada elə bir su yox idi ki, Mauqlinin ürəyinə heç olmasa bir dəqiqəliyə qorxu sala biləydi. O, sahillər boyu yüksələn qayalara baxaraq təşvişlə havanı qoxlayırdı, bu an onun duyduğu iy, isti günlərdə qarışqa yuvasından gələn turşa-şirin iyə bənzəyirdi. O, qeyri-iradi olaraq özünü çayın dərinliyinə verdi, yalnız arabir nəfəs almaq üçün başını sudan çıxarırdı. Kaa quyruğunu sualtı bir qayaya iki dəfə dolaşaraq gəmi tək lövbərdə dayandı. Mauqli əfinin üstündə oturmuşdu. İti axan su onların o tərəf-bu tərəfindən şırıldaıyıb keçirdi.

- Bura Ölüm Məskənidir, - deyə oğlan dilləndi. - Biz buraya nə üçün gəlmişik?

Kaa:

- Onlar yatışblar, - dedi. - Xatxi Zolaqlıdan çəkinmir, ancaq Xatxi də, Zolaqlı da sarı itlərdən çəkinirlər. İtlər deyirlər ki, onlar heç kimdən qorxmurlar. Bəs, Balaca Qaya Xalqının qorxusu kimdəndir? Ey, Cəngəllik Ağası, de görüm, bizdən ən çox güclü kimdir?

- Budur, - bax, bunlar, - deyə Mauqli pıçıldadı. - Bura Ölüm Məskənidir. Çıxaq gedək buradan.

- Yox, nə qədər ki, onlar yatıblar, bax yaxşı-yaxşı bax! Mən sənın qolun uzunluqda olanda buranı necə görmüşdümsə, indi də eləcədir, heç dəyişilməyib...

Cəngəlliyin yarandığı gündən bəri Vaynqanqa vadisinin zamandan, ruzigardan cadar-cadar olmuş sıldırımlarında Balaca Qaya Xalqı - çalışqan, acıqlı qara yabanı hind arıları məskən salmışdı. Mauqli yaxşı bilirdi ki, bu tərəflərdə bütün cığırılar onların yaşadıkları yerə yarım mil qalmış

yana burulur. Əsrlər boyunca burada yuva salmış Balaca Qaya Xalqı beçə verib artır, bir yarıqdan digərinə keçir, yenidən beçə verirdi. Arılar sıldırımların ağ mərmərini köhnə balla ləkələyə-ləkələyə öz şanlarını get-gedə qayaların daha əlçatmaz yerlərində, qaranlıq mağaraların daha dərinliklərində qururdular. İndiyə qədər, nə insan, nə heyvan, nə su, nə də od onlara toxuna bilməmişdi. Çayın hər iki tərəfində dərə uzununu sanki parıldayan qara mərmərdən pərdələr asılmışdı. Mauqli başını qaldırıb baxanda bədəni titrədi: milyonlarla yatmış arılar bir-birinə yapışaraq oğlanın başı üzərində aşağı sallanmışdı. Bundan başqa, hər yanda sıldırımlara yapışmış iri-iri topalar, zəncirlər və çürük kötüklərə oxşar şeylər nəzərə çarpırdı. Bu, keçmiş illərdən qalma köhnə bal şanları, ya da dərənin külək tutmayan kölgə yerlərində salınmış yeni arı şəhərləri idi. Yığın-yığın, çürümüş, göz-göz olmuş tullantılar aşağıya doğru axaraq, qayalarda bitən ağacların, sarmaşıqların arasında ilişib qalmışdı.

Mauqli qulaq verdikdə, harada isə qaranlıq mağaralarda ağırlığından qopub yerə düşən şanların tappılısını, bu vaxt uçuşan arıların hiddətli vızılısını, ləbaləb dolmuş şanlardan süzülərək aramla yarpaqların üstünə axan ağır bal damcılarının vahiməli “tıp-tıp-tıp” səsinə aydın eşidirdi.

Çayın o biri sahilində beş futdan enli olmayan balaca, qumsal bir yer var idi. Orada yüz illərdən bəri yığılıb qalmış zir-zibil till atılmışdı. Burada, öldürülmüş tənbel arılar, tullantılar, köhnə şanlar, vaxtilə bal oğurlamağa gəlmiş kəpənəklərin, bəcəklərin qanadları üst-üstə qalanmışdı. İndi bütün bunlara toxunulduqda əzilib qapqara narın toza çevrilirdi. Uçmağı bacarmayan və Xırda Xalqın nə demək olduğunu bilməyən hər bir canlının qorxub qaçması üçün təkcə bu yerlərdən gələn tünd turşumuş iy kifayət idi.

Kaa dərənin başındakı qumluq yerə çatan kimi yenidən çay yuxarı üzdü.

- Bu ilin qurbanları bunlardır, - deyə o, dilləndi. - Baxa bilərsən!

Qumun üstündə iki cavan maralın və bir camışın skeleti nəzərə çarpırdı. Mauqli gördü ki, bu sümüklərə nə canavar toxunmuşdur, nə də çaqqal. Günlər keçdikcə onların əti öz-özünə çürüyüb tökülmüşdür.

- Onlar yəqin bilmədən sərhədi keçiblər, - deyə Mauqli pıçıldadı, - buna görə də Balaca Xalq onları öldürüb. Gəl, arılar oyanmamış buradan çıxıb gedək!

Kaa dedi:

- Dan yeri sökülənə kimi onlar yuxudan ayılırlar. İndi, qulaq as, sənə bir əhvalat nağıl eləyim. Çox-çox yağışlar bundan qabaq, cəngəlliyə nabeləd olan bir maralı Sürü cənubdan qova-qova gətirib bu sıldırma qısnayır. Qorxudan gözü heç nəyi görməyən maral qayanın başından aşağıya sıçrayır. Günəş hələ hündürdə olduğundan uçuşan arıların sayı-hesabı yox imiş, yaman da acıqlı imişlər. Sürüdəki qurdlardan bir çoxları maralın dalınca yuxarıdan Vaynqanqa atılır. Ancaq suya çatmamış onların hamısının havada canı çıxır. Tullanmayıb qayanın başında qalanlar da orada ölürlər. Amma maral sağ qalır.

- Nə üçün?

- Çünki o, irəlidə qaçırdı, Balaca Xalq onun iyini alın-caya qədər maral özünü yuxarıdan atır, arılar duyuc düşüb onu çalmaq istəyəndə isə heyvan artıq suda imiş. Maralın ayaq səslərindən narahat olmuş arılar onu qovan canavarların üstünə cumub, başdan-ayağa bədənlərinə sıvaşırlar.

- Maral sağ qalır? - deyə Mauqli fikir içində təkrar soruşdu.

- Hər halda o vaxt ölmür. Onu da deyim ki, maralı suya batmağa qoymamaq üçün onu aşağıda heç kim gözləmiş. Amma insan balasının dalınca Dəkənin bütün itləri düşsə belə, onu burada qoca, yoğun, kar, sarı, yastıbaş bir əfi gözləyəcəkdir!.. Hə, buna sən necə baxırsan?

Kaa başını Mauqlinin yaş çiyinə qoyub titrək dilini onun qulağının dibində gəzdirirdi. Uzun sürən sükutdan sonra oğlan pıçıldayaraq dedi:

- Bu, Ölümün bığından tutub dartmaq deməkdir, ancaq... Kaa, doğrudan da, sən bütün cəngəllikdəkilərin ən müdrikisən!

- Çoxları belə deyiblər. Bax, əgər itlər sənin ardınca düşsələr...

- Buna heç şübhən olmasın, lap yəqin düşəcəklər. Haha-ha! Onları sancmaq üçün mənim dilimin altında çoxlu tikanlı sözlər tapılar!

- Əgər, itlər sənin ardınca düşsələr, onda sənin kü-rəyindən başqa heç nə görmədən, heç nəyə fikir vermədən qaçaraq özlərini buradan bir qədər aşağıda suya atacaqlar, çünki Balaca Xalq oyanıb, onların üstünə cumacaq. Vayn-qanqa isə acgöz çaydır, itlərin Kaa kimi köməkçisi olmayacağıdır ki, onları suyun üzündə saxlasın. Buna görə də qırılanı qırılacaq, sağ qalanlarını da çay axıdıb, Sion Mağaraları yanındaki dayaza çıxardacaq, elə orada da sənin Sürün onları boğazlaya bilər.

- O-o! Bundan yaxşı heç nə ola bilməz, bəlkə demirəm, quraqlıq vaxtı yağış düşsə. İndi qalır itlərin qabağınca qaçıb uçuruma atılmaq, bu da ki ən asan bir işdir. Elə edərim ki, itlər, məni görüb dalımca tökülüşsələr.

- Sən yuxarıdakı qayalara sahildən baxmısanmı?

- Düz deyirsən, baxmamışam. Bu tamam yadımdan çıxmışdı.

- Get bax. Oralar çox pis yerdir, başdan-başa çala-çuxurdur. Bircə dəfə baxmayıb ayağını əyri atsan, işin bitər. Hə, indi mən səni burada qoyub gedirəm. Təkcə sənə görə Sürüyə xəbər aparacağam ki, itləri harada gözləmək lazım olduğunu bilsinlər. Yoxsa, sənin canavarlarınla mənim qohumluğum-zadım yoxdur.

Kaanın birisindən xoşu gəlməyəndə o, yəqin ki, təkcə

Bahirə müstəsna olmaqla, Cəngəllikdə yaşayanların hamısından artıq sərtləşirdi.

O, çay aşağı üzərək Şura Qayasının tuşuna çatanda, gecə eşidilən səslərə qulaq verməkdə olan Pxao ilə Akelanı gördü.

- Kşş, ey canavarlar! - deyə onları şən bir səslə çağırırdı.
- Sarı itlər çayaşağı üzüb gələcəklər, əgər qorxmursunuzsa, buradakı dayazda tökülüşüb onları qıra bilərsiniz.

Pxao soruşdu:

- Nə vaxt gələcəklər?

- Mənim balam hardadır? - deyə Akela xəbər aldı.

- Kefləri istəyəndə üzüb gələcəklər. - deyə Kaa cavab verdi. - Dayanıb gözləyin, görərsiniz. O ki qaldı sənin balan, hansından ki, Söz alıb, bununla da onu Ölümə məruz qoymusan, həmin o balan mənim yanımdadır, əgər o hələ ölməyib sağ qalıbsa, bu heç də sənin sayəndə olmayıb, çal köpək! Düşmənlərini burada gözlə və sevin ki, insan balası ilə mən sənəin tərəfindəyik!

Kaa yenə də çayı ox kimi yararaq sürətlə başyuxarı üzdü, dərənin ortasında dayanıb sahilə yüksələn qayalara baxmağa başladı. Bir qədərdən sonra o, ulduzlu göyün üzündə Mauqlinin başını gördü; sonra havada nə isə vıyıldadı və insan bədəni ayaqları üstə bərk şappıltı ilə suya düşdü. Bir an sonra isə Mauqli Kaanın qıvrılmış gövdəsi üstündə rahat uzanıb dincəlirdi.

- Gecə vaxtı nə tullanmaq! - deyə Mauqli heç nə olmaybmış kimi dilləndi. - Mən əylənmək xatirinə iki bu hündürlükdə yerdən atılmışam. Ancaq bu yuxarı çox pis yerdir: hər yan xırda-xırda kol-kosla örtülüdür, dərin-dərin yarpaqlar, çuxurlar var. Hamısı da Balaca Xalqla doludur. Yarpaqların qırağında iri-iri daşları toplayıb üst-üstə yığmışam. İtlərin qabağınca qaçanda bu daşları ayağımla itləyib aşağı diyirlədcəyəm. Balaca Xalq da bundan hid-dətlənərək, ardımca düşəcək.

Kaa:

- Bu, insan hiyləsidir, - dedi. - Sən ağıllısan, ancaq orası var ki, Balaca Xalq elə həmişə acıqlı olur.

- Yox, burada da, başqa yerlərdə də, bütün qanadlılar qaranlıq düşən kimi az müddət yuxuya gedirlər. Mən də itlərlə öz oyunumu qaranlıqda başlayacağam, çünki onlar gündüz daha yaxşı qaçırlar. Bu saat onlar Vantalanın qanlı izi ilə gəlirlər.

- Quzğun Çil ölmüş camışın leşindən əl çəkməz, it də qanlı izdən, - deyə Kaa cavab verdi.

- Eybi yoxdur, əgər bacarsam, mən onları yeni izə salaram, özlərinin qanlı izinə... məcbur edərəm ki, doyunca torpaq yesinlər, Kaa, mən öz köpəklərimlə birlikdə gələne kimi sən burada olarsan.

- Yaxşı, bəlkə birdən onlar səni cəngəllikdə parçaladı, yaxud çaya atılana qədər Balaca Xalq səni öldürdü, onda necə?

- Haçan mən ölsəm, - deyə Mauqli cavab verdi. - Ölüm Nəğməsini onda oxumaq lazımdır... İndi isə ovun uğurlu olsun, Kaa.

O, əfinin boynunu buraxıb, daşqın zamanı çayda axan tir kimi dərə ilə aşağıya, uzaqdakı dayaza tərəf üzməyə başladı. Bu vaxt o, sevincindən qəhqəhə çəkib gülürdü. Mauqlinin dünyada ən çox xoşladığı şey özünün dediyi kimi, “Ölümün bığından tutub dartışdırmaq”, cəngəllikdə ağa olduğunu hamıya hiss etdirmək idi. Balunun köməyi ilə o, dəfələrlə ağacların koğuşundan bal çıxarmışdı, buna görə də bilirdi ki, Balaca Xalq çöl sarımsağının iyini sevmir. Odur ki, indi böyük bir dəstə sarımsaq yığıb, sivrimlə bağladı və Vantalanın mağaralardan cənuba tərəf uzaqlaşan qanlı izinə düşüb qaçmağa başladı. O, arabir başını qaldıraraq ağaclara nəzər salır və gülürdü.

“Mən Bala qurbağa Mauqli idim, - deyə ürəyində danışdı. - Mən özüm özümü Canavar Mauqli də adlandırardım. İndi də Maral Mauqli olmamışdan əvvəl mən

gərək Meymun Mauqli olum. Axırda da olacağam İnsan Mauqli. Ho!” - O, baş barmağını bıçağın ağzına çəkdi.

Vantalanın qara qan laxtalanmış izi meşənin sıx bitmiş yoğun-yoğun ağacları arasında çox aydın görünürdü. Şimal-şərqə doğru ağaclar seyrəlidir. Arı Qayalarına iki mil qalmış meşə tamam qurtarırdı. Buradakı sonuncu ağacdən Arı Dərəsindəki alçaq kollara qədər olan sahə tamamilə açıqlıq idi, bu yerdə hətta canavarın belə gizlənməsi çətin olardı. Mauqli ağacların altı ilə qaça-qaça budaqların arasındakı məsafəni gözəyarı ölçür, bəzən də yuxarıya dırmanaraq, sınaq üçün bir ağacdən o birinə atılırdı. Beləliklə, o, açıqlıq sahəyə gəlib çatdı. Bu yeri gözdən keçirib yoxlamağa Mauqlinin düz bir saat vaxtı getdi. Sonra o, geriyyə qayıdaraq, Vantalanın izini buraxıb getdiyi yerə gəldi, budaqlarından biri yerdən səkkiz fut hündürlükdə yana uzanmış olan bir ağaca çıxıb sarımsaq dəstəsini budağın gövdədən ayrıldığı yerə basdı, özü isə sakitcə oturub bıçağın ağzını yalın ayağının altında çəkərək itiləməyə başladı.

Günortaya yaxın günəş yandırır-yaxmağa başlayanda Mauqli ayaq səsləri eşitdi və o saat da amansız bir inadla Vantalanı izləməkdə davam edən itlərin iyrənc iyini aldı. Yuxarıdan baxanda Dəkən itləri canavardan iki dəfə xırda görünürlər, lakin Mauqli onların pəncələrinin və çənələrinin nə qədər qüvvətli olduğunu bilirdi. O, izi iyləyə-iyləyə gələn sürü başçısının sarı sivri sifətini gözdən keçirib qışqırdı:

- Ovun uğurlu!

Yırtıcı heyvan ayaq saxlayıb başını qaldıranda onun dalınca gələn onlarca sarı köpək quyruğunu qısbı dayandı. Bunlar, hamısı döşdən enli, sağrıdan arıq idi. Vəhşi itlər hətta öz doğma yerləri Dəkəndə də adətən çox dinməz, qaraqabaq olurlar...

*Tərcümə edən:
Mustafa Əfəndiyev*

PAMELA TREVERS VƏ ONUN “MERİ POPPINS” ƏSƏRİ

Yəqin ki, Pamela Treversin “Meri Poppins” əsərini böyük maraqla oxumusunuz. Albalılı Dalandakı On Yeddi nömrəli Evdə baş verən hadisələr, şübhəsiz ki, sizi də həyəcanlandırdı. Yəqin ki, hamınız hələ də o qeyri-adi hadisələrin təsiri altındasınız. Ceyn və Maykla, onların əkiztay bacı-qardaşlarına necə dayə axtarıldığını, elanı oxuyan Meri Poppinsin Albalılı Dalandakı On yeddi nömrəli Evə necə gəlməsini, bu qərribə görkəmli, qeyri-adi dayənin uşaqların tərbiyəsi ilə necə məşğul olmasını, onların birlikdə qonaqlığa, gəzintiyə, mağazaya, zooparka... getmələrini və nəhayət, günlərin bir günü Meri Poppinsin uşaqları tərək edib göyə uçmasını yaxşı xatırlayırsınız. İnanıram ki, qəhrəmanların taleyi sizi indi də həyəcanlandırır. İnanıram ki, Ceyn və Maykl kimi siz də Meri Poppinsin yenidən qayıdıb gəlməsini həyəcanla gözləyirsiniz...

Və onu da yaxşı bilirəm ki, sizi bir sual daha çox maraqlandırır: “Görəsən, bu qədər gözəl nağıl povesti yazan insan kimdir?”

Bax indi mən sizin həmin sualınıza cavab vermək istəyirəm.

Pamela Lindon Trevers (*Pamela Lyndon Travers*) dünya uşaq ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biridir. O, 1899-cu ildə Avstraliyanın Meriboro şəhərində dünyaya gəlib. Onun valideynləri bank sahibləri idilər. Lakin Pamela digər uşaqlar kimi uzun müddət valideyn himayəsi, valideyn qayğısı, valideyn nəvazişi altında yaşaya bilməyib. Çünki onun yeddi yaşı tamam olanda atası dünyasını dəyişib.

Pamela Trevers hələ gənc yaşlarından bədii yaradıcılığa başlayıb. Uşaqlar üçün hekayələr, nağıllar, səhnə əsərləri yazıb. Bu əsərlər çap olunsada, məktəb səhnəsində tamaşaya qoyulsada, müəllifə böyük uğurlar qazandıra bilməyib.

Pamela Trevers gənclik illərində Avstraliyanı, Yeni Zelandiyanı gəzib, təbiəti, insan münasibətlərini öyrənməyə çalışıb. Bu səyahətlər, müxtəlif xarakterli adamlarla ünsiyyət gənc yazıçının dünyagörüşünü, sənətkar təxəyyülünü xeyli zənginləşdirib, gələcək əsərləri üçün ona zəngin material – mövzu verib.

1923-cü ildə Pamela Trevers İngiltərəyə köçüb. Bir müddət özünü səhnədə sınaıyıb, rəqqasəlik, aktyorluq eləyib. Əslən irlandiyalı olan Pamelanın məşhur irland şairləri Q.V.Rassel və U.B.Yetslə şəxsi tanışlığı, onlarla ünsiyyəti gənc qıza öz gələcək həyat yolunu müəyyənləşdirməyə kömək edib. Bu tanışlıq onun qəlbində ədəbiyyata, folklor nümunələrinə, mifologiyaya böyük maraq oyadıb. Bundan sonra o, oxuduğu əsərlərin təsiri altında bədii yaradıcılıqla daha ciddi şəkildə məşğul olmağa başlayıb.

1934-cü ildə yazıb çap etdirdiyi “Meri Poppins” əsəri Pamela Treversi tez bir zamanda məşhurlaşdırıb. 1964-cü ildə məşhur rejissor Disney bu nağıl povestin əsasında film çəkib. Bu film 13 nominasiyadan beşinin qalibi olaraq

“Oskar” mükafatına layiq görülüb. 1983-cü ildə keçmiş Sovetlər Birliyində də “Meri Poppins” kitabı əsasında “Salamat qal, Meri Poppins” adlı film çəkilib...

Pamela Trevers “Meri Poppins”ə qədər də, ondan sonra da xeyli əsərlər yazıb çap elətdirib. Ancaq bütün dünyada o, “Meri Poppins”in müəllifi kimi tanınıb. Bu əsər dünyanın bir çox dillərinə tərcümə edilib. Onun müəllifi isə hələ sağlığında görkəmli uşaq yazıçısı kimi şöhrət qazanıb.

Onun kitabını oxuyanlardan birinin yazıçıya ünvanlanan məktubu çox maraqlıdır. Məktubda yazılır: “Madam, siz Meri Poppinsi uşaqlardan ayırmısınız. Mən bunu heç zaman sizə bağışlamayacağam. Siz bütün uşaqları ağlamağa məcbur eləmişiniz!”

Pamela Treversin bir sənətkar kimi böyüklüyü onda idi ki, o, uşaqları düşündürən, qayğılandırən problemlərdən yazırdı. Bir qədər dərinləndən fikirləşəndə görürük ki, bu görkəmli yazıçı əslində minlərlə oxucularından birinin yazdığı kimi uşaqları ağlamağa yox, düşünməyə məcbur eləmişdi...

Pamela Trevers özündən danışmağı, açıqlamalar verməyi xoşlamayan bir yazıçı idi. Həmişə deyirdi ki, mənim tərcümeyi-halım yazdığım kitablardadır. Əsl tərcümeyi-hal ruhun, insanın daxili dünyasının tarixçəsindən başqa bir şey deyildir. Əgər mənim tərcümeyi-halımı öyrənmək istəyirsinizsə, “Meri Poppins”i oxuyun.

Müəllifin bu əsərin yazılması ilə bağlı jurnalistin sualına cavab verərkən dediyi sözlər də yaradıcılıq psixologiyasını, yaradıcılıq prosesinin mahiyyətini anlamaq baxımından maraqlıdır. O deyir ki, bu nağıl povestini yaradılması ilə bağlı ideyanın necə doğulmasını xatırlamır. Daha sonra Pamela Trevers Klayva Luisin bir fikrini misal çəkir: “Dünyada yalnız bircə Yaradan var!” Yazıçıya isə Böyük

Yaradanın dünyaya gətirdiyi sistemin müəyyən elementlərini bir yerə toplamaq, real həyat hadisələrinə bədii don biçmək qalır. Özü də yazıçı real hadisələri dəyişdikcə təkcə hadisələri yox, elə özünü də dəyişir. Bu baxımdan yanaşdıqda Pamela Trevers Meri Poppinsi yaratdığı kimi, Meri Poppins də yazıçı Pamela Treversin yaradıcısıdır. Çünki həyatda adi insanlardan o qədər də seçilməyən Pamela Treversi məhz Meri Poppins yaratmış, onu bütün dünyada məşhurlaşdırmışdır.

Nağil povestdə çox qəribə, qeyri-adi hadisələr təsvir olunur. Adi insanların yaşadığı adi bir dalanda qeyri-adi hadisələr baş verir. Bu qeyri-adi hadisələrin qəhrəmanları isə uşaqlar və onların yeni dayəsi Meri Poppinsdir. Dünyanın heç bir, heç bir dayəsi onu əvəz edə bilməz. Təkcə ona görə yox ki, Merini Albalılı Dalandakı On yeddi nömrəli Evə Külək gətirib və onu bu evdən apararı da Küləkdir. Təkcə ona görə yox ki, Meri Poppins quşların, heyvanların, otların, bəcəklərin, güllələrin, çiçəklərin, hələ dil açmamış körpələrin dilini bilir. Əsas məsələ ondadır ki, Meri Poppins böyüklərin anlamadığı, baş çıxara bilmədiyi sehrli uşaq dünyasına daxil olmağı, onlarla dostlaşmağı bacarır. Əsas məsələ ondadır ki, Meri Poppins dünyanın bütün uşaqlarını dərin məhəbbətlə sevməyi bacarır.

Povestin strukturu, kompozisiyası çox mükəmməldir. İlk nəzərdə bir-birinə o qədər də daxil olmayan hadisələr çox ustalıqla əlaqələndirilir. Meri Poppinsin uçması da, göyü rəngləyib ora ulduz yapışdırması da, yerə düşən ulduzu buynuzunda saxlayan inəyin rəqs eləməsi də, zooparkda insanların qəfəsə salınması, heyvanların onları tamaşa eləməsi, yemləməsi və sair və ilaxır bu kimi qeyri-adi hadisələrin təsviri çox canlı, maraqlı, inandırıcı təsir bağışlayır. Ona görə ki, müəllif öz ideyalarını, başlıca

düşüncələrini vermək üçün uşaq təfəkkürünə uyğun maraqlı süjetlər qurmağı, onları bir-biri ilə əlaqələndirməyi çox gözəl bacarır.

Təsvir olunan bütün hadisələr, bədii təsvir vasitələri, xarakterik ştrixlər, detallar birləşərək mükəmməl bədii struktura malik bir əsərin meydana gəlməsinə səbəb olur. Bütün bu qəribəliklərin mərkəzində isə dünyaya, həyata yeni nəzərlərlə baxmağa, müəmmalardan baş çıxarmağa, hər şeyin mahiyyətini öyrənməyə çalışan uşaqların bədii obrazı dayanır. Hətta bəzi qeyri-adi hadisələrin onların zəngin uşaq təxəyyülündən qidalanması da təsadüfi deyildir.

Bir qədər dərinədən düşündə aydın olur ki, Meri Poppins elə Pamela Treversin özüdür. Öz uşaqları olmayan yazıçının bir uşağı övladlığa götürüb tərbiyə eləməsi məlum faktdır. Ancaq bu, məsələnin bir tərəfidir. Əsas məsələ isə ondadır ki, Pamela Trevers bütün uşaqları dərin məhəbbətlə sevmiş, onların xoşbəxt olmasını arzulamışdır. Elə buna görə də bütün dünyada onu sevir, əsərlərini həyəcanla, məhəbbətlə oxuyurlar...

Pamela Trevers 1996-cı ildə dünyasını dəyişib. O, uzunömürlü bir insandır, yüz ilə yaxın yaşamışdır. Ancaq yazıçının ömrü onun əsərlərinin ömrü ilə ölçüldüyündən ümid edirik ki, Pamela Trevers hələ uzun müddət bütün dünyada, o cümlədən də bizim Azərbaycanımızda seviləcək, yaşayacaqdır. Onun “Meri Poppins” əsərinin Azərbaycan uşaqlarının da sevimli kitabına çevriləcəyinə inanırıq.

Rafiq Yusifovlu

şair, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

PAMELA TREVERS

“MERİ POPPİNS” ƏSƏRİNDƏN

Birinci fəsil

ŞƏRQ KÜLƏYİ

Əgər sən Albalı döngəsini tapmaq istəyirsənsə, sadəcə olaraq onun yerini tində dayanmış polisdən soruş. O, asanca başındakı dəbilqəni yana itələyib, düşüncəli şəkildə peysərini qaşırıacaq, sonra əlini ağ əlcəkdən çıxarıb barmağı ilə sənə yol göstərəcək:

- Sağa, sonra sola, daha sonra yenidən sağa – bax sən axtardığın dalan oradadır.

Tam əmin ola bilərsən, əgər çaşmasan, düz Albalı döngəsinə gedib çıxacaqsan. Bu döngənin bir tərəfində evlər var, digər tərəfində park. Parkın içində isə albalı ağacları görə bilərsən.

Əgər sən həmin dalanda On yeddi nömrəli Binanı axtarırsansa, o saat tapacaqsan. Bu kitabımız da məhz elə həmin bina haqqındadır. Əvvəla ona görə ki, bu bina həmin dalandakı ən kiçik binadır. Bundan başqa, o yeganə binadır ki, təmirsizdir, rənglənməyə ehtiyacı var. Məsələn bundadı ki, bu evin keçmiş sahibi mister Benks öz arvadı missis Benksə belə demişdi:

-Yaxşı-yaxşı fikirləş, əzizim. Bu iki şeydən birini seçməlisən: ya təmiz, qəşəng, yeni ev, ya da dörd uşaq. Səni həm onunla, həm də bununla təmin etməyi bacarmaram. Buna gücüm çatmaz.

Missis Benks bu təklifi çox götür-qoy eləyəndən sonra qərara gəldi ki, yaxşısı budur onun dörd uşağı olsun: Ceyn

(böyük), Maykl (kiçik), Con və Barbara (ən kiçik, sonbeşik əkiztaylar).

Bax elə buna görə də Benkslər ailəsi On yeddi nömrəli evə köçməli oldular. Yemək hazırlayan, aşpaz missis Brill, süfrəni bəzəyən Elin, bağçadakı ağaclara, güllərə qulluq eləyən, çəkmələri təmizləyən Robertson Ey də onlarla birlikdə yaşayırdılar.

Əlbəttə, dayə Ketİ də onlarla birlikdə idi. Ancaq doğrusu, onun haqqında bu kitabda yazmağa dəyməz. Çünki bizim nağılımız başlayanda Ketİ artıq On yeddi nömrəli evdən çıxıb getmişdi. Missis Benks deyirdi ki, o, salam, salamat qal demədən, heç bir xəbərdarlıq etmədən evi tərk etmişdir. Bəs indi biz neyləyək?

-Əlbəttə, elan verək, əzizim, - mister Benks çəkməsini geyinə-geyinə cavab verdi. Daha sonra əlavə elədi ki, məndən olsa, Robertson Ey də bu evdən çıxıb getsə daha yaxşı olardı. Çünki o yenə də mənim çəkmələrimin bir tayını təmizləyib, o biri tayına isə heç əl də vurmayıb. Bunu görənlər fikirləşsə bilərlər ki, mən olduqca birtərəfli adamam.

-Bu, o qədər də vacib deyil, - missis Benks dedi. - Sən mənə cavab ver görüm mən Ketİ ilə neyləyim?

-Bilmirəm ki, özü burda yoxdusa ona neyləyə bilərsən. Ancaq sənə yerinə olsam, "Səhər qəzeti"yə elan verdirərdim ki, TƏCİLİ SURƏTDƏ CEYN VƏ MAYKL, CON VƏ BARBARA ÜÇÜN (HƏLƏ ONLARIN ANASINI DEMİRƏM) ƏN YAXŞI, ƏN AZ ŞİKAYƏTLƏNƏN DAYƏ TƏLƏB OLUNUR! Sonra isə bizim daxməməyimizin qabağında dayələrin növbəyə durmasına, onların yolu bağlayıb tıxac yaratmasına ləzzətlə baxar, küçə hərəkəti qaydalarını bərpa etdiklərinə görə polislərə pul verərdim. İndi isə mənim getmək vaxtıdır. Oy, necə soyuqdur! Lap Şimalda olduğu kimi! Bu külək hardan əsir belə?

Bu sözləri deyəndən sonra mister Benks başını pəncərədən çıxarıb Admiral Bumun evinə sarı baxdı. Admiralin evi küncdə tikilmişdi. Bu, dalandakı ən böyük ev idi. Sakinlər fəxr eləyirdilər ki, onların yaşadıkları tində nəhəng gəmini xatırladan belə bir bina var. Hətta binanın üstündə bayraq asılmışdı, qızılı rəngli fülüger küləyin istiqamətinə uyğun şəkildə hərəkət eləyirdi.

Mister Benks başını pəncərədən çəkib dedi:

-Aha, admiral teleskopu göstərir ki, bu əsən külək şərq küləyidir. Hər halda mən belə düşünürəm. Lap mənim sümüklərim üşüyür. Gərək üst-üstə iki palto geyinəm.

O, dalğın halda arvadının burnundan öpdü, uşaqlarına əl elədi və Sitiyə yola düşdü.

Siti mister Benksin bazar və bayramlardan başqa hər gün getdiyi yer idi və o, Sitidə böyük stolun ətrafındakı böyük kreslodə əyləşib, səhərdən axşama kimi işləyər, İngiltərəlilər demişkən, pul düzəldərdi. Uşaqlar da yaxşı bilirdilər ki, ataları hər gün yorulmadan çalışır, pul düzəldir, dəmir sikkələrin üstünü ştamplayırdı. Axşam isə o düzəltdiyi pulları özünün qara portfelinə yığıb evə gətirərdi. Hərdən o gətirdiyi dəmir pullardan Ceyn və Maykla verərdi (pul qabına atmaq üçün), hərdən də deyərdi ki, bank partlayıb və uşaqlar o saat başa düşərdilər ki, ataları bu gün çox az pul düzəldə bilib.

Beləliklə, mister Benks öz qara portfelini götürüb işə getdi, missis Benks isə qonaq otağına keçib bütün günü orda qəzetə elan mətni yazmaqla məşğul oldu ki, onun üçün bir neçə dayə göndərsinlər. Ceyn ilə Maykl isə pəncərənin qabağında dayanıb düşüncəyə düşürdülər ki, onlar üçün göndərilən təzə dayə necə olacaq. Onlar dayə Ketinin çıxıb getməsinə çox sevinirdilər, çünki onu qətiyyənlə sevmirdilər. Ona görə ki, Keti çox qoca və kök idi, üstəlik həmişə ondan dərman iyi gələrdi. Elə buna görə də uşaqlar düşüncəyə düşürdülər ki, kim gəlsə də, o köhnə dayədən qat-qat yaxşı olacaq.

Günəş parkın arxasında batıb görünməz olanda missis Bril və Elin gəldilər ki, böyük uşaqlara şam yeməyi versinlər, əkiztayları isə çimizdirlərlər. Şam yeməyindən sonra Ceyn və Maykl yenidən pəncərənin qabağına keçib, atalarının işdən gəlməsini gözləyə-gözləyə şimal küləyinin dalandakı albalı ağaclarının çılpaq budaqlarını necə yırgaladığına tamaşa elədilər. Külək isə ağacları elə silkələyirdi ki, adam düşünürdü ki, indicə onları kökündən çıxaracaq.

-Bax, o gəlir! - birdən Maykl dilləndi və qaranlıqda hərəkət eləyən kölgəni göstərdi.

Ceyn qaranlığa baxıb dedi:

-Yox, bu atam deyil. Kimdisə başqasıdır.

Elə bu zaman küləyin qabağına qatıb gətirdiyi kölgə həyət qapısını açdı. Uşaqlar heyrətlə baxıb gördülər ki, bu gələn kişi yox, qadındır. O, bir əlində şlyapasını tutmuşdu, o biri əlində isə böyük bir sumka var idi.

Birdən Maykl və Ceyn gözlərinə inanmadılar. Qadın qəflətən bağçaya girdi, havaya qalxıb quş kimi evə sarı uçdu. Elə bil ki, külək qəsdən onu çəpərin yanına gətirmiş, qapı açılan kimi isə onu içəri itələmiş, düz giriş qapısının ağzına gətirmişdi.

Qadın havadan yerə enəndə bütün ev silkələndi.

Maykl həyəcanla dilləndi:

- Uy dad!

- Gedək baxaq görək o kimdir, - Ceyn dedi.

Uşaqlar əl-ələ tutub öz otaqlarından çıxdılar, pilləkənin başına, özlərinin sevimli müşahidə məntəqələrinə getdilər. Buradan hər yer, hər yer aydınca görünürdü.

Uşaqlar analarının qonaq otağından çıxdığını, naməlum qadının isə onun dalınca getdiyini gördülər. Yuxarıdan onun hamar, parlaq qara saçları görünürdü.

- Lap kuklaya bənzəyir! - Ceyn pıçıldadı. Naməlum qadın arıq idi. Lakin onun əlləri və ayaqları uzun, ifadəli mavi gözləri isə bəpbalaca idi.

-Siz özünüz görəcəksiniz ki, onlar necə üzüyola, sözbəxan uşaqlardır. – Missis Benks ona belə deyirdi.

Uşaqlar gördülər ki, qadın çiyinlərini atdı və deyəsən ananın uşaqları haqqında dediyi sözlərə o qədər də inanmadı.

Birdən missis Benks qadından soruşdu:

- Bəs Sizin zəmanət kağızınız hanı? - Missis Benks soruşdu.

- Mənim üçün zəmanət kağızına heç bir ehtiyac yoxdur, - naməlum qadın inamla söylədi.

- Mən Sizi başa düşürəm. Ancaq dedim ki, biləsiniz. Bütün insanlar işə adam götürəndə zəmanət kağızı tələb eləyirlər.

- Məncə, bu çox köhnədəbli bir adətdir! - Qadın acıqlı bir səslə dilləndi. - Başdan ayağa köhnəlmiş, müasir olmayan bir tələbdir!

Onu deməyi lazım bilirik ki, missis Benksin dünyada ən çox qorxduğu şey köhnəfikirli, qeyri-müasir olmaq idi. Ona görə də o qadının sözündən bərk qorxdu və inamlı şəkildə dedi:

- Lap yaxşı! Bu məsələ haqqında daha danışmayaq. Mən bunu hər ehtimala qarşı soruşdum. Əgər... Əgər özünüz istəyirsinizsə... Uşaq otağı yuxarıdadır.

Və o danışığına bir dəqiqə də olsun ara vermədən getməyə başladı. Ona görə də arxada nə baş verdiyindən xəbəri olmadı. Əvəzində isə yuxarı mərtəbədə onları izləyən Ceyn və Maykl qonağın nə qədər qeyri-adi hərəkətlər elədiyini gördülər.

Qadın ona yol göstərən missis Benksin dalınca gedirdi. Ancaq necə! O, əlindəki sumkanı yerə qoymadan pilləkənin məhəccərinə əyləşmişdi... və asanlıqla sürüşə-sürüşə yuxarı qalxırdı.

Ceyn və Maykl çox gözəl bilirdilər ki, dünyada bu hərəkəti təkrar edə biləcək ikinci bir adam yoxdur. Məhəccərlə aşağı sürüşmək ayrı məsələdi. Onların özləri neçə dəfə

bu cür aşağı sürüşməyi sınaqdan keçirmişdilər. Ancaq məhəccərlə sürüşə-sürüşə yuxarı qalxmaq? Yox, bu mümkün iş deyildi!

Heyrətə gələn uşaqların nəzəri gələn qonağa zillənmişdi.

- Hə, demək bütün işlər qaydasındadır, - ana dərindən köks ötürərək söylədi.

- Demək olar ki, elədir. Ancaq əgər bütün bunlar məni təmin eləsə, - tanış olmayan qadın böyük qırmızı naxışları olan dəsmalla burnunu silərək belə dedi.

Nəhayət, uşaqların yaxında olduğunu hiss edən missis Benks dilləndi:

- Uşaqlar, siz burdasınız? Deyin görüm burda neyləyirsiniz? Tanış olun, bu sizin yeni dayəniz Meri Poppinsdir. Ceyn, Maykl, dayənizlə salamlaşın. Bunlar isə, - o beşikdə yatan körpələri göstərdi, - bizim əkizlərdir.

Meri Poppins diqqətlə uşaqları nəzərdən keçirdi. Elə bil ki, o bu uşaqlardan xoşu gəlib gəlmədiyini müəyyənləşdirmək istəyirdi.

- Biz sizin xoşunuza gəlirikmi? - Maykl soruşdu.

- Maykl, özünü tərbiyəli apar! - Ana oğlunu məzəmmət elədi.

Meri Poppins isə diqqətlə, sınaqçı nəzərlərlə uşaqlara baxmağını davam elətdirdi. Nəhayət o, qəti qərara gələn adamın görkəmini alaraq dedi:

- Mən Sizin təklifinizi qəbul eləyirəm.

Missis Benks soradan öz ərinə bunu xatırlayıb deyirdi ki, nəyə deyirsən and içim, qadın həmin qərarı ilə bizi şərəfləndirdi!

“Niyə də olmasın?” - Mister Benks bir anlığa burnunu oxuduğu qəzetin ardından çıxarıb, sonra yenə qəzetin ardında üzünü gizlədi.

Anaları gedən kimi Ceyn və Maykl evin ortasında əllərini qarnına qoyub dirək kimi dayanan Meri Poppinsə yaxınlaşdılar.

- Siz necə gəldiniz? - Ceyn soruşdu. - Bizə elə gəldi ki, Sizi külək gətirdi.

- Elədir ki var, - Meri Poppins təsdiqlədi və şərfini boy-nundan açdı, şlyapasını başından çıxarıb çarpayının başından asdı.

Belə təsir bağışladı ki, Meri Poppins daha danışmaq istəmir və elə buna görə də Ceyn də susdu. Ancaq Meri Poppins əyilib öz sumkasını qurdalayanda Maykl özünü saxlaya bilmədi.

- Necə gülməli sumkadı! - deyə dilləndi və barmağı ilə sumkaya toxundu.

- Xalça! - deyərək Meri Poppins əlindəki açarı kiçik qıfıla sarı uzatdı.

- İçəridə xalça var?

- Yox, xalça çöldədir!

- Aha, - Maykl dilləndi. - Aydındır! - Ancaq əslində heç nə ona aydın deyildi.

Elə bu zaman xalçalı sumka açıldı və Ceyn və Maykl heyrətləndilər. Sumka bomboş idi.

- Belə-belə işlər! - Ceyn dilləndi. - Sumka bomboşdur ki...

- Necə yəni bomboşdur? - Meri Poppins özünü təhqir olunmuş kimi göstərərək soruşdu. - Sən deyirsən ki, sumkanın içində heç nə yoxdur?

Bu sözləri deyən kimi o, əlini uzadıb bomboş görünən sumkanın içindən kraxmallı ağ döşlük çıxarıb geyindi. Bundan sonra Meri Poppins sumkanın içindən böyük bir tualet sabunu, diş fırçası, bir konvert paltar asmaq üçün sancaq, bir şüşə ətir, bir qatlama stul və bir şüşə öskürək dərmanı çıxardı.

Təəccübdən Ceyn və Mayklın gözləri bərəldi.

- Mən ki özüm görmüşdüm, sumkanın içi bomboş idi. - Maykl pıçıldadı.

- Sus! - Ceyn pıçıldadı.

Meri Poppins sumkanın içindən iri bir butulka çıxardı. Onun üstündə yazılmışdı: "Yatmamışdan əvvəl bir çay qaşığı içməli!"

- Bu Sizin dərmanınızdır? - Maykl təəccüblə soruşdu.

- Yox, sənindir, - Meri Poppins cavab verdi və bir qaşığı dərmanı onun ağzına soxmaq istədi.

Maykl ciddi şəkildə etiraz elədi:

- Mən istəmirəm! Mənə lazım deyil! Mən içməyəcəm!

Meri Poppins uşaqdan nəzərini çəkmədi və birdən Maykl hiss elədi ki, Meri Poppinsin sözlərinə qulaq asmaq, onun sözünü yerə salmaq mümkün deyil. Qəribədir, Maykl həm qorxur, həm də sevinirdi.

Qaşığı onun ağzına sarı uzandı. Maykl dərindən bir ah çəkdi, gözlərini yumub, ağzını açdı və dərmanı o dəqiqə uddu.

Uşağın üzünü təbəssüm bəzədi. - Oy, necə də dadlıdır! - O dərmanı udandan sonra, dili ilə dodağını yaladı.

- Bu ki, çiyələkli dondurma dadı verir! - o sevinclə diləndi. Bu başqa məsələ. Yenə, yenə istəyirəm!

Ancaq Meri Poppins ona cavab vermədən Ceyn üçün dərman hazırladı. Qaşığı gümüşü, sarı, yaşıl rəngə çalan maye ilə doldu. Dərman Ceynin də çox xoşuna gəldi.

-Bu ki şəkərli limon şirəsi imiş! - Ceyn diləndi və ləzzətlə dodaqlarını yaladı. Ancaq görəndə ki, Meri Poppins əlindəki dərman dolu qabla əkizlərə sarı gedir, o yalvarmağa başladı:

-Xahiş edirəm, lazım deyil! Əkizlər çox körpədilər! Bu dərman onlar üçün təhlükəli ola bilər!

Ancaq Meri Poppins Ceynin sözünə əhəmiyyət vermədi. Ceynə əyri-əyri nəzər salıb qaşığı Conun ağzına uzatdı.

Con böyük acgözlüklə qaşığıdakı mayeni içdi, körpənin üstünə dağılan mayeni görəndə Ceynlə Maykl başa düşdülər ki, bu dəfə qaşığıdakı süd imiş. Daha sonra Barbara öz payını içdi və qaşığı ləzzətlə yaladı.

Daha sonra Meri Poppins qaşığı doldurub təntənəli şəkildə həmin mayeni özü içdi.

- Bu ki roma qarışdırılmış punşdur, - deyib, butulkanın ağzını tıxacla bağladı.

Maykl və Ceynin gözləri təəccübdən bərəlmişdi. Ancaq onların təəccübü uzun sürmədi. Ona görə ki, Meri Poppins dərmanla dolu sehrli şüşəni daşdan düzəldilmiş taxçaya qoyub, uşaqlara sarı döndü.

- İndi isə çarpayuya uzanmaq vaxtıdır, - o əmredici bir səslə dilləndi.

Sonra Meri Poppins kömək elədi ki, uşaqlar paltarlarını soyunsunlar. Qəribədir, Ketinin çox çətinliklə açdığı düymələr öz-özünə açılırdı. Uşaqlar təəccüblə Meri Poppinsə baxırdılar.

Uşaqların çarpayuya uzanmasından bircə dəqiqə keçmişdi. Onlar gecə lampasının zəif işığında Meri Poppinsin öz yerdə qalan əşyalarını necə yığışdırmasına tamaşa eləyirdilər.

Meri Poppins öz sumkasından görün daha nələr çıxardı: yeddi xovlu iplik parçadan tikilmiş gecə köynəyi, dörd kətan parça, bir cüt çəkmə, bir qutu domino, iki çimərlik şapqası, açıqca ilə dolu albom və çətir – tutacağı tutuquşu başına bənzər çətir!

Nəhayət, o, sumkadan üstündə qəşəng örtük və yorğan olan çarpayı çıxarıb, onu Con və Barbaranın beşiyi arasında qoydu.

Ceyn və Maykl öz çarpayılarında dizlərini qucaqlayaraq oturub heyərlə baxırdılar. Onlar heç nə deyə bilmirdilər. İkisi də heyərlənmişdi. Ancaq əlbəttə, onlar başa düşürdülər ki, Albalı dalanındakı On Yeddi nömrəli Binada nəsə qəribə, qeyri-adi hadisələr baş verməyə başlayıb.

Meri Poppins qeyri-adi parçadan tikilmiş gecə köynəyini başına keçirdi və balaca bir çadırı xatırladan gecə köynəyinin altında soyunmağa başladı.

Maykl özünü saxlaya bilməyib həyəcanla danışmağa başladı:

- Meri Poppins! - Siz heç vaxt bizi tərk etməyəcəksiniz, elə deyilmi?

Xovlu çadırı xatırladan gecə köynəyinin altından səs gəlmədi.

Həyəcanlanmış Maykl yenə özünü saxlaya bilmədi.

- Doğrudanmı Siz bizi tərk etməyəcəksiniz? - o, təkrarən soruşdu.

Meri Poppinsin başı gecə köynəyindən çıxdı. Onun çox acıqlı bir görkəmi var idi.

- Bir dənə də artıq-əskik söz eşitsəm, polis çağıracağam, - Meri Poppins acıqlı-acıqlı dilləndi.

- Mən onu demək istəyirdim ki! - Maykl kəkələdi. - Ümid edirəm ki, Siz uzun müddət bizim yanımızda qalacaqsınız...

Onun dili topuq vurdu və nəhayət, Maykl susdu, sifəti qıpqırmızı qızardı.

Meri Poppins susaraq nəzərlərini ondan Ceynə sarı döndərdi, sonra yenə Maykla baxdı. Sonra o, acıqla çımxırdı:

- Külək öz istiqamətini dəyişməyənədək bu evdə qalacağam, - dayə bu sözləri deyib susdu, sonra şamı söndürüb yatağına uzandı.

- Onda hər şey qaydasındadır! - Maykl həm öz adından, həm də Ceynin əvəzindən dilləndi.

Ancaq Ceyn qardaşının səsini eşitmədi. O, baş verənlər və gələcəkdə baş verəcək hadisələr haqqında düşünürdü...

Beləliklə, Meri Poppins Albalı dalanındakı On Yeddi nömrəli Binada yaşamağa başladı. Dayə Ketinin vaxtındakı sakit günlər sona yetsə də, evdə hamı Meri Poppinsin peyda olmasına çox sevinirdi. Mister Benks ona görə razı idi ki,

dayə özü gəlib çıxmışdı və onun gəlişi küçə hərəkətinə maneçilik törətməmiş, qayda-qanun yaratmaqdan ötrü polisə pul verməyə də ehtiyac qalmamışdı. Missis Benks isə ona görə şad idi ki, hamıya uşaqları üçün müasir, hətta zəmanətə qətiyyən əhəmiyyət verməyən bir dayə tapması haqqında ağızdolusu danışa biləcəkdə. Missis Brill və Elin ona görə şad idilər ki, şam vaxtı uşaqlara nəzarət etməyə ehtiyac qalmayacaqdı və onlar səhərdən axşama kimi mətbəxdə əyləşib arxayınca tünd çay içə biləcəkdilər. Robertson Ey ona görə şad idi ki, Meri Poppinsin cəmi-cümlətanı bircə cüt ayaqqabısı var idi və həmin ayaqqabıları da özü təmizləyirdi...

Ancaq heç kəs bilmirdi ki, bu məsələ haqqında Meri Poppins özü nə düşünür. Ona görə ki, Meri Poppins heç zaman heç kəsə heç nə danışmazdı...

Tərcümə edəni: Rafiq Yusifoğlu

ƏLAVƏLƏR

ƏLAVƏ 1.

Britaniya uşaq ədəbiyyatının tanınmış yazıçıları haqqında annotasiyalar

Britaniya uşaq ədəbiyyatının XIX-XX əsrlər dövrü üzrə kitab bazasında ən yüksək tirajla satışına, yaxud oxucu, dinləyici və tamaşaçı alqışına görə yazıçının adı öncüllər sırasında çəkilir. Aşağıdakı təsnifat onların məhz qeyd olunan parametrlər əsasında sırasının düzənlənməsinin əsas səbəblərindən biri sayıla bilər. Həmin təsnifatı olduğu kimi təqdim edirik:

1. Coan Ketlin Roulinq (*Joanne Ketling Rowling, 1965*);
2. Jaklin Uilson (*Jacqueline Wilson, 1945*);
3. Filip Pulman (*Philip Pullman, 1946*);
4. Roald Dahl (*Roald Dahl, 1916-1990*);
5. Alan Qarner (*Alan Garner, 1934*);
6. Klayv Stəpls Lüs (*Clive Staples Lewis, 1898-1963*);
7. Enid Blayton (*Enyd Blyton, 1897-1968*);
8. Alan Aleksandr Miln (*Alan Alexander Milne, 1882-1956*);
9. Lüs Keroll (*Lewis Carroll, 1832-1898*);
10. Beatris Potter (*Beatrix Potter, 1866-1943*).

Yazıçıların həyat və yaradıcılığı haqqında annotasiyaların doğum illəri əsasında sıralanması, fikrimizcə, daha düzgün olardı.

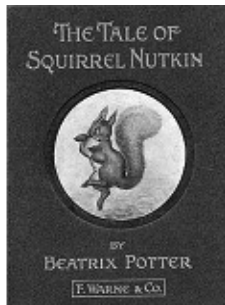
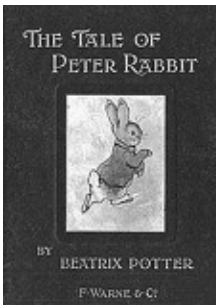

Beatrix Potter

(*Beatrix Potter,*
1866-1943)

İyirmidən çox kitabın və öz kitablarına çəkdiyi illüstrasiyaların müəlifidir. Onun yaradıcılığında, bütövlükdə isə Britaniya uşaq ədəbiyyatında xüsusi yeri ilə seçilən “Ev dovşanı Piterin nağılı” (*“The Tale of Peter Rabbit”*) əsəri, eləcə də heyvan-ların sərgüzəştli həyatından bəhs edən “Dələ Natkinin nağılı” (*“The Tale of Squirrel Nutkin”*) və “Ev dovşanı Bencaminin nağılı” (*“The Tale of Benjamin Bunny”*) uşaq ədəbiyyatının ən çox oxunan və sevilən nümunələrindəndir.

Bu xanım yazığının bir gözəl sözünü yada salmaq istərdik: “We cannot stay home all our lives, we must present ourselves to the world and we must look upon it as an adventure” (*“Biz bütün ömrümüzü evdə keçirə bilmərik, özümüzü dünyaya tanıtdırmalıyıq və bu dünyaya bir macərə kimi baxmalıyıq”*).

Enid Meri Blayton

(Enid Mary Blyton,
1897-1968)

Ötən əsrin 30-cu illərindən başlayaraq dünyanın best-sellerləri arasında uşaqlar haqqında yazdığı kitabları ilə şöhrət və nüfuz sahibi olmuşdur. Hətta onun kitablarının 600 milyondan çox nüsxədə satıldığı, dünyanın yüzə yaxın dillərinə tərcümə olunduğu qeyd olunur.

Lakin bütün bunlarla yanaşı 1930-cu illərdən 1950-ci illərədək – təxminən 20 ildən çox zaman kəsiyində onun kitablarının kitabxanalara və məktəblərə verilməsinə, hətta BBC-də belə onun haqqında verilişlərin yayımlanmasına ciddi qadağalar qoyulmuşdu.

Lakin ədibin ölümündən – 1968-ci ildən sonra onun güclü əxlaqi çərçivədə olan uşaq kitabları indiyədək oxucuların maraqla oxuduğu bestseller statusunu qazanmışdır.

Ədəbiyyata ilk şeirlər – “Uşaq pıçıldayır” (*“Child Whispers”, 1922*) adlı 24 səhifəlik kitabı ilə gələn Enid Meri Blayton sonralar yaxşı uşaq nasiri kimi populyar olmuşdur.

Enid Meri Blaytonun uşaqlar barəsində yaxşı bir sözü var: “I’m not really much interested in talking to adults, although I suppose practically every mother in the Kingdom knows my name and my books. It’s their children I love”.

“Mən sözün həqiqi mənasında böyüklərlə danışmaq marağında deyiləm, lakin buna baxmayaraq elə zənn edirəm ki, Krallıqda yaşayan hər bir ana mənim adımlı da, kitablarımı da tanıyır. Mənim ən çox sevdiyim onların uşaqlarıdır”

Klayv Stəpls Lüs

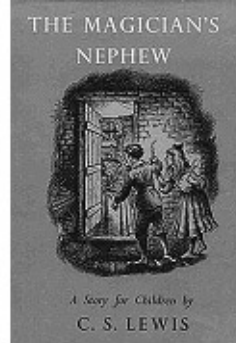
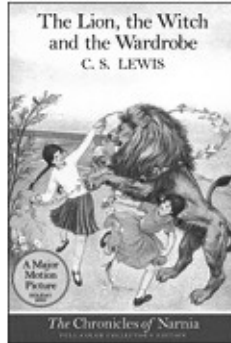
(Clive Staples Lewis,
1898-1963)

İrlandiyanın Belfast şəhərində anadan olmuşdur.

Onun həyatının qəribə anları olmuşdur. Söyləyirlər ki, 4 yaşı olanda Ceksi adında sevimli itini maşın vurub öldürəndə onun adını özünə götürmüş, ömrünün axırına qədər dostları və ailə üzvləri onu elə Cek deyə çağırıblar.

Yaradıcılığının ilk dövründə o, Beatris Potterin hekayələrini, nağıllarını xoşlamış, antropomorfik (*insanaoxşar*) heyvanların məftunu olmuş, daha çox heyvanlar aləmindən yazan yazıçı kimi tanınmışdır.

Yaradıcılığında uşaq mövzusu xüsusi yer tutur. “Narniyanın salnamələri” (“*The Chronicles of Narnia*”) uşaqlar üçün fentezi janrında yazdığı yeddi novelladan ibarət olan

topludur. Bunlar Britaniya uşaq ədəbiyyatının klassik əsərlərindən biri kimi dəyərləndirilmişdir. “Narnia salnamələri”ndə ədib ümumbəşəri əxlaqı “dərin magiya” kimi təsvir etmişdir.

İrili-xırdalı əsərlərindəki fəlsəfi, əxlaqi ideyalara görə 2008-ci ildə “The Times” mətbu orqanı onu “1945-ci ildən bəri Britaniyanın 50 görkəmli yazıçısı” sırasında 11-ci yərə layiq görmüşdür.

Oksford Universitetinin məzunu olan Klayv Stəpls Lüs bir müddət – təxminən 30 il təhsil aldığı Universitetdə çalışmışdır. Eləcə də Kembric Universitetində Orta əsrlər və Renessans ədəbiyyatı kafedrasının mükafatını almış və bu Universitetdə Maqdalene Kolleci Şurasının üzvü seçilmişdir. O, akademik tədqiqat sahəsində çalışmış, ədəbiyyat və poeziya sahəsində bir neçə kitaba ön söz yazmışdır. Yazıçının sonuncu akademik əsəri 1964-cü ildə nəşr olunmuş “Atılmış obraz: Orta əsrlər və Renessans ədəbiyyatına müqəddimə” (“*The Discarded Image: An Introduction to Medieval and Renaissance Literature*”) adlanır.

Klayv Stəpls Lüs 30-dan çox kitabın müəllifi olmuş və əsərləri dünyanın 30-dan çox xalqlarının dillərinə tərcümə edilmişdir. Uestminster Abbatlığının Şairlər guşəsində dəfn olunmuşdur.

Alan Qarner

(Alan Garner,
1934)

Britaniya uşaq ədəbiyyatının klassiklərindən biri kimi tanınır. O, uşaqlar üçün fentezi janrında romanları və ənənəvi ingilis xalq nağılları ilə Çeşir dialektində və ruhunda yazıb yaradan yazıçıdır.

Britaniya xalq nağıllarını toplayıb yenidən işləyən yazıçı onları “Alan Qarnerin qızıl nağılları” (“*Alan Garner’s Fairy Tales of Gold*”, 1979), “Alan Qarnerin Britaniyanın sehrli nağılları kitabı” (“*Alan Garner’s Book of British Fairy Tales*”, 1984), “Bir kisə Ay işığı” (“*A Bag of Moonshine*”, 1986) adı ilə nəşr etdirmişdir.

“Brizinqamenin sehrli daşı” (“*The Wierdstone of Brisingamen*”), “Qomratın Ayı” (“*The Moon of Gomrath*”),

“Elidor” (*“Elidor”*) adlı kitabları onu uşaqların ən çox sevdiyi yazıçılardan biri kimi tanıtdırmışdır. Sayca dördüncü – “Bayquş xidməti” (*“The Owl Service”*) kitabına görə iki böyük mükafata – Qardian mükafatına (*The Guardian Award*) və Karnegi medalına (*The Carnegie Medal*) layiq görülmüşdür. Kanada televiziyası onun eyni adlı əsərinin seriyasını çəkmişdir.

O, 1995-ci ildə “Daş kitab”ına (*“The Stone Book”*) görə ABŞ-da Uşaq Ədəbiyyatı Assosiasiyasının Feniks (*The Phoenix Award*) mükafatına layiq görülmüşdür.

Alan Qarner yazır: “I do not think consciously of children (when writing) ... I do know that children read me more intelligently than adults do” (*“(Əsər yazanda) mən bilərəkdən uşaqlar haqqında fikirləşmirəm... Bircə onu bilirəm ki, uşaqlar mənim əsərlərimi böyüklərdən daha ağılla oxuyurlar”*).

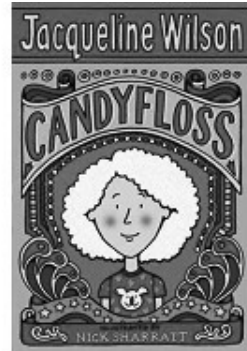
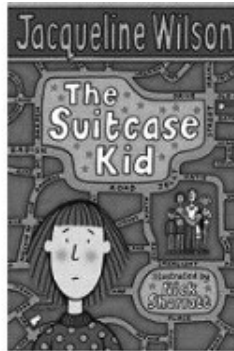
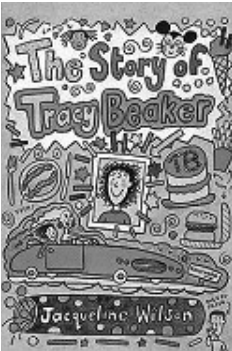
Jaklin Uilson
(*Jacqueline Wilson*,
1945)

Britaniya uşaq ədəbiyyatının tanınmış yazıçısıdır.

Atalıq soyadı Atkin (*Aitken*) olmuşdur. Hələ orta məktəbdə oxuyarkən ona “Jacky Daydream” (“*Xəyalpərvər Cəki*”) ləqəbini vermişdilər və o, sonralar tərcümeyi-halında uşaqılıq xatirələrindən bəhs edərkən bu ayamanın ona həddən ziyadə xəyalpərvər olduğuna görə verildiyini söyləmişdir.

Bir çox medal və mükafatlara layiq görülmüş Jaklin Uilson 2005-ci ildən 2007-ci ilə qədər sayca dördüncü Uşaq ədəbiyyatı Laureatı olmuşdur.

Ona ilk böyük sənət uğuru gətirən əsəri 1991-ci ildə nəşr etdirdiyi “Treysi Bikerin hekayəsi” (“*The Story of Tracy*

Beaker”) adlı kitabı və onun ədəbi qəhrəmanı Treysi Biker olmuşdur.

Əsərləri dünyanın bir sıra xalqlarının dillərinə tərcümə edilmiş, milyonlarla nüsxədə satılmışdır. Son illərə qədər onun yalnız Birləşmiş Krallıqda 35 milyondan çox nüsxədə kitablarının yayımlanması heç şübhəsiz ki, ədibin həm yazı üslubunun, həm də əsərlərində təsvir etdiyi hadisə və obrazların maraqlı, oxunaqlı olduğuna dəlalət edir.

O, 2008-ci ilin iyulunda Britaniya İmperiyasının Xanım komandiri ordeni (*Dame Commander of the Order of the British Empire*) ilə təltif olunmuş, 2012-ci ildə Kembric Universitetinin Krayst Kolleci şurasının Fəxri üzvü seçilmişdir.

Jaklin Uilsonun yazdığı əsərləri barədə özünün bir mühakiməsində söylənilir ki: “I try to have reasonably happy endings because I would hate any child to be cast down in gloom and despair; I want to show them you can find a way out of it” (“*Çalışıram ki, əsərlərimi mümkün qədər xoşbəxt sonluqlarla bitirəm. Ona görə ki, uşaqların məyus, kədərli və ümitsizlik girdabında qalmasına nifrət edirəm. Mən onlara çətin vəziyyətdən çıxmağın yollarını göstərmək istəyirəm*”).

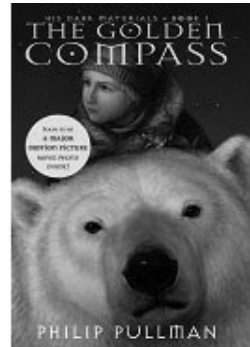
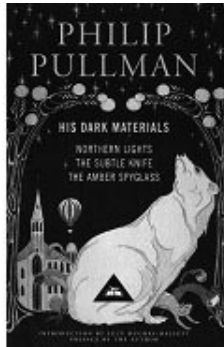
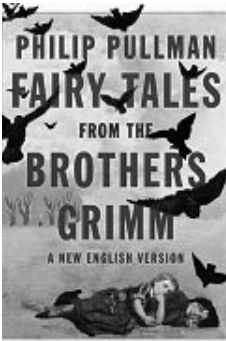

Filip Pulman

(*Philip Pullman*,
1946)

Əsərlərinin böyük qismini uşaqlara həsr etmişdir. Oksford Universitetinin Ekseter kollecində ingilis filologiyası ixtisasına yiyələnən gələcək yazıçı 12 il Oksfordun ayrı-ayrı məktəblərində müəllim işləmiş, sonra Uestminster kollecində fəaliyyətini davam etdirmişdir. Bir müddət sonra isə yaradıcılıqla məşğul olmağa başlamış və əsərlərini səhnələşdirərək məktəb teatrlarında tamaşaya qoymuşdur.

Müəllif “Onun görünməyən başlanğıcı” (*“His Dark Materials”*) adlı trilogiyasının birinci kitabına görə 1995-ci ildə Karnegi Medalına layiq görülmüşdür. Ədibin “Salli Lokhartın sirli təhqiqatları” (*“A Sally Lockhart Mystery”*)

tetralogiyası (*ideya baxımından vəhdət təşkil edən dörd əsəri*) ilə tanınmışdır.

Filip Pulman uşaq ədəbiyyatında qazandığı sənət uğurlarına görə bir çox ali mükafatlara, o cümlədən 1996-cı ildə yazdığı qeyri-adi uşaq əsərlərinə görə Karnegi medalına, 2006-cı ildə isə Karnegilərin Karnegisi (*the Carnegie of Carnegies*) mükafatına layiq görülmüşdür.

Ədibin sehrli nağılları sırasında ərəb nağılı əsasında yazdığı “Ələddin və sehrli çıraq” (“*Aladdin and the Enchanted Lamp*”) nağılı da var. Bu nağıl 2005-ci ildə ayrıca kitab şəklində nəşr olunmuşdur.

Ədibin müdrik kəlamı ilə son nöqtəni qoymaq istədik: “Everything has a meaning, if only we could read it”.

“Hər şeyin mənası vardır, kaş ki, biz onları oxuya biləydik”.

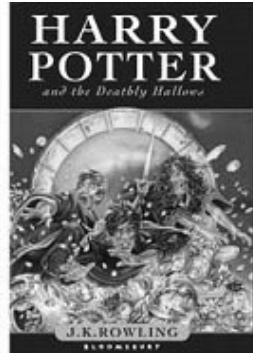
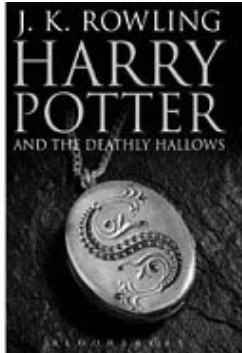
Coan Ketlin Rouling

(*Joanne Kathleen
Rowling,*
1965)

Bütün dünya uşaqlarının sevimlisi olan Harri Potter fentezi seriyalarının yaradıcısı və yazıçısıdır. Lakin onun daha bir təxəllüsü isə Robert Qalbraytdır (*Robert Galbraith*). Özünə gəldikdə isə o, adının Co (*Jo*) kimi çağırılmasını xoşlayır. Bir vaxtlar isə yazıçı hətta Coan Murrey adı ilə şəxsi biznesini yaratmışdır.

O, kitabları, xüsusilə Harri Potter fentezi seriyaları ilə yazdığı əsərləri ilə dünya şöhrəti qazanmış, çoxsaylı mükafatlara layiq görülmüşdür.

“Harri Potter və fəlsəfə daşı” (*“Harry Potter and the Philosopher’s Stone”*) adlı “Harri Potter” kitablarının birinci romanı 1997-ci ildə nəşr olunmuşdur.

Narahat, bir qədər də acı taleyin ağı-acılarını yaşayan Coan Roulinq 2016-cı ildə Birləşmiş Krallıqda yaşayan zənginlər sırasına daxil olmuş, 600 milyon funt sterlinq pulu ilə hətta Böyük Britaniyanın kraliçasından çox var-dövlətin sahibi sayılmışdır.

2010-cu ilin oktyabrında aparıcı jurnal redaktorları tərəfindən ona “Britaniyanın ən nüfuzlu qadını” titulu verilmişdir.

Coan Roulinq Şotlandiyada anadan olmasa da, o, ömrünün çox illərini bu ölkədə keçirmişdir. “Harri Potter” kitablarının hamısını Şotlandiyada yazmışdır.

Yazıcının bir neçə kəlamını bu kiçik annotasiyaya daxil edirik: “I’m a writer, and I will write what I want to write” (“Mən yazıçıyam, ürəyim istəyənləri yazacağam”). Yaxud: “I’ve been asked this question so many times, do you feel you need to write a book for adults? No, I don’t need to write a book for adults” (“Bu sualı mənə dəfələrlə veriblər, böyüklər üçün kitab yazmaq fikrinə düşmüşünüzmü? Xeyr, mən böyüklər üçün kitab yazmağa ehtiyac görmürəm”).

Nəhayət, yazıcının diqqəti çəkən daha bir ürək sözünü xatırlatmaq istərdik: “The fame thing is interesting because I never wanted to be famous, and I never dreamt I would be famous” (“Şöhrət deyilən şey maraqlı görünür, ona görə ki, heç vaxt məşhur olmaq niyyətində olmamışam və heç ağlıma da gəlməyib ki, bir gün mən məşhur olacağam”).

ƏLAVƏ 2.

Britaniya uşaq tapmacaları
tanınmış şair və mütərcim
Sabir Mustafanın tərcüməsində

* * *

Süd kimi apağam mən,
İpəktək yumşağam mən,
Acıyam bibər kimi,
Paltom yaşıl, köynəyim
Qalıdır divar kimi.

(Ceviz)

* * *

Çölü qabıq, içi ətli,
Hamı tərif deməlidir.
O ağacda bitir ancaq,
Bilsən necə yeməlidir.

(Fındıq)

* * *

Qılça uzun, bud əyri ox,
Baş balaca, gözləri yox.

(Maşa)

* * *

Bir gözü var xırda, kiçik,
Quyruğu var uzun, nazik.
Keçər yolun yarığında,
Bir az qoyar quyruğundan.

(Saplı iynə)

* * *

Evdən ucadır,
Ağacdən hündür.

Çox qəribədir,
Bilirsən, nədir?

(Ulduz)

* * *

O, gülməli keşikçidir,
Gündüz bir an yuxusu yox.
Keşikdədir ayıq, sayıq,
Heç bir kəsdən qorxusu yox.
Bağçamızda durur müdam,
Quş qovlayır səhər-axşam.

(Quşqovan)

* * *

Mən meşəyə getmişdim,
Onu evə gətirdim.
Yöndəminə baxdıqca
Hövsələmi itirdim.
Lap zəhləmi tökdü o;
Məni sancan ox idi.
Niyə gətirdim evə? –
Başqa çarəm yox idi.

(Tikan)

* * *

Elm öyrənir hamı məndən,
Ürəyimdir sirr məskəni.
Mənimlə dost olmalısan,
Öyrətmərəm yoxsa səni.

(Kitab)

* * *

Yeyəndə gülürəm,
İçəndə ölürəm.

(Ocaq)

* * *

Kiçik Conun gör nəyi var, –
Ağacdən bir köynəyi var.
İtiüclü, burnu uzun,
Ağ kağızda gözü qalır.
Hara getsə, harda olsa,
Oradaca izi qalır.

(*Karandaş*)

* * *

Bir balaca səyyah gördüm,
O yamanca qüvvətlidir.
Bircə qurtum su içdimi –
Cəsarətli, cürətlidir.
Papağını çıxardaraq
Qaçır yolu dönə-dönə.
İstirahət eyləyəndə
Papağını qoyur yenə.

(*Qələm*)

* * *

Heç kəs istəmir
Onu götürsün.
Heç kəs istəmir
Onu itirsın.

(*Ceviz*)

* * *

Əkizlərik,
Bir gəzirik.
Hər cəfaya
Bir dözüyük.

Ayrılmırıq
Gecə-gündüz.
Sözümüz düz,
Əhdimiz düz.

(Ayaqqabılar)

* * *

Yüz balaca qardaş var,
Çətin belə tay görək.
Bir biçimdə, bir boyda,
Tapdın, bir-bir say görək.

(Santimetr)

* * *

Kəsir yolu, barı deyil,
Sancır yaman, arı deyil.

(Gicitkan)

* * *

Bir qutudur, dayanır,
Əl dəydimi, oyanır.
Nəğmə deyir ürəkdən,
Gözəl səsi var onun.
Dadlı-dadlı, incə, şən
Musiqisi var onun.

(Qrammofon)

* * *

Su onu görən kimi
Turşudur üz-gözünü.
Silkələyib başını,
Ağac dartır özünü.
Bulud gedir gen, uzaq,
Çiçək baş əyir ancaq.

(Külək)

* * *

Bütün eldə, obada
Mənim yolum gözlənir.
Gəldim, məcbur edirəm,
Hamı qaçıb gizlənir.

(*Yağış*)

* * *

Axar, axar, kənar axmaz, –
Qaçar, qaçar, yoldan çıxmaz.

(*Çay*)

* * *

Dərzi deyil, iynəsi var,
Nə sapı, nə düyməsi var.

(*Kirpi*)

* * *

Burnu iti, upuzun,
Belə quş yoxdu, düzü.
Uçanda nəğmə deyir,
Duranda sancır bizi.

(*Ağcaqanad*)

* * *

Rəngi bozdu, qurd deyil,
Dırnağı var, at deyil.
Qulaqları pələdir,
Dovşan deyil, bəs nədir?

(*Uzunqulaq*)

* * *

Görə bilmir, gözü var.
Buna kimin sözü var?

(*İynə*)

ƏLAVƏ 3.

İngilis nəğmələri
görkəmli Azərbaycan uşaq şairi, yazıçısı və
dramaturqu Mir Mehdi Seyidzadənin
tərcüməsində
(Rus şairi Samuil Marşakın tərcümələri əsasında)

Onu da qeyd edək ki, “İngilis nəğmələri” adı ilə Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş şeirlər kitabı 1946-cı ildə Bakıda “Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı Nəşriyyatı”nda çap olunmuşdur.

DƏYİRMAN

Əsin,
Əsin
Küləklər,
Dən üyütsün
Dəyirman.
Bizimçün
Səhər-səhər
Qutab bişsin
Ağ undan.

NALBƏND

- Nalbənd, nalbənd, a nalbənd,
Atımı nalla, nalbənd.
Düşüb atımın nalı,
Axsayı, pisdır halı.
- Həm mıx var, həm də nal var,

Bu saat at nallanar.
Yeriyər külək kimi,
Yeriyər şimşək kimi.

ŞAH EVİNDƏ

- Harda idin, Məstan pişik?
- Şah evində çəkdim keşik.
- Nə gördün sən orda, Məstan?
- Xalça üstdə gördüm siçan.

BAHAR FƏSLİ

Martda əsir soyuq yellər,
Aprel gəldi yağış yağır.
May girincə açır bağda
Bənövşələr, zərif güllər.

KRALIN YÜRÜŞÜ

Kral əsgərlərilə
Yüksək dağa dırmaşdı.
Kral geri dönəndə
Dağdan əsgərsiz aşdı.

QUZU

- Ay mənim quzum!
Ay canım, gözüm!
Qırxılsan əgər

Söylə nə qədər
Sən yun verərsən?
- Gec qırxılısam mən
Üç kisə dümdüz
Yun verrəm sözsüz.
Biri xanımın,
Biri ağanın,
Üçüncüsü də
Körpə çağanın.

PIŞPIŞİLƏR

İki körpə pişpişi
Savaşıb dalaşdılar.
Ev sahibi süpürgə
Qapan kimi qaçdılar.
Qarlı yanvar gecəsi
Eşikdə boran vardı.
Kim qalsaydı həyətdə
Əl-ayağı donardı.
Bu körpə pişpişilər
Bərk soyuqda əsirdi.
Həyətdə yazıqları
Şaxta, boran kəsirdi.
Pəncəsini burnuna
Qoyub pişiklər yatdı.
Tüklərini qar, qırov
Başdan-başa islatdı.
Pişiklərin sahibi
Axırda rəhmə gəldi.
Qapını açan kimi

Onlar evə yönəldi...
Pişiklərdən soruşdu:
- Hə, necədir halınız?
Olacaqmı bir daha
Belə qalmaqalınız?
Qısıldılar bir küncə
Pişiklər yavaş-yavaş,
Dedilər ki, bir daha
Etmərik əsla savaşı.
Sobanın qabağında
Uzandılar, yatdılar.
Xoruldayıb çox dərin
Bir yuxuya batdılar.
Pəncərəni sübhəcən
Döydü güclü külək, qar.
Eşikdə bərk gurultu
Qopardı fırtınalar.

OLA BİLMƏZ

Bu düz sözümdür, dünən
Altının yarısında
Baş açıq, ayaq yalın,
İki çosqa gördüm mən.

Əlavə 4.

Britaniya - Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı
əlaqələri

Şahin Xəlilli

ÇIQQILDAYAN QURBAĞA

(İngilis xalq nağılı əsasında)

Xoşuna gəldi adı?
Nağılımız başladı.

Əcəb də zaman idi,
İtlər əhəng yeyirdi.

Adamlar tütün əkib,
Meymun çəkir tənbəki.

Donuzların belində,
Vay, çəngəl-bıçaq nədi?!

Başı göyə dəyirdi:
- “Yeyin bizi!” - deyirdi.

Vur çatlasın var idi,
Səyyahlar kef çəkirdi.

Sizə kimdən danışım?
Qarıxdı tamam başım.

Mətləbə keçək daha
Səyyaha bax, səyyaha.

Gəlib bura gəzməyə
Çəmənliyi süzməyə.

Gödəkçəni çıxartdı,
Qolunun üstə atdı.

Düşdü saati birdən,
Gödəkçənin cibindən.

Vaxt gəldi, çatdı vədə,
İstədi evə gedə.

Gedəndə karetda,
Düşdü saati yada.

Ay aman, itirmişdi,
Saatını. Nə işdi?!

Danışmadı, dinmədi,
O gün geri dönmədi.

Çıqqıldadı bu saat,
Torpaq üstə narahat.

Ağ üzü - üzü bəri,
Vardı zərif əqrəbi.

Düşüb sanki məhbəsə,
Gecəylə girdi bəhsə.

İki nəfər brakonyer,
Gör bir burda neyləyir?!

Əvvəl atıb əlini,
Yoxladılar tələni.

Görən yoxdu onları,
Gizli oldu ovları.

Qulaqları şəkləndi,
Bax biri kəkələdi:

- E-ş-idirsən? V-ar nəsə,
Bir qulaq as bu səsə,

- Cırcırma səsidə, -
Dostu da belə dedi.

- Səsini kəsmir, axı.
- Deyəsən bizə baxır.

- Parıldayır bax, gözü,
- Xoşuma gəlmir üzü.

- Bu xatakar az qala,
Üstümüzə atıla.

Soracaq qanımızı,
Alacaq canımızı.

- Gəl tez çıxmaq aradan,
Xoşum gəlmir buradan.

Qaçdılar, nə qaçdılar,
Kənddə söhbət açdılar.

Bu xəbər tez yayıldı,
Yatanlar da ayıldı.

Tez yola düzəldilər,
Tamaşaya gəldilər.

Həç kəs tapa bilmədi,
Bu canlı varlıq nədi.

Eşitdi Müdrik Ata,
Başını ata-ata.

- Gedək, baxaq, - söylədi,
O əcayib bəs nədi?!

Yollandı arabada,
Bu qoca, Müdrik Ata.

Dövrə vurub dayandı,
Qəfil durdu, boylandı.

- Çıqqıldayan bu ağa,
Qurbağadı, qurbağa!..

Tez olun daşa basın,
Sözümə qulaq asın -

Müdrik Ata bağırdı,
Adamları çağırırdı.

Olacaq məhşər günü,
Gözləyin o şər günü.

Dağılışdı adamlar,
Evlərinə doldular.

Baş aldı Müdrik Ata,
Başını tuta-tuta.

Cəftələndi gecələr,
Qapılar, pəncərələr.

Gəlmədi əcinnələr,
Bildinmi oldu nələr?

Olmadı məhşər günü,
Gözlənilən şər günü.

Kareta gəldi axır,
Adamlar gör nə baxır.

Səyyahdı içindəki,
Tanıdım görən təki.

Kim onu gördü, gördü?
Saatını götürdü.

Yollandı öz evinə,
Gör sevinə-sevinə.

Əlavə 5. Britaniyaya həsr olunmuş uşaq şeirləri

7-17 iyul 1999-cu ildə Kembric Universitetində Britaniya yazıçılarının 25-ci seminarı keçirildi.

Seminarda uşaq ədəbiyyatı barədə də çıxışlar oldu. Müzakirələrdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatından, o cümlədən “Göyərçin” və “Günəş” adlı uşaq jurnallarında çap olunan bədii ədəbiyyat nümunələri və Britaniya uşaq ədəbiyyatının Azərbaycan dilinə tərcüməsi məsələləri də müzakirə edildi.

LONDONUN ON DONU

Gözəlliyin –
Dedim: – Ondu.
–Yox, doqquzu –
Dedin, –dondu.
Bu gördüyüm
Şəhər göyçək.
İstəyirsən
Şəklini çək.
Bu şəhəri
Görən dondu.
Bu Londondu–
Necə oldu?
Doqquzu yox,
Onu dondu...

BİQ BEN BÖYÜK SAATDI

Saata bax,
Saata.
Minibdir
Köhlən ata.
Başı dəyir
Göylərə,
Baxdım ona
Yüz kərə.
İstədim
Şəklim düşə,
Əcəb də
Düşdüm işə.
Qoşa durduq
İkimiz.
Düşdü yarı
Şəklimiz.

OYUNCAĞA DÖNƏN ÇAĞA

Gətirdilər
Dükana,
Gözəl-göyçək
Məkana.
Bu dükan gen-
Boluydu,
Oyuncaqla
Doluydu.

Baxıb körpə
Uşağa
Dükan döndü
İşığa.
Oyuncaqlar
İçində
Bir də gördüm
Bu çağa
Dönübdür
Oyuncağa.

KEMBRİC KİMİN KÖRPÜSÜDÜR?

“Bric” körpüdür.
“Kem” çay adı.
Verib ona
Kim bu adı?
Mən vuruldum
Bu şəhərə.
Körpü şəhər
Körpü saldı.
Ürəyimdə,
Döndü qəşəng
Bir nəğməyə
Bir şeirə...
Şahin Xəlilli

Əlavə 6.
Esselərin ingilis dilində xülasələri

ESSAY ABSTRACTS

“BRITISH CHILDREN’S LITERATURE AND ITS
STUDY IN AZERBAIJAN”

by Shahin Khalilli

Discussion on foundation and evolution of British children’s literature and the most significant works in British literary history is presented in this essay. The researcher included brief description of several children’s books and biographical notes of its authors.

The author discourses on some key principles and important issues, relating to children’s literature and suggests his own conception.

A model on useful and important issues of British children’s literature, considering children’s literature criticism is proposed in the essay. The objective of the essay is to create common view on British children’s literature and to express critical approach to books, translated into the Azerbaijan language.

* * *

“ABSTRACT ON BRITISH CHILDREN’S
LITERATURE”

by Saadat Aliyeva

The topic on foundation and evolution periods of English and American children’s literature is examined in this

essay. The representative of the English literary world, the author of “Colloquy” Alfric (c.950-c.1010) dedicated his essay to conversation between a teacher and a pupil. It is treated by British scholar David Crystall, as one of the best samples of children’s literature.

Further, regarding the essay, the author tries analyzing numerous works written for children, not only in the United Kingdom, but in US literary circles just as well. The author presents her conception on study of British children’s literature and conducts her comparative analysis in the Azerbaijan literature.

* * *

“SOME ASPECTS, RELATING
TO FOUNDATION AND EVOLUTION
OF BRITISH CHILDREN’S LITERATURE”

by Saadat Aliyeva

The essay is devoted to foundation and to evolution of British children's literature, based on English-language sources and literary-critical works of modern researchers. The author discloses the main parameters of creation of British children's books and analyzes some stages and principles of children's literature from its formation stage. Certain aspects, peculiarities of British literature and poetry are described in the course of the scientific research. The children’s poetry causes particular attention. The essay also examines social and political realities of the British life, which should be brought to the notice of students of higher educational institutions.

* * *

“BRITISH CHILDREN’S FAIRY TALES
AND SOME ASPECTS OF ITS TRANSLATION
INTO THE AZERBAIJANI LANGUAGE”

by Saadat Aliyeva

The essay is devoted to creation of the fairy tales of British Isles with its various options, recorded and translated into English and published in London during the second half of the XIX century. It is established historical and literary fact, evidencing, that English records of many different tales narrated or sung by storytellers of ancient times practiced in times gone, and those tales were conveyed from mouth to mouth, from land to land, from time to time, from parents to children... and over a time preserved its distinctive characteristic features and national color.

During those former days wandering minstrels, storytellers, pillars or conjurors were known all over the world and they became very popular with their large stock of tales about ghosts, fairies and animals in Britain.

The author, dealing with study of British children’s fairy tales, mentions the importance of presenting comments on creation of folk-tales. To learn or to explore rich and colored folklore heritage is of great importance and value, when perfect translation appears in your vernacular language. As a matter of fact the Azerbaijani readers had a chance to get some glimpse on folk-tales of British Isles, translated by Shahin Khalilli and Zakir Safaroghlu and published in Baku in 1989 and in 2005.

* * *

“BRITISH CHILDREN’S RHYMES AND
THEIR TRANSLATIONS
INTO THE AZERBAIJANI LANGUAGE”

by Shahin Khalilli

According to the statement, presented in the beginning of the essay, the author mentions that UK children’s rhymes are very scarce in Azerbaijani translations. The vast majority of British rhymes, created, especially, by poets of the second half of the 20th century are of great importance in bringing up children, as heirs of the future world. In the author’s opinion a special branch or department, coordinating translation and criticism of children’s rhymes of the UK of the author, should be established at Universities.

* * *

“HIDDEN TRUTH AND TRANSLATION
OF SELECTED BRITISH CHILDREN’S POEMS
INTO THE AZERBAIJANI LANGUAGE”

by Saadat Aliyeva

The essay deals with issues of translation of selected British children’s poems into the Azerbaijani language, as well as the hidden truth at creation of poems in various countries. The author of the essay analyzes original texts of number of British children's poems in XVI and XVII centuries and its translation into the Azerbaijan language. Particular attention is paid to forgotten facts and truth, essential to modern readers and in majority cases not known to young readers. A serious and profound study of British

children's literature and poetry allows the author establishing the historical truth concerning the creation of poems for young readers.

* * *

“FOUNDATION AND EVOLUTION OF BRITISH CHILDREN'S LITERATURE”

by Saadat Aliyeva

The essay highlights formation and development problem of British Children's literature on base of materials of “Christmas Tales” by Charles Dickens and W. Thackeray, as well as fairy tales “Alice in Wonderland” and “Through the Looking- Glass” by Lewis Carol.

The author of the article goes into details with “Christmas Carol” by Ch. Dickens, as well as “The Ring and the Rose” by W. Thackeray. On base of the example of these works the author displays his loyalty to traditions and to deep intercommunication of English fairy tale with British folklore.

* * *

“DAVID ALMOND, AS THE FOUNDER OF MAGIC REALISM IN BRITISH CHILDREN'S LITERATURE”

(Based on novels “Skellig” and “The Boy, who was
Swimming with Piranhas”)

by Saadat Aliyeva

The essay is devoted to creative activity of the prominent British children's literature writer David Almond. The essay enlightens the author's life and literary career. Two

novels –“ Skellig “ and “The Boy, who was Swimming with Piranhas” by David Almond, written in the genre of magic realism, were analyzed in this study. The essay’s author investigates writer’s methods of skillful combination of fantasy with fiction, so clearly and reliably, as he could without any pathos and moral and brings simple truth of life goodness, love and compassion to his young and adult readers. Thus, the essay presents quotations from researches of Azerbaijan and foreign countries, just as well.

Əlavə 7.

Dil və ədəbiyyat alimlərinin, yazıçıların
“Britaniya uşaq ədəbiyyatı”nın Azərbaycan və
ingilis nəşrinə göndərdiyi təbrik məktubları,
esseləri...

Kimberley Reynolds is Professor of Children’s Literature at Newcastle University in the U.K. She was made the U.K.’s second Professor of Children’s Literature in 2000. From 2003 up to 2007 she was President of the International Research Society for Children’s Literature. In 2013 she received the International Brothers Grimm Award for contributions to the subject. Her recent publications include “Radical Children’s Literature: Future visions and Aesthetic Transformations” (2007) which received the Children’s Literature Association Book Award in 2009. And she is a coeditor of the book “Children’s Literature Studies: A Handbook to Research” (2010).

* * *

Kimberley Reynolds Birləşmiş Krallıqda Nyukasl Universitetinin professorudur. 2000-ci ildə uşaq ədəbiyyatı üzrə Birləşmiş Krallığın ikinci professoru hesab edilmişdir. 2003-cü ildən 2007-ci ilə qədər Uşaq ədəbiyyatı üzrə Beynəlxalq Tədqiqatlar Cəmiyyətinin prezidenti olmuşdur. 2013-cü ildə isə uşaq ədəbiyyatında xidmətlərinə görə Beynəlxalq Qrim Qardaşları mükafatına layiq görülmüşdür.

Onun bu yaxınlarda çap olunan kitabları aşağıdakılardan ibarətdir: “Radikal Uşaq ədəbiyyatı: Gələcək görüntülər və estetik transformasiyalar” (2007), “Uşaq ədəbiyyatı məsələləri: Tədqiqata aparan dərslər kitabı” (həmrəy redaktor, 2010). Birinci tədqiqat əsərinə görə o, 2009-cu ildə Uşaq ədəbiyyatı Assosiasiyasının Kitab Mükafatına layiq görülmüşdür.

* * *

Onun Azərbaycana ünvanladığı məktubunu təqdim edirik:

September 1, 2017

I am pleased to offer a warm welcome to this pioneering project – as far as I know this is the first such collection in the Azerbaijani language. Since all cultures create stories for children in one form or another, and children’s literature is a primary way in which children are introduced to the world, sharing and exchanging youth literatures can be a way of cultivating cultural understanding. I hope the work being done by Professor Khalilov will help eventually lead to knowledge of Azerbaijani children’s poetry in Anglophone countries. I wish great success for this project.

**Professor Kimberley Reynolds,
Newcastle University, UK
Senior Editor, International Research in
Children’s Literature**

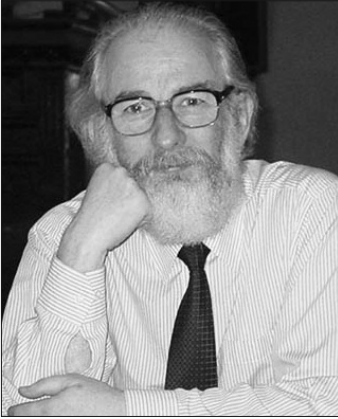
1 sentyabr 2017-ci il

Bildiyimə görə bu (“*Britaniya uşaq ədəbiyyatı*”), Azərbaycan dilində ilk topludur – bu birinci proyektə görə sizə xoş məramlı söz deməyə məmnunam. Bütün mədəniyyətlər

bu və ya digər formada uşaqlar üçün əsərlər yaratdığından uşaq ədəbiyyatı da uşaqların dünyaya təqdim olunduğu əsas yolu təşkil edir, uşaq və yeniyetmələr ədəbiyyatı ilə onu bölüşmək və mübadilə aparmaq mədəni anlaşımanın inkişafında bir yol, vasitə ola bilər. Professor Xəlilovun (Şahin Xəlillinin) rəhbərliyi ilə həyata keçirilən bu proyektin son nəticədə Azərbaycan uşaq poeziyasında anqlofon ölkələri barəsində bilik və məlumatın əldə olunması istiqamətində yardımçı olacağına əminəm. Mən bu proyektə (*“Britaniya uşaq ədəbiyyatı” dərs kitabının hazırlanmasına*) böyük uğurlar arzulayıram.

**Professor Kimberley Reynolds,
Nyukasl Universiteti, Birləşmiş Krallıq
Uşaq ədəbiyyatı üzrə Beynəlxalq Tədqiqatlar
jurnalının Baş redaktoru**

* * *

David Crystal is the world-renowned writer and scholar on the English language. He was born in 1941 and spent his childhood in Holyhead, North Wales. He went to St. Mary's College, Liverpool, and University College London, where he read English and received his Ph.D. in 1966. Now he is Professor of Linguistics at the University of Wales, Bangor, and from 1965 to 1985 was at the University of reading, where he was Professor of Linguistics Science. He was awarded the OBE for services to the English language.

He has published over 100 books, including *Linguistics*, *Who Cares About English Usage?*, *The English Language*, *Words on Words*, a collection of quotations on *Language and Languages*, written in collaboration with Hilary Crystal, and *Shakespeare's Words*, written in collaboration with Ben Crystal (born in 1977, actor, the son of David Crystal).

* * *

Deyvid Kristal dünya şöhrətli yazıçı və ingilis dili üzrə alimdir. O, 1941-ci ildə anadan olmuş və uşaqlığını Şimali Uelsin Holihed məkanında keçirmişdir. Liverpulda Müqəddəs Məryəm Kollecinə, London Universitet Kollecinə təhsil almış və bu Kollecdə ingilis dili üzrə 1966-cı ildə Ph.D. elmi dərəcəsinin sahibi olmuşdur. İndi o, Banqor şəhərində yerləşən Uels Universitetinin Linqvistikə üzrə professorudur. 1965-ci ildən 1985-ci ilə qədər Ridinq Universitetində Linqvistikə elmi üzrə professor vəzifəsində çalışmışdır. O, ingilis dili sahəsində xidmətlərinə görə OBE mükafatına layiq görülmüşdür.

100-dən çox kitabını, o cümlədən Linqvistikə, Kim ingilis dilinin işlənmə qayğısını çəkir?, İngilis dili, Sözlər barədə söz kitablarını, Hilari Kristalla müştərək müəllifliklə dil və dillər haqqında alıntılar toplusunu, 1977-ci il təvəllüdü oğlu, aktyor Ben Kristalla birlikdə yazdığı Şekspirin sözləri kitabını nəşr etdirmişdir.

* * *

Aşağıda Deyvid Kristalın bizə göndərdiyi qısa mesajını təqdim edirik:

August 17, 2017

Thank you for your message. I'm delighted to hear that my work has been useful to you and your student's and I wish you all well in your current project. I don't have anything on my website specifically relating to children's lit-

erature – other than the two novels by Hilary Crystal, aimed at children of around 10-15 years.

**With good wishes
David Crystal.**

17 avqust 2017-ci il

Göndərdiyiniz xəbərə görə təşəkkür edirəm. Əsərlərimin həm siz, həm də tələbələriniz üçün faydalı olduğu xəbərinə görə məmnun oldum. Və bu cari layihəinizdə (“Britaniya uşaq ədəbiyyatı”nın nəşri nəzərdə tutulur) sizə uğurlar arzulayıram. Mənim veb saytımda yalnız Hilari Kristalın (alimin həyat yoldaşı) yazdığı iki əsərdən savayı (“Xatirə qeydləri” (“The Memors”, 2013) və “Mirrins” (“The Mirrinth”, 2017) uşaq ədəbiyyatına xüsusi bağlılığı olan heç bir materialım yoxdur. Qeyd etdiyim bu kitablar isə təxminən 10-15 yaşında uşaqlara ünvanlanmışdır.

**Ən xoş arzularla,
Deyvid Kristal.**

* * *

Dr. Rosemary Ross Johnston is Professor of Education and Culture at Sydney University of Technology. She is the Founding Director of the International Research Centre for Youth Futures as well.

Here is the list of her major publications on Children’s Literature:

- Winch G., Johnston R.R., March P., Ljungdahl L. and Holliday M. Literacy: Reading, Writing and Children's Literature. Australia, Melbourne: Oxford University Press, 2004.

- Johnston R.R. Literature Australia: A Monograph, Centre for Child & Youth: Culture & Wellbeing. Sydney: University of Technology, 2009.

- Johnston R.R. David Almond. Palgrave Macmillan, 2014.

- Johnston R.R. Australian Literature for Young People. Australia: Oxford University Press, 2017.

* * *

Doktor **Rozmari Ross Conston** Sidney Texnologiya Universitetinin Təhsil və mədəniyyət departamentinin professorudur. O, həmçinin Gənclərin gələcəyi üzrə Beynəlxalq Tədqiqat mərkəzinin təsisçi direktorudur.

Tənqidçi alimin uşaq ədəbiyyatının ayrı-ayrı problemlərinə dair nəşr etdirdiyi kitablarının siyahısı ingilis dilindəki annotasiyada təqdim edilmişdir.

Çoxsaylı epistolyar dialoqların müəllifi olan professor Rozmari Ross Constonun Azərbaycana göndərdiyi essəsində müasir Britaniya uşaq ədəbiyyatının tanınmış nümayəndəsi Deyvid Almondun “Skelliq” əsərinin ədəbi-tənqidi təhlili verilir.

FEW WORDS, DEW WORDS

For University of Azerbaijan – Ms.Saadat Aliyeva
and Shahin Khalilli

The Work of David Almond

Rosemary Ross Johnston

David Almond is a critically acclaimed author who is read by children. His books use simple language and are short, with little actual description of characters or place, except perhaps in *My Name is Mina* (2010). Yet his prose is lyrical and likened to poetry, his landscape is evocative, and his characters – especially Skellig and Mina – are unique and unforgettable.

Almond was born in Newcastle-upon Tyne, England in 1951, and grew up in Felling, which had been a coal mining town. After school and working at several different jobs, he trained to be a teacher.

His first book for children, *Skellig*, was published in 1998, and its prequel, *My Name is Mina* in 2010. These books open up magic worlds in simple description; think about the opening sentences from *Skellig*:

I found him in the garage on a Sunday afternoon. It was the day after we moved into Falconer Road. The winter was ending. Mum had said we'd be moving just in time for the spring. Nobody else was there. Just me. The others were inside with Doctor Death, worrying about the baby (S. 1).

The writing style has short sentences, simple words, conversational if not colloquial style, first person narration, a family setting, and the sense of the beginning of events that will clearly be significant. Yet the stories are complex, and can be studied through numerous critical lenses – philosophy, theology, religion (particularly Catholicism), land-

scape, social class, belonging, and the power of words and writing.

Almond's work is commonly called magic realism, which Almond uses evocatively to describe the transition of Michael, the narrator of *Skellig*, and his friend Mina as they grow into adulthood. Flores describes magical realism as a transformation of the unreal into part of reality, as in Cervantes's *Don Quixote* and Franz Kafka's *Metamorphosis*. As well as obvious fantastic elements, Carpentier notes that there is usually an amount of odd detail, which the author does not explain or necessarily even comment upon. The magic is part of a real world, a mixture of the real and the fantastic, and a disrupted time-space.

Almond's characters do not leave unusual happenings unnoticed; they remark on them and question what they don't understand:

[Skellig] didn't move. She [Mina] slid the sleeves down over his arms, took the jacket right off him. We saw what both of us had dreamed we might see. Beneath his jacket were wings that grew out through rips in his shirt...

I felt the feathers, and beneath them the bones and sinews and muscles that supported them. I felt the crackle of Skellig's breathing (S. 89-90).

Michael then goes to the window and looks out through the shutters; when Mina asks him what he is doing, he replies: 'Making sure the world's still really there,' (S. 89-90). Similarly, when they see that Skellig eats live animals and makes pellets like owls, Michael cries, 'What does it mean?' and Mina replies: 'We can't know. Sometimes we just have to accept there are things we can't know' (131). In other words, both children are fully aware that these are strange and inexplicable occurrences. The questioning is left unresolved, but: 'We'll remember forever,' Mina says after their farewell dance with Skellig, 'hearts and breath to-

gether', turning higher and higher, with 'ghostly wings' rising from their backs (158).

There is an echo of these comments when Mina tells Michael that: 'It was possible to be overwhelmed by the presence of so much beauty in the world' (142-3). Such comments invoke ideas of the *sublime*, described by the Greek Longinus writing in the first century AD as transport and rapture (*ekstasis*). Longinus claimed that the greatest of works 'leave more food for reflection than the mere words convey', and that they make us feel 'as though we had ourselves produced what we had heard' (107).

The events of *Skellig* continuously unfold against a rich and evocative Blakeian intertext. As the children draw and discuss Skellig and the sick baby, Mina's mother tells them that she sees them as 'two angels at my table'; she says they are: 'The kind of thing William Blake saw. He said we were surrounded by angels and spirits. We must just open our eyes a little wider, look a little harder' (S. 122). She then sings the words of the poem from Blake's *Songs of Experience*, 'The Angel' (124):

Guarded by an Angel mild
Witless woe was n'er beguiled...
So he took his wings, and fled;
Then the moon blushed rosy red...

All of this points to something that is not just fantastic but that at some deep level is, actually, real. Skellig is not a magical figure but he is a mysterious one, portrayed as healing through love – not fantasy, not magic, but some sort of truth-inspired tenderness and compassion. He, like Jesus, is not an expected sort of saviour. Michael's mother describes how a man with 'a great hunch on his back' in 'filthy' clothes and 'matted' hair but with 'such tenderness in his eyes' suddenly appeared at the hospital, and lifted the sick baby out of her crib:

‘They stared and stared into each other’s eyes. He started slowly to turn around ...’

‘Like they were dancing,’ I said....

‘... And then the strangest thing of all was, there were wings on the baby’s back. Not solid wings. Transparent, ghostly, hardly visible, but there they were. Little feathery things...’ (S. 150)

Skellig is an unlikely, superficially unlovely figure who brings about healing and love, and another form of realness, a sort of ‘Heaven is here’.

Almond’s imageries of landscape are essentially Romantic, associated with creativity with wild places, including gardens and birds; in the play *Wild Girl, Wild Boy*, he writes that the act of writing itself is a desire to ‘explore the gardens of the mind...’. His characters develop close affiliations with animals and birds, as part of that wildness and as part of the celebration of landscape.

Skellig and *My Name is Mina* are, like all Almond’s work, rich in imagery - stars, dancing, larks, mice, beasts, the dark, angels – they crop up again and again, with intense familiarity, and become part of a sort of reading collective conscious. As Mina’s mother tells her daughter, ‘Your head holds all those stars, all that darkness, all these noises. It holds the universe’ (282). This is another sort of reality – an elegant within-ness and without-ness, reality upon reality. ‘I close my eyes,’ writes Mina in her journal, ‘and stare into the universe inside myself’ (287).

Works Cited

Almond, David.

Almond, David. *Skellig*. London: Hodder Children's Books, 1998. New York: Delacorte, 1999.

Almond, David. *My Name is Mina*. London: Hodder Children's Books, 2010.

Carpentier, Alejo. 'The baroque and the marvelous real' from *Magical Realism: Theory, History, Community*, 1975.

Flores, Angel. "Magical Realism in Spanish American Fiction." *Hispania* 38.2 (1955): 187-192. Available at: <http://www.jstor.org/stable/335812>

Flores, Angel. (1995 [1955]) 'Magical Realism in Spanish American Literature', in Zamora, Lois Parkinson; Faris, Wendy B. *Magical Realism: Theory, History, Community*. Durham, NC: Duke University Press Books, 1995.

Johnston, Rosemary Ross (Ed) *David Almond*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2014.

* * *

AZ SÖZ, DÜZ SÖZ

Azərbaycan Universiteti – xanım Səadət Əliyevaya və Şahin Xəlilliyə

Deyvid Almondun əsəri

Rozmari Ross Conston

Ədəbiyyat tənqidçiləri Deyvid Almondun uşaq yazıçısı olduğunu bəyan ediblər. Onun "Mənim adım Minadır" (2010) adlı əsəri istisna olmaqla yerdə qalan bütün kitablarının sadə dili var, onlar həcmcə qısadır və bu kitablardakı obrazların, yaxud məkanın az faktiki təsvirinə rast gəlmək mümkündür. Ədibin nəsrli lirikdir, sanki şeirə bənzəyir, yaratdığı peyzajlar inandırıcıdır, obrazları – xüsusilə Skelliq və Mina bənzərsiz və unudulmazdır.

Deyvid Almond 1951-ci ildə İngiltərənin Nyukasl apon Tayn şəhərində anadan olmuşdur. Kömür şəhəri kimi tanınan Fellingq adlı şəhərə aid edilən məkanda böyüyüb başa

çatmışdır. Məktəbi bitirdikdən və bir çox müxtəlif işlərdə çalışdıqdan sonra müəllimlik sənətinə yiyələnmişdir.

Onun uşaqlar üçün yazdığı birinci kitabı “Skelliq” 1998-ci ildə və həmin kitabın məntiqi davamı “Mənim adım Minadır” isə 2010-cu ildə nəşr olunmuşdur. Hər iki kitabın ilk səhifələri sadə bədii təsvirlə magik dünyaları canlandırır. “Skelliq” kitabının açılış cümlələrini gözünüzün qabağına gətirin:

“Bir bazar günü gün-günorta çağı mən onu qarajın içində gördüm. Falkoner Rouda köçdüyümüz günün səhəri idi. Qışın sanılı son günləri qalmışdı. Anam hey deyirdi ki, nə yaxşı baharı qarşılamağa gəlmişik. Orada demək olar ki, bizdən savayı daha heç kəs yox idi. Bircə mən idim. Qalanlar isə evin içində çağanı müalicə edən Ölüm adlı həkimin dövrəsinə toplaşmışdı” (S.1).

Onun yazı üslubu qeyri-ədəbi üslubda olmasa da, danışq dilinin qısa cümlələrini, sadə sözlərini özündə cəmləşdirir. Birinci şəxsin təhkiyəsi, ailə üzvlərinin əhatəsi və baş verəcək hadisələr haqqında hiss-duyğular açıq-aydın şəkildə mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Hekayələr nə qədər mürəkkəb olsa belə, onlar – fəlsəfə, ilahiyyat, din, xüsusilə katolisizm, mənzərə, ictimai sinif, məxsusluq, sözlərin və yazının gücü kimi çoxsaylı bucaqlar altında öyrənilə bilər.

Bir qayda olaraq Deyvid Almondun əsəri magik realizmi özündə ehtiva edir. Və yazıçı onu “Skelliq”in təhkiyəçisi – yetkinlik çağına çatan Mayklı və onun dostu Minanın həyatının keçid dövrünün ifadəli təsvirinə yönəldir. Flores (Angel Flores, 1900-1994; ingilisdilli və ispanidilli ədəbiyyat dünyalarının tanınmış ədəbi tənqidçisi, mütərcmi, müəllimi, alimi və nəşiri kimi tanınmışdır. Ədəbiyyat arealında “magik realizm” (“magical realism”) terminini ədəbiyyata ilk dəfə gətirən də o olmuşdur – Ş.X. və S.Ə.) Servantesin

“Don Kixot” və Frans Kafkanın “Metamorfoza”-sındakı kimi magik realizmi qeyri-reallığın, reallığın bir hissəsinə çevrilən transformasiyası kimi təsvir edir. Açıq-aşkar fantastik elementlərlə yanaşı, Karpenterin (Alejo Carpentier, 1904-1980; XX əsr Latin Amerikasına ədəbiyyatında xüsusi yeri ilə seçilən Kuba yazıçısı, esseisti, dramaturqu və musiqişünası) qeyd etdiyi kimi, əsərdə bir qayda olaraq müəyyən sayda qeyri-adi detallara rast gəlmək mümkündür və müəllif bunların nə izahatını verir, nə də zəruriyyət yarananda belə şərh edir. Magiya real dünyanın bir hissəsidir, reallıqla fantastikliyin qarışığıdır, eləcə də hissələrə bölünmüş zamanın formaları və əsərin xronotopudur.

Deyvid Almondun obrazları nəzərə çarpmayan qeyri-adi hadisələrdən kənarda qalmırlar, bu obrazlar həmin hadisələrə öz münasibətlərini bildirir və başa düşmədikləri barədə sorğu-sual aparırlar:

“Skelliq yerindən tərpənmədi. O (Mina), köynəyinin qollarını sürüşdürüb aşağı saldı, Skelliqin də jaketini əynindən çıxartdı. Hər ikimizin bir vaxtlar görmək arzusunda olduğumuzu gözlərimizlə gördük. Skelliqin jaketinin altındakı yarıqdan çıxıb böyüyən qanadlar vardı...

Mən əvvəlcə lələkləri, onların altında sümükləri, vətərləri və onları sıxıb saxlayan əzələləri hiss etdim. Skelliqin nəfəsinin gəldiyi mənə hasil oldu” (S.89-90).

Sonra Maykl pəncərəyə tərəf gedir və onun pərdələri arasından çölə boylanır. Mina ondan nə etdiyini soruşanda: “Dünyanın hələ də yerində olduğuna əmin olmaq üçün” (s.89-90) cavabını verir. Hətta buna bənzər bir üsulla onlar görəndə ki, Skelliq heyvanları yeyir, bayquşlar kimi digər məxluqları öldürüb özünə təamlar hazırlayır, Maykl qışqırır: “Bu nə oyundur?” Mina isə cavabında deyir: “Biz bunu hardan bilək?! Bəzən biz yalnız bilə bilmədiyimiz

şeylərin olduğunu etiraf etməliyik” (131). Başqa sözlə, uşaqların ikisi də bundan tamamilə xəbərdardır ki, bunlar əcəyib şeylərdir və izah olunmaz hadisələrdir. Sorğu-sualın cavabı qərarsız qaldı, lakin: “Biz həmişə “ürəklərlə ruhu” yaddaşımızda saxlayacağıq” – Skelliqlə vida rəqsindən sonra onun kürəyindən çıxan “ruhi qanadlarıyla” göylərin ənginliklərinə qalxdığını söyləyir (158).

Mina bu sözləri Maykla deyəndə şərhlərin heç bir əks-sədası olmur: “Dünyada bu qədər çox gözəllikdən adam sarsıla bilərdi” (142-3). Və bu şərhlər müasir eramızın birinci əsrində yunan Longinusun əsərində köçürülmə və vəcd (ekstaz) kimi təsvir olunanlarla bağlıdır, onlar möhtəşəmlik ideyalarının yaranmasına çağırış olmuşdur. Longinus iddia edirdi ki, ən böyük əsərlər “düşünmək üçün oxucuya çox qida verir, burada ən adi sözlər belə öz ifadəsini tapır”. Bu isə bizə “elə bil ki, bir vaxtlar eşitdiklərimizi özümüz yaratdığını” (107) düşünməyə vadar edir.

“Skelliq” əsərindəki hadisələr Uilyam Bleykin zəngin və düşündürücü intertekstinə bir-birinin ardınca açıqlamaları özündə ethiva edir. Uşaqlar Skelliqin və xəstə çağanın şəklini çəkib müzakirə edən kimi Minanın anası onlara söyləyir ki, “öz stolunun arxasında iki mələk” görür: o deyir ki, onlar “bir vaxtlar Uilyam Bleykin gördükləri mələklərdir. Şair dilinə gətirmişdi ki, biz mələklərlə və ruhlarla əhatə olunmuşuq. Gözlərimizi bir qədər də geniş açmalıyıq, bir az da diqqətli olmalıyıq” (S.122). Sonra Minanın anası Uilyam Bleykin “Həyat nəğmələri” kitabından “Mələk” adlı şeirinin misralarını (124) oxuyur:

*Həlim Mələyin mühafizəsində
Ağılsız qəm-kədər heç vaxt aldadılmayıb...
Beləliklə o, qanad açıb, uçub getdi:
Sonra isə ay çəhrayı qırmızı rəngə
bürünüb utandığından qızardı...*

Nəyəsə şamil edilən bütün bu cəhətlər sən deyən qədər də fantastik deyildir, lakin o, özünün bir qədər qatlarında, sözün həqiqi mənasında realdır. Skelliq magik obraz deyildir, lakin sirli-sehirlidir, onun nə fentezi, nə də magiya ilə deyil, məhəbbət, şəfqət, eləcə də bir neçə cür həqiqətlə – zəriflik və mərhəmətlə müalicə edilib sağaldığı təsvir olunmuşdur. Skelliq, İsa Peyğəmbər kimi ümidverici xilaskar da deyildir. Mayklın anası onun “belində böyük donqarı” ilə “çirkli” paltarda və “pırtlaşıq” saçlı, lakin “gözlərində elə bir zərifliyin” olduğu halətdə qəfil xəstəxanada peyda olduğunu və çağanı beşiyindən götürdüyünü təsvir edir: “Onlar elə hey gözlərini bir-birlərinə zilləyib baxırdılar. O, yavaş-yavaş ətrafa göz gəzdirməyə başladı...”

“Elə bil onlar rəqs edirdilər”, – mən dilləndim.

“...Və sonra nəsə qərribə bir şey baş verdi. Çağanın kürəyində qanadlar göründü. Çox da möhkəm qanadlar deyildi. Şəffaf, xəyali qanadlar güclə sezilirdi, amma onların varlığına söz ola bilməzdi. Balaca lələkli şeylər...” (S.150).

Skelliq digər xarakterlərlə müqayisədə xoşa gəlməyən və həddən ziyadə sevilməyən bir obrazdır. O, müalicəni və sevgini, reallığın başqa bir forması olan “Cənnətin burda olduğunu” ixtira edir.

Deyvid Almondun mənzərə obrazları əsasən romantikdir, onlar təbiətin yaratdığı yerlər, o cümlədən bağlar və quşlarla bağlıdır; o, “Vəhşi qız, vəhşi oğlan” pyesində qeyd edir ki, yazı aktı özü “düşüncə bağçasını fəth etmək istəyindən doğur...” Onun obrazları heyvanlarla və quşlarla dolu olan sıx bağlılığı inkişaf etdirir, bu isə həmin təbiətin, eləcə də mənzərənin təntənəsinin bir hissəsi kimi çıxış edir.

Deyvid Almondun bütün əsərlərində olduğu kimi “Skelliq” və “Mənim adım Minadır” adlı kitablarında yaratdığı obrazlar – ulduzlar, rəqslər, torağaylar, siçanlar, vəhşi

heyvanlar, zülmət, mələklər özünün intensiv oxşarlığı ilə təkrar şəkildə bir yerdə görünür və toplum şüurun mütləqsinin bir hissəsinə çevrilir. Minanın anası öz qızına dediyi kimi: “Sənin başın bax bütün o ulduzları, cəmi qaranlığı və bütün bu səs-küyləri tutub saxlayır. Sənin başın bütün kainatı saxlayır” (282). Bu başqa növ reallıqlar – öz əhatə dairəsində və ondan kənarında olmağın zərifliyi, reallıq üzərində reallıqdır. “Mən gözlərimi yumuram”, Mina öz gündəliyində yazır, “və özümün iç dünyamdakı kainata gözlərimi zilləyib tamaşa edirəm” (287).

DEYVID ALMOND – BRİTANİYA UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA MAGİK REALİZM JANRININ BANİSİ KİMİ

(*“Skelliq” və “Piranallarla üzən oğlan” povestləri əsasında*)

Səadət Əliyeva

Deyvid Almond, hər şeydən əvvəl, Britaniya uşaq ədəbiyyatında magik realizm janrının yaradıcısı, uşaq və yeniyetmə auditoriyası üçün yazılan əsərlərin müəllifidir.

O, 1951-ci ildə Nyukasl apon Tayn şəhərində katolik ailəsində dünyaya gəlmişdir. İngiltərənin şərqində yerləşən Universitetdə təhsil almış, sonra beş il müəllim kimi fəaliyyət göstərmişdir. Bir müddət rəssamlar və yazıçılar icmasında yaşamış, sonra isə doğma şəhəri Nyukasla qayıtmışdır.

1985-ci ildə “Yuxusuz gecələr” (*“Sleepless Nights”*) adlı böyüklər üçün hekayələr toplusu nəşr olunmuşdur.

Yazıcının ilk uşaq romanı olan “Skelliq” (*“Skellig”*) isə 1998-ci ildə çap edilmişdir. Kitab tez bir zamanda geniş oxucu auditoriyasının rəğbətini qazanmışdır. Sonralar romanın süjet xətti əsasında eyniadlı film çəkilmiş, əsər teatr və opera səhnələrində tamaşaya qoyulmuşdur. Adını qeyd etdiyimiz əsərinə görə Deyvid Almond Karnegi medalı ilə təltif edilmiş və Uitbred mükafatına layiq görülmüşdür.

12 ildən sonra “Mənim adım Minadır” adlı povesti nəşr edilmişdir. Əsərdə “Skelliq” romanında öz əksini tapmış olaylardan əvvəl baş verən hadisələrin təsviri verilmişdir.

2005-ci ildə ədibin “Gil” (“Clay”) adlı növbəti əsəri dərc edilmiş və bu əsər Qardian (*Guardian*) mükafatına layiq görülərək, Amerika kitabxanalar birliyi tərəfindən 2007-ci ildə yeniyetmələr üçün nəzərdə tutulmuş ən yaxşı kitablar siyahısına daxil edilmişdir.

Əsər hətta ekranlaşdırılmışdır. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, Deyvid Almond ictimai kitabxanaların ən fəal müdafiəçilərindən biridir. Ədib müsahibələrinin birində qeyd edir ki, ictimai kitabxanaların qapıları hər kəsin üzünə açıqdır, onlar demokratik prinsiplərə əsaslanır və bu məbədğah azadlıq bəxş etməyə qadir olan bir qurumdur. O, gənc yaşlarından kitabxana aludəçisidir və elə hesab edir ki, onun yazıçı kimi formalaşmasında kitabxanaların özəl və əvəzsiz rolu olmuşdur.

2012-ci ildə Deyvid Almondun magik realizm janrında yazdığı “Piranallarla üzən oğlan” adlı ikinci əsəri nəşr edilmişdir.

Qeyd edək ki, müəllif belə şərhə razılaşmayıb, realist olduğunu söyləmişdir. Onu da söyləmişdir ki, əsərlərindəki bütün hadisələr real aləmdə baş verir: daha doğrusu, onlar mövcuddur və müəllif onların baş verdiyi məkanı belə göstərməyə qadirdir. Deyvid Almond əsərlərində sadəcə olaraq insanlara dünyanın necə qeyri-adi ola biləcəyinin bədii təsvirini verməyə çalışmışdır.

Həcm etibarilə çox da böyük olmayan “Skelliq” romandan daha çox povest janrında yazılmış əsər təsiri bağışlayır.

Tədqiqatçı alim Kuperə görə, “Skelliq” romanında cavablardan daha çox suallar müşahidə edilir. Əsərdə Maykl adlı yeniyetmə oğlanın həyatından bəhs edilir. Onun ailəsi böyük təmirə ehtiyacı olan baxımsız bir evə köçür. Köç ilə əlaqədar çətinliklərdən başqa, ailənin sonbeşiyi Mayklın kiçik bacısının anadan xəstə doğulması və cərrahiyyə

əməliyyatına məruz qalması kimi ağır bir yük ailə başçısının üzərinə düşür.

“Mənim adım Minadır” povesti Maykl və Minanın tanışlıq səhnəsi ilə qurtarır. “Skelliq” povestində bu uşaqlar dostluq əlaqəsi qururlar. Minanın atası dünyasını dəyişmişdir, onun tərbiyəsi ilə yalnız anası məşğul olur. Mina təhsilini məktəbdə deyil, evdə anasından alır. Bunun tam əksi olaraq, Maykl dostlarına və ailəsinə bağlı obraz kimi təqdim edilir. Başqa yerə köçdükdən sonra belə, o, hər səhər şəhərin o başından bu başına uzun bir məsafəni qət edərək, əvvəlki məktəbinə gedir.

Köçükləri evin təmirində atasına əlindən gələnlərinə köməyini əsirgəməyən Maykla evlərinin yaxınlığındakı köhnə qarajın qapısına belə yaxınlaşmasına qəti qadağa qoyulmasına baxmayaraq, o, bir gün qarajın qapısını açıb içəri keçir və burada heç kimin ağlına belə gəlməyən bir məxluqun mövcudluğunu aşkar edir. Bu kimdir? Özünə bu köhnə sarayda sığınacaq tapmış bir səfilmi? Yoxsa, ahıl, artroz xəstəliyində düçar olan, əyin-başı başdan ayağa həşərat yuvası və hörümçək toru olan, həyatından cana doyan bir insanmı?

Bəlkə də bu, bir görüntü, bir kabusdur? Dəqiqələr ötdükcə, bu müəmmalı varlığın çiyində qanadlarının çırpındığı müşahidə olunur və ehtimal edilir ki, o, göydən enmiş bir mələkdir.

Maykl və Mina quş lələyi kimi yüngül olan bu varlığı qarajdan Minaya babasından miras qalmış boş, kimsəsiz evə köçürürlər. Uşaqlar bu əcaib varlığa Çin restoranından onun sevimli təamlarını gətirirlər. Çəkdiyi əzab-əziyyətlərini, sarsıntılarını yüngülləşdirmək üçün ona aspirin həblərini və balıq yağını içirdirlər. Öncədən onların təkidlə gəlişləri müəmmalı qonağı özündən çıxarır. Lakin uşaqların

qayğı, səxavəti və səmimiyyəti Skelliqin – müəmmalı qanadlı varlığın ürəyini ələ alıb, soyuqqanlılığına son qoyur. İndi artıq bu varlıq Mayklın kiçik xəstə bacısını qeyri-adi sehrbaz kimi ölümün caynağından xilas edir.

Möcüzə – nağıl orqanik bir şəkildə nəql edilən əhvalatın realist çərçivəsinə pərçim edilir. Əgər ilk tanışlıqda gödəkçəsinin altında qanadları olan müəmmalı müsafir obrazı bizdə inamsızlıq və məyusluq hissi yaradırdısa, sonrakı hadisələr oxucunu elə məftun edir ki, biz özümüz əsərin qəhrəmanları ilə halay vura-vura qanad çalıb, göydə süzürük: “Biz əl-ələ tutaraq, gözlərimizi bir-birimizin gözlərindən çəkmədən, dövrə vurmağa başladıq. Biz nəfəs-nəfəsə və ürək döyüntülərimizin həmahəngliyi altında fırlanırdıq. Mına ilə o qədər fırlandıq ki, artıq kürəyimizdə qanadların açılmasını hiss etdik. Qanadlar bizi göyə qaldırdı. Heç bir dəstək olmadan fırlanmaqda davam etdik. Sonra isə hər şey qurtardı və biz göydən yerə endik.

“Skelliq” – ecazkar, parlaq bir hikmət xəzinəsidir. Bu kitab onu göstərir ki, həyat yollarında atılan hər bir addım xeyirxahlıq və məhəbbəti təcəssüm etdirməyə qadirdir. Bu mənəvi dəyərlər çevrəmizdə olan insanları və mühiti dəyişib daha geniş xeyir məcrasına yönəltmək və dünyamızı daha mükəmməl və xoş məramlı etmək arzusu ilə bağlıdır.

“Piranallarla üzən oğlan” əsəri 8-9 yaşlarında olan uşaqlar üçün yazılmışdır. Lakin bu yaş məhdudiyyəti şərtidir – çünki Deyvid Almondun əsərlərindəki möcüzəli füsunkarlıq bütün yaş dövrlərini əhatə edən insanları özünə ram edir.

Əsərdə Stenli Erund adlı bir oğlanın həyat hekayəsi təsvir edilir. Zahiri uyğunsuzluğa baxmayaraq, əsər Çarlz Dikkensin Milad bayramı hekayələrindəki sehrlı obrazlara bənzəyən, gerçəklik və uydurmanı özündə təcəssüm etdirən möcüzəvi obrazları xatırladır.

Əsərdə elflər, pərilər və ruhlar nağılın digər qəhrəmanları ilə yanaşı öz həyatlarını “yaşayırlar”.

Əsərin qəhrəmanı yetim uşaqdır. Bu uşağın atası avtomobil qəzasında həlak olur, anası isə ağır dərddə dözə bilməyib dünyasını dəyişir. Yetim qalmış uşağı qohumları Erni əmi və Anni xala övladlığa götürüb ona himayədarlıq edirlər. Sözün əsl mənasında uşaq valideynlərini əvəz etmiş əmisini və onun həyat yoldaşını çox sevir.

Lakin bir göz qırpmında bu rahat həyat tərzini tarimar olur. Erni əmi iş yerindən təcrid edilir və aqlını itirir: o, yeni qazanc mənbəyi axtarmaq eşqinə düşür və öz şəxsi evində konserv zavodu açır. Evin bütün sakinləri, daha doğrusu Anni və balaca Stenli Erni əmi ilə işləmək məcburiyyətində qalır: “Erni əminin dəzgahları evin hər küncünə səpələnmişdir: onların qulaq batırıcı taqqıltısı və səs-küyü bütün otaqlarda eşidilir, hətta yataq otağında belə divar dolabında yatmağa məcbur olursan. Bununla bərabər Erni əmi deyir ki, məktəbə getmək olmaz: “Sən balıqların konservləşdirməsinə yardım etməlisən. Nə söylədin? Məktəbdən yayınmaq səni məmnun edirmi? Əla! Amma yadda saxla. Hər səhər – saat 6-da – işə başlamalısən! Və heç bir tətillə gözləmə! Heç kəslə dostluq etməyəcəksən”.

Oğlan qarşılaşdığı bütün çətinliklərə səbrlə dözür. Onun saf, sevgi ilə dolu qəlbində heç kimə qarşı nə kin-küdurətə, nə də nifrətə yer yoxdur. Ad günündə o, əmisindən və əmisi arvadından on funt məbəğində hədiyyə və gününü istədiyi kimi keçirtmək üçün icazə alır.

Həmin gün Stenin yeni həyatının başlanğıc nöqtəsinə çevrilir. Oğlan yarmarkaya gələrək, orada yeni dostlar tapır. Düşdüyü yeni dünyanın rəngarəngliyi və gözəlliyi onu valeh edir. O gördüklərinə heyran olmuş və burada hər şeyi unutmuşdur. Bundan əlavə o, oyunda 13 qızıl balıq qazan-

mış və dərhal onlarla ruhi bir əlaqə yaratmışdır: balıqlar danışır, Sten də onları başa düşür.

Evə qayıdanda Sten yenə də “konserv zavodu”nun xoşagəlməz mühiti ilə qarşılaşır. Buna baxmayaraq, o hələ də qızıl balıqlar sayəsində qazandığı – təzə dostları ilə bağlı düşüncələrinin təsiri altındadır.

Ertəsi gün, əmisinin qazanc, pul xatirinə onun yeni dostlarını – balıqları qızardıb konserv bağlaması xəbərini eşidəndə necə sarsıntı keçirdiyini təsəvvür etmək o qədər də çətin deyildir.

Sten evdən qaçır və yarmarkada çalışan – “Ördək ovu” adlanan hərrac sahibi Dostoyevski və onun qızı Nitaşe ilə yola düzəlib səyahətə yollanır. Xeyirxah, üzüyola, xoş məramlı Sten xasiyyəti ilə insanları özünə cəlb etməyi bacarır və tez bir zamanda insanlarla ünsiyyət qurur: qaraçı qızı Roza, qaban adam, qızıl balıq alverçisi, qaradınməz adamlar və başqaları onunla dostlaşırlar. Onun xeyirxahlığı cənab Dostoyevskinin qəlbini kövrəldir və o, qızıl balıqlara münasibətini dəyişib, onları əzizləməyə başlayır. Sten Nitaşeyə mənəvi dəstək verərək, anasının onu tərک etməsilə barışır, onu əfv etməsinə və atasının hər dərdinə şərik olmasına nail olur və bunun nəticəsində çirkin Nitaşe gözəl bir qıza çevrilir. Əbəs yerə deyil ki, yarmarkanın bütün məs-kunları etiraf edirlər ki, Stenlinin qeyri-adi, fəvqəl bir təbiəti vardır.

Az sonra, o məşhur Panço-Pirelli – pıranallarla bir hovuzda üzən insanla tanış olur. Bu, əsərin baş qəhrəmanıdır. Məhz Panço Pirelli oğlana öz zəif cəhətlərinə üstün gəlməyə, bu hərc-mərclikdən baş çıxartmağa və öz həyat yolunu seçməyə kömək etmək iqtidarındadır. Panço Pirelli məhz Sten obrazında qarabasmalara sinə gərrib, pıranallar üzən hovuzda düşə biləcək bir insanı – öz davamçısını görür.

“Sənin düşmənin pıranallar deyil, – o, Stenliyə deyir, – sənin düşmənin – yalnız qorxudur. Unutma: qorxaqlıq göstərmə. Sən cəsur olmalısan. Özünə inanmalısan”.

Artıq bu sözlər yalnız Stenli adlı oğlana deyil, bütün yer üzündə olan oğlan və qızlara, onların valideynlərinə xitab kimi səslənir. Bu, çağırış olaraq, bütün insanlara heç nədən qorxmamağa, gələcəyə cəsarətlə baxmağa və həyatı böyük maraqlı bir macərə kimi qəbul etməyə çağırış olur.

“Pıranallarla üzən oğlan” əsəri onu göstərir ki, bizim hər birimizin içimizdə özümüzün şəxsi “pıranalı” vardır. Əgər onun bizi içimizdən məhv etməyini istəmiriksə, içimizdə olan qorxu hissəsinə üstün gəlməli və içimizdə olan “pıranal” (*qorxu*) ilə birlikdə üzməliyik.

Bu əsər, sonu tamamlanmayan sual ilə qurtaran nadir əsərlər sırasına daxildir: oxucu əsərin necə qurtaracağına özü qərar verməlidir.

Həqiqətən də, Erni əmi və Anni bibi bütün əmlakını və evini itirdikdən sonra əziz-xələf qardaşoğlunun axtarışına çıxır. Onlar Stenlini məhz pıranallarla dolu olan hovuzda tullananda tapırlar. Hürküb sarsılısalar da, qürur hissi duyurlar və şadyanılıqla hamıya bəyan edirlər ki, pıranallarla bu anda fantastik rəqs etmiş oğlan – onların övlədidir.

Bundan əlavə, nağılda cənab Klarens Kləpp adlı bədxah və onun yaramazlardan ibarət dəstəsi də vardır. Klarens Kləpp “Balıq üfunəti, cəfəngiyyat və uygunsuzluğun ləğvi ilə məşğul olan departamentin” tədqiqatçısıdır. O, Erni əminin ailə biznesini alt-üst edərək, ailə tifaqını məhv edir, buna baxmayaraq, hələ də ürəyi soyumur, Stenlini təqib etməyə başlayır.

Müəllif əhvalatın sonunu bitirməyi oxucunun öhdəsinə buraxır.

Bu povestin süjet xəttində Deyvid Almondun qələminə xas olan realılıqla uydurmanın vəhdəti vardır. Qəhrəmanlar

müəmmalı şəkildə peyda olur və ay işığına bürünərək qeybə çıxırlar. Qızıl balıq alverçisi Stenlini çox qəribə, lakin dadlı “qaraqaz” adlanan içkiyə qonaq etdiyi çadır birdən-birə siyah gecədə canlanır. Qaraçı qızı Rozanın yaşını təyin etmək mümkün deyildir, çünki o, Erni və Annanın dediyinə görə, uşaqlıqda onların fəlinə baxmış, o vaxtdan bəri isə, zərrə qədər də olsa, dəyişməmişdir.

Deyvid Almondun kitablarında sıxıntıdan savayı hər şeyə – yumora, mürəkkəb süjet xəttinə, zarafatlara, intriqalara, yadda qalan personajlara və qeyri-adi obrazlara, heç şübhəsiz ki, sehrbazlığa və magiyaya rast gəlmək mümkündür.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayeva Sənubər. Azərbaycan nağıl və dastanlarının dili. Bakı: Elm, 1998, 232 s.
2. Anderson Hans Kristian. Nağıllar. Tərcümə edəni: Mikayıl Rzaquluzadə. Ön sözün müəllifi: Şahin Xəlilli. Bakı: “Öndər nəşriyyat”, 2004, 160 s.
3. Başsız qadın. Britaniya adalarının xalq nağılları. İngilis dilindən tərcümə edənlər: Şahin Xəlilov, Zakir Bayramov. Bakı: Gənclik, 1989, 320 s.
4. Bleyk Uilyam. İnsafdımlı... (şeir). İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli. – “Ədəbiyyat qəzeti”, 2011, 20 may.
5. Britaniya adalarının xalq nağılları. İngiliscədən tərcümə edənlər və ön sözün müəllifləri: Şahin Xəlilli, Zakir Səfəroğlu. Bakı: “Öndər nəşriyyat”, 2005, 376 s.
6. Britaniya və Amerika uşaq şeirindən seçmələr. İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli. “Ədəbiyyat qəzeti”, 2016, 23 aprel.
7. Xəlil Ağaverdi. Azərbaycan – Avropa folklor əlaqələri: təd-qiqli problemləri və perspektivləri. / Azərbaycan folkloru Avropa sivilizasiyası kontekstində mövzusunda elmi-praktiki konfransın materialları. 21 dekabr 2011-ci il. Bakı: Nurlan, 2012, s.17-35.
8. Xəlilli Şahin, Səfəroğlu Zakir. Ön söz. – Britaniya adalarının xalq nağılları. İngilis dilindən tərcümə edənlər: Şahin Xəlilli, Zakir Səfəroğlu. Bakı: “Öndər nəşriyyat”, 2005, s.4-9.
9. Xəlilli Şahin. Azərbaycan – ingilis ədəbi əlaqələri. Folklor materialları əsasında. Bakı: “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası” Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 2002, 216 s.
10. Xəlilli Şahin. Britaniya uşaq ədəbiyyatı və onun Azərbaycan-canda öyrənilməsi. / II Beynəlxalq Türk uşaq xalqları ədəbiyyatı konqresi. Materiallar. 11-13 oktyabr, 2012-ci il. Bakı, Azərbaycan, s.60-66.

11. Xəlilli Şahin. Britaniya uşaq poeziyası və onun Azərbaycan türkcəsinə tərcüməsi haqqında. / Türk xalqları ədəbiyyatı (II) Beynəlxalq uşaq ədəbiyyatı konqresi. Materiallar. I kitab. Bakı: 2008, s.182-184.
12. Keroll Lüis, Kiplinq Redyard, Barri Ceyms, Miln Alan Aleksandr. Alisa möcüzələr ölkəsində. Mauqli. Piter-Pen. Vinni-Pux və hamı-hamı-hamı. Bakı: Gənclik, 1986, 524 s.
13. Marşak S. İngilis nəğmələri. Məktəb yaşına çatmamış uşaqlar üçün. Tərcümə edəni: M.Seyidzadə. Bakı: Uşaqgəncnəşr, 1946, 14 s.
14. Marşak S. Mister Tvister. Kiçik yaşlı uşaqlar üçün. Təkrar nəşr. Tərcümə edəni: M.Seyidzadə. Bakı: Gənclik, 1971, 24 s.
15. Nağıyev Cəlil. Böyüklərin uşaq dünyası. – Lüis Keroll. Redyard Kiplinq. Ceyms Barri. Alan Aleksandr Miln. Alisa möcüzələr ölkəsində. Mauqli. Piter-Pen, Vinni-pux və hamı-hamı-hamı. Bakı: Gənclik, 1986, s.513-521.
16. Uayld Oskar. Xoşbəxt şahzadə (Nağıllar). İngilis dilindən tərcümə edəni: Elçin Şıxlı. Bakı: Yazıçı, 1986, 175 s.
17. Uzaq ellər, doğma nəğmələr (Folklor nümunələri, şeirlər və poema). İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa. Bakı: Yazıçı, 1985, 190 s.
18. Yusifoğlu Rafiq. Uşaq ədəbiyyatı. Ali və orta ixtisas məktəb-lərinin tələbələri üçün dərs vəsaiti. Bakı: Təhsil, 2012, 262 s.
19. A Selection of English Poems. Classical and Modern. Com-plied by A.Anikst and E.Kornilova. Moscow: Uch-pedgiz, 1952, 192 p.
20. Ackroyd Peter. London. The Concise Biography. London: Vintage Books, 2012, 661 p.

21. Baring-Gould William S. and Baring-Gould Ceil. The Annotated Mother Goose. Publisher: Random House Value Publishing, 1988, 350 p.
22. Carroll Lewis. Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking-Glass. Oxford: Oxford UP, 2009, 288 p.
23. Crystal David. The Stories of English. Printed in England: Allen Lane an Inprint of Penguin Books, 2004, 524 p.
24. Drabble Margaret. Children's Literature. – The Oxford Companion to English Literature. Fifth Edition. Edited by Margaret Drabble. Printed in Great Britain: Oxford University Press, 1994, pp.192-194.
25. Folk-tales of the British Isles. Moscow: Raduga Publishers, 1987, 368 p.
26. Graham Eleanor. How the Story was Told. Introduction to Lewis Carroll' "Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking-Glass. Harmondsworth: Puffin (Penguin), 1946, 247 p.
27. Humpty Dumpty and other Nursery Rhymes. Illustrated by Jan Smith. UK: Published by Ladybird Books Ltd. Lough-borough Leicestershire, 1994, 29 p.
28. Hunt Peter. The Fundamentals of Children's Literature Criticism: Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking-Glass. – The Oxford Handbook of Children's Literature. Edited by Julia L.Mickenberg and Lynne Vallone. Printed in the United States of America: Oxford University Press, 2011, pp.35-51.
29. Newbery John. – The Oxford Companion to English Literature. Fifth Edition. Edited by Margaret Drabble. Printed in Great Britain: Oxford University Press, 1994, p.692.

30. Poems to Enjoy. Сборник английской, американской и австралийской поэзии. Книга для чтения на английском языке для учащихся средней школы. Составитель: Е.И.Хакина. Издание 2-е, дополненное. М.: Просвещение, 1970, 239 с.
31. Poetry Plus. Book Five. People are Strange? Written and Compiled by B.R.Marney, M.Hussamy, A.N.Ash-ton, S.M.Parle. Illustrated by Peter Joyce. Printed in England by Henry Garnett & Co Ltd. Rotherham, 1987, 96 p.
32. Riordan James. Telling of the Tales. – Folk – tales of the British Isles. Moscow: Raduga Publishers, 1987, pp.333-361.
33. Rosen Michael. Children's Literature. – The Oxford Compa-nion to English Literature. Seventh Edition. Ed-ited by Dinah Birch. Published in the United States: Ox-ford University Press, Inc., 2009, pp.23-31.
34. Stevenson Deborah. Sentiment and Significance. The Impossibility of Recovery in the Children's Literature Canon, or the Drowning of the Water Babies. – The Lion and the Unicorn 21, №1, 1997, pp.112-130.
35. The Oxford Handbook of Children's Literature. Edited by Julia L.Mickenberg and Lynne Vallone. Printed in the United States of America: Oxford University Press, 2011, 584 p.
36. Unstead R.J. Looking at History Book Three. Tudors and Stuarts. London: Adam and Charles Black, 1975, 96 p.
37. Забытый день рождения. Сказки английских писа-телей. Составитель: Колесникова Ольга Алексан-дровна. Переводы с английского. М.: Правда, 1990, 592 с.

38. Маршак С. Воспитание словом (Статьи, заметки, воспоминания). Собрание сочинений в четырех томах. 4 том. М.: Правда, 1990, 576 с.
39. Умники из Готтема. Перевод А.Рыбакова. – Folktales of the British Isles. Moscow: Raduga Publishers, 1987, с.303-305.
40. Шерешевская Н. Мир сказки. – Забытый День рождения. Сказки английских писателей. Переводы с английского. М.: Правда, 1990, с.581-589.
41. www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/the-origins-of-childrens-literature
42. www.education.com/magazine/article/hidden_history_of_nursery_rhymes/
43. [www.poetrysoup.com/famous/poems/best/alan_alexander_\(a_a\)_milne](http://www.poetrysoup.com/famous/poems/best/alan_alexander_(a_a)_milne)
44. https://www.poetryfoundation.org/poems_and_poems/poems/detail/46962

**KİTABIN
İÇİNDƏKİLƏR**

Redaktordan 5

I HİSSƏ:

**BRİTANİYA UŞAQ ƏDƏBİYYATI:
TARİXİ, İNKİŞAF YOLLARI**

Britaniya uşaq ədəbiyyatı və onun Azərbaycanda
öyrənilməsi. (*Şahin Xəlilli*)10
Britaniya uşaq ədəbiyyatına nəzər. (*Səadət Əliyeva*)22
Britaniya uşaq ədəbiyyatının təşəkkülü və inkişafının
bəzi aspektlərinə dair. (*Səadət Əliyeva*)34
Böyük Britaniya uşaq ədəbiyyatının formalaşması və
inkişaf yolları. (*Səadət Əliyeva*) 43

II HİSSƏ:

**BRİTANİYA UŞAQ FOLKLORUNUN
MÖCÜZƏLƏRİ:
NAĞİLLAR VƏ ƏFSANƏLƏR**

Britaniya uşaq nağılları.
(*Şahin Xəlilli, Zakir Səfəroğlu*) 54
Britaniya uşaq nağılları və onların Azərbaycan dilinə
tərcüməsinin bəzi məsələləri. (*Səadət Əliyeva*) 61

BRİTANİYA UŞAQ NAĞILLARI**İngilis nağılları**

(İngilis dilindən tərcümə edənlər:
Şahin Xəlilli, Zakir Səfəroğlu)

Çıqqıldayan qurbağa	72
Qottemli müdriklər	76
Siçan və pişik	79
Sağsağan yuvası	80
Səfəhin səs-küyü	82
Hilton şeytanı	85
Adamcığaz	86

Şotland nağılları

(İngilis dilindən tərcümə edənlər:
Şahin Xəlilli, Zakir Səfəroğlu)

Qoğal	90
Pəddu	95
Yaxşılığı unutmayan suiti	97

İrlandiya nağılları

(İngilis dilindən tərcümə edənlər:
Şahin Xəlilli, Zakir Səfəroğlu)

Qaraqabaq Patrik və qarğalar hökmdarı Kromaxi	101
Kral, keşiş və qaz haqqında nağıl	105
Nökər və fermer	109

Qozbel Luzmor	114
Tom Fitspatrik və cadugər	119

Uels nağılları

(İngilis dilindən tərcümə edənlər:

Şahin Xəlilli, Zakir Səfəroğlu)

Yumurta qabığında bişən şorba	123
Taffi Ap Sion və sehrli dairə	125
Llin Bala gölünün dibinə gömülmüş şəhər	131

III HİSSƏ:

BRİTANİYA KLASSİK UŞAQ ŞEİRLƏRİ

Britaniya uşaq şeirləri haqqında düşüncələr (Səadət Əliyeva)	136
Britaniya uşaq poeziyası və onun Azərbaycan türkcəsinə tərcüməsi haqqında (Şahin Xəlilli)	146

BRİTANİYA KLASSİK FOLKLOR UŞAQ ŞEİRİNDƏN SEÇMƏLƏR

İngilis uşaq şeirləri

Song	154
Mahnı (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	154
Three Wise Men of Gotham	155

“Qottemli üç müdrik”in mahnısı (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	156
Three Blind Mice	156
Üç kor siçan (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	156
Pat-a-Cake, Pat-a-Cake, Baker’s Man	157
Ay çörəkçi (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	157
Baa, Baa, a Black Sheep	158
Məə, məə, qara qoyun (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	158
Two Little Kittens	159
İki pişik balası (İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafə)	159
Hey Diddle, Diddle the Cat and the Fiddle	161
Yalan, yalan, ay yalan (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	161
Little Boy Blue	162
Balaca oğlan Blu (İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafə)	162
Blow, Wind, Blow	162
Şeirin iki tərcüməsi: Əs, küləyim, əs (İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafə)	163
Əs, ay külək (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	163
Rain, Rain Go Away	163
Yağış, çıx get (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	164
Charlie Chaplin, Meek and Mild	164

Çəkdi Çarli uşağın	
<i>(İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)</i>	164
Oh, the Grand Old Duke of York	164
Yorklu qoca hersoqun	
<i>(İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)</i>	165
Humpty Dumpty Sat on a Wall	165
Şar boyda biri vardı	
<i>(İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)</i>	166
Lavender's Blue, Dilly, Dilly	166
Adı, adı Lavanda	
<i>(İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)</i>	166
Roses are Red	166
Qızılgüllər qırmızı	
<i>(İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)</i>	167
Little Jack Horner	167
Balaca Cək Horner	
<i>(İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)</i>	167
Simple Simon Met a Pieman	168
Cücə Saymon rast gəldi	
<i>(İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)</i>	168
Bobby Shafto's Gone to Sea	168
Ah, dənizə edir səfər	
<i>(İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa)</i>	169
Row, Row, Row Your Boat	169
Cək çəkirdi avarı	
<i>(İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)</i>	169
There was a Crooked Man	169
Bir əyri kişi vardı	
<i>(İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)</i>	170

Barber, Barber, Shave a Pig	170
Bir bəri dur, a bərbər (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	170
Yankee Doodle Went to Town	171
Yanki Dudl şəhərdə (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	171
Cobbler, Cobbler, Mend my Shoe	171
Ay çəkməçi, çəkməçi (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	171
One Misty, Moisty Morning	172
Bir çənli, nəmli şəhər (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	172
I Love Little Pussy	172
Bu pişik balasının (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	173
Ding, Dong, Bell	173
Zınc-zınc, zınc-zınc çalır zəng (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	173
I See the Moon	174
Görürəm Ayı gecə (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	174
Star Light, Star Bright	174
Ulduz yanır gör necə (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	174
Twinkle, Twinkle, Little Star	175
Parla, parla, ay ulduz (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	175
The Man in the Moon	175
Gördüm Ayda bir kişi (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	175

Rock-a-Bye, Baby	176
Şirin yuxu tapasan (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	176
How Many Miles to Babylon?	176
Babilistan neçə mildi? (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	177
It's Raining, It's Pouring	177
Yağış yağır (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	177
Angels at the Foot	178
Dayanıblar mələklər (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	178
To Market, to Market to Buy a Penny Bun	178
Gedək, gedək bazara (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	178
Dame Trot	178
Madam Trot pişik ilə (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	179
Pussy-cat, Pussy-cat	179
Məstan pişik (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	180
For Want of a Nail, The Shoe Was Lost	180
Bir mismar ucbatından (İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli)	180

Şotland uşaq şeirləri

The Lion and the Unicorn	182
--------------------------------	-----

Şir və buynuzlu at (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	182
A Wise Old Owl Sat in an Oak	183
Qondu bayquş bir palıda (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	183

İrland uşaq şeirləri

Are You a Witch or Are You a Fairy	184
Sən cadugər, ya pərisən (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	184
As I Went up the Apple Tree	186
Sən ay alma pudinqi (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	186
Frosty Weather	187
Soyuq hava (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>).....	187

Uels uşaq şeirləri

Ladybird	188
Parabüzən (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	188
Have You Ever Been Sailing	188
Heç dənizdə üz müsən (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	189
Gizli həqiqətlər və Britaniya uşaq şeirindən seçmələrin Azərbaycan dilinə tərcüməsi. (<i>Səadət Əliyeva</i>)	190

IV HİSSƏ:

XVII - XX ƏSRLƏR BRİTANİYA UŞAQ ŞEİRLƏRİ

Mother Goose	204
Ana Qaz (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	204
Once I Saw a Little Bird	205
Balaca quş (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafə</i>)	206
The North Wind Doth Blow	206
Şimal küləyi (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafə</i>)	207
William Blake. Is This a Holy Thing To See	208
Uilyam Bleyk. Bir ürəyin nəğmələri (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	210
Jane Taylor. Twinkle, Twinkle, Little Star	211
Ceyn Teylor. Dan ulduzu (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafə</i>)	212
Christina Rossetti. What does the Bee do?	214
Kristina Rozetti. Arılar neyləyirlər? (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	215
Robert Louis Stevenson. My Shadow	216
Robert Lüis Stivenson. Kölgəm (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafə</i>)	217
Alan Alexander Milne. Halfway Down the Stairs	218
Alan Aleksandr Miln. Yarı yolda (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	219
Alan Alexander Milne. Now We are Six	220

Alan Aleksandr Miln. İndi altı yaşımız var (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	221
Alan Alexander Milne. Hoppity	221
Alan Aleksandr Miln. Hoppa (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	222
Alan Alexander Milne. Swing Song	223
Alan Aleksandr Miln. Yelləncəyin mahnısı (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	223
Alan Alexander Milne. Yesterday is History	224
Alan Aleksandr Miln. Dünən keçmiş (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	224
Charles Causley. I Saw a Jolly Hunter	225
Çarlz Kausli. Gülməli ovçu gördüm (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	227
Spike Milligan. My Sister Laura	228
Spayk Milliyan. Mənim bacım Laura (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	229
There Are Holes in the Sky	229
Göyün üzü ələkdir (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	229
Pussy-cat	230
Məstan pişik (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	230
Roald Dahl. Mary, Mary, Quite Contrary	231
Roald Dahl. Meri (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	232
Down They Go	232
Onlar enir aşağı (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	232

Michael Rosen. Father Says	233
Maykl Rozen. Atam deyir (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	235
Michael Rosen. Rodge Said	236
Maykl Rozen. Roc söylədi (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli</i>)	236
The Message of Michael Rosen to Children in Azerbaijan	237
Maykl Rozenin Azərbaycan uşaqlarına mesajı	239

V HİSSƏ:

XIX-XX ƏSRLƏR UŞAQ ƏDƏBİYYATI

Charles Dickens. Chapter from the Book “A Child’s History of England” (<i>Çarlz Dikkens. “Uşaqlar üçün İngiltərənin tarixi” kitabından fəsillər</i>). İngilis dilində	242
Britaniya uşaq ədəbiyyatında Çarlz Dikkens mərhələsi. (<i>Səadət Əliyeva</i>)	256
Alan Aleksandr Miln. Vinni-Pux və hamı-hamı-hamı. Əsərdən parçalar. (<i>Tərcümə edəni: Əzizə Əhmədova</i>) ...	260
Lüis Keroll. Alisa möcüzələr ölkəsində. Nağıl-povestdən fraqmentlər. (<i>Tərcümə edəni: Aydın İbrahimov</i>)	274
Lüis Keroll yaradıcılığı və şəxsiyyəti. (<i>Səadət Əliyeva</i>)	293
Ceyms Qrinvud. Balaca səfil . Romandan fraqmentlər. (<i>Tərcümə edəni: Ələviyyə Babayeva</i>)	297
Oskar Uayld. Xoşbəxt şahzadə. Nağıl. (<i>İngilis dilindən tərcümə edəni: Elçin Şıxlı</i>)	315

Ceyms Barri. Piter Pen. Mənzum nağıl-dramdan hissələr. (<i>Tərcümə edəni: Əzizə Əhmədova</i>)	329
Redyard Kiplinq. Mauqli . Nağıl-povestdən hissələr. (<i>Tərcümə edəni: Mustafa Əfəndiyev</i>)	342
Pamela Trevers və onun “Meri Poppins” əsəri. (<i>Rafiq Yusifoğlu</i>)	363
Pamela Trevers. “Meri Poppins” əsərindən. Şərq küləyi. (<i>Tərcümə edəni: Rafiq Yusifoğlu</i>)	368

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1. Britaniya uşaq ədəbiyyatının tanınmış yazıçıları haqqında annotasiyalar	380
Beatris Potter (<i>Beatrix Potter</i>)	381
Enid Meri Blayton (<i>Enid Mary Blyton</i>)	382
Klayv Stəpls Lüis (<i>Clive Staples Lewis</i>)	384
Alan Qarner (<i>Alan Garner</i>)	386
Jaklin Uilson (<i>Jacqueline Wilson</i>)	388
Filip Pulman (<i>Philip Pullman</i>)	390
Coan Ketlin Roulinq (<i>Joanne Kathleen Rowling</i>)	392
Əlavə 2. Britaniya uşaq tapmacaları tanınmış şair və mütərcim Sabir Mustafanın tərcüməsində	394
Əlavə 3. İngilis nəğmələri görkəmli Azərbaycan uşaq şairi, yazıçısı və dramaturqu Mir Mehdi Seyidzadənin tərcüməsində (<i>Rus şairi Samuil Marşakın tərcümələri</i> <i>əsasında</i>)	399

Əlavə 4. Britaniya-Azərbaycan uşaq ədəbi əlaqələri. Şahin Xəlilli. Çıqqıldayan qurbağa (<i>İngilis xalq nağılı əsasında</i>)	403
Əlavə 5. Britaniyaya həsr olunmuş uşaq şeirləri. Şahin Xəlilli	408
Əlavə 6. Esselərin ingilis dilində xülasələri (<i>Essay Abstracts</i>)	411
Əlavə 7. Dil və ədəbiyyat alimlərinin, yazıçıların “Britaniya uşaq ədəbiyyatı”nın Azərbaycan və ingilis nəşrinə göndərdiyi təbrik məktubları, esseləri	417
Kimberley Reynolds	417
David Crystall	419
Rosemary Ross Johnston. Few Words, Dew Words. The Work of David Almond	421
Rozmari Ross Conston. Az söz, düz söz. Deyvid Almondun əsəri (<i>Tərcümə</i>)	427
Deyvid Almond – Britaniya uşaq ədəbiyyatında magik realizm janrının banisi kimi. “Skelliq” və “Piranallarla üzən oğlan” povestləri əsasında. (<i>Səadət Əliyeva</i>)	433
Ədəbiyyat	442

Şahin Xəlilli,
Səadət Əliyeva

BRİTANİYA
UŞAQ ƏDƏBİYYATI

Dərs vəsaiti

Redaktor
Elşən Əliyev

Texniki redaktor
Zamin Əliyev

Korrektor
Leyla Sarıvəlli

Mətbəə
Bestpack

ISBN
978-9952-496-09-3